

*Устоз – отангдан улуғ, устоз қадами қутлуғ,
Устознинг ҳар каломи илму ҳикматга тўлуғ,
Устознинг дили равшан, устоз макони ёруғ,
Униб чиқар, албатта, устоз таишлаган уруғ,
Устоз қадами қутлуғ, устоз – отангдан улуғ!*

1

САИДБЕК ҲАСАНОВ ЗАМОНДОШЛАР ХОТИРАСИДА

**ИЛМ-ФАН
ФИДОЙИСИ –
ЗАҲМАТКАШ
ОЛИМ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ НОМИДАГИ ЖИЗЗАХ ДАВЛАТ
ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ**

**“ФИЛОЛОГИЯНИНГ УМУМНАЗАРИЙ МАСАЛАЛАРИ”
МАВЗУСИДАГИ**

ИЛМ-ФАН ФИДОИЙСИ – ЗАҲМАТКАШ ОЛИМ

Ҳасанов Саидбек Рустамович
таваллудининг 75 йиллиги муносабати билан унинг ёрқин хотирасини
эъзозлаш мақсадида юзага келган эътироф ва эҳтиром
мақолалар жамланмаси

**РЕСПУБЛИКА МИҚЁСИДАГИ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ
(1-китоб, 1-шуба)**

**Тошкент
“VNESHINVESTPROM”
2020**

УЎК: 821.512.133

КБК: 83.3(5Ў)

Ушбу китобда халқимиз истиқболи ва маърифати йўлида катта ишларга қўл урган, ўзбек архившунослигининг махсус илмий йўналишига асос солган олим, Республика маънавият марказининг тарғиботчиси, Халқаро Музейлар ташкилоти “ИКОМ” аъзоси, ЎзРФА музейларини мувофиқлаштирувчи кенгаши раиси, “Адабиёт кўзгуси” илмий тўпламининг бош муҳаррири, “Мозийдан садо”, “Сино” журналлари таҳрир ҳайъати, Шарқшунослик университетининг “Шарқшунослик”, ЎзРФА Шарқшунослик институтининг “Мерос”, Канада давлатининг International journal “Euro American Scientific Cooperation” журналлари таҳририяти аъзоси ва бир неча илмий кенгашлар аъзоси бўлган, Ўзбекистон Республикаси “Дўстлик” ордени соҳиби, Халқаро Бабтин мукофоти (Кувайт Давлати) ва Бобур номидаги Халқаро мукофот лауреати, филология фанлари доктори, профессор Ҳасанов Саидбек Рустамович таваллудининг 75 йиллиги муносабати билан хотирлаш мақсадида замондошлар дил сўзлари жамланган.

Зеро илм ва меҳнати билан шараф топган, одамийлиги олимлигидан устун бўлган, бу беназир инсонда ибрат оладиган жиҳатлар бисёр.

Тўпловчи ва нашрга тайёрловчилар:

Абу Райхон Беруний номидаги
Шарқшунослик институти етакчи
илмий ходими, ф.ф.д.
Жиззах ДПИ доценти, ф.ф.н.
Жиззах ДПИ доценти, ф.ф.н.

Жалолиддин Жўраев
Нодира Соатова
Сурайё Эшонқулова

Бош муҳаррир:

Ўзбек тили ва адабиёти факультети декани, ф.ф.н. **Сунатулла Соипов**

Масъул муҳаррир:

Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси мудири, ф.ф.д., проф. **Шоира Дониярова**

Такризчилар:

Жиззах ДПИ доценти, ф.ф.н. **Жамолиддин Жўраев**
Олий тоифали ўқитувчи, ф.ф.н. **Мадина Матякубова**
Жиззах ДПИ катта ўқитувчиси **Сурайё Дўстова**

Ушбу китоб Абдулла Қодирий номидаги Жиззах давлат педагогика институтинг Илмий-техник кенгаши (5–сонли баённомаси, 23 сентябрь 2020 йил) қарори асосида нашрга тавсия этилди.

ISBN 978-9943-4235-3-8

©“VNESHINVESTPROM” 2020

КИРИШ СЎЗИ*Устозга эҳтиром!*

**Шарипов Шавкат Сафарович,
Абдулла Қодирий номидаги Жиззах ДПИ ректори,
педагогика фанлари доктори, профессор**

Саидбек Ҳасанов ўзбек адабиётшунослиги, адабий манбашунослиги, музей архившунослиги ва шарқ халқлари адабиёти бўйича кўзга кўринган ҳамда ўзига хос мактаб яратган йирик олимдир. Республика маънавият марказининг тарғиботчиси, Халқаро Музейлар ташкилоти “ИКОМ” аъзоси, ЎЗР ФА музейларини мувофиқлаштирувчи кенгаши раиси, “Адабиёт кўзгуси” илмий тўпламининг бош муҳаррири, “Мозийдан садо”, “Сино” журналлари таҳрир ҳайъати ва бир неча илмий кенгашлар аъзоси бўлган, Ўзбекистон Республикаси “Дўстлик” ордени соҳиби, Халқаро Бабтин мукофоти (Қувайт Давлати) ва Бобур Халқаро мукофоти лауреати, филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов 1945 йил 28 сентябрда Тошкент вилоятининг Янгийўл шаҳрида дунёга келди. У ўрта мактабда ўқишни тугаллагач, ҳозирги Ўзбекистон Миллий университетининг араб филологияси факультетида таҳсилни давом эттирди.

С.Ҳасановнинг меҳнат фаолияти ЎЗР ФА Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейида лаборантликдан бошланган. У бу ерда илмий ходим, бўлим мудири, директор ўринбосари, музей директоригача бўлган йўлни босиб ўтди. Профессор Ҳамид Сулаймонов раҳбарлигида “Бобурнинг “Аруз рисоласи” мавзуида номзодлик ишини ёқлади. Олим диссертацияда Бобурнинг арузга оид асарини монографик тарзда тадқиқ этди. 1990 йили эса “Алишер Навоийнинг “Сабъаи сайёр” достонининг қиёсий-типологик таҳлили” мавзуида докторлик диссертациясини ҳимоя қилди.

Истиқлолдан кейинги йиллар С.Ҳасанов учун Бобур ижодиётини янада кенгроқ тадқиқ ва тарғиб этиш даври бўлди. У шоирнинг “Мубаййин” асарини тўла ҳолда нашр эттирди. Шунингдек, Хожа Аҳрор ёзган “Волидия” асарининг Бобур таржимасини ҳам нашрдан чиқарди. “Бобурнома”нинг мукамал нашрини амалга оширди. Бу ишлари илмий жамоатчилик томонидан ўзбек адабий манбашунослиги ва матншунослигининг муваффақияти сифатида баҳоланди.

Олимнинг “Навоийнинг етти тухфаси”, “Роман о Баҳраме” монографиялари ва бошқа изланишлари ўзбек адабиётшунослигига муносиб ҳисса бўлиб қўшилди. “Комрон Мирзо” “Девон” китобларининг нашр этилиши, “Жавоҳир ул-ҳикоёт”, “Арбаъийн ҳадис”, “Мўъжаз ул-ҳикоят” рисоалари маданий меросимиз ва маънавий қадриятларимизни тарғиб қилиш, мустақиллигимиз қадрини ёш авлод онгига сингдиришга яқиндан хизмат қилиб келмоқда.

С.Ҳасановнинг илмий раҳбарлигида Ўзбекистонда биринчи бор ёзувчилар архиви ташкил этилди. У ўзбек архившунослиги махсус илмий йўналишига асос солди. Олимнинг етакчилигида республика ёзувчилари архиви адабиёт

музейи фондида жамланиб, илмий тавсифлари амалга оширилди. Жумладан, Ҳамза архивининг уч жилдлик тавсифи чоп этилди. Бундан ташқари “Саводхонлик луғати”, “Ахлоқи замима”, “Бобур ҳаёти ва ижоди” асарлари олимнинг мактаб ва олий ўқув юртлири тизимини янги адабиётлар билан таъминлашга қўшган ҳиссасидир.

Шулар билан бир қаторда С.Ҳасанов хорижий кўлёзма фондларидаги мумтоз ўзбек адабиёти намоёндалари асарларини қидириб топиш, фотонусхаларини келтириш бўйича ҳам талайгина ишларни амалга оширган. Жумладан, ўтган асрнинг 70–йилларида профессор Ҳамид Сулаймонов билан биргаликда Ҳиндистонга уч бор экспедиция уюштирилди. Натижада, ҳали кўпчиликка номи яхши таниш бўлмаган Ҳофиз Хоразмий, Саййид Қосимий, Дийда, Азфарий сингари ўнлаб сиймоларнинг номлари кашф этилди. Ўтган йили Саидбек Ҳасановнинг ҳаракатлари билан Эрон Ислом Республикаси миллий кутубхонасида сақланаётган Бобур асарлари куллиёти нусхаси Ўзбекистонга олиб келинди. Бу республикамиз илмий ҳаётида катта воқеа бўлди. Яна АҚШнинг Огая штати Цинцинатти шаҳридаги Санъат музейига ҳам сафар қилинди. Музейда бобурийлар сулоласи билан боғлиқ бўлган 90 га яқин асарлар сақланаётганлиги аниқланди. Улар илк бор ўзбек илмий жамоатчилигига маълум қилинди. Айни кунларда унинг раҳбарлигида АҚШ, Россия, Эрон, Туркия сингари давлатлар олимлари ва илмий муассасалари билан ҳамкорлик ишлари бошлаб юборилган.

Саидбек Ҳасанов Жиззахда Ҳамид Олимжон уй–музейини ташкил этишда ҳам фаол иштирок этган. Шунингдек, Ҳамид Олимжон архиви тавсифини амалга ошириш, бу материалларни илмий жамоатчиликка етказишда ҳам С.Ҳасановнинг хизматлари катта бўлди. Бу билан бир қаторда Насрулло Охундий, Назир Сафаров каби қатор жаззахлик шоир ва адиблар асарларини музейнинг Ўзбекистон Ёзувчилари архиви фондига келтиришда жонбозлик кўрсатди. С.Ҳасановнинг Жиззах илмий ва адабий ҳаёти билан боғлиқ фаолиятининг яна бир жиҳати малакали филолог ходимларни тайёрлашга қаратилган. Унинг раҳбарлигида жаззахлик Н.Расулзода, Н.Соатова, С.Соипов, С.Эшонкулова, Ж.Жўраев номзодлик, Ж.Жўраев номзодлик ва докторлик диссертацияларини ёқладилар. Сўнгги шогирди Жиззах ДПИ катта ўқитувчиси С.Дўстова филология бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертациясини химоя қилиш арафасида.

Юқоридагилардан ҳам кўриниб турибдики, Саидбек Ҳасанов ўзбек адабиётшунослиги, адабий манбашунослиги, шунингдек, музей архившунослиги ва шарқ халқлари адабиёти бўйича кўзга кўринган ҳамда ўзига хос мактаб яратган йирик олим бўлиш билан бирга, Жиззах илмий адабий мактабини шакллантирган олим сифатида ҳурмат ва эҳтиромга лойиқ.

Ушбу тўплам муҳтарам фидоий олимимизнинг порлоқ хотираси ва Жиззах давлат педагогика институтига етказиб берган олимлари учун миннатдорчилик туҳфаси натижаси ўлароқ чоп қилинмоқда.

ҚЎЛЁЗМАЛАР ФОНДИДА¹

**Қаюмов Азиз Пўлатович,
филология фанлари доктори, академик**

Навоий номидаги Давлат Адабиёт музейининг директори бўлиб ишлаган марҳум профессор Ҳамид Сулаймоннинг (1909–1978) саъй-ҳаракатлари билан 1978 йили Адабиёт музейи базасида Қўлёзмалар институти тузилган эди. Адабиёт музейи эса бу институтнинг таркибий бўлаги бўлиб қолган.

Модомики, институт Қўлёзмалар институти деб аталган экан, асосий вазифа қўлёзмалар устида ишлаш бўлади. 1979 йили институт фондида 3000 га яқин қўлёзма китоб ва шунча тошбосма китоблар бўлган. Биз бу фонднинг – бошлиғи Б.Ҳасанов билан маслаҳатлашиб, фондни бойитиш, қўлёзма ва тошбосма китобларни, дастлабки, илмий ишловдан ўтказиш режаларини ишлаб чиқдик. Кейинчалик бу фондни иккига ажратдик.

Қўлёзма китоблар фонди алоҳида хоналарга жойлаштирилди. Унинг эгаси марҳум Абдувоҳид Шокиров. Тошбосма китоблар, фото нусхалар фонди эса Бобоҳон Қосимхоновга топширилди. Булар ҳар иккаласи ҳам ишга садоқатли, билимдон мутахассислардир. Б.Ҳасанов бўлим бошлиғи сифатида уларнинг кундалик ишларига бошчилик қилар, қўлёзма ва тошбосма китобларнинг, дастлабки илмий ишловини уюштирарди. Айни замонда у араб тилидаги қўлёзма китобларнинг илмий таърифини тузишда қатнаша бошлади.

Даставвал, фондлар учун катта инвентарь дафтари буюртма берилди. Уларни босмахона тезда тайёрлаб берди. Қўлёзма китобларнинг инвентарь дафтарларини Абдувоҳид Шокиров тўлғазар эди. Унда ҳар бир қўлёзманинг инвентарь рақами қўйилади. Китобнинг номи ёзилади. Агар бир муқова остида бир неча асар бўлса, улардан биринчисининг номи кўрсатилади. Яна ушбу қўлёзмаларга оид бошқа маълумотлар инвентарь дафтарига киритилади. Тошбосма китобларнинг инвентарь дафтарини илмий ходим Маъмура Рашидова хусни хат билан ёза бошлади. Кейинчалик бу ишни Бобоҳон Қосимхонов амалга ошира борди. Эндиги вазифа карточка каталогларини яна бир бор текшириб чиқиш ва тўлдиришдан иборат. Битта қўлёзмага бир неча карточка тўлғазилади: 1) Инвентарь номери бўйича; 2) Асарнинг ёзилган тили бўйича; 3) Асарнинг номи бўйича; 4) Агар маълум бўлса, муаллифнинг номи бўйича. Кейинчалик эса яна асар предмети бўйича ҳам карточка тузиш мўлжалланди. Қўлёзмалар институтида Муҳаммадjon Ҳақимов бош бўлган комиссия аҳолининг қўлидаги қўлёзма ва тошбосма китобларни муттасил сотиб олиш билан шуғулланар эди.

1 Ушбу мақола А. Қаюмов, С.Ҳасановнинг “Олим ва фозил Ботирбек Ҳасанов” номли китобидан олинди. –Т.: ЎзР ФА Алишер Навоий номидаги Давлат Адабиёт музейи, 2002. 24-27; 20-21 бетлар.

Бу комиссиянинг ишида институтнинг барча ходимлари иштирок этганлар. Шунинг учун ҳам қўлёзма ва тошбосма китоблар фонди доимо тўлдириб борилди. 1989 йили институт фонди 15.000 га яқин китобга эга бўлди.

Ана шу фонднинг кундалик ишларини уюштириш, карточка каталоглари, инвентарь дафтарига киритилаётган маълумотларнинг илмий жиҳатдан тўғри ва асосли, техник жиҳатдан пухта бўлмоғини таъминлаш бўлим мудирини Ботирбек Ҳасановга юклатилган эди.

Қўлёзма китобларнинг жонкуяр мутахассиси бўлган бу олим доим фонд жойлашган хонанинг биринчи бўлагидан узун стол ортида ўтириб, тинимсиз ишлар эди. Жазирама ёз иссиғида ҳам, қаҳратон қиш кунларида ҳам бу хона нам, қоронғу ва салқин бўлар эди. Қачон кирсангиз китоблар хиди, ярим нам ҳаволи хонада олимнинг китобларга қўмилиб ўтирганини кўрарди киши.

Ҳар ҳолда тузилган режалар амалга ошди. Бўлим ходимлари карточкаларни тузиб чиқдилар. Йиллар давомида ўн минглаб каталог карточкалари тўлғазилди. Улар юқорида кўрсатилган тартибда алифбе асосида териб чиқилди. Инвентарь дафтарлари ҳам тўлдирилди. Янги олинаётган китобларни ҳам шундай йўсинда, дастлабки, илмий ишловдан ўтказиб борилди. Лекин фонд учун гоёт зарур бўлган китобларни кимёвий ишловдан ўтказувчи, уларнинг йиртиқ, эскирган жойларини тикловчи ва муқова қилувчи лаборатория йўқ эди. Ҳаммамиз шунинг изтиробини чекар эдик. Айниқса, бўлим мудирини Ҳасанов бунинг азобини кўп тортган. У бир неча мартаба шундай лаборатория тузиш тўғрисида таклифлар тайёрлаган, унинг лойиҳаларини ишлаб чиққан. Аммо бу ишлар амалга ошмай қолди.

Фақат бу эмас. Биз икки мартаба юқори идораларнинг топшириғига кўра, Тошкентда қўлёзмалар институти учун янги иморат куриш, бу иморатда қўлёзма ва тошбосма китобларни замонавий шароитда асрамоқ учун нималар кераклиги тўғрисида муфассал таклифлар тайёрладик. Бу ҳужжатларнинг лойиҳаларини Қўлёзмалар фондининг бошлиғи Ботирбек Рустамович ўз қўли билан ёзган. Уларда фонд сақланиши лозим бўлган иморатнинг ҳажми, унда қандай температура бўлмоғи; ўқув зали, унинг фондга яқинлиги; лабораториялар, улар учун керакли асбоб–ускуналар; нодир қўлёзма китобларнинг кўчирилаётган нусхалари; картотека қўйиладиган жойлар; илмий ходимларнинг илмий истифода этмоғи учун нима керак бўлса, ҳаммаси кўзда тутилган эди. Бу таклифлар, лойиҳалар, мўлжал ва орзулар ҳаммаси қўлёзма китобларнинг билимли мутахассиси, унинг кадршуноси Ботирбек Рустамович Ҳасановнинг юрагидан ўрин олган энг азиз умид ва ниятлар бўлган.

Шуни муболағасиз қайд этмоғим керакки, ЎЗР ФА Қўлёзмалар институтининг ҳар бир ходимаси ва ходими институт директоридан тортиб то эшик олдида ўтирган вахтергача ҳамма қўлёзма ва тошбосма китобларнинг жонкуяр ҳомийси эдилар. Улар шу азиз китобларни яхши асраш, авайлаш, уларни кўпроқ йиғиш, илмда фойдаланиш тўғрисида ўйлар, ташвиш чекар, шу билан яшар эдилар.

1998 йилда Ўзбекистон Фанлар Академиясининг ўша вақтдаги раҳбари фармойиш чиқариб, Қўлёзмалар институтининг фаолиятига чек қўйдилар.

Бунинг ҳақиқий сабаби менга маълум эмас. Ўша йили 1 сентябрдан биноан Қўлёзмалар институтидаги қўлёзма ва тошбосма китоблар фонди ЎзФА Беруний номли Шарқшунослик институтига берилди. Бир қисм илмий ходимлар шу институтга ўтказилди. Шу жумладан Ҳасанов ҳам шу институтга ишга ўтказилди.

Айрим илмий ходимлар ЎзР ФА Тарих институтига, баъзилари Тил ва адабиёт институтига ўтказилди. 1991 йилда Қўлёзмалар институтидан Навоий номли Адабиёт музейи ажратилган ва алоҳида илмий – маърифий муассаса сифатида иш тутмоқда эди. Бу Адабиёт музейининг директори этиб талантли адабиётшунос олим, ғайратли ташкилотчи, филология фанлари доктори Саидбек Рустамович Ҳасанов тайинланган эди. Бу олим Ботирбек Рустамович Ҳасановнинг укасидир. Оға–ини олимлар узоқ йиллар давомида Қўлёзмалар институтининг илмий фаолиятини ташкил этиш ва ривожлантиришда самарали ишлар қилишган...

Ҳозир Янгийўл шахрининг қоқ ўртасида 10–ўрта мактаб Алишер Навоий номи билан аталган. Бу мактабда ўқиб таълим олган ўқувчилардан айримларининг Алишер Навоий ижоди билан шуғулланувчи мутахассислар бўлиб етишгани ҳам диққатга сазовордир. Улар ичида уч оғайни олимлар — филология фанлари докторлари Алибек Рустамов, Ботирбек Ҳасанов, Саидбек Ҳасановларни, филология фанлари докторлари Эргаш Фозилов, Ориф Усмоновларни кўрсатиш мумкин, Уларнинг иккитаси – Алибек Рустамов ва Эргаш Фозиловлар Ўзбекистон Фанлар Академиясининг академикларидир. 1997 йил ёзда Янгийўл шаҳрида ана шу мактабда бир маҳаллар ўқиб уни битириб чиққан ва ҳозирда Ўзбекистоннинг таниқли олимлари бўлиб етишган бир неча олимлар билан мактаб ўқувчилари ва ўқитувчиларининг учрашуви бўлиб ўтди. Учрашувда Ўзбекистон Фанлар Академияси Қўлёзмалар институти олимларидан бир нечалари ҳам иштирок этдилар.

Мактабда зал ва йўлаклар азиз меҳмонларга табрик ёзилган шиорлар билан безатилган. Ҳаммада хурсандлик кайфияти ҳукмрон. Зални тўлғазиб ўтирган ёшлар ичида Янгийўл шаҳридаги бошқа мактабларнинг юқори синф ўқувчилари, муаллимлар, шаҳар ҳокимияти вакиллари ҳам бор. Йиғилиш қатнашчилари, аввало, филология фанлари доктори Ҳамидулла Дадабоевнинг сўзини тингладилар. Бу киши Қўлёзмалар институтида ва ундан ажралиб чиққан Навоий номли Адабиёт музейида ишлар эдилар. Ҳамидулла Дадабоев ўз сўзида академиклар А.Рустамов, Э.И.Фозилов, Ботирбек ва Саидбек Ҳасановларнинг Ўзбекистон филологиясига катта улуш бўлиб қўшилган илмий асарлари тўғрисида қисқача, аммо мазмундор ва мароқли ҳикоя қилиб берди.

Сўнгра Ботирбек Ҳасанов ва Эргаш Фозиловлар сўзга чиқдилар. Улар ушбу мактабдаги ўқувчилик йилларини ҳавас билан эсладилар. Ўзларига дарс берган марҳум ўқитувчиларнинг нурли хотирасига эъзоз ва ҳурмат изҳор этдилар. Сўнгра барҳаёт ўқитувчиларга ҳурмат ва миннатдорлик билдириб, уларга узоқ умр ва улкан ютуқлар тиладилар. Йиғин охирида мен ҳам гапирдим. Бу учрашув авлодлар учрашувидир. Унда иштирок этаётган ёки иштирок этолмаган олимлар ушбу мактабнинг собиқ ўқувчилари Ўзбекистон илмининг пешқадам

арбобларидир. Улар бизнинг улуғлашимиз ва мактовларимизга муҳтож эмаслар. Бугунги учрашувдан мақсад шу зални тўлдириб ўтирган ёш авлоднинг диққат назарини ана шу олимларнинг ибратли фаолиятига тортмоқдир. Агар шу ёшлар қалбида шу учрашув туфайли ана шу олимлар изидан бормоққа иштиёқ учқуни тушса, сўнгра бу ёшлар шу йўлни танлаб ўз собиқ мактабларининг ишини давом эттирмоққа бел боғласалар, бу учрашув натижали бўлди, деб хулоса қилсак арзийди.

БИР УМРЛИК САДОҚАТ

**Султонов Хайриддин Мадриддинович,
ёзувчи, Ўзбекистон Республикаси Президентининг
ижодий ишлар бўйича давлат маслаҳатчиси**

Таниқли адабиётшунос олим, филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасан ҳақида ўйлаганимда, улуғ аждодларимизнинг қадимий меросини умр бўйи садоқат ва ҳурмат билан ўрганиб, бу бебаҳо бойликни мамлакатимиз ва хорижда кенг тарғиб қилишга муносиб ҳисса қўшиб ўтган заҳматкаш бир инсон сиймоси кўз ўнгимда гавдаланади.

Саидбек Ҳасан адабиёт илмининг энг қийин ва масъулиятли жабҳаси бўлмиш манбашунослик, матншунослик соҳасини танлади ва қарийб эллик йиллик илмий-ижодий фаолияти давомида бу борада фидокорона меҳнат қилди.

Дарҳақиқат, қадимий қўлёмаларнинг чангини ютиб, кўз нури, қалб кўрини бағишлаб уларни ўрганиш, бундай нодир маънавий хазинани бугунги авлодларга етказишдек оғир ва машаққатли ишга ҳар қандай инсоннинг ҳам билим ва салоҳияти, энг асосийси, сабр-тоқати етмайди.

Устоз олим Саидбек Ҳасаннинг илмий асарлари, уларнинг ибратли фазилатлари ҳақида у кишининг ҳамкасблари, шогирдлари ўз фикрларини айтганлар ва яна айтадилар, албатта.

Мен бугунги имкониятдан фойдаланиб, домланинг мумтоз ўзбек адабиётини чуқур тадқиқ этиш ва оммалаштиришдаги катта хизматлари тўғрисида мухтасар тарзда тўхталмоқчиман.

Саидбек Ҳасан адабиётшунослик оламига кириб келган ўтган асрнинг олтмишинчи йилларида мумтоз адабиётимизнинг пири комиллари бўлган кўп улуғ алломалар тер тўкиб меҳнат қилардилар.

Азизхон Қаюмов, Иззат Султон, Алибек Рустамов, Мақсуд Шайхзода, Ҳамид Сулаймон, Суйима Ғаниева, Абдуқодир Ҳайитметов, Натан Маллаев, Ғулом Каримов, Порсо Шамсиев, Субутой Долимов каби атоқли олимлар даврасидан, Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Орипов таъбири билан айтганда, ана шундай буюклар қаҳқашонидан муносиб ўрин олиш осон иш эмас эди.

Саидбек ака кўҳна адабий меросимизни кунт ва ихлос билан ўрганди. Буюк мутафаккир Алишер Навоий ижодини қандай эъзозласа, улуғ аллома, шоир ва давлат арбоби Заҳириддин Муҳаммад Бобур меросига ҳам шундай

чексиз меҳр қўйди. Мумтоз адабиётимизнинг энг мураккаб асарларини ҳам бугунги ўқувчилар тушуниб ўқийдиган ҳолатга келтиришга, уларни катта адаблар билан нашр этишга беқиёс ҳисса қўшди.

Мустабид тузум даврида Бобур Мирзо номи ва меросига ноҳолис, ғаразли муносабатда бўлингани, бобуршунослар бошида ҳам кўп калтаклар синганини катта авлод вакиллари яхши эслайдилар.

Саидбек ака турли тақиқ ва тазйиқларга қарамай, мана шундай оғир даврларда ҳам ҳар йили Бобур Мирзо таваллуд топган февраль ойида бобуршуносликка оид турли материалларни ўзбек ва рус тилларида мунтазам эълон қилишнинг имконини топар эди. Бобур Мирзо асарларининг илмий таҳлилига бағишланган бу мақолалар сиртдан қараганда, соф академик руҳда бўлса-да, уларда муаллифнинг улуғ бобомизга бўлган самимий меҳри ва эҳтироми барқ уриб турар эди.

Саидбек Ҳасаннинг илмий фаолияти, айниқса, мустақиллик йилларида янада жўшқин тус олди.

Мен у киши билан Бобур номидаги халқаро жамоат фондида ҳамкорлик қилган даврларимизни, хусусан, адабиётимиз тарихидаги муайян шахс ҳаёти ва фаолиятига бағишланган биринчи комус – “Заҳириддин Муҳаммад Бобур энциклопедияси”ни тайёрлаш жараёнларини яхши эслайман.

Бобур Мирзо ижодининг чинакам мухлислари томонидан жамоатчилик асосида тайёрланган ушбу энциклопедияга киритилажак ҳар бир мақола қизғин баҳс ва мулоҳазалардан ўтар, шундай вазиятда энг муҳим, ҳал қилувчи фикрни, албатта, Саидбек акадан кутар эдик. Фикрнинг аниқлиги ифоданинг аниқлигига замин яратади, деганларидек, Саидбек ака ўз фикрини ҳар доим қисқа ва лўнда, лекин ғоят ишончли тарзда баён этарди. Мен домланинг илмий асосланган позициясига, унинг вазминлик ва салмоқ билан гапиришига ҳамиша ҳавас билан қарар эдим.

Саидбек ака мамлакатимиз олимлари билан бир қаторда, мисрлик Магида Махлуф, афғонистонлик Шафиқа Ёрқин, япониялик Эйжи Мано, ҳиндистонлик Мансура Ҳайдар, озарбайжонлик Рамиз Аскер, германиялик Клаус Шонинг, россиялик Ия Стеблева сингари жаҳоннинг турли минтақаларидаги бобуршунослар билан мунтазам мулоқотда бўлган, улар билан илмий ҳамкорлик алоқаларини ўрнатган, бир сўз билан айтганда, халқаро миқёсда эътироф этилган йирик тадқиқотчи эди.

Бугун айнан Саидбек Ҳасандек фидоий, фозил зотларнинг заҳматли ва беғараз меҳнатлари туфайли Ўзбекистон – бобуршунослик маркази сифатида дунёда тан олинди.

Домланинг энг муҳим фазилатларидан бири – бу, ўз ишига, севган касбига, устозларига, ўзининг ҳаётининг принципларига садоқат эди, десак, адашмаган бўламиз.

Саидбек ака 1968 йилда Ўзбекистон Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейида лаборант бўлиб ишга кирди ва бутун меҳнат фаолиятини мана шу даргоҳга бағишлади.

Бу табаррук масканда у ўз хотирасида бутун умр ардоқлаб, улуғлаб ўтган устози, атоқли олим Ҳамид Сулаймон билан бақамти меҳнат қилиб, бой билим ва тажриба орттирди. Ҳамид Сулаймон домладан сўнг мисоли адабиёт чароғбони, фидоийлик тимсоли бўлиб, ушбу муассасага узоқ йиллар раҳбарлик қилди, музей экспозициясини бойитиш, унинг илмий салоҳиятини ошириш, моддий-техник базасини мустаҳкамлаш учун жонбозлик кўрсатди.

Сўнгги чорак аср мобайнида ғоят самарали меҳнат қилган олим илгари ўрганиш ҳам, эълон қилиш ҳам мумкин бўлмаган жуда кўп ноёб тарихий асарларни илмий истеъмолга киритиш, нашрга тайёрлаш учун ўзини аямасдан хизмат қилди. Ўзи сингари камтар ва заҳматқаш, илмга меҳр қўйган шогирдлар тайёрлади.

Саидбек ака худди Бобур Мирзо сингари ҳаётга катта завқ ва ҳайрат билан қарайдиган, риндона кайфияти устувор инсон эди. У киши билан бир бор сўзлашган одам унинг дилқаш суҳбатларини доимо соғиниб яшарди.

Адабиётшунослик, хусусан, навоийшунослик ва бобуршунослик фанида, ҳаётда инсонийлик илмида ўзидан ўчмас из қолдирган устоз Саидбек Ҳасан домламининг ёрқин хотирасини ҳамиша миннатдорлик билан эслаймиз.

ТОЛМАС БОБУРШУНОС ВА БОБУРИЙШУНОС ЭДИ...

**Машрабов Зокиржон Машрабович,
Бобур номли халқаро жамоат фонди раиси,
Ўзбекистон Республикасида хизмат
кўрсатган маданият ходими**

XX асрда Ўзбекистонда Алишер Навоий ва Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳаёти ва ижодини ўрганишда анча-мунча ишлар қилинди. Алишер Навоийнинг ўн беш ва йигирма жилдлик куллийетлари нашр этилди. Бобуршуносликка оид рисола ва тадқиқотлар чоп этган бўлсалар-да, истиқлол йилларигача Бобуршунослик илми шаклланиб улгурмади. 1991-2010 йиллар оралиғида яратилган Бобур ҳаёти ва ижоди ҳақидаги академик, илмий-оммабоп нашрлар, бадиий-адабий асарлар туфайли Бобуршунослик илми шаклланди. Бу хайрли ишда олим Саидбек Ҳасанов ҳам фаол қатнашди.

Унинг номзодлик иши ва илк матншунослиги маҳсули ҳам Заҳириддин Муҳаммад Бобур билан алоқадордир. Номзодлик диссертациясининг мавзуси ҳам Бобур Мирзонинг “Аруз” рисоласи асарига бағишланган эди.

Саидбек Ҳасанов фаолияти кўпқирралидир: у узоқ йиллар Ўзбекистон Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейи директори вазифасида хизмат қилди. Босиқлик, самимийлик ва кўнгилчанглик Саидбекка хос раҳбар сиймосини нурлантириб турарди. *Хайрихоҳлик – барчага нисбатан!* - шиорига амал қиларди.

Олим сифатида Бобур ва бобурийшуносликкагина эмас, навоийшуносликка ҳам Саидбек Ҳасанов салмоқли ҳисса қўшди.

У раҳбарлик қилган Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейи Республикамиз илмий марказларидан бири бўлиб, унинг қўллаб-қувватлаши билан ўнлаб ёшлар фан номзодлари бўлдилар: Жалолиддин Жўраев, Сунатулла Сойипов, Озодбек Алимов, Маъмура Рашидоваларнинг матншунослик соҳасидаги хизматлари Саидбек Ҳасановнинг доимий рағбатлантиришлари туфайли бўлди.

Муҳими умр бўйи Саидбек Ҳасанов асосан бобуршунослик ва бобурийшунослик билан машғул бўлди. Бобур ва бобурийлар ҳақида кўплаб илмий тадқиқот асарлари яратди ҳамда ушбу нашрларини ўзбек ва рус тилларида амалга ошириб ҳормай-толмай меҳнат қилди.

Агар муболаға дейилмаса академик Азиз Қаюмовдан кейин Бобур ва бобурийлар ҳақида мунтазам қалам тебратган олим бу профессор Саидбек Ҳасанов бўлди. Ўтган асрнинг 80-йилларидан бошлаб, Бобур ва бобурийлар асарларини тадқиқ ва нашр эттириш борасидаги етакчилик ҳам Саидбек Ҳасановда бўлди. Бобур девонини қайта-қайта ўзбек ва рус тилларида нашр эттириш, бобуршуносликдаги машҳур матнларни: “Бобурнома”нинг Эйжи Мано ва Порсо Шамсиевлар нусхаларини Техрондаги Гулистон музейида сақланаётган “Бобур Куллиёти”га қиёсан, яъни уч нусха асосида энг мукамал ва энг ишончли нусхасини яратиш Саидбек Ҳасановга насиб этди.

Саидбек Ҳасанов матншунослик илмий ҳақиқатига содиқ қолиш учун ҳиндшунос Ансориддин Иброҳимов ва Шафоат Сотқиновдан амалий ёрдам олиб, ҳиндча сўз ва иборалар аслиятини тиклашга ҳам унумли ҳаракат қилди.

Олимнинг “Заҳириддин Муҳаммад Бобур” рисоласи, академик Азиз Қаюмов билан ҳамкорликдаги “Бобур ижодиёти” тадқиқоти, “Заҳириддин Муҳаммад Бобур энциклопедияси”даги ўнлаб сара мақолалари унинг XXI аср бобуршунослик илмига қўшган улкан ҳиссаларидандир.

“Заҳириддин Муҳаммад Бобур энциклопедияси”ни тузиш ишига Бобур фонди раёсати киришгач, Саидбек Ҳасанов ҳам бу хизматга камарбаста бўлди. Ўзи бошлиқ адабиёт музейининг яхши ходимларини бу хайрли хизматга жалб этиб, қомус яратилишидаги ташкилий ва илмий юмушларида фаол хизмат қилди.

Филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов таниқли олим Алибек Рустамов билан ҳамкорликда Бобурнинг фикҳ соҳасидаги “Мубаййин” асарини аввал қисм-қисмлаб, сўнгра бир китоб сифатида такрор-такрор нашрга тайёрлади, луғат ва изоҳлар тузди, шарҳлади, фан номзоди Ҳамидбек Ҳасанов билан бирга асарнинг замонавий табдилини амалга оширди.

Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг ўғли Комрон Мирзо “Девон”и илмий матнини тузиб, нашр эттирди.

Ушбу ноёб асарларни ҳар томонлама ўрганиш, айниқса, ёш авлодга ислом дини моҳиятини англатишда, уларни диний экстремизм хавфидан сақлаб, баркамол инсонлар қилиб тарбиялашда катта аҳамият касб этади.

Бобур ҳаёти ва ижодини кенг миқёсда, илмий теранлик ва аниқлик билан ўрганиш; халқимизни Бобур сингари улуғ давлат арбоби, шоири, олими билан таништириш ва унинг ижодидан баҳраманд этишдек буюк хизматлари учун

Саидбек Ҳасанов 2004 йили Бобур халқаро мукофотини лауреатига сазовор бўлдилар.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур “Бобурнома”сига ишланган миниатюраларни нашрга тайёрлаш, унинг матнини рус, ўзбек ва инглиз тилларида тайёрлаш ишларида ҳам Саидбек Ҳасанов бош-қош бўлгани, сўзбоши ёзгани ва тузувчилиги илм аҳли – санъатшунослар ва адабиётшунослар ёдидан чиқмайди.

Афғонистон худудида умргузаронлик қилган буюк Алишер Навоий, Мавлоно Лутфий, Камолиддин Беҳзод, ал-Беруний, Бобораҳим Машрабларнинг қабр-мақбараларини излаб топиб, обод қилинишидан мамнун бўлган Афғонистон давлатининг раҳбарияти Бобур номли халқаро жамоат фондига Алишер Навоий билан боғлиқ бўлган анжуманни ўтказишда ёрдам беришимизни сўраган эдилар. Ушбу конференцияда биз профессор Саидбек Ҳасанов билан нафақат ўз маърузаларимиз билан қатнашдик, балки анжуманни ташкиллантиришда Саидбек Ҳасанов ва фонд ходимлари билан бирга фаол иштирок этиб, Афғонистон Ислом Давлатининг президенти томонидан таъсис этилган Алишер Навоий номидаги халқаро мукофотга ҳам ўзбекистонлик олимлардан бири сазовор бўлишига мушарраф бўлинди.

Хуллас Ўзбекистонда энг таниқли бобуршунослар учта бўлса, уларнинг бири бобуршунос ва бобурийшунос, профессор Саидбек Ҳасанов эди.

Саидбек Ҳасанов Бобур номли халқаро жамоат фонди билан ҳамisha илмий ва ташкилий алоқаларда бўлиб келди. У Бобур ижоди ташвиқотчиси ва тарғиботчиси сифатида ҳамisha Андижонда, Бобур таваллуди кунларида фонд жамоасининг азиз меҳмони бўларди.

Бобур номли халқаро жамоат фонди ҳаётида юз берадиган илмий муаммоларни ҳал этишда ҳамisha Азиз Қажумов ва Саидбек Ҳасановлар тайёр турганликларини биз доим ёдда тутамиз.

Бобуршунослар сафидаги норимиз Саидбек Ҳасановнинг порлоқ хотираси ҳамisha барҳаётдир.

NÂMI GİBİ HAKİKİ “BEY” HOCAM SAİDBEK HASAN İLE HATIRALARIM

Prof. Dr. Bilâl YÜCEL,
Cumhuriyet Üniversitesi,
Sivas / TÜRKİYE

Ata yurdunda ilk karşılaşmamız

Her insanın hayatında unutamadığı “ilk”ler vardır. 2008 senesinin Ağustos ayının ortaları. Kaf dağının ardındaki hayal ülkesine ilk seyahatim. İlk gençlik yıllarımda önce merak, ardından sevgi ve sonrasında büyük özlem duyduğum ata yurdunu yüreğimde daha büyütecek bir sahada çalışmayı meslek edinince, içimdeki kıvılcımlar tutuşup alevlenmiş ve hocalık hayatımla birlikte ateş koru hâline gelmişti. Muhterem Zakircan Meşreb hocamın riyasetindeki Babür Uluslararası Kamu Vakfı (Bobur Xalqaro Jamoat Fondı) tarafından Özbekistan’a davet edilince adeta dünyalar

benim olmuş, sıla hasretimın sona ereceđi günü sabırsızlıkla ve iple çeker olmuşum. Nihayet, Orta Asyanın en güzel başkentlerinden Taşkent'teyim. Hava limanından şehre girerken beni duygulandıran şey, Babür sokađı (Bobur ko'chasi) oldu. O andan itibaren hayalimde, muhteşem hükümdar Babür at üstünde, ben de bir at başı mesafe arkasında birlikte geziyorduk.

Taşkentte dikkatimi çeken ikinci hususiyet, şehre hâkim olan sükût ve sükûn idi. Küçük uçakların inebileceđi genişlikte ve fakat adeta bomboş caddelerin iki yanında sıralı devâsâ ağaçlar ve arkasında heybetli binalar sessiz ve sâkin, biraz da soğuk ve hüzünlü, öylece duruyorlar. Bu havada ilk ziyaretimiz, Alî Şîr Nevâî Devlet edebiyat müzesi (Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi)ne oldu. İstanbuldan gelen meslektaşlarım Profesör Gülşen Seyhan Alışık ve Profesör Tanju Oral Seyhan hanımlarla birlikte müze müdürünün odasına girdiğimizde, bahçedeki Alî Şîr Nevâî heykeli cesametinde ve fakat son derece nâzik, kibar, sımsıcak, mütebessim, gözlerinin içi gülen Saidbek Hasan bey bizi ayakta, şu sözlerle karşıladı:

– Ajdod vatanga xuş kelibsiz.

İşte o anda ata yurdun muhabbeti gönlümü ve ruhumu kapladı, ana vatanın kolları beni sımsıkı sarıp sıcaklığı içimi ısıttı. Müheykel bir âdem Saidbek hocam bütün samimiyetiyle, kardeş bađlılığıyla ve dost muhabbetiyle beni bađrına basıyordu. O ânı hiç unutmadım, unutmuyorum, ömrüm boyunca da unutmayacađım.

Sonrasında ikramlar ve tatlı bir sohbet, ardından müzeyi gezmemiz. Saidbek hocam her bölümü tek tek gezdiriyor ve her şeyi teferruatıyla anlatıyor. Babüre tahsis edilmiş bölümde o büyük hükümdarın heykeli var. Bir Babürşinas olan Saidbek hocamla Babür hakkında sohbet ediyoruz. Sonra, Alî Şîr Nevâî bölümünde divanlara oturup serinliyor ve yorgunluk gideriyoruz.

Muazzam bir his seliyle gezdığımız müzeden ayrılırken Saidbek hocam, hazırladıđı veya telif ettiđi birkaç eserini (*Zahiriddin Muxammad Bobur*, ANNDem, Taşkent, Yazuvçı, 1994; *Bobur Lirikasi*, Taşkent, 1982; *Bobir Şe'riyatidan*, Taşkent 1983; *Zahiriddin Muhammad Bobur, Mahrami Asrar Tapmadım*, Taşkent 1993; *Risolai Volidiya*, Taşkent, 1991) bana hediye etti. Ben de Babür divanının dört elyazmasının (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: 3742; Paris, Bibliothèquè Nationale, No: Suppl. Turc. 1230; İstanbul, Topkapı Sarayı Revan Kütüphanesi, No: 2314/R. 741; İstanbul, Muallim Cevdet Nüşhası, No: K. 332) siyah–beyaz fotoğraflarının hepsini takımlar hâlinde müzeye hediye ettim. Bu fevkalâde dakikaların her ânını bol bol fotoğraf çektirerek kaydettik.

Unutulmaz bu hatıralarla Saidbek hocamdan, müzeden ve Taşkent'ten ayrılıp ilmî toplantılar için Andijana gittik. Oradaki sempozyum, Babür meydanı, Babür bađındaki devlet sanatçılarının tiyatrosu vs. ile dopdolu geçen Andijan günlerinde aklım hep Semerkant ve Buharada idi. Sempozyum komitesinden müsaade isteyip Taşkente geldim. Hayalimi gerçekleştirmek için kimden yardım isteyebilirdim? Bana yardım edebilecek yegâne dost, Saidbek hocam idi.

Müzeye gidip Saidbek hocama içimdeki yangını, Semerkant veya Buharayı görmek istediđimi anlattım. İstanbula dönüş günüm yakın, zaman çok kısa idi. Saidbek hocam bir gün içinde ancak Semerkanta gidebileceđimi söyleyip nüfuzunu kullanarak tren bileti temin etmeye çalıştı. Heyhat! Bilet kalmamıştı. Boynumu

büküp, gençlik hayalime elli dört yaşında bu kadar yaklaşmışken beni oraya göndermenin bir yolunu bulması için istirahatda bulundum. Özbekistana bir daha gelemeyebilirdim. Saidbek hocam birkaç yere telefon etti ve neticede, bu seyahati kaçak bir şekilde yapabileceğimi, bunun da riskli olduğunu söyledi. Sevinerek ve memnuniyetle “evet”, dedim ve karşılaşacağım zorlukları kabul ettiğimi söyledim. Hocam, bilet işini hallettiği gibi, beni Semerkantta gezdirecek arabayla rehberi de ayarladı.

Saidbek hocamın yardımıyla ziyaret ettiğim Türk ve dünya ilminde, medeniyetinde, kültüründe ve sanatında mühim yeri olan Semerkantın ihtişamını anlatmaya gücüm yetmiyor. Registan meydanındaki Uluğ Bey, Şîr-dâr ve Telle-kâri medreselerinin her santimi çini sanatının ihtişamını aksettiriyor. Gûr-ı Emîr, harikulâde altın varak tezyinatıyla beni hayran bırakan ve duygulandıran türbe. Orada “Ey büyük Timur, sen Semerkanttan gelip benim doğduğum şehir Sivası yakıp yıktın ama bak, Sivastan gelen bir hoca sana fatiha okuyor, ruhun şâd olsun büyük emir!” diyerek dua ettim. Türbeler külliyesi Şâh-ı Zindeyi, Semerkantın her tarafından görünen Timurun hatunu Bibi-Hanım külliyesini, Hoca Ahrâr-ı Velî türbesini, büyük muhaddis İmam Buhari külliyesini, Abdi-Derûnı, Rûh-âbâdı, İmam Mâturidî kabrini... büyük hayranlıkla, ecdada dualarla, Allah’a şükrederek ve Saidbek hocamı yâd ederek ziyaret ettim. Rûhun şâd olsun Saidbek hocam.

İlim Hayatında Yardımlaşmalarımız

İlim hayatım, Babürşinas Saidbek hocamla yollarımızı birçok kez karşılaştırdı. Babür hakkında çalışan iki ilim erbabı sıfatıyla bir nevi kader birliği etmiştik. 2013 senesi Haziran ayında Taşkentteki milletler arası konferansta tebliğimi okuyacağım sekiyonda (section, bölüm, oturum) Saidbek hocam, başkan idi. Bilgisayar ve projeksiyondaki teknik aksaklıkların halledilmesi için gayretlerini, tebliğimi okurken zamanı lehime kullanarak sonuna kadar hoşgörüle, sabırla, dikkatle ve gönül tebessümüyle dinlemesini asla unutmuyacağım.

Sonraki yıllarda Babür divanını tekrar neşretmeyi planlayınca, geçen zaman içinde divanın yeni nüshalarına ulaşmayı arzu ettim. Babür divanının Alî Şîr Nevâî Devlet edebiyat müzesinde mevcut dijital kopyalarından bende bulunmayanları (Salar Jung, Haydarabad, Tahran, Taşkent nüshalarını) Saidbek hocam bizzat kendisi, bazen de çalışanları veya Hamidbek Hasan vasıtasıyla gönderdi. Bu lütüfkârlığı ve benim için son derece mühim ve kıymetli yardımları münasebetiyle minnetdarlığımı burada bir defa daha ifade ediyorum. Sonsuz teşekkürler muhterem hocam.

Gönül Tebessümüyle Vedamız

2017 senesinin Ekim ayı sonlarında Saidbek hocamla Andicanda görüştük. İlmî toplantıların son günü ayın 28. inde akşam yemeği sonrasında güzel bir musiki grubunun icra ettiği nefis nağmeler, yüreğimi yerinden alıp bütün Asyada, Türk yurtlarında âdeta bulutların üzerinde uçuruyordu. Hayatımda o kadar içli, ruhuma o kadar tesir eden müziği nadiren dinlemişimdir. Vakit ilerleyip de ortalık biraz ısınınca, oyun faslı başladı. Birkaç masa öteden Saidbek hocam başıyla ve gözleriyle – aslında gönlüyle – işaret edip “gel” diyerek beni oyuna çağırdı. Onun bu güzel davetini reddetmek ne mümkün! Hemen kalktım, salonun ortasında buluşup karşılıklı oynamaya başladık. O mücessem hâliyle öylesine tarifsiz bir zevkle oynuyordu ki,

anlatmak imkânsız. Dakikalarca karşılıklı oynarken bir ara bize Profesör Münevver Tekcan da katıldı. Mutlu geçen zamanımızın tadı ve lezzeti hâlâ beni gülümsetiyor ve gönlümü şâd ediyor.

Saidbek Hasan hocam, hayalimde ve hatırımda son görüşmemizdeki gönül tebessümüyle yaşamaya devam ediyor. Nâmı gibi hem “said” hem de “beg” hocamın, hatıralarım arasındaki müstesna mevkii sonsuza kadar devam edecek.

Gökten üç elma düşmüş. Biri “hocam”a, biri bana, biri de gönül dostlarımıza...

PROFESSOR SƏİDBƏY HƏSƏNOVUN XATİRƏSİNƏ BİR YARPAQ SÖZ

**Binnatova Almaz Ülvi,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
“Azərbaycan-Türkmənistan-Özbəkistan
ədəbi əlaqələr” şöbəsinin müdiri, fil. e. d.**

Azərbaycan elmi ictimaiyyətinə Vahid Abdullayev, Vahid Zahidov, Həmid Süleymanov, Ləziz və Aziz Qayumov qardaşları, Səidəxan Nərzullayeva, Sadırxan Erkinov, Abduqədir Həyitmətov, Suyima Gəniyeva və bir çox görkəmli özbək alimlərinin adları əziz və unudulmazdır. Bu insanların elmə gedən yollarına, məcazi mənada desək, bir ovuc su da Bakıdan – Azərbaycandan səpilmişdir, onlar alimlik adı almaq üçün Azərbaycan elmi auditoriyası qarşısında tribunaya qalxmışlar, Azərbaycan da onlara dost-qardaş kimi qucaq açmış, onların gələcək həyat yollarına işıq tutmuşdur.

Bugünkü Azərbaycan tədqiqatçıları isə klassik irsə dair tədqiqatlar üzərində araşdırmalarında ən etibarlı mənbə kimi məhz həmin alimlərin əsərlərinə müraciət edirlər. Qafur Qulam demişkən,

Biri-birimizə şagird, biri-birimizə ustad

–kimi doğma və qarşılıqlı münasibətlərimiz davam edir.

Özbəkistanda tanıdığım ən böyük ziyalılardan – klassik irs tədqiqatçılarından biri də filologiya elmləri doktoru, professor Səidbəy Həsənov (Saidbek Xasanov) idi. Onun tədqiqatları, xüsusən Hindistanda Böyük Türk Dövləti qurmuş Zahirəddin Məhəmməd Baburla bağlı əsərlərini oxuyaraq tədqiqatlarımda faydalanmışam.

“Azərbaycan-özbək ədəbi əlaqələri”, eləcə də Əlişir Nəvainin həyat və yaradıcılığında bəhs edən monoqrafiyalar üzərində çalışarkən professor Səidbəy Həsənovun tədqiqatlarını nəzərdən keçirmişəm.

“Əlişir Nəvainin “Yeddi səyyar” əsərinin müqayisəli-tipoloji tədqiqi” (1990) mövzusunda doktorluq dissertasiyasında klassik şairin xəmsəçilik ənənəsinə münasibəti diqqətimi çəkmişdi, əslində öyrənmək istədiyim bir çox məqamları bu əsərdə - tədqiqatda tapmışdım. Nizami Gəncəvinin “Yeddi gözəl” və Əmir Xorov Dəhləvinin “Səkkiz cənnət bağı” əsərləri ilə Əlişir Nəvainin “Yeddi səyyar” poeması arasındakı müqayisəli təhlillər elmi-nəzəri baxımdan çox qiymətli tədqiqatdır.

Professor Səidbəy Həsənovun adı müəllif əsərlərindən başqa, Əlişir Nəvai adına Ədəbiyyat Muzeyinin nəşrlərinin çoxunda ya müəllif, ya da elmi redaktor və ya tərtibçi müəllif kimi rastlaşdığım imzalardan biridir. O, uzun illərdir ki, Əlişir Nəvai adına ədəbiyyat Muzeyinin direktoru vəzifəsində çalışırdı. Xələfləri Həmid Süleymanov, Əziz Qəyumov görkəmli nəvaişünas alimlər olub.

“Böyük şəxsiyyətlər” seriyasından nəşr olunan “Zahirəddin Məhəmməd Babur” monoqrafiyası (1982) klassik söz ustası və hökmdar haqqında yazılmış mükəmməl əsərlərindən biridir. Yuxarıda adlarını çəkdiyim unudulmaz alimlər və Səidbəy Həsənov mənim üçün elm aləmində əlçatmaz qalalardır. Onların elmi-nəzəri irsindən faydalandığımız çox şeylər vardır.

Ustadım, mərhum nəvaişünas Cənnət Nağıyeva ilə hər görüşümüzdə Həmid Süleymanovdan, Suyima Gəniyeva Həmid Araslıdan danışmaqdan doymazdılar. Təbii ki, bütün bu söhbətlər xatirə olmaqla yanaşı, həm də dostluq, qardaşlıq, həmkarlıq, elmi-ədəbi əlaqələr kontekstində bir məktəb rolunu daşıyır.

Səidbəy Həsənov imzası, qeyd etdiyim kimi, Əlişir Nəvai və Zahirəddin Məhəmməd Babur yaradıcılığı üzərində çalışdığım zaman ilk əl atdığım mənbələrdən biri olub.

Buna görə də heç təsadüfi deyil ki, bu böyük alimlə ilk tanışlığım Bakıda, Daşkənddə yox, Əfqanıstan torpaqlarında olmuşdu – Əlişir Nəvainin doğulub, yaşayıb-yaratdığı, əbədi uyuduğu Heratda şairin türbəsi, Kabil şəhərində Zahirəddin Məhəmməd Baburun məzarı önündə. 2016-cı ilin aprel ayının 11-16-sı arasında Əfqanıstanın Kabil, Məzari-Şərif və Herat şəhərlərində türk dünyasının böyük mütəfəkkiri Əlişir Nəvainin 575 illik yubileyi münasibətilə keçirilən beynəlxalq elmi konfransa dəvət almışdıq. Konfransa dəvət olunan insanlar Kabildə bir oteldə yerləşdirilmişdi. Elə həmin gün səhər tezdən foyedəki divanda iki yaşlı adamdan birinin professor Zakircan Maşrapov olduğunu gördüm və ona doğru getdim.

Adətən başqa ölkələrdə olanda, tənəffüs vaxtı mən özbək həmkarlarıma yaxınlaşar, hökmən görüşüb, hal-əhval tutaram. Hər dəfə köhnə dostlarla yanaşı, yeni dostlar da taparam.

Professor Zakircan Maşrapovu bir neçə dəfə Daşkənddə görmüşdüm, tanıyırdım. Görüşüb hal-əhval tutduq. Yanında əyləşən çinar qamətli, nisbətən sərt görünən şəxsi təqdim etdi: “Professor Səidbəy Həsənov, bizim Beynəlxalq Babur Fondunda birinci müavinimdir, böyük alimdir”, – dedi.

Tanışlığımıza məmnun oldum. Professor Səidbəy Həsənov elə o andaca portfelindən yaşıl üzlü bir kitabça çıxarıb mənə uzatdı:

–Muzeyimizin “Babur otağı” ilə bağlı tanışlıq kitabçasıdır, üç dildə hazırlanıb. Çox istərdim siz də Azərbaycan dilində nəşr edəsiniz.

Qeyri-ixtiyari “baş üstə” – dedim.

Sonra konfransın ilk iclasından sonra Zahirəddin Məhəmməd Baburun qəbrini ziyarətə yollandıq. “Babur bağı”nı, “Babur karvansarayı”nı, “Babur hərbiyyəsinə”, “Babur məscidi”ni ziyarət etdik. İnsan bu qədim tarixi məkanlardan doya bilmirdi. Sanki Babur özü də bizimlə o məkanda idi.

Talibançıların darmadağın etdikləri Babur məqbərəsini Beynəlxalq Babur Fondunun Prezidenti Zakircan Maşrapovun rəhbərliyi ilə bir tikinti heyətinin yenidən

tamamladığını da orada öyrəndik (tikintinin bütün xərcləri Zakircan Maşrapov Fondun hesabına həll etmişdi). Hindistandan gətirilmiş ağ mərmərlə Babur məqbərəsi, sən demə, elə həmin gün yenidən ziyarətçilərin istifadəsinə verildi. Səidbəy Həsənov həmkarı, dostu Zakircan Məşrəpovun xidmətlərini, bu yolda onun çəkdiyi əziyyətləri bircə-bircə göz önünə gətirdi.

Səhəri günü səhər tezdən Məzari-Şərifə, günortadan sonra isə Herata uçduq. Böyük mütəfəkkirimiz Əlişir Nəvainin qəbrini ziyarət etdik. Qədim İskəndər Qalasının hər hücrəsinə baş çəkdik. Ağlagəlməz gözəlliyi, əzəmətə malik bu Qala bir qəhrəmanlıq dastanı idi. Əlişir Nəvainin “Səddi İskəndər”ini yada salmamaq mümkün deyildi. Başı göyləri dələn bu Qalanı 3 saat ərzində gəzdik (təbii ki, tam görmək mümkün deyildi, heç bir günlük ziyarətlə də başa gəlməz bir Qaladır). Hücrələrin birində iki professorun yanaşı dar bir hücrədə oturduğunu görüb, o məqamı qaçırmadım. Onların fotolarını çəkdim. Yazımın əvvəlində Səidbəy Həsənovu sərt xarakterli bir şəxs kimi təqdim etmişdim. Amma o, sadə və mülayim xarakteri, zarafatçılığı, gülərüzlü olması ilə bütün konfrans iştirakçılarının rəğbətini qazandı. Əlişir Nəvainin qəbri önündə də fotolar çəkirdik.

Beləcə, adı mənim üçün əlçatmaz olan böyük nəvaişünas, baburşünaslarla birlikdə, professor Səidbəy Həsənovla birgə Əfqanıstanda – Əlişir Nəvainin doğulub, yaşayıb-yaratdığı, əbədi uyuduğu Heratda, Kabil şəhərində Zahirəddin Məhəmməd Baburun məzarlarını önünə böyük gül çələngi qoyduq, Baxmaqdan göz belə doymayan Məzari-Şərif camisində Nəvai hikmətlərini xatırladıq.

Belə müqəddəs məkanlarda yaxından tanıdığım unudulmaz Səidbəy Həsənovla növbəti dəfə Baburun ana vətəni Əndicanda rastlaşdıq.

Zahirəddin Məhəmməd Baburun anadan olmasının 534 illiyi münasibətilə “Dünya mədəniyyəti tarixində Zahirəddin Məhəmməd Baburun əsərlərinin rolu” mövzusunda beynəlxalq konfransa iki nəfər dəvət edilmişdi: mən və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutunun elmi əməkdaşı, həyat yoldaşım Nazim Süleymanov.

Konfrans Özbəkistan Prezidenti Şövkət Mirziyayevin təşəbbüsü ilə Əndican vilayətində 2017-ci il “Zahirəddin Məhəmməd Babur ili” elan etməsi münasibətilə təşkil edilmişdir.

Səidbəy Həsənov Azərbaycanda Baburla bağlı gördüyümüz elmi işlərimizi, məqalələrimizi, bu sahə mütəxəssis hazırladığımızı dinlədikdən sonra Azərbaycanda da Beynəlxalq Babur Fondunun filialının açılma məqamının yetişdiyini diqqətə çatdırdı. Bir gün sonra professor Zakircan Məşrəpov Fondun idarə heyətinin qərarını mənə bildirdi.

Fondun idarə heyətinin Qərarı ilə “Beynəlxalq Babur Fondunun Azərbaycan bölməsinin sədri” vəsiqəsi mənə təqdim edildi. Mən uşaq kimi sevinirdim. Demək gördüyümüz işlər diqqətəlayiq hesab edilib.

2018-ci ilin 20 aprel tarixində Bakıda Baburun anadan olmasının 435 illiyi münasibətilə beynəlxalq konfrans təşkil etdik. Daşkənddən xeyli qonaqlar dəvət etsək də, yalnız professor Həmidulla Baltabayev və AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutuna yenicə qəbul etdiyimiz iki gənc doktorant (Obid Şəfiyev və Məhəmmədəmin Tuxliyev) gəlmişdilər. Bu konfrans AMEA Nizami Gəncəvi adına

Ədəbiyyat İnstitutunun, Beynəlxalq Babur Fondunun Azərbaycan bölməsinin, Özbəkistan və Hindistan Respublikalarının Azərbaycandakı səfirliklərinin birgə təşkilatçılığı ilə baş tutmuşdu. Həmin gün hər kəsə iştirakçılarının elmi məqalələrindən ibarət Konfransın Materiallar kitabı paylanmışdı (“*Zahirəddin Məhəmməd Babur və Azərbaycan*” *Beynəlxalq elmi konfransın materialları // Bakı, 20 aprel, 2018-ci il (redaktoru və nəşrə hazırlayan fil.e.d. Almaz Ülvi)* // *Bakı, 2018, 210 səh.*). Professor Zakircan Maşrapov və professor Səidbəy Həsənovu gözlədik və gəlmədiklərinə üzüldük.

Amma professor Səidbəy Həsənovun Kabildə dediyi sözləri – arzusunu unutmamışdım. 2019-cu ildə “*Zahirəddin Məhəmməd Babur və XVI əsr özbək ədəbiyyatı: Əlişir Nəvai adına Dövlət Ədəbiyyatı Muzeyi ekspozisiyası əsasında qısa Məlumat kitabı*” (“*Тошкент УЗР ФА Давлат Адабиет музейи – 2008*” *nəşri əsasında*). - *Bakı, 2019, 60 səh.*)kitabçasındaki mətni Azərbaycan dilinə çevirərək dörd dildə nəşr etdik (Azərbaycan, özbək, rus və ingilis). Amma həm muzeyin, həm də əvvəlki nəşrdə olan müəlliflərin adlarını olduğu kimi yazıb hüquqlarını qoruduq.

Kitabın elmi redaktorlar: filologiya elmləri doktoru, professor Səidbəy Həsənov və Almaz Ülvi (Binnətova), rəyçi isə Beynəlxalq Babur fondunun sədri, professor Zakircan Maşrapov və Yaşar Qasimovu yazmışdım. Bir xatirə nəşri olmuşdu.

Nə acı ki, professor Səidbəy Həsənovun bu nəşrdən xəbəri olmadı, axı onun təşəbbüsü, onun arzusu idi. Əslində ustadın vəfatı xəbərinə Vida Sözüüm oldu.

Ustadımız professor Səidbəy Həsənov inanıram ki, qədərbilən dostları, hənkarları və əsərləri sayəsində heç unudulmayacaq.

Ruhunuz sevinin, böyük insan!

Kabildə Babur baғında , 2016.

Kabildə, 2016.

*Heratda, Iskandar Qalasinda, foto manimdir
Fotolar Kabilda, Heratda va Andicada çekilmiştir.*

СТАТЬЯ–ВОСПОМИНАНИЕ О ХАСАНОВЕ²

Шпак Игорь Владимирович,
издатель, первый директор Издательского дома «АДЕФ–Украина»
Истомина Алла Олеговна
директор Издательского дома «АДЕФ–Украина»

На презентации издательского шедевра – билингвы поэмы Шота Руставели «Витязь в тигровой шкуре» на украинском и грузинском языках – в Президентском фонде Л.Д.Кучмы «Украина» произошла встреча руководителей Издательского Дома «АДЕФ–Украина» Игоря Шпака и Аллы Истоминой, с Чрезвычайным и Полномочным Послом Республики Узбекистан в Украине господином Алишером Абдуалиевым. Эту встречу можно считать концептуальной при воссоздании ещё одного фундаментального произведения XV века.

Можно было бы сказать, что встреча носила случайный характер, но, как говорят мудрецы, – *«в каждой случайности есть закономерность»*. А тут к предполагаемой закономерности добавился ещё и высочайший уровень энтузиазма участников этой совершенно, как показала жизнь, неслучайной встречи.

Слово за словом – и вот уже прямо на первой встрече, практически, «готов» проект издания поэмы Алишера Навои «Фархад и Ширин» на 3–х языках: украинском, узбекском и староузбекском. Дело осталось «за малым» – подготовить и издать.

Сразу отметим, что первый перевод поэмы «Фархад и Ширин» на украинский язык был выполнен известным поэтом Н. П. Бажаном. Именно поэтому данная работа представлялась весьма простой: найти оригиналы и «стыковать» их с переводом.

Для современного читателя, «умудрённого» такими современными понятиями как «мотивация» или «побудительный момент», данная ситуация покажется совершенно неправдоподобной или даже какой–то искусственной: где классик узбекской литературы XV века и его герои, а где современная Украина с ее совершенно другими традициями и менталитетом?

Скажем откровенно, что объяснить, а тем более понять, побудительные моменты участников этого проекта, исходя только из «материалистической» модели окружающего мира вряд ли удастся. Более того, там, где начинается духовный мир человека с его неизменными атрибутами – Бог, смысл жизни, высокие идеалы, любовь и т.д. – современный прагматизм всегда неприменим и

2 Поэма «Фархад и Ширин» на Украинском языке или Ташкентские встречи. –Киев, Украина: «АДЕФ –Украина» ИД, 2016 года.

терпит неизменное поражение. А, творчество Алишера Навои – это не только квинтэссенция философии и поэзии Востока, но и целый мир, связанный с духовной составляющей жизни.

Поскольку привычной материальной мотивации в этом проекте не было, а каждая из «инициативно–договаривающихся сторон» проекта старалась сделать только самое «нужное и важное» как для Украины, так и Узбекистана, то результат был предопределен. Он мог быть только успешным.

Ответ на вопрос о том, почему именно «Фархад и Ширин» из «Хамсе» («Пятикнижие»), был связан с тем, что в 1947 году великий украинский поэт Николай Платонович Бажан уже занимался переводом этого произведения на украинский язык, и была готова, скажем так, база перевода произведения. Причем база не какая–нибудь, а – высочайшего уровня. Ведь все без исключения переводы Бажана – это произведения искусства.

В общем на старте проект казался достаточно простым: «легкое» редактирование, дизайн и «в печать».

Но, как это часто случается в обыденной жизни, простая инициатива как–то совсем незаметно трансформируется в сложную, со всеми вытекающими для организаторов последствиями. Но, обо всем по порядку.

Для выбора оригинала поэмы и организации работ буквально через неделю после той знаковой встречи И. В. Шпак вылетает в Ташкент, где по просьбе посла Алишера Абдуалиева в Государственном музее литературы им. Алишера Навои Академии наук Республики Узбекистан (АН РУз) его ждёт директор – профессор Саидбек Ҳасанов.

На первую встречу в музее литературы профессор Саидбек Ҳасанов приглашает академика Азиза Каюмова, директора института языка и литературы, профессора Низамиддин Махмудову, профессора Ибрагима Хаккулова, хранителя фондов музея Джалолиддиан Джураева, главного редактора журнала «Жахон адабиёти» Шухратулла Ризаева.

Благодаря энтузиазму профессора Саидбека Ҳасанова все присутствующие буквально «прониклись» целесообразностью работы и очень быстро был согласован план совместных действий, основу которого составлял подбор нужного исходного рукописного текста поэмы «Фархад и Ширин» с обязательным выполнением трех условий:

- рукопись поэмы должна иметь оригинальное высокохудожественное оформление;
- именно эта рукопись переводится на украинский язык (с русским подстрочником и уже потом украинским текстом);
- проведение детального компаративного анализа данного перевода с текстами Бажана.

Коллеги из АН РУз достаточно оперативно выполнили свою часть работы. В фондах музея литературы им. Алишера Навои была найдена рукопись «Фархад и Ширин», которую переписал Ибн Абу Мукаррам Абдулваххаб ал–Хиджази (дата переписки 11 раби уль–авваль 988 хиджри или 26 апреля 1580 г.). Отсканированный текст был переслан нам для работы в «АДЕФ–Украина».

Пока мы в Киеве готовили макет книги в Ташкенте группа переводчиков во главе с Саидбеком Ҳасановым, при участии Кадира Эргашева и Вахаба Рахманова занималась подготовкой подстрочника русского перевода.

18 ноября 2013 г. Ташкент. Узбекско-украинская рабочая группа у музея литературы им. Алишера Навои АН РУз

И когда раздался долгожданный звонок: «У нас все готово» – издательская группа в полном составе – Алла Истомина, Игорь Шпак от ИД «АДЕФ–Украина» известный украинский поэт, перу которого принадлежали лучшие переводы С.Есенина на украинский язык, Борис Чип – вылетела в Ташкент. Поначалу все шло достаточно гладко. Мы уже получили все необходимые для создания книги материалы, согласовали дизайн блока книги и обложки.

Но компаративный анализ все чаще давал недопустимые расхождения. Особенно отчетливо это просматривалось в местах, связанных с упоминанием Бога (Аллаха). Были ещё расхождения, но они не шли ни в какое сравнение с этими.

*«Фархад и Ширин»,
1580 г.
Переписчик Ибн Абу
Мукаррам Абдулваххаб
ал-Хиджази*

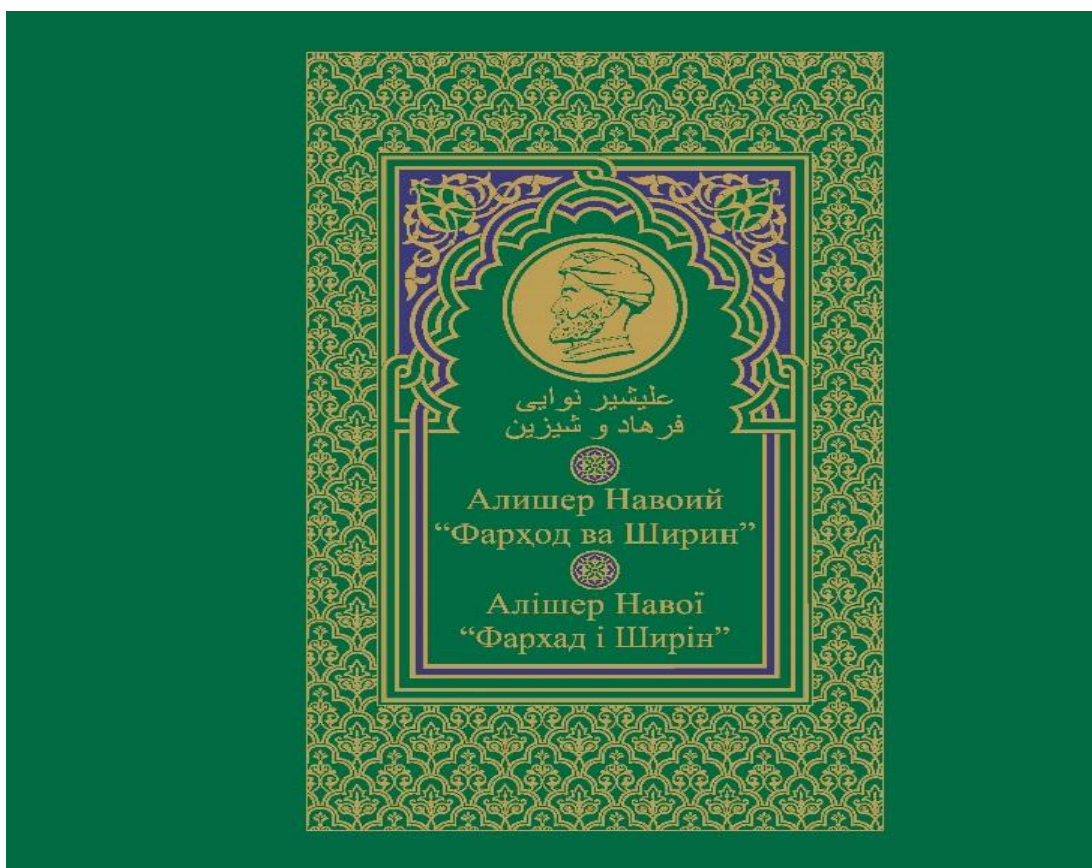

Сегодня мы понимаем, что в 1947 году принципиальная позиция идеологической доктрины СССР базировалась на отрицании Бога. И отсутствие

Бога в переводах Николая Бажана – это не более, чем дань той эпохе. Но Бог присутствовал во всех произведениях А. Навои. Более того, одна из главных идей поэмы «Фархад и Ширин», состояла именно в том, что любовь и дружба – это подарок людям от Бога.

Вот так, в процессе «легкого редактирования», мы были вынуждены заниматься «концептуальным восстановлением исторической правды». Не будем скрывать, что это своеобразное открытие придало всему коллективу новый творческий импульс: предложенный нами алгоритм работы – верен и мы на правильном пути.

Понятно, что только после этого нам удалось получить полное соответствие в количестве строк в оригинальном тексте и его переводе.

Из-за увеличившегося объема работы Борис Чип вынужден был остаться в Ташкенте ещё на несколько месяцев и под руководством проф. Саидбека Ҳасанова делать перевод недостающих строк. Более «неточностей» в переводе Николая Бажана не было обнаружено. Несмотря на «идеологические расхождения» с Николаем Платоновичем Бажаном, мы приняли решение следовать в новом варианте перевода «Фархад и Ширин» его стилю, рифме и слогу.

Это была наша благодарность великому сыну украинского народа за талантливую работу. Через два месяца мы встречали Бориса Чипа в киевском аэропорту «Борисполь» с черновиком самого полного, из всех существующих,

современного перевода поэмы Алишера Навои «Фархад и Ширин» на иностранные языки.

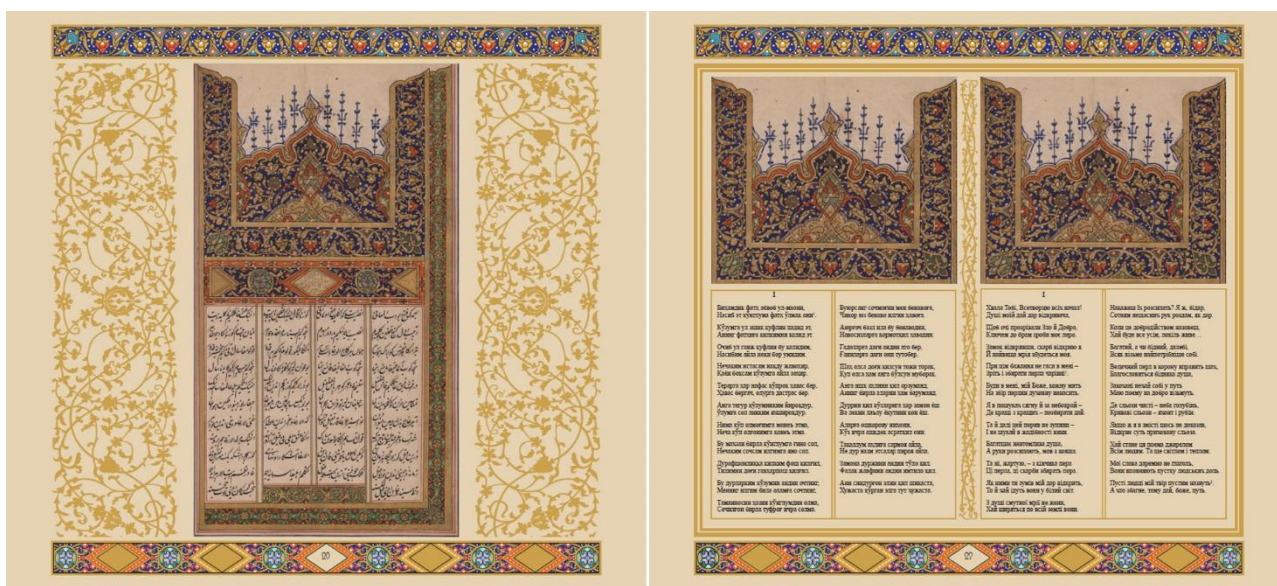
И мы гордимся тем, что это был перевод на украинский язык!

Потом ещё более полугода шла поэтическая «шлифовка» текста и без малого год кропотливая работа дизайнеров, редакторов и всех, кто принимал участие в изготовлении книги.

Несколько слов об особенностях предложенного дизайна. Привлечь современного читателя к произведениям классиков, даже такого уровня как Алишер Навои, – это не совсем простая задача. Дизайн в таких случаях играет особую роль.

Поэтому при подготовке блока книги было использовано такое дизайнерское решение, которое возвращало читателя в эпоху Древнего Востока: основа оформления оставалась такой же, как и в оригинале рукописи, но было добавлено специальное декорирование каждой страницы книги и переплётной крышки национальными узорами, нанесенными специальной фольгой под «золото».

В начале мая 2016 года макет 3–язычной поэмы Алишера Навои «Фархад и Ширин» был завершен, и можно было переходить к изготовлению книги.

Праздник «Первого печатного листа» поэмы Алишера Навои «Фархад и Ширин» состоялся 16 мая 2016 года на нашем производстве в г. Буча (30 км от Киева), на который мы пригласили посла Республики Узбекистан, одного из авторов проекта издания г–на Алишера Абдуалиева.

Не было праздничных салютов и ТВ–репортажей, торжественных собраний и встреч с теми, кто много лет своей жизни посвятил этой работе, но... у Аллы, Алишера, Саидбека и меня – главных виновников этого события – было удивительное, приподнятое настроение и внутреннее ощущение, что мы сделали очень важную работу. Может быть даже не для дня сегодняшнего, а для истории, когда обязательно появятся люди, которые поймут и оценят.

*Крайний слева: проф. Саидбек Хасанов. Справа
налево: Директор Института украинского языка и
литературы АН Украины, профессор Павел
Гриценко и Представитель Администрации
Президента Украины Юрий Богуцкий*

25 мая 2016 года в посольстве Узбекистана в Киеве, были проведены торжества и научно–практическая конференция, посвященные 575–летию со дня рождения Алишера Навои.

На конференции присутствовали известные деятели науки, культуры и искусства Республики Узбекистан и Украины, представители Администрации президента Украины, МИД, Минкультуры, Национальной Академии Наук Украины, главы дипломатических миссий 20–ти зарубежных стран, студенты из различных вузов Украины, представители СМИ, а также узбекской диаспоры и узбекской студенческой молодежи.

Среди которых были ведущий «навоивед» республики Узбекистан, Герой Узбекистана, профессор Суйима Ганиева, директор Государственного музея литературы им. Алишера Навои АН РУз, профессор Саидбек Ҳасанов, заведующий кафедрой Ташкентского педагогического университета, профессор Каромат Муллаходжаева, Герой Украины академик НАНУ Иван Дзюба, академик НАНУ Борис Олейник, директор Института украинского языка, профессор Павел Гриценко и др.

В своей приветственной речи господин Посол А. Абдуалиев еще раз сердечно поблагодарил всех инициаторов и участников этого проекта за добросовестный труд, позволивший за короткий период времени (более четырех лет!) сообща довести до логического конца работу известного поэта Украины Николая Бажана – перевод поэмы Навои «Фархад и Ширин» на украинский язык.

Было еще много выступлений и поздравлений, но теплота, искренность и неизменное узбекское гостеприимство, сделали празднование по–настоящему незабываемым и красивым.

По общему мнению, книга получилась. Это то, что мы привыкли называть - Книга!

В 2017 году на празднование 575–летия со дня рождения Алишера Навои в Ташкент была приглашена украинская делегация, которая привезла «украинскую» книгу «АДЕФ–Украина» с поэмой Алишера Навои «Фархад и Ширин».

Узбекская сторона отнеслась к подарку с величайшим уважением, и, как оказалось, на всех уровнях – от учебных заведений до аппарата Администрации Президента.

От имени всего узбекского общества оценку нашему издательскому проекту дал ректор Ташкентского университета языка и литературы им. Алишера Навои профессор Шухрат Сирожиддинов: «...узбекские ценители многогранного творчества великого Алишера Навои с нетерпением ждали презентации украинского перевода поэмы «Фархад и Ширин», которая является предметом эстетического совершенства и внимания ценителей поэзии и литературного слова...».

В последующих выступлениях заместитель Премьера Маджит Каримов, посол Украины Юрий Савченко, директор института украинского языка и литературы АН Украины Павел Гриценко отметили то, что этот издательский проект стал знаковым событием в истории культурно–гуманитарного взаимодействия между Узбекистаном и Украиной, а представленная книга будет интересна для народов обеих стран.

Выступление проф. Саидбека Ҳасанова было кратким и конкретным – книга получилась и она – не только образец высокого мастерства, но глубочайшего уважения гению А.Навои. А популяризация творчества Алишера Навои – это работа на будущее, работа ради будущего!

И сегодня, когда проф. Саидбека Ҳасанова уже нет среди нас, можно с уверенностью сказать, что совместный украинско–узбекский издательский проект станет достойным монументом памяти нашего друга и партнера проф. Саидбека Ҳасанова!

ОЛИМЛАР СУЛОЛАСИНИНГ ИЗДОШИ

**Исломов Зоҳид Маҳмудович,
Ўзбекистон халқаро ислом академияси
Илмий ишлар ва инновациялар бўйича проректори,
филология фанлари доктори, профессор**

Ўзбекистон дунёнинг фан ва маданияти ривожланган мамлакатларидан бири сифатида ўзининг дунёга машхур олимлари билан танилган. Юртимизда

илм-фан, адабиёт, санъат соҳаларининг ривожига улкан ҳисса қўшган кўплаб дунёга танилган оилалар мавжуд. Ҳасановлар оиласи мана шундай сулолалар сирасига киради.

Мен бу оилани 70-йиллардан биламан. Оиланинг катта фарзанди филология фанлари доктори, профессор, академик Алибек Рустамий машҳур шарқшунос, арабшунос, манбашунос, тилшунос, адабиётшунос, луғатшунос олим сифатида дунё олимлари томонидан эътироф этилган. Алибек ака “Алишер Навоий тилининг фонетик ва морфологик хусусиятлари” мавзусида докторлик ҳимоя қилганлар³.

Тошкент Давлат университетининг Шарқ факультети араб филологияси йўналишини тугатганимдан сўнг Устозимиз академик Азизхон Қаюмов Маҳмуд Замахшарий илмий мероси билан шуғулланишни тавсия қилдилар ва бу ишга Ўзбекистонда фақатгина Алибек ака раҳбарлик қила олади, деб маслаҳат берган эдилар. Шу дамдан бошлаб мен Устоз билан бирга ишладик. “Маҳмуд Замахшарийнинг “Муқаддимат ул-адаб” асаридаги арабий–туркий феълларнинг таҳлили” мавзусидаги номзодлик ишини Алибек ака раҳбарлигида ҳимоя қилдим.

Оиланинг иккинчи ўғил фарзанди филология фанлари доктори, профессор Ботирбек Рустамович Ҳасанов билан 1985 йили ЎзР ФА Ҳамид Сулаймонов номидаги Қўлёзмалари институтига ишга келганда танишдим. Ботирбек ака арабшунос, манбашунос сифатида жуда кучли мутахассис бўлиб, қўлёзмалар фондини бошқарар эдилар. Манбашунос сифатида у киши билмаган асар йўқ эди, десам муболаға бўлмайти. Ботирбек Ҳасанов “Алишер Навоий асарларига ёзилган қўлёзма луғатларнинг тузилиш принциплари” мавзусида докторлик ҳимоя қилган⁴.

Оиланинг учинчи ўғли Каримбек ака Ҳасанов Алишер Навоий номидаги Давлат кутубхонасида хизмат қилар эдилар. Каримбек ака билан ҳам бир неча бор учрашганман ва соҳанинг етук мутахассиси эканликларига амин бўлганман.

Филология фанлари доктори, профессор Саидбек Рустамович Ҳасанов оиланинг кенжа фарзанди. Мен институтга ишга келганимда Саидбек ака бўлим бошлиғи бўлиб ишлар эдилар. Саидбек ака ўша вақтда академик Азизхон Қаюмов раҳбарлигида “Алишер Навоийнинг “Сабъаи сайёр” асарининг қиёсий-текстологик тадқиқи” мавзусидаги докторлик диссертацияси устида тадқиқот олиб борар эдилар⁵.

Диссертация 1990 йили яқунланиб муваффақиятли ҳимоя қилинди. Фанлар академияси тизимидаги илмий тадқиқот институтлари жамоаси орасида

3 Рустамов А. Алишер Навоий тилининг фонетик ва морфологик хусусиятлари. Филология фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. –Т., 1966.

4 Ҳасанов Б. Алишер Навоий асарларига ёзилган қўлёзма луғатларнинг тузилиш принциплари. Филология фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. –Т., 1990.

5 Ҳасанов С. Алишер Навоийнинг “Сабъаи сайёр” асарининг қиёсий-текстологик тадқиқи. Филология фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Т., 1990.

Саидбек ака қўлэзма ва тошбосма манбаларни, шарқ тилларини, эски ўзбек тили ва ёзувини мукамал биладиган мутахассис сифатида танилган эдилар.

Саидбек ака ижодий лабораториясининг жуда кенглиги, унинг чоп этган 100 га яқин китоблари ва 200 дан ортиқ мақолаларидан кўринади. Олим араб, форс, туркий тиллардаги манбалар билан эркин ишлаш салоҳиятига эга бўлиб, таржима, табдил, насрий баён, матн тузиш йўналишларида намоён бўлади.

Саидбек Ҳасанов илмий ишлари асосан шарқ мумтоз адабиёти, Алишер Навоий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Комрон Мирзо, ўзбек адабиёти вакилларида Ҳувайдо, Мақсуд Шайхзода, Абдулла Қаҳҳор илмий-адабий меросини ўрганишга бағишланган. Буюк Алишер Навоийнинг “Хамса”, “Арбаъийн”⁶, “Сабъаи сайёр”⁷ асарлари, Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг машҳур “Бобурнома”⁸, “Мубаййин”⁹, “Аруз рисоласи”¹⁰, “Девон”¹¹ асарлари, бобурийлар сулоласидан Комрон Мирзонинг “Девон”и¹², Хожа Аҳрор Валийнинг “Рисолаи волидия”¹³, Ҳувайдонинг “Роҳати дил”¹⁴ асарлари олим тадқиқотларининг объекти бўлган.

Саидбек Рустамович Алишер Навоий “Хамса”сининг “Сабъаи сайёр” достонини ўрганиш билан узоқ шуғулланди. Йирик навоийшунос олимлар Ҳ.Сулаймонов, А.Қаюмов, А. Ҳайитметовлар маслаҳати билан “Сабъаи сайёр” асарининг дунё фондларидаги энг қадимий, нодир қўлэзмаларини ҳаттоки Алишер Навоий барҳаётлигида кўчирилган манбаларни аниқлаб, нусхаларини олиб, асарнинг йиғма илмий-танқидий матнини яратди. Олим ўзининг узоқ йиллар давомидаги фаолиятини матн тузишга бағишлади. Матн тузиш ишининг нақадар оғир ва мураккаблигини мутахассисларгина тушунади.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур илмий-маънавий меросини ўрганиш ишига ҳам С.Ҳасанов катта ҳисса қўшди. Жумладан, Бобур ва унинг асарларининг комплекс ўрганилиши, унинг рус тилига қилинган таржимасида унинг хизматлари катта. Бу заҳматли ишнинг натижаси ўлароқ “Бобур асарлари сайланмаси”нинг рус тилидаги 2 жилдлик нашри 1982 йилда¹⁵, 1 жилдлик нашри 2002 йилда кўп нусхада чоп этилди. Олим Бобурнинг “Мубаййин” номли фикҳий асарини ҳам ўрганди ва унинг изоҳини ҳам амалга ошириб, бир неча марта чоп этди. Бобурийлар сулоласининг йирик вакили Комрон Мирзонинг “Девон”ини тадқиқ этди ва чоп эттирди.

6 Ҳасанов С. Арбаъийн (в соавторстве). –Т.: Мерос, 1991. – 23 с.

7 Ҳасанов С. Сабъаи сайёр (текст и изложение). –Т.: Ф.Ғулум, 1991. – 448с.

8 Ҳасанов С. Бобур. Бобурнаме. –Т.: Шарқ, 2002. – 640 с.

9 Ҳасанов С. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Мубаййин. –Т.: Mumtoz so‘z. 2011. – 240 с.

10 Ҳасанов С.Трактат Бабура об арузе. –Т.: Фан, 198. –193 б.

11 Ҳасанов С. Бобур. Париж девони. –Т.: Ёзувчи, 1993. – 96 с.

12 Ҳасанов С. Комрон Мирзо девони. –Т.: Ёзувчи, 1993. – 64 с.

13 Ҳасанов С. Хожа Убайдулла Аҳрор. Рисолаи волидия. Асарнинг назмий ва насрий баёни. Тошкент ислом университети, –Т.: 2004. – 44 с.

14 Ҳасанов С. Ҳувайдо. Роҳати дил. –Т.:1993. – 160 с

15 Ҳасанов С. Бобур. Избранное. Т.1-2. -Т.: 1982. -107 с.

С.Ҳасанов хорижда сақланаётган ўзбек адабиёти ва маънавий мероси обидаларини ўз юртига қайтариш ишида ҳам фаол қатнашди. У профессор Ҳ.Сулаймонов билан Англия, Франция, Россия Федерацияси, Туркия, Ҳиндистон кўлэзма фондлари билан яқиндан танишди, у ерда сақланаётган алломаларимизнинг асарлари нусхаларини аниқлади, матнларини олиб келиб юртимизда чоп этди.

Серқирра олим тадқиқотлар, таржималар билан бир қаторда илмий даражали кадрлар тайёрлаш ишида фаол эди. Унинг илмий раҳбарлигида ўзбек адабиётининг нодир манба ва асарлари тадқиқига бағишланган 18 га яқин номзодлик ва докторлик диссертациялари муваффақиятли ҳимоя қилинган. Ўз навбатида С.Ҳасанов салоҳиятли олим сифатида ўндан зиёд диссертацияларга оппонентлик қилган.

Профессор С.Ҳасанов узок йиллар ЎзР ФА Алишер Навоий номидаги Давлат Адабиёт музейига раҳбар бўлиб ишлади. У Ўзбекистонда музейшунослик иши ривожига сезиларли ҳисса қўшди ва самарали меҳнатлари учун Ўзбекистон Республикаси “Дўстлик” ордени билан тақдирланган.

ИЛМ ОЛАМИ ВА ОЛАМ ИЛМИ

**Муҳиддинов Муслиҳиддин Қутбиддинович,
Самарқанд ДУ профессори,
филология фанлари доктори
Қобилов Усмон Уралович,
Самарқанд ДУ доценти,
филология фанлари доктори**

Мамлакатимиз илм-фани ва маданияти тараққиётида адабиётшунослик илми алоҳида мавқега эга соҳа ҳисобланади. Унинг илдизлари миллий оғзаки адабий анъаналар, қадим туркий битиклар, шарқона мумтоз бадий-назарий асарлар ҳамда дунё илмий поэтик мактабларидан озик олади. Ўзбек адабиёт илмининг бугунги салмоғи ва қиёфаси забардаст адабиётшунос олимларимиз саъй-ҳаракатлари маҳсулидир. Филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов миллий адабиётшунослик илмининг ана шундай заҳматкаш вакиллари билан бири саналади. Ҳозирги ўзбек адабиётшунослик мактабининг улкан ютуқларида таниқли олим, шарқшунос-адабиётшунос Ҳасанов Саидбек Рустамович хизматлари алоҳида ўринга эгадир. Саидбек Ҳасанов илмий-ижодий фаолиятининг асосий қисми Шарқ ва ислом маърифати, мумтоз адабиёт ва адабиётшунослик олами тадқиқига бағишланган.

Маълумки, ҳар бир олим олам сирларини эгаллаган ўз илм оламига эга бўлади. Шунга кўра, профессор Саидбек Ҳасанов илм оламининг бир қатор йўналишларини қайд этиш ўринли деб ҳисоблаймиз. Биринчи галда Алишер Навоий ва навоийшунослик, Бобур ва бобурийшунослик олимнинг доимий диққат марказида бўлиб келган. Бошқача қилиб айтилганда, ўзбек ва жаҳон

адабиётининг икки буюк сиймоси ижодиёти Саидбек Ҳасанов илм ҳаётига манба вазифасини бажарган. Олим Бобурнинг “Аруз рисоласи”ни номзодлик, Алишер Навоийнинг “Сабъаи сайёр” асарини докторлик диссертацияси учун мавзу қилиб танлаган. Туркий адабиётнинг бу улкан ёдномаларида мужассамлашган илмий-назарий қарашлар, бадиий-эстетик талқинлар олим илмий ҳаётини Навоий, Бобур ва умуман мумтоз адабиёт тарихи, мазмун-моҳиятини англашга қаратади. Натижада олим ислом маърифати, Шарқ фалсафаси, мумтоз поэтика дурдоналари ҳисобланган классик асар ва адибларга мурожаат этади. Махмуд Кошғарийнинг жаҳон тил ва адабиётшунослик илмининг нодир ёдгорлиги “Девону луғот ул-турк” асари, Алишер Навоийнинг дунё бадиий тафаккури чўққиси ҳисобланган “Хамса”си, Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг оламини ҳайратга солган илк реалистик проза намунаси бўлган “Бобурнома”си каби асарлар матний таҳлили эътиборини тортади. Шунинг баробарида Саидбек Ҳасанов мумтоз адабиётнинг ноёб обидалари бўлган “Ахлоқи замима”, “Муҳаммад пайғамбар (ҳаёти ва сийрати)”, “Фарҳод ва Ширин”, “Сабъаи сайёр”, “Арбайин”, “Мухтасар”, “Рисолаи волидия”, “Аруз рисоласи”, “Мубаййин”, “Жавоҳир ул-ҳикоёт”, “Ислом дини асослари”, “Бобур. Париж девони”, “Комрон Мирзо девони”, “Китоб ус-салот”, “Китоб ул-ҳаж”, “Мўъжаз ул-ҳикоёт”, “Хувайдо. Роҳати дил” сингари асарларни чуқур илмий-матний тадқиқ этади.

Дунё тарихидан маълумки, бирор адабиёт ёки тил фақат ўз қобиғида ривожланмайди ва ривожлана олмайди ҳам. Чунончи, ўзбек мумтоз адабиёти ва уни вужудга келтирган туркий-ўзбек тили муқаддас Қуръон, Ҳадис моҳияти ҳамда муаззам Шарқ шеърини анъаналаридан арабий-форсий тиллар орқали баҳраманд бўлиб келган. Шарқ мумтоз адабиёти сингари узоқ асрларни ўз ичига олган талқин, тавсиф ва тасвирлардаги анъаналар бардавонлиги жаҳон тарихида кузатилмайди. Бу ҳодиса мумтоз адабий жараённинг барча жабҳаларида, хусусан, хамсанавислик, девончиликда, айниқса, яққол намоён бўлади. Шу боис Саидбек Ҳасанов илм олами мукамаллигини таъминлаган ҳолатлардан яна бири ва асосийси ҳам Шарқ, демакки, мумтоз адабиёт тилини чуқур билганлиги билан изоҳланади. У адабиётшунос сифатида мумтоз бадиий ёки илмий матнларга бевосита ёндашади.

Саидбек Ҳасанов илм олами учун хос бўлган яна бир жиҳат шундаки, у аксарият тадқиқотларини рус тилида олиб борган. Бу эса миллий адабиёт ва унинг ютуқларини бошқа халқлар доирасида ҳис этилишида муҳим аҳамият касб этган. Жумладан, олимнинг Алишер Навоий, Бобур ва бошқа кўплаб мумтоз адиблар қаламига мансуб асарлар поэтикаси ҳақидаги рус тилида яратилган тадқиқотлари ва таржималари бунга мисолдир. Гап шундаки, миллий мумтоз адабиёт намуналари Шарқ ва Марказий Осиё ўлкаларида вужудга келиб, қай даражада шуҳрат қозонган бўлса, кейинчалик Ғарб ва Европа мамлакатларида ҳам худди шундай шарафга эга бўлди. Шарқ мумтоз адабиётидаги нозик туйғулар, юксак бадиий-эстетик дид, чуқур ҳаётий қарашлар, рангин рамз-мажоз ифодалари Саидбек Ҳасанов талқинида дунё халқлари тилларида ҳам янгради.

Шуни таъкидлаш керакки, мумтоз адабиёт оламини ўрганиш ва уни холис баҳолаш учун ислом таълимотини, Шарқ фалсафаси ва ҳикмат илмини чуқур англаш талаб этилади. Шу билан бирга илоҳий-исломий қарашларнинг бадиий идрок этилиши, лирик-эпик талқинларни шуурдан ўткази билиши, рамзийлик қонуниятларини ҳис эта олиши керак бўлади. Шу маънода Саидбек Ҳасанов Шарқ-ислом маърифати тарихи билан боғлиқ фундаментал тадқиқотлар яратиб берди. Уларда ислом ва дин ҳақиқатлари, набийлик ва тасаввуф тарихи, пайғамбар ва валийлар ҳаёти акс этади. Бу олим илм оламининг пойдевори ҳам ҳисобланади. Шунингдек, Саидбек Ҳасанов илмий иқтидорини намоён этадиган жиҳатлар ичида луғатшунослик алоҳида ўрин тутади. Маълумки, Шарқ илм-маърифат тарихида луғатшунослик қадимдан то бугунга қадар бир анъана, матн оламини тўғри тушуниш учун манба бўлиб хизмат этади. Шу маънода Саидбек Ҳасанов бугунги маънавий-адабий ҳаётимиздан лексик қатламлари анча узоқлашган маданий ёдгорликларимиз моҳиятига ойдинлик киритишга ёрдам берадиган қатор луғатлар яратди. Бу эса олимнинг тил ва адабиёт илмига бирдек эътибор қаратганлиги билан изоҳланади. Саидбек Ҳасанов илмий фаолиятида номзодлик ва докторлик ишларига раҳбарлик, ҳакамлик қилиш олим илм оламининг алоҳида қирраси ҳисобланади. Олим илмий раҳбарлигида амалга оширилган номзодлик ва докторлик диссертациялари адабиётшунослик илмида янги уфқлар очиб берди. Айниқса, Бобур “Бобурнома”, Жунуний “Рисолаи муаммо”, Огаҳий лирикаси, Абдулла Қодирий прозаси, Нисо ва Хоний сингари Қўқон шоиралари, Нодира шеърляти, Комёб ҳаёти, Ҳазиний, Шарафиддин Али Яздий, Али Сафий сингари мумтоз ижодкорлар ва нодир асарларга бағишланган тадқиқотлар, шубҳасиз, ҳозирги адабиётшунослигимиз ютуқлари саналади. Бундан ташқари Ибн Сино адабий мероси, Алишер Навоий “Ҳайрат ул-аброр” достони, Бобур маснавийлари, Хусрав Дехлавий ғазаллиёти, Комрон Мирзо ижоди, Отаниёз Ниёзий мероси ва бошқа номзодлик ва докторлик диссертацияларига расмий оппонент сифатида иштирок этди. Шу билан бирга Саидбек Ҳасанов нуфузли илмий жамоага раҳбарлик қилди. Мамлакатимиз ва жаҳон адабий жамоатчилиги орасида обрў-эътибор қозонди. Олим Самарқанд адабий муҳити билан ҳам доимо ҳамкорлик қилиб келди, илмий анжуманларда иштирок этди, адабиёт илмидан ёш мутахассисларга сабоқлар берди, филология факултети талабалари давлат имтиҳон комиссияси раиси сифатида ҳам хайрли ишларни амалга оширди.

Хуллас, ўзбек адабиётшунослик, матншунослик мактабининг забардаст вакили Саидбек Ҳасанов илмий-ижодий фаолияти ниҳоятда ранг-баранг ва самаралидир. Олим илм оламида мумтоз ва замонавий адабиёт янги бир йўналишларда тадқиқ этилди. Саидбек Ҳасанов илм олами орқали бугунги адабий-эстетик ва назарий-поэтик қарашлар янги поғонага кўтарилди. Олим ҳаёти, ижоди ҳозирги илм фидойилари учун том маънода намуна – ибрат бўлиб хизмат қилади.

ҲАЛИМЛИК

Ҳамиджон Ҳомидий,
филология фанлари доктори, профессор

Мен Алийбег Рустамий, Ботирбек ва Саидбек Ҳасановларни – сегона шарқшуносларни яхши билардим. Улардан Алийбег муаллимдан билим ўрганганман, сиймоларидан ибрат олиб, меҳрларини қозонишга мушарраф бўлганман. Янглишмасам Саидбек билан замон алломаси, миллат фидоийси Ҳамид Сулаймоннинг ҳовлиларида танишганман. Ўшандан буён бу кишининг ижодини кузатиб бордим: манбашунослик, матншунослик йўлидаги сафару экспедициялар ҳосилалари билан танишиб юрдим. Натижада “Роман о Бахроме”, “Навойнинг етти тухфаси” монографияларини, “Мубаййин”, “Комрон Мирзо девони”, “Рисолаи волидия”, “Жавоҳир ул-ҳикоят”, “Китоб ус-салот”, “Роҳати дил” сингари кўплаб манбалар нашрларини ўқишга муяссар бўлдим. Буларнинг бари илмдаги, манбашуносликдаги янги гаплар, мутлақо тоза далиллар эди. Айрим касбдошларимиз бирон илмий муаммони ҳал қилиб, номзодлик ёки докторлик диссертацияларини ҳимоя қилишса, фанда “Америка очган”дек босар-тусарларини билмай “ғоз” юрадиган бўлиб қоладилар. Саидбек Ҳасанов муҳим назарий муаммо бўйича докторлик диссертациясини яқунлаб, ўнлаган камёб манбаларни илмий истеъмолга жалб этганда ҳам ўша “секин оқар дарёлиги”ча қолаверди. Фикри-хаёли элга маърифат улашишда бўлди. Ҳалимлик бош шиорига айланди.

Ҳар гал Саидбек Ҳасановнинг ҳузурида бўлганимда қандайдир илмий янгилик эшитардим ёки тоза тандирдан узилган китоблардан олардим. Навбатдаги бир мулоқотда, жумладан, қизларининг илмий монографияси ҳамда докторлик диссертациясининг авторефератини олдимга кўйдилар. Худди ўз дилбандим асарларини кўлга олгандек бўлганман ўшанда. “*Падар чигуна фарзанд намуна*” дегани шу бўлса керак. Падари бузуруквор қаламини ерда қолдирмаслик – унинг бардавомлигини таъминлай олиш қандай шарафли иш, буюк бахт.

Саидбек Ҳасанов илм йўлида барчага бирдек меҳрибонлик кўрсатадиган бетамаъ хайрихоҳ инсон эдилар. Ушбу сатрлар муаллифи ҳамда шогирдларининг бир неча мақолалари Адабиёт музейида мунтазам нашр этилиб келинган “Адабиёт кўзгуси” мажалласи ҳамда илмий анжуманлар тўпламларида бевосита у кишининг ҳомийлиги туфайли эълон қилинган. Ўзаро суҳбатларимиз жуда самимий кечарди. Ҳамид муаллимнинг менга меҳрибонликларини гапирсам, у киши устозим Натан Муродович Маллаевнинг Адабиёт музейини ташкил этишдаги кўмаклари хусусида фикр юритардилар. Оқибатда буюк устозлар руҳи мусоҳибаларимизга файз бағишларди.

Филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов замонамизнинг чин комил инсонларидан эди. У кишидаги ботамкинлик, камгаплик, меҳрли нигоҳ, майин табассум, сокин овоз, дарёдиллигу кенгфёшлик фақат ўзига хос эди.

Умрларининг охирларида академик Матёқуб Қўшжонов билан ота–боладай бўлиб кетган эдик. Кунлардан бир кун ўзаро суҳбат чоғида:

–Устоз, фақат ўзингизга хос бирон бир ибратли фазилатингизни ўз оғзингиздан эшитишни истар эдим, деб сўраб қолдим ийманиб.

–Менда фазилат борми, йўқми уни ўзингиз кўриб, билиб юрибсиз. Аммо бир хислатим бор: кўл остимдаги – ишхонамдаги ходимлар у ёқда турсин, ҳатто аҳли аёлимга ҳам баланд овозда гапирган эмасман, – дедилар муаллим. Саидбек Ҳасанов ҳам ана шундай зоти киромийлардан эди.

–Вафотларидан бир неча ой бурун ҳузурларида бўлганимда академик Азиз Қаюмовнинг танланган асарларининг таснифига бағишланган рисоаларини тақдим этдилар. Варақлаб кўрдим-да:

–*Эй, офарин сизга, ҳудди билгандек иш бўлди. Азиз Пўлатович ҳақида илмий очерк ёзмоқчи эдим, асқотадиган бўлди,* – деб хайрлашиб чиқиб кетдим: У киши ўзларига хос ҳалим табассум билан қолдилар.

Ҳар гал Саидбек Ҳасановни эслаганимда, Мавлоно Жалолиддин Румийнинг куйидаги байтлари хотирамда тикланаверади:

*Хоҳики ҳамеша шоду хуррам боши,
Ҳар чоки бирави азизу мукаррам боши.
Илм омўз, ҳалол бошу пок бизи,
Токи тоқи сари наберағони одам боши.*

Ҳа, азиз дўстимиз Саидбек Ҳасанов илм ўрганиб, ҳалол луқма еб, покиза яшаб, Одам Ато набиралари – элининг эъзозига, иззат–икроми-ю шарафига муяссар бўлган фидоий мусанниф, замонамиз соҳибқаламларидан эди.

ЯХШИЛИК . . .

**Исҳоқов Ёқубжон Исҳоқович,
филология фанлари номзоди**

Саидбек билан узоқ йиллик яқинлигимиз асносида унинг ўзига хос табиати билан алоқадор бўлган ажиб воқеалар, илмий ва ҳаётий муаммоларга дахлдор қутилмаган фикр-мулоҳазаларнинг гувоҳи бўлганмиз.

Лекин Мирзо Бобурнинг бир байти унинг ҳаётий девизи эди. Бу байт ҳеч қачон унинг тилидан тушмаган ва у буни кўп маротаба такрор этарди:

*Бори элга яхшилиг қилгилки, мундин яхши йўқ
Ким, дегайлар даҳр аро қолди фалондин яхшилиг.*

Дарҳақиқат, Саидбекдан кўплаб яхшиликлар қолди ва буларнинг аксариятига бирга ишлаган ҳамкасблар, иш юзасидан у билан тўқнаш келган кишилар, шогирдлари гувоҳдир. Мен унинг илм йўлига кирган ёш тадқиқотчилардан ёрдамни аямаслиги, имкон қадар уларга шароит яратиш пайида бўлганини биламан. Бундан ташқари, музейга ташқи тақриз олишга келган тадқиқотчиларнинг диссертациялари муҳокамасини тезда ташкил этар, имкон қадар уларни қўллаб-қувватлар эди. Ўзи оппонент бўлган ишларни эса

диққат билан ўқиб, ютуқ-камчиликларини рўй-рост кўрсатиб тақризни тезда диссертантга етказишга ҳаракат қиларди. Шогирдларининг ишларини эса илмий жиҳатдан пухта бўлишини доимо назоратда ушлар ҳамда уларнинг ҳимояга чиқишига маънавий ва ҳатто ўрни билан моддий ёрдам ҳам кўрсатиб турарди. Бугунги кунда Саидбек Ҳасанов раҳбарлиги остида ҳимоя қилган йигирмага яқин ёш тадқиқотчилар республикамизнинг турли илмий муассаларида ишламоқдалар.

Унинг раҳбарлиги остида Адабиёт музейи йирик илмий-маданий, маърифий муассасага айланди. Маълумки, адабий меросимизнинг катта қисмини кўлэзма ёдгорликлар ташкил қилади. Уларни манбашунослик, матншунослик нуқтаи назаридан ўрганиб, илмий-танқидий нашрларини чоп этиш эса энг муҳим ишлардан ҳисобланади. Чунки манбанинг танқидий наشري барча йўналишдаги тадқиқотлар учун зарурий пойдевордир. Марҳум навоийшунос, устоз Ҳамид Сулаймонов томонидан тамал тоши қўйилган адабий манбашунослик йўналиши Адабиёт музейига Саидбек Ҳасанов раҳбарлик қилган йиллари янги поғонага кўтарилиб республикамиздаги адабий манбашуносликнинг марказига айланди. Эслатиб ўтаман, Саидбек Ҳасановнинг ўзи ҳам Мирзо Бобурнинг Аруз рисоласини факсимел нашрини (1971) тайёрлаб, уни жорий ёзувга табдил қилиб, изоҳ ва шарҳлар билан таъминлаб, фанга манбашунос олим сифатида кириб келган эди. Булардан ташқари, у Ҳ.Сулаймонов билан бирга хорижий мамлакатларга бўлган илмий экспедицияларда мунтазам қатнашиб, у ерда сақланаётган ўзбек шоирларининг девонларининг микрофильм, фотонусхаларини олиб келишда жонбозлик кўрсатди. Юртимизда хориждан келтирилган девонларнинг фотонусхалари асосида илмий тадқиқотлар олиб борилди, улар нашр қилинди.

Мустақиллик йилларида Адабиёт музейининг хорижлик олимлар билан илмий ҳамкорлиги янада ортди. Масалан, музей фондида сақланаётган Маҳмуд Замахшарийнинг тўрт тилли “Муқаддимат ул-адаб” луғатининг Японияда нашр этилиши бунга ёрқин мисолдир. Мирзо Бобур “Мубаййин” асарининг ноёб кўлэзмасининг Туркияда чоп этилишида ҳам Саидбек Ҳасановнинг муайян даражада хизматлари, албатта, бор. Булардан ташқари, Адабиёт музейида сақланаётган Ёзувчилар архиви материаллари асосида мунтазам равишда каталоглар чоп қилиниб борилади ва бунда Саидбек Ҳасановнинг масъул муҳаррир сифатидаги хизматларини алоҳида эътироф этмоқ лозим. Яна Адабиёт музейи кўлэзмалар фондидан жой олган ёдгорликларни илмий тавсифдан ўтказиб каталог кўринишида чоп қилишда ҳам Саидбек Ҳасанов илмий раҳбар сифатида иштирок этган ва каталогнинг бир жилди инглиз тилида ҳам нашр этилди. Бу манба билан ишловчи мутахассислар учун, жумладан, хорижлик олимлар учун ҳам ўзига хос ноёб хазинадир.

Унинг илмий фаолиятига назар ташласак Мирзо Бобур ижоди алоҳида ўзига хос ўрин тутганига гувоҳ бўламиз. Мустақиллик йилларида шоирнинг аввал мафкуравий сабабларга кўра ўқувчиларга тақдим қилинмаган, эътибордан четда қолган асарлари —“**Мубаййин**” ва “**Волидия**”ни нашрга тайёрлаш ҳамда чоп қилиш Саидбек Ҳасанов зиммасига тушди. У нашрга тайёрлаган

“Бобурнома”нинг 2002 йилги янги нашри бир қатор жиҳатлари билан ажралиб туради. Бу нашр аввалги ишлардан, яъни Ўзбекистон ва хорижда чоп қилинган “**Бобурнома**” нашрларидан фойдаланиб амалга оширилган, унга кўрсаткичлар илова қилинган, сўзбошида Мирзо Бобур асарининг ўрганилиш тарихи ҳақида батафсил маълумот берилган. Яна бир муҳим томони ушбу нашрда “Бобурнома” матнидаги айрим узилишлар (1508-1519 йиллар воқеалари) бошқа тарихий манбалар асосида баён қилиниб, китобга илова қилинган. Ва бу билан “Бобурнома” матнининг нисбатан яхлитлиги маълум маънода таъминланган. Бундан ташқари, иловада Бобурнинг мактуби, фармони ҳам берилган. Айтиш мумкинки, ушбу нашр бошқа нашрлари орасида айрича ўринга эга.

Мен Саидбек Ҳасановнинг кўпқиррали илмий фаолиятидан айрим лавҳалар хусусида қисқароқ тўхталдим. Ишонаманки, олимнинг илмий мероси кўплаб тадқиқотлар объектига, албатта, айланади. Зеро, Мирзо Бобур айтганидек *“Зикри номеро ҳакимон умри соний гуфтаанд”*, яъни шуҳрат билан хотирлашни олимлар иккинчи умр демишлар.

Хуллас, одамийлик ва олимлик фазилатлари мужассам инсон деган таърифга Саидбек Ҳасанов муносибдир. Охирати обод бўлсин!

ОЛИМЛИК ФАЗИЛАТИ

Аъзамов Абдулла Аъзамович,
академик,

физика-математика фанлари доктори

Камина Саидбек Ҳасанов билан нисбатан қисқа давр – “Бобур энциклопедияси” устида ишлаган 2012–2016 йиллар давомида яқин ҳамкорлик қилдим. Саидбек Рустамович, ҳеч шубҳасиз, йирик ўзбек манбашунослардан бири эди. Ушбу тўпламда олимнинг фанга қўшган ҳиссаси етарлича ёритилади, деб ўйлайман ва шундан келиб чиқиб унинг инсоний фазилатлари билан боғлиқ бир неча лавҳани ёдга олиш билан чекланаман.

Бобуршуносликка бағишланган қисман илмий, қисман ташвиқий анжуманлардан бирининг якунида мўл-кўл дастурхон ёзилди. Бу кимга ҳам ёқмайди, дейсиз. Табиий, меҳмонлар бирин-кетин сўз олиб, менталитетимизга хос баландпарвоз чиқишлар бошлашди. Гал айланиб Саидбек Рустамовичга келди. Унинг сўзи атиги икки жумладан иборат бўлди: *“Тадбирлар ҳам ўтади, ейиш-ичиш ҳам ўтади. Пулни кўпроқ яхши китоблар нашр қилишга сарфлаш керак, авлодларга қолади”*.

Бу чин фан фидоийсининг фикри эди.

Профессор С.Ҳасановдан кўплаб тадқиқотлар ва китоблар қолди. Улардан олим йигитлик палласида нашрга тайёлаб чоп эттирган Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг “Аруз” рисоласи, ярим аср ўтганига қарамай, нодир нашр бўлиб қолмоқда. Бу китоб аруз илмининг энциклопедияси бўлиб, на араб, на форс ва на турк тилида мукамалликда унга тенг келадиган рисола ёзилган эмас.

Айнан шу нашр билан боғлиқ бир хотира. Китобга С.Ҳасанов “Мухтасар” деб ном қўйган. Шунинг учун “Бобур энциклопедияси”да рисола тўғрисида мақола берилиши шарт, у “Мухтасар” калимаси билан қўйилиши табиий эди. Аммо Саидбек ака оёқ тираб туриб олди: “Бу ном хато бўлган, ҳозир рисола номи “Мухтасар” эмаслиги қатъий исботланган. Ноширнинг хатосини такрорлаш тўғри бўлмайди”. Аслида Бобурнинг ўзи рисола нима деб атагани баҳсли: “Бобурнома”да у “мухтасар”, “муфассал”, “рисола” дея турлича зикр этилади. Араб имлосида бош ва кичик ҳарфлар фарқланмагани учун бу сўзлар рисола номи сифатида атоқли от бўлиб келганми ёки турдош от ўрнидами – ҳукм чиқариш қийин. Бобуршунослар “Аруз” дея номни афзал топиб, “Бобурнинг “Аруз” рисоласи” дея зикр этишади. Шу нуқтаи назардан асар “Мухтасар” деб аталса ҳам, осмон узилиб ерга тушмаган бўлар эди. Шунга қарамасдан С. Ҳасанов “*Йўқ, мен хато қилганман, “Аруз” ёки “Аруз рисоласи” деб бериш керак*” деб оёқ тираб туриб олиши олимнинг илмий ҳақиқатга содиқлиги белгиси, **фандаги мардлик намунаси**дир.

2014 йили “Бобур энциклопедияси” нашрдан чиқди. Уни тайёрлашда бошидан охиригача С.Ҳасанов фаол қатнашиб, салмоқли ҳисса қўшган: О.Жўрабоев билан сўзлигини тайёрлаган, мақолалар ёзиш ва йиғишда мунтазам иштирок этган, таҳририят йиғилишлари ҳам бир неча йил унинг хонасида ўтказилган ва ҳоказо. Нашр асосан жамоатчилик асосида, муайян сабабларга кўра шошилиш равишида нашрга тайёрлангани, энциклопедия бошқа турдаги нашрларга нисбатан бир талай ўзига хос жиҳатлари борлиги, “Шарқ” нашриётининг энциклопедиялар нашр этишда тажрибаси йўқлиги (шу соҳага ихтисослашган “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси давлат илмий нашриёти” бу “ташвиш”дан бош тортган эди) сабаб биринчи нашр талай хато ва камчиликлар билан босилган эди. Ана шу камчиликлардан биринчиси – “Бобур энциклопедияси” Таҳрир хайъати таркибида профессор С. Ҳасанов исми-фамилиясининг тушиб қолгани эди. Аминманки, унинг ўрнида бошқа одам бўлганда, хафа бўлар, ҳатто ғалва кўтариши мумкин эди. Саидбек ака эса парвойига ҳам келтирмадилар, аксинча, китоб чиққанидан чин дилдан мамнун бўлдилар. Бу камтарликданми? **Бу – С.Ҳасановнинг кенгқўнғиллиги.**

Энциклопедиянинг 2016 йилги иккинчи нашрида камчиликни тўғриладик, албатта. Аммо олимнинг ўз қадрини рўйхатлар билан эмас, реал илмий тадқиқотлар билан ўлчаши бизнинг илмий муҳитимизда камдан-кам учрайдиган ҳодиса эканлиги қайд этиш лозим.

ОТАМНИНГ АМАЛИЙ ҲУРМАТИ

**Тўрабоев Темур Холмирзаевич,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси
аъзоси, Турон ФА академиги**

Ҳозир пойтахтда эмас, бирор вилоятда университет очилса, ўша университет жамоаси, вилоят зиёлилари, талабалikka тайёрланаётган ёшлар хайратга тушиб, қувониши бор гап. Лекин бошқаларда унақа хаяжон бўлмаслиги ҳам мумкин. Ўзингиз бир ўйлаб кўринг, яқин уч–тўрт йил ичида қанча университетлар очилди. Бу – Президентимиз ва мустақил давлатимизнинг ақл бовар қилмас тарихий иши. Шу мавзудан келиб чиқиб, кечаги кунимизга, 70–йилларга назар солсак...

1978–йили Тошкентда Қўлёзмалар институти очилиши – унча-мунча одам ишонмайдиган воқеа эди. Тасанноларким, ҳақиқатан ҳам институт очилди. Бу – бир инсонни, Ҳамид Сулаймоннинг иши эди.

Ҳамид Сулаймон институт очиш учун нималар қилган ва қандай очган? Бу ҳақда менга Саидбек Ҳасанов (Аллоҳ раҳматиға олган бўлсин) бор тафсилотини гапириб берган эди.

Ҳамид Сулаймон олим бўлиши билан бирга ташкилотчи ҳам эди. Ҳамид Сулаймон Адабиёт музейига директор бўлганда уч–тўрт штатга эга, экспонатлар ҳам унчали кўп эмасди. Домла ишни музейга алоҳида бино қилишдан бошлади. Ҳозирги музей фаолият юритаётган бино, ер қимирлашдан зарар кўрган эди. Домла хашар йўли билан бинони таъмирлатиб, Адабиёт музейини шу бинога кўчирган. Музейни ноёб экспонатлар билан бойитиб, штабларини кўпайтирди. “Ўзбек ёзувчилари архиви”ни ноёб ҳужжатлар ҳисобига тўлдирди. Энг муҳими қўлёзма, тошбосма китобларни тўплатиб, қўлёзмалар фонди яратди. Мумтоз адабиёт намуналари, янги топилган асарларни нашр эттирди. Нашр эттирганда ҳам ўта сифатли ва кўп нусхаларда энг нуфузли нашриётларда нашр эттирди. Ўша нашрларнинг амалга ошириш учун мени ойлаб Москва, Ленинградга командировка қилар эдилар. Ёш эдим, чарчаш нима билмас эдим.

Домла 20 йиллар давомида институт очишга илмий томондан тайёргарлик кўрди. Мен доимо домлани ёнида бўлдим. Буюрган ишларини кўнглидагидек бажардим. Менга бу ишлар ҳеч қийинчилик туғдирмаган, сабаби рус ва араб тилини билишим қўл келарди.

Институт очиш учун Москвага музейда амалга оширилган нашрлардан жуда кўп нусха олинди. Уларни етказиб бориш мени зиммамда. Домла билан меҳмонхонага жойлашдик. Бизга навбат келганда бир кун, аввал, Домла ҳар бир совет аъзоси учун тўплам, китоблар тўплами тайёрлатиб, менга тайинладиларки, то мен минбарга етиб боргунимча сен ҳар бир олим олдиға биттадан тўплам қўясан, дедилар.

Тўпламдаги китоблар – Алишер Навоий, Абдурахмон Жомий, Бобур мирзо, Умар Ҳайём ва бошқаларнинг сувенир китоблари, Бобур асарларига ишланган,

чет элда босилган миниатюралар албоми “Мухтасар”нинг факсимилидан иборат эди.

Рақобатчимиз Грузияда осмонни ўрганиш институти экан. Институтни ҳозиргача қилган ва келажакдаги ишлари тўғрисида маълумот бериш учун ўн минут вақт берилди. Директор кўпроқ институт тарихи ҳақида гапириб энди келажакдаги ишлари ҳақида ҳам ҳеч қанча маълумот бериб улгурмай регламентдаги вақти тугади.

Навбат бизга келганда Ҳамид Сулаймон минбарга чиқиб жойлашганда мен совет аъзоларига олдига тўпламни қўйиб улгурдим. Домла ўта нотик эди, шундай бошладилар.

– Ҳурматли совет аъзолари, олдингизга қўйилган китоблар тўплами бўлажак институтни ҳозиргача бажарган ишларидан намуна. Сизлар уни кўриб тургунингизга институтнинг келажакдаги ишлари тўғрисида маълумот бераман. Домла жўшиб маъруза қилиб, савол-жавобга икки-уч минут вақт қолдирдилар. Саволлар Бобурнинг альбоми ҳақида бўлди. Ва ниҳоят, Домла ғалаба қилди. Институт очилишига рухсат беришди. Ҳа, Ҳамид Сулаймон қушдек елиб-югуриб институт очган.

Кўлёмалар институти. Институтнинг очилишида Саидбек Ҳасанов жуда катта меҳнат қилган. Ҳамид Сулаймон қуш бўлса, Саидбек Ҳасанов қаноти эди.

Мени Ҳамид Сулаймон институтга лаборант сифатида ишга олган эди. Бир-икки ойдан сўнг, “Адабий мерос” журнали таҳририятга мусахҳиҳ қилиб ўтказдилар. Мусахҳиҳ бўлганим билан муҳаррирлик ҳам қилардим. Мақолалар деярли институт олимлариники эди.

Мақолалар сабаб, институт олимлари билан яқинлашиб кетдим. Айниқса, Саидбек ака билан.

Саидбек ака, ёзувчилар архивининг бошлиғи эди, архив биринчи қаватда эди. Ўша пайтларда Саидбек ака Янгийўлдан қатнардилар. Лекин ҳаммадан олдин ишга келардилар.

Кунларнинг бирида мени ўзларининг бўлимига архив хранителлигига ўтишимни таклиф қилдилар.

– *Агар хўп десанг домла билан ўзим гаплашаман. Штат бўшаб қолди. Илмий ходимлик. Штат бўшамаса, неча йиллар ўтса ҳам илмий ходим бўлолмайсан, дедилар.*

Мен ўйлаб ўтирмай рози бўлдим.

Архивда йигирма беш мингдан ортиқ ҳужжат бор экан. Рўйхатни бериб текшириб ол – дедилар. Ва қўшиб қўйдилар.

– *Архивни тўлиқ қабул қилиб олганингдан кейин буйруқ чиқади.*

Рўйхатни олиб, ҳужжатларни текшира бошладим. Масалан, Ҳамзани шеър. Номи. Чойқоғозга ёзилган. 1 варақ. Фалон қути, фалон папка фалон номер. Уни кўриш керак. У энг баландда. Нарвон қўйиб олиб тушдим. Очдим. Кўрдим. Ҳисоб. Яна жойига қўйиб тушдим.

Ўйланиб қолдим. Бунақа текширишда икки-уч ойсиз тугатиб бўлмайди. Бу орада бошқа бирор ким чиқиб қолсачи? Ойликда эллик сўм фарқ бор. Номи ҳам улуг – илмий ходим.

Рўйхатга кўл кўйиб, Саидбек акага олиб чиқдим.

– Қанақасига, текиширдингми? Мумкинмас.

– Кейин шу асносида текиширарман. Бирга ишлаймиз–ку?

– Тўғри.

Шундай қилиб унинг ходимига айландим.

Саидбек ака ўта камтар, ҳеч бошлиқлигини пеш қилмайди. У билан тез орада ака–ука бўлиб кетдик ва шундай бўлиб қолдик.

Саидбек ака жуда катта олим эди. Қанчадан–қанча, адабиётимизга оид номаълум асарларни чет элдан топиб келиб, эълон қилди. Унинг кашфиётини матбуотда “топилди” – дея бонг уришса, хафа бўларди. Нега десам.

– *Топиш бошқа, аниқлаш бошқа. Топиш йўқ нарса топилса, қўлланилади. Мен бор нарсани аниқладим.*

Мен у кишидан олимга хос камтарликни ўргандим. Саидбек ака сабабли, унинг акаси Ботирбек ака билан яқинлашдим. Ботирбек ака Саидбек акадан ҳам улуғ олим экан.

Мен Саидбек ака орқали уларнинг акаси Алибек ака билан ҳам танишдим. Бу одам нафақат Саидбек ака ёки Ботирбек ака, Ўзбекистондаги олимларнинг энг билимдони, улуғи ва камтари экан.

Мен шундай олимлар билан бирга ҳамсуҳбат бўлганимдан, аввало, Аллоҳдан, қолаверса Саидбек акадан бир умрга миннатдорман!

Биз Саидбек ака билан устоз–шогирд, ака–ука бўлиб кетдик. Лекин 90-йилларда ҳаммасини ташлаб Наманганга кетишга мажбур бўлдим.

Бир куни Саидбек ака Наманганга бораётганини айтди. Аэропортда кутиб олдим. Шунча йиллик қарзларини узадиган вақт келди деб ўйладим. Саидбек акани энди кутиб олгандим, яна тўрт-бешта олимлар келиб сўрашди.

– *Сани машинанг қани?* – дедилар менга.

– *Такси гаплашганман,* – дедим.

– *Шартмас, ўзинг ҳам юр,* – дедилар.

Ҳалиги олимларни ҳаммасини машинаси бор экан.

Чортоқ санаториясида ош қилдик. Ошни ҳам шогирдлар қилди, менга иш қолмади.

Санаториядан катта бир хона гаплашиб кўйишган экан, жойлаштириб кетишди. Хона кўп. Кечроқ кетарман – деб қолдим.

Қишлоққа таклиф қилдим. Кўнмадилар-у “*санам қолавер, жой кўп–ку?*” – дедилар. Қолдим. Саидбек ака билан бир ҳафта дам олдим. Бироқ, ҳеч бир хизматга ўрин қолмади. У кишининг Наманганда бунчалар ҳурмати борлигини билмагандим, билдим, кўрдим. Хуллас, бир қарзимни узаман десам, яна қарздор қилиб қайтдилар.

Саидбек ака ўта синчиков олим эди. Ўша пайтларда ҳали архивни тепага – 3 қаватга кўчирмаган пайтларимиз. Битта хонада 3 киши, Саидбек ака, мен, Бахтиёр Тоиров ўтирардик. Столимиз Ҳамид Сулаймонов чизмаси бўйича махсус тайёрлатилган улкан эди.

Мен илмий иш билан бирга кўғирчоқ пьеса ҳам ёзардим. Иттифоқо, стол устида қолган пьесамни Саидбек ака ўқиб ўтирганини кўрдим. “*Сен иш пайтида пьеса*

ёзаябсанми?”, – деб дашном берса керак десам, мени келганимни кўриб, чеҳраси очилди.

– *Мана қара туюқ ёзиб қўйибсан–ку?* – дедилар.

– *Ҳе, йўғе мен туюқ ёзишни билмайман.*

– *Ана ўзиям билмайди. Билмайди-ю ёзиб қўйган. Илҳом, ижод илоҳий деганлари шу.*

Саидбек ака шу гапларини кейин ҳам узоқ йиллар гапириб юрдилар. Тўғри, Саидбек ака ҳақ. Мен туюқни қонун-қоидаларини ҳозир ҳам билмайман.

Катта ўғлим Нурали рассом. Тошкентда қолган. Унга ижод қилишга катта хона керак. Катта рассомлар устахона дейишади. Музей рассоми Темур акада бор. У кишини нафақага чиққанини эшитиб келдим. Баҳонада Саидбек акани кўриб келаманми?

Саидбек ака сўрадилар.

– *Институтни битирганми?*

– *Олий маълумотли.*

– *Пропискани борми?*

– *Бор.*

– *Олдинроқ келмабсан-да. Бир рассом йигитни олиб қўювдим.*

– *Майли, омадини берсин!*

– *Сан ўзлингни телефонини бериб кет, ҳар эҳтимолга қариши.*

Бир куни Баҳодир Мурод Али телефон қилиб Саидбек ака сўраябди – деди. Телефон қилсам:

– *Ҳалиги йигит прописка қилолмаяпти, ўзлингни юбор,* – дедилар.

Ўғлим маъкул келиб, бош рассом қилиб ишга олдилар. Яхши бўлди, улар билан боғланиб турадиган бўлдим. Бир куни ўғлим ҳаяжонланиб Саидбек ака тўғрисида гапириб қолди.

– *Ҳеч кимга индамай Ҳажга кетибдилар, ҳамма ҳайрон,* – деди.

– *Асли, шу тўғри, бошқалар салкам тўй қилиб юборяптилар, Саидбек ака илмли-да. Ҳаждан қайтсалар уйларига ўтамиз, хабардор тур,* – дедим.

Орадан кўп ўтмай ўғлим, яна хушхабар олиб келди.

– *Саидбек ака келибдилар, яна институтдан ҳеч ким билмай қолибди. Эртага, пешинларда тўпланиб борарканмиз, музейга ўтсангиз бирга бориб келамиз,* – деди. Эрталаб ишга кетаётганда “юринг хонада ўтириб туратурасиз” деганди “сан боравер, ман йигилишигача бораман” дедим.

Ўғлим ишга борибоқ кулгисини тўхтата олмай телефон қилди.

– *Бормайдиган бўлдик.*

– *Нега?*

– *Саидбек ака ишга чиқдилар, битта–биттадан кириб чиқишяпти, келаверинг,* – деди.

Саидбек ака нафақат катта олим, ўта камтарин исломий киши ҳам эдилар. Ёзаман десам у кишининг фазилатлари бир китоб бўлиши мумкин. Энди гапни мухтасар қилиб сарлавҳага изох бериб қўяй.

Саидбек ака, у кишининг акалари тўғрисида отамга кўп гапирар эдим. Бир куни отам эрталаб уйга кириб келдилар. Одатда, Тошкентга қишда келар эдилар. Дуо фотиҳадан сўнг:

– *Уканг фарзандли бўлди*, – дедилар.

Қувончларига шерик бўлдим. Нонуштадан сўнг:

– *Сиз дам олиб туринг, ман ишга бориб келай*, десам:

– *Ман ҳам бирга борай, домлангда ишим бор*, – дедилар.

Ишхонага келсак, Саидбек ака одатдагидек ҳаммадан олдин келиб ўтирибдилар.

Отам билан эски қадрдонлардек сўрашдилар. Таништиришга ҳожат қолмади. Саидбек ака қишлоқни тинчлигини сўради. Отам уларни оиласи, акаларини тинчлигини сўрадилар – у мақсадга ўтди.

– *Невара кўрувдим*.

– *Муборак бўлсин!*

– *Агар рози бўлсангиз, сизни номингизни қўярдим*.

– *Ия, нега рози бўлмай. Яхши-ку, Саидбеклар кўнайса* – деб ҳазил қилдилар. Қўярда қўймай уйларига олиб бориб меҳмон қилиб жўнатдилар.

Отам хурсанд бўлиб, невараларига Саидбек деб исм бердилар. Шу билан иш тугамади. Отам худди шу йўл билан, кейингисига, Алибек ундан кейингисига Ботирбек деб исм қўйдилар.

Исм қўйишда ҳам хислат кўп экан. Укам унчалик тадбиркор бўлмаса-да, ўғиллари, айниқса, Саидбек оилани юкини отасига оғирлигини сездирмай, укаларига бош. Ҳали уларни уйини қураётган, ҳали тўйини қилаётган. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг Алибекни исми ҳам ташқи кўриниши ҳам Алибек акага ўхшаб кетади. Бўлмаса, у Наманганда туғилган, Алибек акани кўришга улгурмади. Ният холис бўлса ўхшайвераркан.

Хулоса шуки, юқорида ўзбек олимларидан энг забардастлари – Ҳамид Сулаймон, Алибек Рустамов, Ботирбек ва Саидбек Ҳасанов ва уларни чин дилдан ҳурмат қилган падари бузрукворим Холмирза Тўрабоевларни хотирага олдик. Уларни барчасини охиратлари обод бўлсин! Ҳамиша хотирамизда.

БОБУР ХАЛКАРО ФОНДИ

Гувоҳнома

«Бобурнома» асафинини тақдирчилан, яъни нашри ҳамда
Бобур ва бобурийларга оид туркум мақола, рисолалари устун
филология фанлари доктори, профессор

Саидбек Ҳасан

Бобур мукофоти билан тақдирланади

INTERNATIONAL BABUR FOUNDATION

Certificate

*Babur Prize of the International Babur Foundation
is awarded to professor*

Saidbek Hasan

*for his new completed publication of the "Baburnama",
monographic research and a series of articles on
Babur and Baburids*

Бобур Халкаро фонди
раёсати раиси

З. Машрабов

2004 йил, 4-сентябрь

Шошкент шаҳри

Саидбек Ҳасанов замондошлар хотирасида

ГУВОҲНОМА

Ҳасанов
Саидбек

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил «22» август Фармонига биноан «ДУСТЛИК» ордени билан мукофотланди.

Ўзбекистон Республикаси
Президенти

Орден рақами 1253

«ДУСТЛИК» ордени тўғрисидаги
НИЗОМ

(«ДУСТЛИК» орденини таъсис этиш Ўзбекистон Республикасининг 1994 йил 5 май куни қабул қилинган Қонуни билан тасдиқланган)

1. «ДУСТЛИК» ордени билан Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари Ўзбекистонда яшаётган барча миллат ва элатларнинг вакиллари уртасида дўстлик, узаро ҳамжиҳатлик ва тотувликни мустақамлаш ишида эришган катта ютуқлари, Ўзбекистон халқининг бошқа мамлакатлар халқлари билан дўстлик ва ҳар тарафлама ҳамкорлигини ривожлантирганликлари учун мукофотланадилар.

«ДУСТЛИК» ордени билан Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаган шахслар ҳам мукофотланиши мумкин.

2. «ДУСТЛИК» ордени билан Ўзбекистон Республикаси Президенти мукофотлайди. Орден билан мукофотлаш

ИЛМ ВА ҲИЛМ УЙҒУНЛИГИ

**Жабборов Нурбой Абдулҳакимович,
ТДЎТАУ Ўзбек адабиёти тарихи ва фольклор
кафедраси мудири,
филология фанлари доктори, профессор**

“Инсон орзусига ҳали етмаган...”. Халқимизнинг атоқли ва ардоқли шоири Абдулла Орипов шеърларидан бири айти шу сатрлар билан яқунланади. Дарҳақиқат, одамзод комил бўла олгани йўқ. Дунё ҳам мукамал эмас, бир кам... Лекин ҳаётда одам болаларига хос жуда кўп фазилатларни ўзида мужассам этган мунаввар инсонлар ҳам учрайдики, уларга ҳавас қилмасликнинг иложи йўқ. Таниқли адабиётшунос ва матншунос олим, филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасановни ана шундай ҳавас ва ҳайратга муносиб инсонлардан бири, деб биламан.

Ўзбекистон Фанлар академияси Кўлэмалар институтида Саидбек ака билан бирга ишладик. Кечагидек ёдимда, муҳтарам устозим академик Азиз Қаюмов таклифига кўра мен институтга ишга борган 1990 йили Саидбек Ҳасанов докторлик диссертациясини ёқлаган. Чин кўнгилдан ҳавас қилганман. Яратган Эгамдан шундай даражага бизни ҳам эриштирмоғини илтижо қилиб сўраганман. Тоза кўнгил ва самимият билан қилинган ният ижобат бўлмай қолмас экан. Ўзбекистон Миллий университети ҳузуридаги Саидбек Ҳасанов аъзо бўлган ихтисослашган кенгашда 2004 йили докторлик диссертациясини ҳимоя қилдим. Қарийб ўн икки йил давомида кенгаш раиси сифатида республикамизнинг илмий тадқиқот ва олий таълим муассасалари учун илмий кадрлар тайёрлаш ишига ҳисса қўшмоққа мушарраф бўлдим.

Бу сулолага нафақат мен, республикамиздаги илм аҳлининг барчаси ҳавас ва ҳайрат билан қарайди. Бир оиладан Алибек Рустамов, Ботирбек Ҳасанов, Каримбек Ҳасанов ва Саидбек Ҳасанов сингари адабиётшунослик, тилшунослик, матншунослик илмлари дарғаларининг етишиб чиқиши чиндан ҳам Тангри таолонинг улуғ инояти. Бу ака-ука олимларнинг илмий асарлари ўзбек адабиётшунослиги, тилшунослиги ва матншунослигининг долзарб масалаларига бағишланган бўлиб, соҳанинг фундаментал аҳамиятга молик муаммолари чуқур илмий-назарий асосда ёритилгани билан алоҳида аҳамиятга эга. Яна бир ҳавас қиларли жиҳати, бу улуғ олимларнинг илмий анъаналари сулоланинг бугунги вакиллари томонидан ҳам муносиб давом эттириляётганидир. Саидбек Ҳасановнинг қизи Шафоат Ҳасанова фан доктори сифатида матншунослик соҳасида ушбу сулола шаънига муносиб тадқиқотлар олиб боряпти. Куёви Бахриддин Умрзоқ Али Сафийнинг машҳур “Рашаҳоту айн ул-ҳаёт” асарини тадқиқ қилиб, филология фанлари бўйича фалсафа доктори бўлди. Хуллас, бу оила аъзолари бугунги кунда ҳам илму маърифатимизни, адабиётшунослигимиз ва матншунослигимизни юксалтириш ишига камарбастадирлар.

Саидбек Ҳасанов нафақат мамлакатимизда, ундан ташқарида ҳам эътироф этилган олим эди. Тадқиқотлари доираси Маҳмуд Кошғарийнинг “Девону луғот ут-турк”идан Маҳмуд Замахшарийнинг “Муқаддимат ул-адаб”игача, Алишер Навоийнинг “Сабъаи сайёр” достони ва лирик асарларидан Заҳириддин Бобур ва Комрон Мирзо адабий меросигача, Ҳувайдо шеърятидан Ҳамза архиви материалларигача, ундан Шайхзода ва Абдулла Қаҳҳор асарларигача кенг миқёсни қамраб олгани билан алоҳида ажралиб туради. Олимнинг “Бобурнома” устидаги тадқиқотлари, айниқса, аҳамиятлидир. Асарнинг Порсо Шамсиев ва Содик Мирзаев тайёрлаган нашри ва япон олими Эйжи Мано илмий-танқидий матнини ўзаро қиёсий ўрганиш асосида нисбатан хатолардан холи янги нашрини (“Шарқ” нашриёти, 2002) амалга оширгани илмий ҳаётимиздаги эътиборли воқеа бўлди. Киши ва жой, қавм-қабил ва насл-насаб, ҳайвонлар ва ўсимликлар, китоб ва рисолалар номлари кўрсаткичлари билан таъминлангани, “Бобурнома” матнидаги узилишлар тиклангани, Бобурнинг фарзандлари Ҳумоюнга махфий васиятномаси ҳамда Комрон мирзога хати илова этилгани ушбу нашрнинг қиммати нечоғлиқ баланд эканини кўрсатади.

У нафақат эътироф этилган олим, ҳақиқий маънода кўнгил одами ҳам эди. Ҳар қандай расмиятчиликдан холи, идоравий-бошқарув ишларини ҳам юксак одамийлик мақомида туриб, самимият билан бажариш мумкинлигини устозим академик Азиз Қаюмовдан кейин Саидбек Ҳасанов мисолида кўрганман. Фурқат ҳаёти ва ижодий меросининг хориждаги даври бўйича докторлик диссертациямни ҳимоя қилаётган кезларим эди. Ўша кездеги талаб бўйича Ўзбекистон Миллий университети ҳузуридаги Ихтисослашган кенгаш томонидан уч ташкилотда илмий семинардан ўтишим белгиланди: Ўзбекистон Фанлар академияси Тил ва адабиёт институти, Алишер Навоий номидаги давлат адабиёт музейи ва Тошкент давлат педагогика университети. Кенгаш раиси имзолаган расмий хатни олиб, Адабиёт музейи директори Саидбек Рустамовичга учрадим. Домла хатни ўқиб, самимий табассум билан: *“Жуда яхши, Азиз Пулатович билан устоз-шогирд иккинчис Фурқат адабий мероси ҳақида суҳбат қилиб берасизлар, ўша илмий семинар бўлади-да”* деди. Тўғриси, кўнглимда бироз хавотир уйғонди. Ўша кезде: *“Демак, илмий семинар талаб даражасида ўтказилмас экан-да. Агар домла айтганларидек семинар фақат Азиз Пулатович билан суҳбат шаклида ўтса, баённомани қандай расмийлаштирамиз?”* деган саволлар ўтди хаёлимдан. *“Келаси ҳафта чоршанба куни соат ўн бирда келасиз, семинарни ўтказамиз, хавотир олманг”*, – гўё кўнглимдагини уққандай тайинлади домла. Белгиланган куни борганимда ҳақиқатан расмиятчиликсиз, лекин қизгин муҳокама-мунозара – ҳақиқий илмий семинар бўлди диссертациям юзасидан. Диссертациядаги фикрларни такомилга етказиш борасида ҳам, ўзим учун ҳам кўп ибратлар, хулосалар олганман ўша илмий семинардан.

Саидбек Ҳасанов чорак асрга яқин вақт давомида Алишер Навоий номидаги давлат адабиёт музейига директорлик қилди. Унинг бевосита илмий раҳбарлигида давлат грантлари асосида бир нечта фундаментал, амалий ва инновацион илмий лойиҳалар бажарилди. Музейни бошқариш ҳам, лойиҳалар

рахбарлиги ҳам кўпчилик билан, илмий жамоа билан ишлашни тақозо этади. Саидбек аканинг табиатида илм билан ҳилм, раҳбарлик билан одамийлик фазилатлари шу даражада уйғунлашган эдики, бундай мутаносиблик камдан-кам кишида учрайди. Шунча йил давомида бирор марта, бирор ходимининг ёки илмий лойиҳа аъзосининг Саидбек акадан норози бўлганини билмайман. У ҳеч қачон ҳеч кимнинг дилини оғритмас, чинакам мусулмонга хос ҳилмнинг қони эди.

У адолатли, ҳалол, бошқаларнинг фикрини ҳурмат қила биладиган бағрикенг раҳбар эди. Каттага ҳурматни, кичикка иззатни жойига қўядиган чинакам одам эди. Ўйиборли жиҳати шундаки, домла ўзини шундай тутишга махсус ҳаракат қилмас, ҳаммаси табиий кечарди. Умуман, у одам ёки олим ва раҳбар сифатида ҳам расмиятчиликдан, сохталикдан, риёдан миллион-миллион чақирим узок эди. Табиатан ваъзхонликни, сўзбозликни ёқтирмас, мабодо бирор йиғинда сўз берилса, кўп чўзиб ўтирмай, гапнинг индаллосини айтарди. Соҳа одамларининг аксаридида учрайдиган мажлисларда бошқалар ўйиборини тортиш учун айтадиган фикри бўлса-бўлмаса сўз олиб, кўпчиликнинг вақтини зое қилиш одати унга мутлақо бегона эди. Лекин шунинг баробарида, ҳар қандай йиғинда, ҳар қандай даражадаги раҳбар олдида, зарурат туғилса, ҳақиқатни айтишдан чўчимас, дилидаги тилида эди.

Устозга садоқат борасида ҳам Саидбек ака бошқаларга чинакам намуна кўрсатиб кетди. Улуғ устозимиз академик Азиз Қаюмов билан ўзаро юксак ҳурматга асосланган муносабатлари бунинг ёрқин исботи. Азиз Пўлатович Ўзбекистон Фанлар академияси Ҳамид Сулаймонов номидаги Қўлёзмалар институти директори бўлиб ишлаган кезлари Саидбек Рустамовичга чуқур ҳурмат кўрсатди. Институт таркибидаги Адабиёт музейини алоҳида муассаса сифатида ажратиб, директорликка Саидбек Ҳасановни тавсия этди. Қўлёзмалар институти тугатилган машъум кунларда устоз Азиз Пўлатович бошқа илмий тадқиқот муассасаларига таклиф этилса ҳам бормади, музейда қолишни афзал билди.

Вақт – олий ҳакам. У ҳар бир инсонни синайди. Раҳбар бўлиб олгач, ўзини катта олиб, кекса устозининг ҳурматини бажо келтирмаган шогирдларни ҳам кўрдик, кўряпмиз. Лекин Саидбек ака бу тоифадан эмас эди. У ўзи раҳбарлик қилаётган Адабиёт музейида етакчи илмий ходим бўлиб ишлаётган устози Азиз Пўлатовичга чин маънода ҳурмат ва оқибат кўрсатди. Музей ходимаси Фотимахон Икромовани устоз олимга ёрдамчи этиб тайинлади. Ижодий фаолияти учун қўлидан келган барча шароитни бадастир муҳайё этди. Устоз Азиз Пўлатович ана шу меҳр-оқибатдан, одамийликдан қувват олди. Бор билим ва салоҳиятини сафарбар этиб, “Қадимият обидалари”, “Қўқон адабий муҳити” сингари асарларини илмий таҳрирдан ўтказди, янги факт ва маълумотлар, таҳлил ва талқинлар билан бойитди. Янгидан-янги илмий асарлар ёзди. Алишер Навоий асарларини рус тилига таржима қилди. Темир интизом билан ишлаб, илм заҳматида ҳаловат топиш қандай бўлишини амалда кўрсатди ва ўн жилдлик “Асарлар” тўпламини нашр эттирди. Домланинг илмий ишлари аслида ўн беш жилд ва ундан кўпроқ бўлиши илм аҳлига аён. Камтарликлари боис

баъзи жилдларини икки китоб тарзида тартиб берди. Ана шу катта илмий аҳамиятга эга залворли ишнинг юзага чиқишида Саидбек ака кўрсатган меҳру оқибатнинг ҳам ҳиссаси кам эмас.

Саидбек Ҳасанов илмий кадрлар тайёрлаш борасида ҳам самарали фаолият олиб борди. Унинг бевосита раҳбарлигида ўн саккиз нафар илмий даражали мутахассислар, фан докторлари ва номзодлари етишиб чикди. Жумладан, Суннатулла Соипов Жиззах давлат педагогика институти ўзбек филологияси факультети декани сифатида фаолият олиб бораётгани домла етиштирган кадрларнинг салоҳиятига ёрқин мисол бўла олади.

Ҳақиқатан, устоз Абдулла Ориф айтмоқчи, инсон барча орзуларига эришмоғи маҳол. Балки бунинг имкони ҳам йўқдир... Лекин инсоннинг инсонлиги ёки олимнинг олимлиги унинг эзгу фазилатлари ҳамда илмига ҳаётда амал қила олиши даражасига кўра белгиланади. Саидбек Ҳасанов одамийликнинг барча хусусиятларини ўзида мужассам этган ҳазрати инсон, табиатида Тангри таоло ҳаммага ҳам бирдай ато этавермайдиган илм ва ҳилмни уйғунлаштира олган ҳақиқий олим эди. Олимга охирада ҳам шунга муносиб даража ато этилмоғини, абадий манзиллари жаннат боғларидан бир гўзал боғ бўлмоғини, одамларга ҳар доим ҳилм кўрсатганлари ажрига Тангри таоло уни боқий раҳматига сазовор этмоғини тилаймиз.

ЎЗБЕК МУМТОЗ АДАБИЁТИНИНГ КУЧЛИ БИЛИМДОНИ, МАНБАШУНОС ВА ЯХШИ ИНСОН ЭДИ

**Содиқов Қосимжон Фозилович,
ТДШУ профессори,
филология фанлари доктори**

Саидбек Ҳасанов билан Ўзбекистон Фанлар академиясининг Қўлғамалар институтида узоқ йиллар бирга ишлаганмиз.

Менинг илмий фаолиятим кўп жиҳатдан Қўлғамалар институти билан боғлиқ. Мен ана шу институтда, ажойиб жамоа орасида ишлаганимдан фахрланаман, Аллоҳга шукр қиламан. Қўлғамалар институти мен учун илм эшикларини очди; ҳаёт мактаби бўлди. Олим бўлиб етишувимда, кейинги илмий фаолиятимда ана шу институт, бу даргоҳдаги ажойиб илмий жамоанинг ўрни каттадир.

Буни қарангки, инсонлар сингари институтларнинг ҳам юксалиш, ривожланиш даври бўларкан. 1985–1995 йилларда институт тарихида улкан юксалиш юз берди. Аввалига ёш изланувчилар ўз номзодлик диссертацияларини ёқладилар, 90–йилларга бориб докторлик диссертацияларини ҳимоя қилишга ўтдилар. Ўша кезлар институтнинг обрў–эътибори кўтарилиб кетди.

Раҳбаримиз Азиз Қаюмов кенг фикрли, бағрикенг, ҳимматли инсон эди; Аллоҳ раҳмат қилсин у кишини. У эзгу ният билан илм қиламан деган ҳар

кимсага яхшилик қилди. Илмий изланувчилар учун домла бор шароитни яратиб берди; қўлидан келган яхшиликни аямади. Домла ёшларни тўғрилиқ ва ҳалолликка ўргатди, чин кўнгилдан билим эгаллашга ундади; у биз учун идеал қулавуз бўлди. У билим кишисининг маънавий олами, қолаверса, раҳбар кимса қандай хислатларга эга бўлмоғи, илмий жамоани қандай етаклаш кераклиги, илмий кадрлар қандай етиштирилуви лозимлигини бизга ўргатиб кетди. Мен ҳозирги илмий текшириш институти, университет раҳбарларининг ҳам ўша олижаноб инсондек бўлишларини жуда истардим. Шундагина илмимиз юксалади, ўзбек юзага чиқади.

Қўлёмалар институтида кучли илмий жамоа шаклланган эди. Ўзбек адабиёти тарихи, Ўрта Осиё халқларининг ёзув тарихи ва китобат иши, манбашунослик ва матншунослик, фольклоршунослик, туркология, қўлёмма ва тошбосма китобларни тавсифлаш, архившунослик соҳаларида илмий фаолият олиб бориларди. Жамоада бир–бирига жон куйдириш деган нарса бўларди, ўзаро илиқлик муҳити шаклланган эди.

Институтда Саидбек аканинг ўзига яраша ўрни ва овози бор эди. Илмий кенгаш мажлисларида дейсизми, турли мавзуларда ўтказиладиган йиғинларда дейсизми, Саидбек ака ўзининг теран фикри, таклифлари билан ажралиб турарди. Ўша чоғларни сира унутолмайман. Биз институтда ўтказиладиган илмий кенгаш мажлисларини, айниқса, илмий конференцияларни интиқлик билан кутардик. Билардикки, Азиз Қаюмов бошқарган ҳар бир йиғинда илм соҳасида янги фикр айтилди, янги ташаббус ўртага ташланарди.

Ора–орада Москва, Олмаота сингари йирик илмий марказлардан келган олимларнинг ҳам суҳбатлари уюштириб турилар эди. Айниқса, бирор–бир классик ижодкор, улкан ёзма ёдгорликларга бағишланган мажлислар ниҳоятда мазмунли, баҳсу мунозарага бой ўтарди. Ўзбек филологияси, манбашунослик соҳасида теша тегмаган, олимларнинг фикр тиғи ҳали етиб улгурмаган қарашлар ҳам ўртага ташланарди ўша йиғинларда. Институтимиз ўзбек адабий манбашунослиги, классик меросимизнинг чин маънодаги ўчоғига айланиб қолганди тасаввуримизда.

Қўлёмалар институтида Ботирбек Ҳасанов ҳам ишлаган. Ботирбек ака тилшунос бўлиб, луғатчилик тарихи билан шуғулланган. Институтнинг илмий режаси бўйича араб тилидаги қўлёмаларни тавсифлаш билан шуғулланар эди. Ботирбек аканинг ҳам, Саидбек аканинг ҳам ёши биздан анча улуғлиги, шунингдек, таниқли олимлар бўлгани учун бу оға–инига ҳурматимиз баланд эди. Оға–инилар институтнинг икки йирик бўлимини бошқаришарди.

Азиз Қаюмов Ботирбек ва Саидбек аканинг ишлари юзага чиқиши учун ҳам кўмаклашди. Улар докторлик диссертацияларини биздан анча илгари ёқлашган эди. Оға–инининг докторлик диссертациялари ҳимояси анча шов–шувли ўтди; кўпчиликнинг, айниқса, ёшларнинг ҳавасини уйғотди.

Саидбек Ҳасанов бобуршунослик, навойшунослик, адабий манбашунослик ва матншуносликда салмоқли ишлари билан танилган. У манбашунос, матншунос ва ўзбек классик адабиётининг кучли билимдонларидан эди. Олим ўзининг узоқ йиллик илмий фаолияти давомида

ўзбек классик адабиётининг сара асарларини илмий ўрганиш ва чоп этиришга катта эътибор қаратди. Заҳриддин Муҳаммад Бобурнинг ўзбек арузига бағишланган “Мухтасар”, ислом фарзларига бағишланган “Мубаййин” асари ва классик адабиётнинг бошқа сара дурдоналарини нашрга тайёрлади. Унинг номзодлик диссертацияси Бобур ижодини ўрганишга бағишланганди, докторлик диссертацияси эса Алишер Навоий меросига бағишланган. Олимнинг “Сабъаи сайёр”га бағишланган монографияси ҳам бор.

Саидбек ака турли олий ўқув юртлиари, илмий текшириш институтлари қошидаги ихтисослашган кенгашларнинг (айни чоғда улар илмий кенгашлар деб аталмоқда) аъзоси эди. Унинг диссертацияларга расмий оппонентлиги, мажлислардаги илмий чиқишларини кўп кузатганман: ҳимояларда узундан узоқ сўзламасди у, эзмаланмасди; мажлис кўтарадиган илмий хулосаларини айтиб кўя қоларди. Энг муҳими, диссертациянинг ижобий ютуқларини топиб, изланувчини қўллаб–қувватларди. Биз домла билан кўп илмий кенгашларда, мутахассисликдан имтиҳон олувчи комиссияларда бирга ишлаганмиз. Кейинги йилларда мен аъзо бўлган илмий кенгашларда манбашунослик ва матншуносликдан диссертация ёқланадиган бўлса, расмий оппонентликка етакчи мутахассис сифатида Саидбек акани, ёки етакчи илмий муассаса сифатида у ишлайдиган Адабиёт музейини тавсия қилардик. Тўғриси, Саидбек акага кўпроқ ишонардик.

Саидбек ака ўз шогирдларига ҳам отадек меҳрибон эди; ҳеч қачон уларни ёлғиз ташлаб қўйган эмас. Кўп кузатганман, диссертация ёқлаётган шогирдларининг иши юзага чиқмагунча тинмасди у. Малакавий имтиҳонлари бўладими, диссертациянинг муҳокама-ю семинарлари бўладими, эринмай шогирдининг кетидан борарди.

Филология фанлари доктори, таниқли олим Саидбек Ҳасанов ўзбек адабиётшунослиги, манбашунослигининг ривожини учун катта ишлар қилди. Саидбек ака ибратли ҳаёт йўлини босиб ўтди. Олимдан яхши китоблар, билимли шогирдлар қолди. Уни ҳар қачон яхши от билан эслаймиз. Аллоҳ раҳмат қилсин у кишини.

ЖАҲОН АҲЛИЧА ИЛМУ ДОНОЛИҒИ

**Боқижон Тўхлиев,
ТДШУ профессори,
филология фанлари доктори**

Инсоннинг умри айрим лаҳзалардан иборат, деган ҳикмат бор. Бир қарашда оддий ва соддагина ҳақиқат. Буни ҳатто ақл ишлатмасдан ҳам билиб олса бўлади, деган хаёлга ҳам боради киши. Тўғри-да, лаҳзаларни қўшсанг, бутун бошли вақт юзага келади. Инсон қанча муддат яшаган бўлса, ўша унинг умри бўлади-да! Аслида ҳам шундаймикан? Назаримда, бу ҳикматни “*инсоннинг умри алоҳида–алоҳида, яъни эсда қоладиган лаҳзалардангина иборат*” тарзида

тушуниш тўғрироқ. Умрнинг “эсда қоладиган” қисми эса бутун умрни эмас, унинг айрим бўлақларинигина қамраб олар экан. Албатта, шу бўлақларнинг “муносиб” ва “номуносиб” қисмлардан ташкил топиши ҳам ҳақиқатга яқин.

Агар мана шу ҳикмат андозасида устоз Саидбек Ҳасанов ҳаётига, уларнинг умр давомида қилиб улгурган ишларига назар соладиган бўлса, чинакам лаҳзаларнинг росмана умрга айланганини кўриб ишонч ҳосил қилиш мумкин. У кишининг ҳаёт йўли чинакам олимнинг муносиб мазмун билан зийнатланганини кўрсатиб турибди.

Мен устоз Саидбек Ҳасанов шахси деганда мана шу ўйларни ҳаёлимдан ўтказдим. У киши вақтнинг қадрига етадиган, бир лаҳзасини ҳам беҳуда ўтказмасликка ҳаракат қиладиган инсон эдилар. Шунинг учун ҳам тасаввуримда у кишининг ҳаёт тарзида умрнинг “номуносиб” лаҳзалари йўқдек.

Устоз том маънодаги катта ҳарфлар билан ёзиладиган Одам ва Олим эдилар. Олим бўлганида ҳам ҳамманинг: катталарнинг ҳам, тенгдошларнинг ҳам, кичикларнинг ҳам эътироф ва эътиқодларига сазовор эдилар. Мумтоз адабиётмиздаги кўплаб нодир қўлёмаларнинг топилиши ёки ўрганилиши у кишининг номи билан боғлиқ. Кўплаб нодир манбаларнинг топилиши ва биринчи марта илмий муомалага киритилиши ҳам худди шундай.

Биз Саидбек ака билан соҳадосҳина эмас, кўп ҳолларда фикрдош, маслакдош эдик, дейишга журъат этаман. Бу фикрни бир мен эмас, Саидбек Ҳасанов билан бирга ишлаган кўпчилик ҳам ҳаёлидан ўтказаётган бўлса ажаб эмас. Зеро, у кишидаги биринчи аломат: ҳамма билан тенг ва самимий муносабатда бўлиш хислати эди. Айни мана шу хислат унинг катталар ардоғида, тенгдошлар эътиборида ҳамда кичиклар эътирофида бўлишлари учун тағзамин бўлган бўлса ажаб эмас. Бошқаларни ҳурмат қилиш дегани ўз фикридан воз кечиш, бошқалар нима деса ҳар доим ўша томонда бўлиш дегани эмас. Ҳақиқий олим бошқаларнинг фикридаги рационал мағизни эътироф этгани ҳолда, ножоиз ва ноилмий мулоҳазаларга ҳам бепарво қараб тура олмайди. Бу ўринда олимлик салоҳиятидан ташқари Шахсга оид журъат, ўз фикрида қатъий тура олишга оид сабот ва матонат ҳам керак бўлади. Қолаверса, бошқалар меҳнатини муносиб қадрлаш учун кишининг ўзи ҳам мана шу меҳнат машаққатларини ўз танасидан тўла ўтказган бўлиши, буларга қўшимча тарзда адолат ва ҳалоллик деган хислатлар ҳам унга бегона бўлмаслиги керак. Устозда мана шуларнинг барчаси мужассам эди.

Биз Саидбек Рустамович Ҳасанов билан Ўзбекистон Фанлар академияси Ҳамид Сулаймонов номидаги Қўлёмалар институтида бирга ишладик. Турли илмий анжуманларда, суҳбатларда, баҳс ва мунозараларда бўлдик. У кишининг маърузаларини, турли давралардаги суҳбат ва чиқишларига ҳавас билан қараганларимиз эсимизда.

Ўтган асрнинг саксонинчи йилларида олий ўқув юртларининг талабалари, илмий-тадқиқот муассасаларининг техник ходимларигина эмас, профессор-ўқитувчилар, илмий ходимларнинг ҳам турли қишлоқ хўжалик ишларига жалб этилиши оддий ҳол эди. Айниқса, илмий-тадқиқот институтларида ишлайдиганлар мева-чева териш, сабзавот йиғиштиришдан бошлаб, ўт ўриш,

чорва молларига хашак жамғаришгача бўлган юмушларга жалб этилаверар эди. Улар пахта йиғим–теримининг энг фаол иштирокчилари ҳам бўлишарди. Ана шундай пайтларда Саидбек Ҳасанов кўпинча бизнинг шу даврдаги бошлиғимиз – бригадиримиз бўлар эдилар. Эрталабдан–кечгача бирга бўлиш, бир ётоқда яшаш, узлуксиз мулоқотда бўлиш инсондаги асосий қирраларни намоён этади. Ҳар бир кишининг табиатидаги ўзига хосликларнинг намоён бўлишига қулай шароит яратади. Ана шу жараёнларда ҳам биз Саидбек аканинг кўп хислатларини “кашф” этганмиз.

Саидбек ака табиатан киришувчан киши эди. У киши ҳар қандай одам билан тил топа оларди. Энг кескин, энг кўпол табиатли одамлар билан ҳам Саидбек аканинг баланд товушда, кескин гаплашганини эслай олмайман. Ўшаларнинг ҳам ўзларига мос ва муносиб ёндашувни топиши устоз учун сира қийин эмас эди. У киши бошлиқ сифатида ўзини бошқалардан ажратиб ўтирмасди. Ташкилий ишлардан бўшаб қолган пайтларида ҳамма қатори, масалан, пахта теримига чиққанимизда, белига этак тутиб “эл қатори” пахта териб кетаверар эди. Даладаги юмушлар баҳона турли мавзулардаги суҳбатлар доим авжида бўларди. Шунда у киши улуғ устозлар, айниқса, Ҳамид Сулаймон (1910–1979) ҳақида кўплаб хотираларни эсга оларди.

Ўрни келганида алоҳида таъкидлаш лозимки, Саидбек Ҳасанов устоз Ҳамид Сулаймоннинг жаҳон қўлёзма фондларидаги мамлакатимиз илм-фанига, маданиятига, адабиёт ва санъатига доир кўплаб манбаларнинг аниқланиши ва уларнинг (асли ёки нусхаларининг) мамлакатимизга олиб келинишида энг кўп ҳамроҳлик қилган шогирдлари эдилар. Биз бу суҳбатларни жон қулоғимиз билан эшитар, янги–янги лавҳаларни тинлашга рағбат билдириб турардик. Аммо у киши ҳар доим бу суҳбатлар нечоғли қизиқарли бўлмасин, ўз табиатларига кўра уларни ихчам ва қисқа тарзда айтиб бериш билан кифояланар эди (умуман, устоз сергапникни унча хушламас, шунга мос равишда ўзлари ҳам “сергап”лар қаторига кирмас эдилар).

Саидбек ака академик Азиз Пўлатович Қаюмовни ҳам устоз сифатида ардоқлар, бу ардоқ ҳар доим амалий фаолият давомида тасдиқланганини бугунги авлоднинг кўплаб вакиллари ҳам яхши билишади. Устоз Азиз Қаюмовнинг ўзлари ҳам бу борадаги эътирофларини кўпчиликка етказган, айниқса, ўзларининг кўпжилдлик асарларининг жамланиши ва нашр этилишини бевосита Саидбек Ҳасановнинг номи билан боғланишини ҳам кўп марта таъкидлар эдилар.

Саидбек ака оддий илмий ходим бўлганларида, бўлим бошлиғи бўлганда ёки институтнинг, кейинчалик (шу институтнинг музейга айлантирилиши муносабати билан) Адабиёт музейининг директори бўлганларида ҳам у кишини ҳар доим иш устида кўрганмиз. Қўлёмалар устида ишлашдан чарчамас, ҳар доим бирор янги ва яхши ишлар устида бош–қош эдилар.

Устознинг бутун умри манбашунослик ва матншуносликнинг энг жиддий муаммо ва масалаларини ҳал этишга йўналтирилган эди. Шу баҳона адабиётимиз тарихининг кўплаб янги номлар, янги асарларга эга бўлганини ҳам таъкидлаш жоиз.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳаёти ва ижодининг ўрганилиш тарихи анча узун даврларни қамраб олиши мутахассисларга кундай равшан. Бу борада ҳам устознинг ниҳоятда катта ҳажмдаги ишларни амалга оширганлари шоёни таҳсиндир. Бобурнинг шўролар даврида эътибордан четда қолиб келган асарларидан бири “Мубаййин”¹⁶, шунингдек, адиб томонидан таржима қилинган “Рисолаи Волидиййа”¹⁷ каби асарларининг илк нашрлари шу сирага киради. Айниқса, “Мухтасар” ва “Бобурнома” сингари нодир асарларнинг илмий нашрлари бу силсиладаги олтин халқаларни ташкил этади.

Уларнинг ҳар иккиси ҳам анча катта салмоққа – нисбатан улкан ҳажми билан ажралиб туради. Мана шу икки асарнинг тўлиқ нашрлари ҳам профессор С.Ҳасанов номи билан алоқадор ҳолда юзага келган эди. Ўшанда (1971 йили) Бобурнинг “Аруз рисоласи” “Мухтасар” номи билан босилган, унинг факсимилиси ҳам кўшиб чоп этилгани адабиётимиз тарихидаги унутилмас воқеалардан бири бўлган эди. Асарнинг қўлёзма нусхаси айрим нуқсонлардан ҳоли бўлмаган. Хусусан, айрим ҳарф ва сўзларнинг, сўз бирикмаларининг тушиб қолиши, сўзларнинг нотўғри ёзилиши, ноўрин такрорлар шу сирага киради. Ношир мана шу мураккабликларни нозик даражада илғаб, мумкин бўлган ўринларда уларни тuzатишга ва тўлдиришга ҳаракат қилган. Энг муҳими, у ўзбек китобхонлари, хусусан, мутахассислар учун бебаҳо манбага айланган.

Китоб 1971 йилда нашр этилган. Бу нашр учун Ҳожи Муҳаммад Самарқандий томонидан кўчирилган нодир нусха асос вазифасини адо этган. Олим асарнинг ҳозирги ўзбек тилидаги транслитерациясини берган. Китобнинг қадрини унга илова қилинган кўплаб кўрсаткичлар, энг муҳими, унинг факсимел наشري жуда оширган. Бу асар мутахассисларга “Муфассал” номи билан танилган бўлиб, С.Ҳасанов нашридан кейин “Мухтасар” номи оммалашган. Муаллиф бу номни асарда қайд этилган фактлар асосида тиклаган.

Ўрни келганида айтиш лозимки, ушбу тадқиқот анча кўп йилларнинг маҳсули эди. Аниқроғи, устоз мана шу асар устида номзодлик тадқиқотини олиб борган, шу жараёнда ва ундан кейинроқ кўплаб илмий ҳамда оммабоп мақолалар, бир қатор китоблар юзага келган эди¹⁸.

Устознинг Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳаёти ва ижодига доир амалга оширган ишларининг сони ҳам, салмоғи ҳам ҳавас қилса арзигулик. Юртимизда “Бобурнома”нинг кўплаб нашрлари амалга оширилган. Уларнинг энг мукаммалларидан бири, ҳеч шубҳасиз, Саидбек ака Ҳасанов номи билан боғланган.

16 Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Мубаййин. Нашрга тайёрловчилар: Саидбек Ҳасан, Ҳамидбек Ҳасан. –Т.: Халқ мероси, 2000.

17 Ҳазрати Хожа Убайдулло Аҳрор. Рисолаи волидиййа. Заҳириддин Муҳаммад Бобур таржимаси. Ношир: Саидбек Ҳасан. –Т.: Ёзувчи, 1991.

18 Ҳасанов С. Трактат Бабура “Об арузе”. Авт.дисс...канд. Филол.наук. –Т., 1972.–Б.10

Мумтоз адабиётмизнинг йирик билимдони Порсохон домла Шамсиев (Содиқ Мирзаев билан бирга) “Бобирнома”ни аввал икки жилдда¹⁹, кейинроқ бир жилд²⁰ шаклида чоп этишган. Шунга қарамай, асарнинг мукамал илмий нашрига эҳтиёж узоқ вақтларгача сақланиб қолди. Мана шу кемтикликнинг тўлдирилишида профессор С.Ҳасанов катта жонбозлик кўрсатди. 2002 йилда бу қомусий асарнинг янги нашри амалга оширилди. Олдинги нашрларнинг барчаси алоҳида қўлёзмаларга таянгани, шунингдек қайта ишланган ёки тўлдирилган бўлишига қарамасдан мукамаллик даъвосини қила олмас эди. Олим ушбу нашрда Порсо Шамсиев ҳамда Япон олими Эйжи Мано тайёрлаган танқидий матнларга асосланди²¹.

Нашрнинг мукамаллигидан ташқари унинг фойдаланиш учун ниҳоятда қулайлашгани ҳам эътиборга лойиқдир. Хусусан, киши, жой, қавм–қабила, насл–насаб, ҳайвонлар ва ўсимлик номлари кўрсаткичининг берилиши бу борадаги таҳсинга лойиқ жиҳатларни ташкил этади. Масал ва ҳикматли сўзларнинг ажратиб берилиши, тилга олинган китоб ва рисола номларининг кўрсатилиши унинг аҳамиятини жуда оширган. Барча шеърий асарларнинг илова қилинган рўйхати унинг афзалликларини кучайтирган.

Тўғри, кўрсаткичлар олдинги нашрларнинг айримларида ҳам бор эди. Улар ўртасидаги тафовутни аниқроқ тасаввур этиш учун ихчамгина битта жадвалчани келтириш мумкин:

Порсо Шамсиев ва Содиқ Мирзаевлар нашрида	Саидбек Ҳасанов нашрида
Аббос 68	Аббос 50 а
Абдул–Аваз мирзо 25, 26	Абдулазиз мирзо (Улуғбекнинг ўғли) 9 б, 10 б
	Абдулазиз мирохўр 239 б, 259 а, 262 а, 265 б, 266 аб, 298 б...
Абдул’али тархон 37, 38	Абдулали тархон 21 б, 22аб, 69 а
Абдулбоқи мирзо 244	Абдулбоқий мирзо 175 б, 176 а, 210 б
Абдулваҳҳоб 95, 239	Абдулваҳҳоб мўғул 77а, 206а, 374 а
Абдулваҳҳоб шиғовул	Абдулваҳҳоб шиғовул 13 а, 31 б
Абдулкарим ашират 39, 56	Абдулкарим ашрит (эшикоға) 23 а, 38 б

19 Бобирнома. Нашрга тайёрловчилар Порсо Шамсиев, Содиқ Мирзаев. –Т.: Ўзбекистон, 1948, 1949.

20 Бобир Захириддин Муҳаммад. Бобирнома. Нашрга тайёрловчилар Порсо Шамсиев, Содиқ Мирзаев. В.Зоҳидовнинг сўзбошиси ва таҳрири билан. –Т.: Ўзбекистон Фанлар академияси, 1949,1960.

21 Бобур Захириддин Муҳаммад. Бобурнома. Порсо Шамсиев ҳамда Эйжи Мано (Япония) нашрлари асосида қайта нашрга тайёрловчи С.Ҳасанов. Масъул муҳаррир В.Раҳмонов. – Т.: Шарк, 2002.

	...Гавҳаршодбегим 191 а, 344 б
	Гадой 227 а, 228 б
...Гадой Билол 241	Гадойи Билол 207 б
	Гадойи Муҳаммад 245 б
	Гадойи тағойи 219 б, 227 а, 228 б...
	Гангу 324 а, Гужурхон 355 б
	Гулбаданбегим 392 а
	Гулрангбегим 392 а
	Гулчеҳрабегим 392 а

Тузатиш ва тўлдиришларнинг, аниқлик ва тўлиқликнинг кўлами ва сифатини изоҳлашга зарурият йўқ. Аммо бу қилинган меҳнатнинг салмоғи ва даражасини ҳам, натижанинг аҳамият ва эътиборини ҳам очиқ кўрсатиб турибди.

Бобурнинг фарзанди – иккинчи ўғли Комрон Мирзо девонининг нашри ҳам олим фаолиятидаги нурли нуқталардан бирини ташкил этади. Олим девоннинг илмий–танқидий матнини амалга оширган²².

Ушбу нашрга Ҳиндистондаги Худобахш кутубхонаси, Осиё жамияти кўлёмалар фонди ва Ризо кутубхонасида сақланаётган кўлёмалар асос қилиб олинган. Матн араб ҳарфлари асосида берилиб, айирмалар саҳифа остида кўрсатиб кетилган. Уларнинг жорий алифбодаги транслитерацияси эса китобнинг аҳамиятини оширган.

Фан янгиликлари билан ўртоқлашиш, соҳага оид муаммо ва масалалар муҳокамаси ва ечимларига оид ўзгалар фикрини эшитиш ва инobatга олиш борасида ҳам устоздан ўрганадиган жиҳатлар оз эмас. Янги китоблари чиққан пайтларда камтарона бир йўсинда тақдим этиш одатлари ўзига хослигини устоз билан яқин бўлган ҳамкасбларнинг кўплари яхши билишади. Ўзининггина эмас, институтдаги (адабиёт музейидаги) янги китобларнинг кўпидан устоз шарофати билан хабардор бўлганмиз. Қолаверса, айрим жиддий китобларни биз фаолият юритаётган олий ўқув юртлари талабалари қўлига етиб боришида ҳам устознинг ташаббус ва ғамхўрликлари сабаб бўлган.

Устоз шогирдпарварлиги билан ҳам эътиборга молик. У кишининг шогирдпарварлиги ўзида қаттиққўллик ва бағрикенгликни табиий тарзда омихталаштиргани билан эътиборга лойиқ.

С.Ҳасанов навоийшунослик фанининг равнақи йўлида ҳам жуда салмоқли тадқиқотларни амалга оширди. Унинг Алишер Навоийнинг ҳаёти ва ижоди, буюк мутафаккирнинг “Ҳамса”сини ўрганишдаги хизматлари оз эмас. Айниқса, “Сабаи сайёр” дostonини ўрганишда олим муносиб эътирофларни топди.

Гарчи бу дoston кўплаб тадқиқотчилар томонидан ўрганилган бўлса-да, ҳеч ким уни киёсий–типологик йўналишда ўрганишни кўзда тутмаган эди. Олим мана шундай муҳим ва салмоқли ишни шараф билан адо этди. Натижада ҳалигача ўз кадр қимматини пасайтирмаган докторлик диссертацияси, бир

22 Комрон Мирзо. Девон. Нашрга тайёрловчи Саидбек Ҳасанов. –Т.: Фан, 2004.

қатор мақола ва китоблар юзага келди. “Роман о Бахраме (“Поэма семь скитальцев” Алишера Навои в сравнительно–филологическом освещении)” сингари китоблар шу илмий гулдастанинг энг тоза ва нафис гултожлари бўлди²³.

Бугун бу асар устида иш олиб бораётган тадқиқотчилардан бирортаси олимнинг бу борадаги мақола ва рисолаларини четлаб ўтолмаслиги бор гап.

“Садди Искандарий”да шундай мисралар бор:

Жаҳон аҳлича илму донолиги,

*Хирад қувватидин тавонолиги*²⁴.

Улар кўп жиҳатдан устоз Саидбек Ҳасановга ҳам мос ва муносиб келади. У кишининг олимлиги, донолиги, яқинларга меҳру муҳаббати-ю, фанга, дўстларга, илм аҳлига бўлган рағбат ва садоқати барчамизга ўрнак, намуна бўла олади. У кишининг ижодий меросини атрофлича ўрганиш эса келажакда қилиниши лозим бўлган муҳим ишларимиз сирасида туради.

ЕТУК БОБУРШУНОС ВА МАТНШУНОС ОЛИМ

**Болтабоев Ҳамидулла Убайдуллаевич,
ЎЗМУ профессори,
филология фанлари доктори**

Ўзбек адабиётшунослигининг шаклланиш йўллари, тараққиёт тамойилларини кузатганда, у кўпроқ алоҳида олимларнинг фаолияти ҳисобига ривож топганини кузатиш мумкин. Фитрат домладан бошланган XX аср бобуршунослиги бугунги кунда жаҳон миқёсига чиқиб, кўплаб хорижий олимларнинг эътиборини тортгани, аввало, ўзбек бобуршунослигининг такомилида кўринади. Айниқса, сўнгги 30 йил ичида қўлга киритилган илмий ютуқларни эслаш баробарида Бобуршоҳнинг ҳар бир асарини синчиклаб ўрганиш, унинг нисбатан тугал куллиётини яратиш даражасига чиқилган экан, бу йўналишда филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасановнинг алоҳида ўрни бор.

Ўтган асрнинг 70–йиллари бошида Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг “Аруз рисоласи” матни кўпчиликка номаълум эди. Унинг устига Ҳазрат Навоийнинг муҳташам “Мезон ул-авзон”идан ўттиз йил кейин яна рисола битишга шоҳ ва шоирни нима мажбур қилди? Бобур рисоласи Навоий арузидан нимаси билан фарқ қилади, унинг илмий янгиликлари нималардан иборат, деган саволлар адабиётшунослигимиз олдида кўндаланг турган эдики, буларнинг бари “Аруз рисоласи”нинг факсимили ва табдил матни Саидбек Ҳасанов томонидан

23 Ҳасанов С. “Роман о Бахраме (“Поэма семь скитальцев” Алишера Навои в сравнительно-филологическом освещении)”. –Т.: изд-во литературы и искусства им. Г.Гуляма, 1988.

24 Навоий Алишер. Садди Искандарий. Нашрга тайёрловчилар М.Ҳақимова, Т.Аҳмедов // Мукамал асарлар тўплами. 20 жилдлик, 11-жилд. –Т.: Фан, 1993.

эълон қилингандан кейин секин-аста очила бошлади. Саидбек ака бу билан чекланмади, асарни жиддий тадқиқ қилиб, унинг асосида номзодлик диссертациясини ёқлади. Кейинроқ ушбу тадқиқотни алоҳида монография тарзида нашр қилдирди. Бу изланишлар жараёнида, менимча, Саидбек акага Аллоҳ ато қилган илмий салоҳият билан баробарида, икки омил муҳим ўрин тутади.

Биринчиси, Саидбек Ҳасанов Миллий университетнинг Шарқ тиллари факультетининг араб бўлимида таҳсил олиб, Қуръон тили бўлган араб тилини чуқур ўрганди. Ўзбек филологиясининг тараққиётида Шарқ тилларини пухта билиш муҳимлигини таъкидлаш шарт эмас. Бироқ айна Шарқ факультетида ўзбек мумтоз адабиётининг чуқур билимдонлари етишиб чиққани муҳим омилдир. Азизхон Қаюмов, Абдуқодир Ҳайитметов, Алибек Рустамов, Суйима Ғаниева... бу рўйхатни яна давом эттириш мумкин, бироқ тилга олинган адабиётшунослигимиз дарғаларин номларини келтиришнинг ўзиёқ бу омил тараққиётга изчил хизмат қилганини кўриш мумкин.

Иккинчиси, Саидбек ака зиёлилар оиласида туғилиб ўсди, оталари Рустам ака тўрт ўғилнинг учтасини айнан араб тилини ўрганишга йўналтирди. Алибек Рустамов, Ботирбек ва Саидбек Ҳасанов мана шу улуғ хонадоннинг фарзандлари эдилар. Оиладаги илмий муҳит, биродарларининг соҳадаги кўмаклари, табиийки, Саидбек акани чуқур фундаментал тадқиқотлар яратишга чорлади.

Биз бошланғичда ўзбек бобуршунослигининг йирик муваффақиятларидан бири “Аруз рисоласи”нинг тадқиқидан сўз очдик. Саидбек Ҳасановнинг Бобур Мирзо даҳосига мурожаати биргина рисола доирасида эмас, шоҳ ва шоирнинг деярли барча мавжуд асарларининг халққа етиб боришида муҳим роль ўйнади. Жаҳонгашта “Бобурнома”, дастлаб, Порсоҳон Шамсиев табдилида ўзбек китобхонларига тўла етиб борган бўлса, Саидбек Ҳасанов унинг илмий нашрини яратди. Баъзилар “Бобурнома”нинг танқидий матнининг яратилишига япон олими Эйжи Манога ҳақ берадилар, аслида “Бобурнома”нинг 2000 йилги нашри матнига асос бўлган қўлёзмаларнинг қиёсланиши билан, табдил салоҳияти билан, илмий шарҳлари ва нашр кўрсаткичлари билан ҳам танқидий матннинг кўп жиҳатларларини ўзида акс эттиради. Кейинги барча нашрлар, албатта, ушбу манбадан доимо озиқланиб келишган. Жумладан, проф. Эйжи Мано ҳам ушбу нашрдан кейин ўз тадқиқотларини фаолроқ эълон қила бошлади.

Саидбек Ҳасановнинг Бобуршоҳ асарларига бўлган муносабати бу билан чекланмади, улуғ шоир шеърларининг ҳеч бир нашри, “Мубаййин” ва “Рисолаи волидия” асарларининг, дастлабки, табдил матнлари ҳам Саидбек ака фаолияти билан боғлиқ. Саидбек Ҳасанов Бобур ҳақидаги ишларини устози академик Азизхон Қаюмов билан биргаликда яратган “Бобур ижодиёти” монографиясида жамлади. Бу беназир асар ҳозирга қадар ўзбек бобуршунослигининг муҳим манбаларидан бири бўлиб турибди.

Саидбек Ҳасановнинг катта иши Ҳазрат Навоийнинг “Сабъаи сайёр” достонини бошқа хамсанависларнинг шу йўналишдаги асарлари билан қиёсан

ўрганиши ва бунинг натижасида докторлик диссертациясини ҳимоя қилганидир. Ушбу тадқиқот ўзбек ва рус тилларида эълон этилиши билан навоийшуносликда жуда кўп тилга олинган, бироқ чуқур ишланмаган мураккаб сюжет ва композицияга эга бўлган “Сабъаи сайёр” ва салафлар масаласи ўз ечимини топиш учун йўлга кирди.

Профессор Саидбек Ҳасанов илмий фаолиятида Қўлёмалар институтининг вориси бўлган Давлат Адабиёт музейини Ҳамид Сулаймон ва Азиз Қаюмовдек устозлардан кейин қарийб 27 йил давомида бошқарди. Ўтган асрнинг 60-йилларида асос солинган Адабиёт музейи ҳозирга қадар ўз фаолиятида энг “сермехмон” музейлардан бири бўлган экан, бу ҳолатни мен айти профессор С.Ҳасанов директорлик даврида кузатганман. Олимнинг ўз вазифасига муносабати, ходимларини эъзозлаши ҳозирги айрим раҳбарларга намуна бўлиши, унинг раҳбарлик салоҳиятини ҳам ҳеч бўлмаса, шогирдлари ва музей ходимлари мисолида ўрганишга арзийди.

Яхши раҳбар ҳар доим ҳам яхши инсон бўлиб иш тутиши қийин, яхши инсон эса яхши раҳбар бўла олиши мушкул. Саидбек Ҳасанов шу икки муҳим жиҳатни ўз шахсида бирлаштира олди. Ўн йилдан буён фаолият кўрсатиб келаётган “МУМТОЗ СЎЗ” нашриётининг фаолиятида С.Ҳасановнинг раҳбар сифатида ҳам, олим ва инсон сифатида ҳиссаси бор. Мен буни доимо ёдда тутиш баробарида ёшларга уни эслатиб бораман. Аввало, музей – тадқиқот маркази экан, нашриёт қарийб ўн йил давомида мана шу даргоҳ илмий ходимларининг ишларининг 80-90% ини нашр этиб борди. Оз нусхада бўлсин, уларни чоп этиб оммалаштиришда сўзсиз С.Ҳасановнинг хизматлари бекиёсдир. Тўғри, ҳозир музей ўз экспонатларининг бойлиги ва илмий ходимларининг салоҳияти бўйича анча паришон ҳолда. Бироқ буни биргина раҳбар фаолияти билан боғлаш ножоиз. Чунки давлат тасарруфида бўлган кўплаб илмий муассасаларга сўнгги 30 йил ичидаги эътибор худди Адабиёт музейига бўлган муносабат даражасида экани сир эмас.

Саидбек Ҳасановнинг камтарин, ўзгаларни кадрловчи улфат домла эканини у кишини билган одамлар кадрлашади ва яхшилик билан эслашади. Менимча, бу хислат олимга берилган Аллоҳнинг инояти бўлиши билан бирга оиладаги зиёли муҳитнинг, қонидаги инсонийликнинг юзага чиқишидир. Академик Алибек домла, ҳаётдан эрта кетган Ботирбек Ҳасанов инсонийликда Саидбек акага ўрнатилган бўлганлари сирдан ҳам кўринади.

Ўтганларни яхшилик билан эшлаш халқимизга хос улуғ инсоний хислатлардан. Бироқ бунинг ўзи кифоя қилмайди. Ўтган улуғ олим ва адибларнинг фаолиятини давом эттириш, уларнинг ҳалол ва заҳматли меҳнатини келгуси авлодларга етказиш бугунги зиёлилларнинг зиммасида. Ана шу йўлда жиддий қадам ташлаган бугунги илмий анжуманни мен қутлайман, унинг ташкилотчиларига миннатдорлик туйғуларини билдириш орқали айти шу каби ва бундай ҳам мухташамроқ анжуман ва нашрлар Давлат адабиёт музейида, ЎзР Фанлар академиясида, Тошкент давлат шарқшунослик университети ва бошқа илмий-маърифий даргоҳларда давом этишини умид қиламан.

ЯХШИЛИҚ БИЛА НОМ ЧИҚАРИБ, САОДАТГА ЭРИШГАН ОЛИМ

Дадабоев Ҳамидулла Арипович,
*ТДУТАУ профессори,
филология фанлари доктори*

Тангри таолонинг изни ва хоҳишига кўра, бундан роса 42 йил муқаддам, яъни 1978 йил октябрь ойининг сўнгги кунларида кўхна Тошкент шаҳри Октябрь райони (бугунги Шайхонтохур тумани) Каттаҳовуз маҳалласи ўрнида қурилган Ц-26 квартали (ҳозирги Гулобод мавзеси)да бўй кўтарган тўрт қаватли “типовой” домларга пойтахтнинг Сомонбозор, Чигатой, Лангар каби маҳаллаларида истиқомат қилган, уй-жойлари “снос”га тушиб, “подкотлован” туфайли маълум вақт ижара ёхуд қариндош-уруғи хонадонида яшашга мажбур бўлган маҳаллий аҳоли шоду хуррамлик билан кўчиб кира бошлаган эди.

Мен оилам билан кўчиб қирган 30-домнинг рўпарасидаги 31-дом, гарчи, кооперативга тегишли бўлса-да, бошқа домлар сингари у ҳам “французча тип”да цементли йирик панеллардан барпо этилган бўлиб, унда асосан зиёлилар, олимлар, ҳуқуқшунослар, савдо ходимлари, турли ташкилот, идора, муассаса хизматчилари қатори, асли янгийўллик Саидбек ака Ҳасанов ҳам оиласи билан умргузаронлик қила бошлаган эди.

Камина бу пайтда Ўзбекистон ССР ФА А.С.Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институти (ҳозирги Алишер Навоий номидаги Тил, адабиёт ва фольклор институти) Тарихий лексикология ва лексикография бўлимида кундузги аспирант сифатида фаолият юритар эдим. Шу боис Саидбек Ҳасанов ва у киши тааллуқли авлод (Алибек Рустамов авлоди) вакилларига оид маълумотлардан озми-кўпми хабарим бор эди. Дарвоқе, шу авлоднинг яна бир аъзоси, йирик матншунос ва манбашунос, профессор Ботирбек Ҳасанов ҳам менинг маҳалладошим бўлган эди. Ботирбек ака билан 12 йил давомида (1986-1998) Ўзбекистон ФА Ҳамид Сулаймон номидаги Қўлёзмалар институтида ёнма-ён меҳнат қилганман, у киши эгаллаган илм ва билимнинг нақадар юқорилигига кўп бор гувоҳ бўлганман.

Авваллари Саидбек акани Ўзбекистон Фанлар Академияси Президиуми биносида ҳар йили ўтадиган анъанавий ҳисобот йиғилишларида бот-бот кўрган, салом-алиқ қилган бўлсам-да, аммо бизнинг том маънодаги дўстлик, биродарлик, ҳамкасблик муносабатларимизнинг қарор топишида, муболоғасиз, бир маҳаллада кўни-кўшни бўлиб яшашимиз асос вазифасини ўтади.

Мен марҳум Саидбек Ҳасанов хотирасига бағишланган ушбу мақоламда номдор адабиётшунос, истеъдодли ташкилотчининг илмий фаолияти, олимлик қирралари тўғрисида мулоҳаза юритишдан ўзимни тияман. Зотан, она тили қатори араб, форс-тожик, авфон, рус тилларини мукамал билган, Шарқ ва Ғарб мумтоз адабиётидан юқори савияда маълумотга эга бўлган, устози марҳум Ҳамид Сулаймон ҳамроҳлигида Қўлёзмалар институти ташкил этиш, чет эл ва собиқ иттифоқ кутубхоналари, қўлёзма фондларида сақланаётган нодир

асарлар ва миниатюраларнинг нусхаларини юртимизга олиб келиш, Ҳофиз Хоразмий, Алишер Навоий, Камолиддин Бехзод, Захириддин Бобур, Комрон мирзо каби шоирлар, адиблар, мусаввирлар ижод намуналаридан халқимизни баҳраманд этиш борасидаги Саидбек аканинг хизматлари илм аҳлига яхши маълум. Кези келганда, олимнинг ЎЗР ФА Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейи раҳбари вазифасида узоқ йиллар самарали меҳнат қилгани, ушбу музейни республиканинг етакчи илмий-маърифий масканларидан бирига айлантиргани, республика эҳтиёжлари учун етук матншунос, манбашунос, адабиётшуносларни тайёрлагани, домланинг хизматлари давлат ва ҳукумат томонидан муносиб тақдирланганини такроран қайд этиш фойдадан холи бўлмас.

Саидбек ака доно миллатимизнинг “қўшничилик – минг йилчилик” нақлига умр бўйи беистисно риоя қилди, шу сабабли маҳалла-кўйда ҳурматга, обрў-эътиборга сазовор бўлди. Маҳалладошлари у кишини алқаб, эъзозлаб “Бек ака” ёки “Бек” деб чақиришар эди. Бек ака ҳамиша юқори кайфиятда юрар, салом-аликлари самимий бўлиб, сохталику кўзбўямачилик, манманлик, керовзлигу калондимоғлик бу инсонга буткул ёт эди. Бек аканинг хешу ақраболари, таниш-билишлари, дўстлари, қўшнилари билан муносабатида самимийлик, бағрикенглик, ҳотамийлик, сахийлик етакчилик қилган.

Аллоҳ раҳмат қилгур биродаримиз маҳаллада ажойиб оилабоши сифатида ҳам обрў қозонган эди. Олим акамиз ўғил-қизларига нафақат илм, билим бериш, шунингдек, ҳақиқий одам бўлиш йўлларида сабоқ бергани, авлодга муносиб хатти-ҳаракатлар қилиш хусусида ўғиту насихатларни уларнинг онгига, шуурига жойлагани аниқ. Зеро, фарзандларнинг ота изидан оғишмай қадам ташлаётгани, анъаналарнинг изчил давом этаётганига мен шоҳид.

Саидбек аканинг пок ва юмшоқ сўз, гўзал хулқ, мақбул ишлардан ҳаловат топгани, завқлангани, лаззатланганига бир неча бор гувоҳ бўлганман. Улфатлари, дўсту қўлдошлари, ҳамдастлари қувончига шерик, кулфатларига ҳамдард бўлишни бурчи деб билган Бек ака Навоий ҳазратларининг:

*Бу гулшан ичраки йўқтур бақо гулига сабот,
Ажаб саодат эрур чиқса яхшилик била от*

ёки Бобурнинг:

*Бори элга яхшилик қилгилки, мундин яхши йўқ-
Ким, дегайлар даҳр аро қолди фалондин яхшилик!*

- ҳикматли сўзларини мароқ билан, такрор-такрор тилга олар, ўзи ҳам уларга тўла-тўқис амал қилар эди.

Менинг назаримда, устоз умрнинг вафосиз, даҳрнинг бақосиз-омонатлигини жуда яхши анлагани боис аҳбоб билан суҳбат қуришни, турли мавзуларда гурунглашишни хуш кўрган.

Саидбек Ҳасановнинг эл ичида донг таратишида, табиий, оилавий муҳит, авлодга хос анъана қатори, у киши ошнолашган Низомий Ганжавий, Хусрав Дехлавий, Абдуррахмон Жомий, Алишер Навоий, Бобур сингари улуғларнинг ижоди, сийрати ибрат ва намуна вазифасини ўтаган.

Бек ака билан кечадиган суҳбатларимиз баъзан ўтмишга, тарихий воқеа-ҳодисалар томон бурилиб кетар, натижада баҳсу мунозаралар қизгин тус олар эди. Шу ўринда, ёдимда муҳрланиб қолган ҳаётӣ эпизодларнинг айримларини мисол тариқасида келтиришни лозим топдим.

“Бобурнома” янги нашрининг (2002) эълон қилиниши арафасида Саидбек ака мемуар матни устидаги ишларнинг якунланаётгани, тез фурсатда асарни босмаҳонага тушириш режаси амалга ошажагини билдирдилар. Мен ушбу савобли ишнинг бошида Саидбек аканинг турганини билар эдим. Шунинг учун домлани ушбу муваффақият билан қутлаш баробарида, “Бобурнома”нинг 1960 йилда Ўзбекистон Фанлар Академияси нашриётида атоқли матншунос ва манбашунос Порсо Шамсиев ҳамда Содиқ Мирзаевлар томонидан жорий алифбода чоп этилган нусхасида нафақат Темурбек ва Темурийлар қўшинида фаол қўлланган, балки эски ўзбек адабий тили манбаларида ишлатилиш даражаси ўта юқори бўлган айрим мўғулча ўзлашмалар, чунончи, “қўшиннинг ўнг қаноти”, “қўшиннинг сўл қаноти”, “қўшиннинг маркази” маъноларини ифодаловчи истилоҳларнинг *бронгор, жвонгор, гул* шаклида кусурли транслитерация қилингани, уларни *барангар//бурангар, жувангар, гул* тарзида ёзиш зарурлиги ҳақидаги фикримни билдирганимда, устоз уни мамнуният билан қабул қилгани ҳамон эсимда.

Бундан тахминан уч йил олдин, эрта саҳар қайсидир тўйхонада ёзилган ош дастурхонига отланаётган чоғимизда Бек ака менга бир масалада мурожаат қилиб қолдилар. У кишидан танишларидан бири Темурбек ҳазратларининг хос жанговар тушпори қандай ном билан аталгани хусусида сўраган экан. Амир Темурнинг ҳарбий маҳорати, олиб борган юришлари баён этилган манбаларга қизиқишимнинг баландлигини яхши билган Саидбек ака бу масалага ойдинлик киритиш мақсадида менга юзланган эканлар. Масала нима тўғрисида кетаётганини дарров пайқаган эдим. 1372 йилнинг кўкламида Соҳибқирон шахсан ўзи черикка бош бўлиб, Дор ус-салтана Самарқанддан отланиб, Қарши чўлида ов овлаб, Қуббаи Метин мавзесига тин олиш учун тушган кезде Ҳирот ҳукмдори Малик Ғиёсуддиннинг тобеликни тан олиш мақсадида йўллаган Ҳожи Вазир исмли навқари Темурбек ҳузурига келган ва ҳисобсиз қимматбаҳо ҳарир матолар, отлар, туялар ва ҳачирларни тортиқ қилган. Тухфалар ичида олтин эгар-жабдуқли бир бўз от ҳам бўлиб, уни Ҳанг Ўғлақ деб аташган. 1377 йилда Соҳибқирон Дашти Қипчоқ тахтини Тўхтамишга олиб берган чоғда Ҳанг Ўғлақни унга ҳадя этган ва: “Бу отни яхши сақлагайсан”, - дея насиҳат қилган. Ушбу тарихий воқеанинг Шарафуддин Али Яздий қаламига мансуб “Зафарнома”да қайдланганини Саидбек акага билдирганимда, у киши жуда миннатдор бўлган эдилар.

Хуллас, дўстлик, биродарлик, ҳамкасблик, қўшничилик қонун-қоидаларига қатъий риоя қилган, эзгу амаллари, чиройли феъл-атвори, таҳсинга лойиқ адаблилиги билан кўпчиликнинг қалбидан мудом жой эгаллаган Саидбекхожи ака Ҳасановнинг охиратлари обод бўлсин!

МАЪНАВИЯТ ЧИРОҒБОНИ

**Матжонов Сафо Муродович,
Чирчиқ ДПИ профессори,
педагогика фанлари доктори**

Халқимизда “*Кенга кенг дунё, торга тор дунё*” деган нақл бор. Ўзбек мумтоз адабиётининг катта билимдони, кўнгил кўзгуси юз–кўзида аниқ–тиниқ акс этиб турадиган кадрдон дўстим Саидбек Ҳасановни эсласам ҳар гал шу нақл хаёлимдан кечади.

Матбуот орқали мен бу кишининг илмий салоҳиятидан бир қадар хабардор бўлсам-да, юзма–юз учрашмаган эдим.

“Ўқитувчи” наشريётида ишлаб юрган кезларим, адашмасам 80–йиллар охирларида “Алишер Навоий ҳаёти ва ижоди” ўқув альбоми нашр режасига киритилиши ва бу ишга С.Ҳасановнинг масъул қилиб белгиланиши нашриёт билан у киши раҳбарлик қилаётган Алишер Навоий номидаги давлат Адабиёт музейи орасидаги аслида яқин масофани бир қадам қилиб қўйди. Альбомни нашрга тайёрлашда ўқув дастури асосида буюк шоирнинг мактабда ўрганиш режалаштирилган асарларидан олинадиган ғоявий-бадий мазмундор иқтибосларни ўз ўрнида қўллаш, турли вариантлардаги миниатюралардан уларга мосларини танлаш борасида Саидбек аканинг нафақат Алишер Навоий ҳаёти ва ижодиётига, балки мумтоз адабиётнинг методологик асосларига ҳам ғоятда билимдонлик, кенг феъл ва ички маданият билан масъулиятли муносабатда бўлиши у кишига нисбатан алоҳида ҳурмат ва эҳтиром туйғусини уйғотди.

Орадан йиллар ўтди. Тасодифий учрашувлардан бирида тирикчилик масаласи ўртага тушди-ю, у киши таклиф қилди: “*Ярим ставка адабий ходимликка ариза ёзинг. Ишхонага келиб ўтирмайсиз. Бор–йўзи ҳар кварталда бир сони чиқадиган “Адабиёт кўзгуси” илмий тўпламини нашрга тайёрлайсиз*”.

Шу тарзда яна борди–келди ҳамкорлигимиз бошланди. Кунда, кун ора бўлмаса-да, ҳафта–ўн кунда бир-бир кўришишимиз давомида Саидбек аканинг қўл остидаги катта-кичик барчага бирдек самимий муносабатда бўлиши одамийлик бобида менга кўп нарсани ўргатди.

Бир гал “Адабиёт кўзгуси”нинг навбатдаги сонига оид материаллар юзасидан суҳбатлашиб ўтириб Саидбек ака котибадан ҳисоб-китоб бўлимининг бошлиғини чақиришни илтимос қилиб қолди. Котиба у кишининг ҳали ишга келмаганини билдирди.

Биз тушлик қилиб қайтгач, хонага ҳисоб-китоб бўлимининг бошлиғи ижозат сўраб кирганида директор одоб билан ҳол-аҳвол сўрашди-ю, топшириғини айтди. Ўша лаҳзада хаёлимга бир фикр урилди: Ходимнинг қандайдир сабаб билан ишга кеч келишидан осмон узилиб ерга тушгани йўқ. Ана бағрикенглик, ана ички маънавият.

М.Горькийнинг “Она” романида тасвирланганидек, ишчиларнинг завод ҳовлисига гудок чинқириғи остида бир вақтда кириб, яна бир вақтда завод ҳовлисини тарк этгани каби ижодий ташкилотларда ҳам ходимларнинг жарангдор кўнғироқ садолари остида бир вақтда ишхонага кириб, бир вақтда чиқиб кетишларининг гувоҳи бўлганмиз. Оилавий шароити ёхуд транспорт носозлиги туфайли мажлисга 10 минут кечиккан ходимга нақ ярим соат жаҳлини сочган раҳбарларни кўрганмиз. Осмон кўлида бўлса, нақ ташлаворишдан ҳам қайтмайдиган калондимоғ раҳбарларни кўриб истиғфор айтган вақтларимиз бўлган.

Шундай пайтларда бағрикенгликнинг чинакам намунаси бўлган, адабиётимизнинг юксак дидли билимдони, бутун умри давомида илм–маърифати билан маънавият чироғини ёқиб ўтган Саидбек Ҳасановнинг ёрқин сиймоси, кадр–қиммати, шаъни–шавкати хотирамизда ўчмас бўлиб, ўзини кўз–кўз қилиб тураверади.

ҚАЛБИ ДАРЁ ИНСОН

**Рўзимбоев Сапарбой Рўзимбоевич,
Урганч ДУ профессори,
филология фанлари доктори**

Ўзбек халқи ниҳоятда бой ва ранг–баранг адабий ёдгорликларга эга. Ўз навбатида ушбу ноёб ёдгорликлар дунё бўйлаб турли минтақаларга тарқалган. Ўша обидаларни излаб топиш, ўз ватанига қайтариш, табдил қилиб, нашрга тайёрлаш, ҳеч бўлмаганда, фото нусхасини чоп қилиш каби ишлар ўта мураккаб жараёндир. Бироқ, ушбу мураккаб вазифани жонкуярлик билан амалга ошириш учун бел боғлаган фидойи инсонлар ҳам борки, уларга тасанно айтишга арзийди.

Шундай жасоратли инсонлардан бири Саидбек Ҳасандир. Истеъдодли филологлар камол топган оилада тарбияланган Саидбек акаси–навоийшунос Алибек Рустамов изидан бориб, Шарқшунослик илмига ҳавас қўйди. 1966 йилда араб тили мутахассиси сифатида олий таълим олгач, араб давлатларида таржимонлик қилди. Кейин Алибек ака тавсияси билан таниқли олим Ҳамид Сулаймонга шогирд тушди. Дастлаб, лаборантликдан иш бошлаган Саидбек Ҳамид Сулаймон асос солган музейга бир умр содиқ бўлиб қолди. Кейинчалик уни ўзи бошқарди.

Мен Саидбек Ҳасан билан илк бора 1972 йилда танишганман. Ўша пайтда у Алишер Навоий номидаги давлат Адабиёт музейида илмий ходим, айна пайтда Илмий котиб вазифасини бажарар эди.

Иттифоқо бир куни илмий ишим ҳақида Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейида ишлайдиган фольклоршунос олим Ёқубжон Жўраевдан тақриз олиб, унинг имзосини тасдиқлатиш учун илмий котиб ҳузурига кирдим. Истараси иссиқ, фариштали бир йигит мени самимий кутиб олди. Имзони тасдиқлаб муҳр босди. Бу йигит – Саидбек Ҳасан эди. Шундан кейин бир умр

дўст–ҳамкор бўлиб қолдик. Номзодлик диссертациясини ҳам, докторлик ишларини ҳам изинма–кейин ҳимоя қилдик. У Хоразмга тез–тез келар, бирга юриб эски қўлёзмаларни излаб топар эдик. Айниқса, у Огаҳий қўлёзмаларига кўп қизиқар, адибнинг 20 томлик асарларини нашр этишни орзу қилар эди. Таниқли олим Азиз Қаюмов Қўлёзмалар институтига раҳбар бўлиб келгандан сўнг Саидбек ташаббуси билан бу ишга жадал киришилиб, катта ишлар амалга оширилди. Бироқ, айрим сабаблар билан иш охирига етмасдан қолди. Аммо ушбу бошланган иш охири самара берди. Ҳозирда Огаҳийнинг 20 томлик асарлари босилиб чиқди.

Саидбек халқ ижодиётига ҳам қизиқар, турли қўлёзма дostonларни излаб топиб, фондга ўтказар, бу соҳада мен унга яқиндан ёрдамлашардим.

Халқ ижодиёти материаллари ёзиб олинган менинг кўпгина қўлёзмаларим ҳам қўлёзмалар институти хазинасидан жой олди.

Халқимиз орасида бўлажак бола бошидан маълум, деган ибора бор. Дарҳақиқат, Саидбек Ҳасанов биринчи тадқиқоти – Бобурнинг “Мухтасар” (“Аруз рисоласи”) китоби таҳлилига бағишланган номзодлик диссертациясидаёқ ўзини синчков шарқшунос олим сифатида намоён қилди. Бу пайтда у энди 26 ёшни қаршилаган эди.

Маълумки, Замахшарий, Навоий, Бобурлар шуғулланган аруз илмини таҳлил қилиш, шарҳлаш ҳаммининг қўлидан ҳам келавермайди.

Саидбек ушбу тадқиқотни амалга оширишда асарнинг Париж миллий кутубхонасида сақланадиган ягона қўлёзмасига асосланди ва уни китоб шаклида чоп қилдириб, адабиётшунослик илмини ноёб бир асар билан бойитиб, қадимий маънавий меросни ўз халқига армуғон қилди.

Саидбек Ҳасан бобуршунос олим сифатида бутун дунёга танилди. Бобурнинг “Мубаййин”, “Бобурнома”, “Мухтасар” асарлари, шеърини девони чоп этилиб, “Захириддин Муҳаммад Бобур ҳаёти ва ижоди”, “Бобур ижодиёти” каби тадқиқотлари ҳам яратилди.

Талантли шарқшунос олим докторлик диссертациясини Алишер Навоий ижодидан танлади.

“Алишер Навоийнинг “Сабъаи сайёр” асарининг қиёсий–типологик тадқиқи” мавзусидаги диссертация иши навоийшунослик илмига қўшилган буюк ҳисса бўлди. Ушбу тадқиқот унинг “Роман о Бахраме”, “Навоийнинг етти тухфаси” монографияларида ўз ифодасини топган.

Ўткан асрнинг 70–йилларида профессор Ҳамид Сулаймонов билан биргаликда Ҳиндистонга уч бор экспедиция уюштирилди. Натижада, ҳали кўпчиликка номи яхши таниш бўлмаган Ҳофиз Хоразмий, Саййид Қосимий, Дийда, Азфарий сингари ўнлаб сиймоларнинг номлари кашф этилди. Саидбек Ҳасановнинг ҳаракатлари билан Эрон Ислom Республикаси миллий кутубхонасида сақланаётган Бобур асарлари куллиёти нусхаси Ўзбекистонга олиб келинди. Бу республикамиз илмий ҳаётида катта воқеа бўлди. Яна АҚШнинг Огая штати Цинцинатти шаҳридаги Санъат музейига ҳам сафар қилинди. Музейда бобурийлар сулоласи билан боғлиқ бўлган 90 га яқин асарлар сақланаётганлиги аниқланди.

Бу хайрли ишларда Саидбек Ҳасановнинг ҳам муҳим ҳиссаси бор. Ўша жараёнда бизга маълум бўлмаган Ҳайдар Хоразмийдек забардаст элдошимизнинг ҳам девони топилиб, шоир адабиёт дарсликларидан ўрин олди.

Саидбек Ҳасанов Хоразм минтақасида яшаган буюк алломаларга ҳам эътибор қаратган. У Маҳмуд Замахшарий ижодий меросининг оламшумул аҳамиятини жаҳонга танитиш борасида иш олиб бориб буюк бобомизнинг “Муқаддимат ул-адаб” асарини факсимил ҳолида нашр эттирди. Шу пайтгача бу асарнинг туркий, араб, форс тилларидан иборат уч тиллик нусхаси маълум эди. Саидбек Ҳасан эса буюк бобомизнинг Адабиёт музейи фондидаги тўрт тилли (туркий, араб, форс ва мўғул) нусхасини топиб, уни Токиода япон олимлари билан ҳамкорликда чоп эттиришга муваффақ бўлди.

Жонкуяр шарқшунос олим Огаҳий асарларини оммалаштиришда, адибнинг турли йилларда ўтказилган юбилейларининг ташкил этилишида ҳамиша фаол иштирок қилиб келди.

Саидбек Ҳасан ёш етук кадрлар тайёрлашга муносиб ҳисса қўшди. У 18 нафар фан номзоди, 2 нафар фан доктори тайёрлади. Шулардан бири “Огаҳийнинг кичик жанрдаги шеърлари”ни тадқиқ қилган хоразмлик Мадина Матёкубовадир.

Шарқшунос олим Адабиёт музейини бошқараётган пайтида “Адабиёт кўзгуси” илмий тўпламини ташкил қилди. Унинг саҳифаларида ёш олимларнинг кўплаб мақолалари чоп этилди. Мамлакатимизнинг барча ҳудудларидаги истеъдодли тадқиқотчилар тўпламда ўзларининг, дастлабки, илмий изланишлари билан қатнашдилар. Илмий тўплам истеъдодли ёшларни илм оламига олиб киришда муҳим омил сифатида хизмат қилди. Унинг бош муҳаррири Саидбек Ҳасан тўплам саҳифаларида ҳамиша долзарб ва пишиқ-пухта мақолаларнинг эълон қилинишида бош-қош бўлди.

Таниқли олим юқорида кўрсатилган йирик асарлардан ташқари турли чет эл ва маҳаллий журналларда икки юздан ортиқ мақолалар эълон қилган кўплаб нуфузли чет эл илмий-назарий анжуманларида маъруза билан қатнашган.

Устоз олимнинг кўп йиллик самарали меҳнатлари давлатимиз томонидан муносиб тақдирланган. У 2003 йилда “Дўстлик” ордени билан мукофотланган. Шунингдек, 2002 йилда Ўзбекистон ФА олтин медали, 2004 йилда Халқаро Бобур мукофоти билан тақдирланган.

Саидбек Ҳасан бағрикенг, саховатли, меҳнатқаш, ҳалол ва қалби дарё инсон эди. Унинг порлоқ хотираси қалбимизда мангу сақланади.

КЎНГУЛЛАР ОЧИЛУР БЕК АКАНИ ЭСЛАГАНИМИЗДА

**Раҳмонов Насимхон Асқарович,
ЎЗМУ профессори,
филология фанлари доктори**

Инсоннинг табиати қизиқ: у ҳаёт экан, фазилатлари хаёлимизга келмайди. Чунки ўша одамни кунда ёки кун ора кўриб тураемиз. Ўша инсоннинг фазилатлари унинг одатларига айланиб кетгани учун ҳам фазилат экани сезилмайди. Ундан ҳар доим ўша фазилатларини кўргимиз келади. Одамнинг кўнгилларига хурсандчилик бахш этувчи бундай инсонлар дорулбақога рихлат қилганларидан кейин эса уларнинг ўрни шунчалик билинадик, “Эҳ, ҳозир фалончи ака бўлганда эди” деб кўмсаб кўямиз. Кўпчилик унга “Бек ака” деб мурожаат этарди. Ҳақиқий бекларга хос мардоналиги, тантилиги бор эди. Саидбек аканинг дўстлар, ҳамкасблар даврасида ҳамма унинг оғзига қараб турарди, Бек ака нима дер экан, деб. У ҳеч қачон гапини ўтказишга уринмаган, аксинча, ҳамманинг дилидаги гапни ёки таклифни топа оларди. Ака–укаларнинг ҳаммаси шунақа танти эдилар.

Катта ака Алибек Рустамов менга илмда йўл кўрсатган, номзодлик диссертациямга илмий раҳбар бўлган эди. Унинг ҳеч кимда такрорланмайдиган шахсияти бор эди. Ботирбек ака билан ҳам Қўлёмалар институтида 20 йил бирга ишладик, хоналаримиз рўпарама–рўпара эди. У институт биносига кириб келганда, албатта, қоровул билан бир ҳангомалашиб, шундай дилдан кулардики, бутун институт биноси яшнаб кетарди.

Саидбек ака катта манбашунос олим бўлиш билан бирга катта қалб эгаси ҳам эди. Сафарларда, айниқса, пахта йиғими даврида Саидбек ака яхши ҳамроҳ, дилкаш инсон эди.

Саидбек ака билан 1982 йили Бурятияга сафар қилганмиз. Ўша пайтда Ўзбекистон халқ шоири Жамол Камолнинг “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасида “Қаердасиз Ҳамид Сулаймон издошлари?” номли мақоласи эълон қилинди. Мақоланинг умумий мазмуни шунда эдики, россиялик бир одамнинг Жамол Камолга айтишига кўра, Мўғулистонда араб хатидаги китоблар жуда кўп экан, Чингизхон туяларга юклаб олиб кетган экан. Ўзбекистон Фанлар Академиясининг ўша пайтдаги вице–президенти Эркин Юсупов ўша мақолага жавоб беришимиз керак, араб хатидаги китоблар кўп экан, ҳеч бўлмаса, борлиги ҳақида хабардор бўлайлик, деб Қўлёмалар институт директори устоз Азизхон Қаюмовга мурожаат қилган. Азизхон домла Саидбек ака иккаламизни Бурятияга сафарга жўнатадиган бўлдилар. Саидбек ака яхши арабшунос эди. Шўро даврида Мўғулистонга бориш учун Москванинг рухсати керак. Бурятлар билан мўғуллар бир халқ, қариндош. Шу боис қўлёмалар китобларнинг Мўғулистонда бор–йўқлиги ҳақида Бурятиядан билиш мумкин. Азизхон домла, “у ерда ишларингизни битирганларингизни кейин Тувага ҳам ўтинлар, енисей ёзувларининг айрим намуналари Тувадаги музейда сақланади, Насимхон ўз кўзи

билан кўрсин. *Фотонусхаларини олиб келинглар*”, деб сафар режаларимизни тахминан чизиб бердилар.

Саидбек ака иккаламиз не машаққатлар билан Улан-Удэга етиб бордик (Тошкентдан Иркутскка самолёт вақтида учмасдан бир кеча аэропортда ўтириб чиққанмиз). Бурятия ижтимоий–гуманитар фанлар институтини топиб бориб, директор ҳузурига кирдик ва мақсадимизни айтдик. Институт директори (ҳозир исми эсимда йўқ) бизнинг ташрифимиз мақсадини тушунди ва *“Бу масалада сизларга Рассадин Валентин Иванович ёрдам бера олади. У турколог ва мўғулушунос, Мўғулистон билан мунтазам алоқа қилиб туради”* деб жавоб берди. Рассадин ҳали ишга келмаган экан, у келгунча бизни кўлэзмалар фонди билан таништиришни бир ходимга топширди.

Рассадин келгач, институт директори ҳузурида Саидбек ака келишдан мақсадимизни баён қилди. Рассадин *“Улан Батор билан неча йиллардан буён алоқаларим бор, аммо араб ёзувидаги китоблар борлиги ҳақида биринчи марта эшитиб турибман”* деган жавобидан ҳафсаламиз пир бўлди.

Хуллас, унча катта бўлмаган Улан–Удэда бир ҳафтадан кўпроқ юриб музейлар, кутубхоналарни, қаерда кўлэзмалар сақланиши мумкин бўлса, ўша жойларнинг ҳаммасини кезиб чиқдик, аммо ҳаракатларимиз ҳеч қандай натижа бермади – араб ёзувидаги биронта китоб топилмади. Кейин шундай хулосага келдикки, Жамол Камолга *“Мўғулистондаги араб хатидаги китоблар”* ҳақида маълумот берган одам мўғул ёзуви билан араб хатининг фарқига бормаган. Эски уйғур–турк ёзуви асосида пайдо бўлган мўғул ёзуви бир қарашда – курсивда ёзилиши, айрим ҳарфларда нукталардан истифода этилиши жиҳатидан араб ёзувига ўхшаб кетади. Ана шу тасодифий ўхшашлик мўғул ёзувидаги китобларни араб хатидаги китоблар деб хулоса чиқаришга сабаб бўлган бўлса, эҳтимол.

Саидбек ака билан сафарда бўлган одам ҳеч қачон афсусда қолмаслигини, аксинча, унинг одамийлик фазилатини янада теранроқ билиб олишига ишончим комил. Айниқса, Кўлэзмалар институтида бирга ишлаган йилларимизда деярли ҳар йили пахта йиғим–теримига Саидбек ака бош бўлиб чиқарди. Саидбек аканинг ёнида, албатта, Бобоҳон ака, (қабри нурга тўлсин), менинг тенгдош дўстларим Боқижон, Темур полвон, Бахтиёр, Аббос қабилар бўларди. Саидбек акадан биронта одамнинг норози бўлганини билмайман.

Саидбек аканинг одамийлик фазилатига катта олим эканлиги узукка кўз кўйгандай ярашиб тушган эди. Бобурнинг *“Рисолаи аруз”* асарини *“Мухтасар”* номи билан 1971 йили, кейин турли йилларда Бобур шеърининг меросининг ўзбекча ва русча таржималарини, *“Бобурнома”*нинг охириги (2002 йил) нашрларини ва бошқа бир қатор бирламчи манбаларни чоп эттирди. Бу меҳнатлари Саидбек акадан ўзига абадий ҳайкал бўлиб қолди.

Саидбек ака Навоийнинг *“Садди Искандарий”* асари юзасидан докторлик диссертацияси ёзган ва монографиясини рус тилида чоп эттирган эди. Москвалик машҳур олим Ия Васильевна Стеблева Саидбек аканинг меҳнатларини жуда қадрлар, *“Роман о Баҳраме”* монографиясини, Бобур ҳақидаги қатор тадқиқотларини катта шарқшунослар асарлари қаторига кўяр

эди. Айниқса, Ҳамзанинг тўлиқ архивини икки жилддан иборат қилиб нашрга тайёрлаб чоп эттиргани илмда ва Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг кўпчилик билмаган қирраларини очишда Саидбек ака қўшган катта янгилик бўлган эди.

Ана шундай мукамал инсон эди Бек ака.

ФАЗИЛАТИ БИСЁР ИНСОН ЭДИ

**Нематилла Отажонов,
Наманган ДУ профессори,
филология фанлари доктори**

1975 йилнинг баҳор ойлари эди. Устозим Ғайбулла Саломовнинг хонадонларида бир пиёла чой устида Бобур, Навоий асарларининг қўлёзмалари, таржималари юзасидан устоз – шогирд суҳбат куриб ўтирардик. Ғайбулла ака орада ўрниларидан туриб, ховлини бир айланиб келиб, шундай деганди: “Нематий, биласизми, агар сиз айтган хориж мардумлари биздаги мавжуд қўлёзмаларни Оврўпо кутубхоналарига олиб кетмаганда, билмадим, нима бўларди. Бу шўролар барчасини ёқиб юборармиди?”

Сизга бир таклифим бор. Тошкентнинг қоқ марказида Адабиёт музейи жойлашган. Шу даргоҳга бориб, Навоий, Бобур асарлари, уларнинг қўлёзмалари бўйича етук мутахассис, халқона тил билан айтганда, “шу соҳанинг пири” Саидбек Ҳасанни топасиз. Ўзи ҳам Сизбоп улфатижон, ниҳоятда ажойиб меҳрибон, камтарин инсон. Устози Ҳамид Сулаймон. Улар биргаликда Ҳинд юртини кезиб чиққан. Бобур ижодига доир хориж манбаларининг аксарияти шу инсоннинг қўлида. Саидбекни топиб, Ғайбулла ас-Салом юбордилар деб айтинг”.

Тушдан кейин музейга қараб йўл олдим. Музей эшиги олдида новчадан келган бир инсон кўчага қараганча ўйчан ҳолда турарди. Саломлашиб, Саидбек акани сўрадим. Танишдик. “Келинг, хизмат” дедилар. Номзодлик ишимнинг мавзусини айтганимдан сўнг, мени музей ходимаси, “Бобурнома”нинг инглизча таржималари бўйича номзодлик иши юзасидан изланишлар олиб бораётган Сайёра Шукруллаева билан таништириб, ёрдам беришини илтимос қилдилар. Улар билан музей фондидаги материаллар билан танишдим. Икки соатлардан кейин ёнимга келиб, қани, “*аспирант жаноблари*”, *юринг-бир гурунглашайлик*” деб, ўзлари шогирду улфатлари билан доим бориб турадиган кўчанинг нариги бетидаги сомсахонага бошладилар. Роса меҳмон қилдилар. Суҳбатимизнинг мавзуси фақат “Бобурнома”, унинг қўлёзма нусхалари, таржималари, мен хориж кутубхоналари фондларидан олиб келган ноёб манбалар ҳақида борди. Бобур ижоди, “Бобурнома” асари билан боғлиқ материаллар рўйхатини кўздан кечирав экан, ҳайратларини яширолмадилар, “*Бобурнома*” *ҳайратингиз асар-да*” деб икки-уч бор қайтардилар. “*Нематилло, бу хазинани асранг, докторлик диссертациясига ҳам етиб ортади. Ишингизни кейин ҳам шу мавзуда давом эттиринг. “Бобурнома” ҳақидаги бу янгиликларни матбуотда эълон қилиш*

керак, илм аҳли эътиборига ҳавола қилиш керак. Ёзиб келинг, “Адабий мерос” журналида чоп этамиз” дедилар. Бобурнинг дунёга машхур асари баҳонасида биз яқин дўстга, устоз-шоғирдга айландик. Кейинчалик биз халқаро анжуманларда бирга иштирок этиб, шоир ижоди, “Бобурнома” асари доирасида чиқишлар қилиб, хориж илм аҳлининг эътирофларига сазовор бўлдик.

2001 йилнинг бошларида Саидбек ака телефон қилиб қолдилар. – Нематилло, Бобур халқаро фонди раиси Зокиржон Маширабов ташаббуси билан “Бобурнома”нинг тўлдирилган нашрини чоп этишга қарор қилинди. Бунда сиздаги материалларнинг ҳам ўрни бор. Таҳрир ҳайъати таркибида сиз ҳам борсиз. Сиз ҳақингизда Пиримқул Қодиров, Хайриддин Султоновларга ҳам айтдим. Маъқул бўлди. Энди қўлингиздаги хазинани ишга солинг. 100-150 бет атрофида сўз боши ёзинг. “Бобурнома”даги узилишларни инглизча таржималардан олинг. Сўзбошини зудлик билан тайёрлаб, ҳайъат аъзоларига етказинг, деб топшириқ бердилар. Мен тез орада “Бобурнома” – қомусий асар” мазмунидаги сўз боши ҳамда асарга илова тарзида “Муборак дастхатлар” рукнида Бобурнинг фарзандларига йўллаган мактубларини нашрга тайёрладим. Бу тўлиқ нашр 2002 йилда “Шарқ” нашриёти томонидан чоп этилди. Бу менинг Саидбек ака билан биргаликда олиб борган узоқ йиллик тадқиқотларимизнинг улкан самараси эди. Саидбек ака энди менга чинакам устозга айланган эди.

Орадан неча замонлар ўтди. Икки буюк даҳо - Ғайбулла ас-Салом ва Саидбек Ҳасановлар айтган кунлар келди. Тақдирни қарангки, Бобур Мирзонинг номини илк бор дунё илм аҳлига танитган, ишларини жаҳон миқёсида шоён этган худди шу инглиз мардумлари бўлди. Мабодо, уларнинг энг фидои ва ҳалол, мард шарқшунос олиму мунаққидлари, хусусан, Лейден-Эрскин, Бевериж хоним сингари таржимонлари бўлмаганида, ватандошимиз Бобур-Йўлбарснинг табаррук номини бугунги мустақил Ўзбекистонимизда шу даражада ким биларди, ким билмасди.

Саидбек ака Бобурноманинг жаҳон маданиятида тутган ўрни, Ҳиндистон, Эрон кутубхоналари қўлёзма фондларида сақланаётган нусхаларини ўрганиш, унинг адабий ва илмий мероси, шоир девонининг мукамал матнини яратиш бўйича нодир мутахассис эдилар. Чуқур билим, юксак салоҳият, теран ақлу заковат эгаси бўлган бундай инсонлар мангуликка дахлдордир! Мен Улкан истеъдод эгаси Бобур Мирзонинг “Бобурнома” асарини ўрганишда, илм аҳли ва халқимиз орасида тарғиб этишда Саидбек акадек инсон билан елкадош бўлганимдан фахрланаман!

МАҚСАДИ УЛУҒ, СЎЗИ ИШОНЧЛИ, ҚАЛАМИ ЎТКИР ОЛИМ ЭДИЛАР

**Салоҳий Дилором Исомиддиновна,
Самарқанд ДУ профессори,
филология фанлари доктори**

Юртимизда қарийб бир ярим аср давомида ҳукм сурган мустабид тузум даврида фан ва илмий тадқиқотчилик жуда тор ва чегараланган имкониятлар доирасида бўлса—да ривожланиб, ўзининг тамал асосларига эга бўлди. Катта илмий хазина вужудга келди. Фанимизнинг тараққиёт соҳалари анча кенг эди: тилшунослик, адабиётшунослик, қиёсий ва чоғиштирма тадқиқотчилик, адабий манбашунослик ва текстология, таржимашунослик, тарихшунослик... Ана шу соҳаларнинг барчасини ўз иқтидори ва илмий салоҳияти билан қамраб олган, баракали тадқиқотчилик фаолияти билан XX аср интеллектуал бойлигини яратган олимлар зумраси ҳам тарих саҳифаларида қолди. Ўзбекистонда адабиётшунослик фани саҳифаларини фидоий меҳнати билан безаб кетган шундай олимлардан бири – Саидбек Ҳасанов эдилар.

Ҳақиқатан ҳам, ўтган аср адабиётшунослиги ва унга ёндош фанлар олим ва тадқиқотчидан жуда кенг соҳадаги билим, тушунча ва кўникмаларни талаб қилар эди. Ҳозир бирор матнни ўқимаёк, илмий асарлар билан чуқур танишиб, фанда бирор янгиликни топишга эришиш мумкин. Чунки, маълумот, илмий база – тадқиқотчилик мулки – жуда кўп. Бундан ташқари, жаҳондаги муомалада бўлган тилларни билиш даражаси ҳам анча катта. Бу ҳам тадқиқотчилик учун жуда катта имконият. XX асрда эса бундай шароит йўқ эди. Уни олимлар ўзлари учун ўзлари яратишди ва шундай олимлардан бири – Саидбек Ҳасанов эдилар.

Ўтган аср етакчи мафқураси муҳташам ва шавкатли тарихимизни авлодлар ёдидан бутунлай кўтарилиб кетишини мақсад қилгани ҳолда, йирик тарихий сиймолар бўлмиш подшоҳларимиз ҳақида имкон қадар ёзмаслик, ёзганда ҳам камситиб ёзиш, илмий ёки ижодий меросларини юзага чиқармаслик сиёсатини қўллар эди. Шундай шароитда фақат фидоий инсонларгина бундай мавзуларга қўл уришган. Устоз Саидбек Ҳасанов Заҳириддин Муҳаммад Бобур шахсияти ва ижодий меросини чуқур ўрганиб, ҳам илмий тадқиқот, ҳам нашр ишлари билан шуғулландилар, бир қатор қимматли асарлар қолдирдилар. Албатта, олим илмий мероси хазинасини биргина бобуршуносликка доир тадқиқотлар билан чегаралаш адолатдан ҳам, маданиятдан ҳам эмас. Илмнинг чегараси бўлмаганидек, тадқиқотчиликни ҳам, изланувчиликни ҳам, ижодни ҳам битта ўзанга солиб бўлмайди. Чунки, бу соҳаларга рағбат, қизиқиш, муҳаббат ғайриихтиёрий бўлади.

Олимнинг ҳамма асарлари қимматли, аммо ўтган аср 70–йилларида Заҳириддин Бобурнинг “Мухтасар фил–аруз” асари юзасидан олиб борган илмий–таҳлилий ва текстологик тадқиқотларининг фанимиз тараққиётидаги ўрни ниҳоятда катта бўлди. Бу асарни олим Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг Париж Миллий кутубхонасида сақланаётган Муҳаммад Самарқандий

томонидан кўчирилган нусхаси асосида тадқиқ этади ва 80–йиллар бошларида ҳам текстологик, ҳам илмий тадқиқот тарзидаги нашрини амалга оширади. Олимнинг “Бобирнинг “Аруз рисоласи” асари” номли монографиясида ўзбек ва бошқа қардош халқлар шеърлятидаги аруз тажрибасини ўрганиш ва илмий асосда ривожлантириш соҳасидаги муҳим назарий фикрлар акс этгани, асарнинг амалий аҳамияти ҳақида қимматли маълумотлар келтирилади. Бир қатор илмий кузатувлари натижалари, таҳлиллари асосида олим Бобурнинг “Мухтасар фил–аруз” асарининг адабиётшунослигимиз тарихини ўрганишда, туркий халқлар классик поэзиясида услуб ва жанрлар масалаларини ёритишда муҳим аҳамият касб этишини исботлаб беради. Айниқса, талаба–ёшлар, оммавий китобхонлар орасида “Бобур Навоийнинг аруз соҳасидаги хатоларини топган экан”, мазмунидаги шов–шувларга аниқ жавоб беради, бу мунозарага нуқта қўяди: “Фикримизча, Бобур “Мезон ул–авзон”нинг хаттот томонидан янглиш кўчирилган нусхасидан фойдаланган бўлиши керак, кейинчалик эса мазкур рубоий вазларида нуқсонлар йўқлигини аниқлагач, бу ҳақда гапирмайди”.²⁵

Бобур илмий–ижодий мероси билан кўп йиллар шуғулланиб юрган олим юртимиз мустақилликка эришиб, сиёсий чекловлардан қутулишимиз биланоқ мутафаккир шоирнинг ислом дини арконларини тарғиб этувчи, диний–мазҳабий ақидаларни тушунарли ва осон, эса қоларли тарзда баён этувчи, подшоҳнинг ўғиллари Носируддин Ҳумоюн Мирзо ва Комрон Мирзоларга бағишлаб ёзилган “Мубаййин” асари нашри, танқидий матни масалалари билан банд бўлади ва бу асарнинг фанимиз учун ғоят қимматли нашрларини амалга оширади. Манбашунос олим текстологик тадқиқотчилик маданияти ва тамойилларига амал қилган ҳолда ҳар бир асарини шарҳлар, изоҳлар, луғат билан таъминлашни зарурат деб билади ва бу “унчалик кўзга илинмас”, аммо машаққатли меҳнатни ҳам ихлос билан мукамал даражада бажаришга ҳаракат қилади.

Олимнинг ана шундай мукамал тадқиқотчилик услубида кенг изоҳлар билан таъминланган асарларидан бири андижонлик бобуршунос олим Шокирхон Рустамхўжаев билан ҳаммуаллифликда нашр эттирган “Бобур шоҳнинг икки фармони” китобидир²⁶. Бу асарда “Бобурнома”даги икки муҳим ҳужжат – икки фармоннинг ўзбек тилига қайта таржимаси китобхон назарига ҳавола этилган. Ушбу фармонлар Бобур подшоҳ даври адабий тили бўлган форсийда битилган бўлиб, матнда Қуръони каримнинг 18 сурасидан 37 ояти карима форсий жумлалар орасида ширу шакар тарзида етук балоғат билан иншо этилган. Асарнинг ҳар бир саҳифасида олимлар ўнлаб сўзларга изоҳлар ёзишган. Саидбек домланинг таржимон, арабшунос, форсийшунос олим сифатидаги иқтидорлари, чуқур билимлари бу асарда жуда ёрқин намоён бўлган.

25 Ҳасанов С. Бобирнинг “Аруз рисоласи” асари. –Т.: Фан, 1981.70-б.

26 Ҳасанов С., Рустамхўжаев Ш. Бобур шоҳнинг икки фармони. –Т.: 2010.

Албатта, олим иқтидори ҳақида сўз юритиш фақатгина “аълам ул–уламо” – олимлар устозигагина муносиб. Баҳо беришга фақат устозгина муносиб ҳам қодир. Илм талабидаги шахс илм дунёсида кўра олганини, топа олганинигина сўзлайди. Устоз Саидбек Ҳасановнинг илмий дунёларида кўра олганимиз, топа олганларимиздан яна бири – олимнинг Заҳириддин Бобур ижодини бошқа тилли халқлар, жумладан рус китобхонига етказиш соҳасидаги хизматларидир. Ўтган аср – юртимизда рус тили ҳукмрон тил мавқеида бўлган 80–йиллар бошларида олим (“фурсатни ғанимат билиб”) Бобур шеърларидан рус тилига қилинган таржималарни тўплаб, саралаб, “Поэзия Бабура” сарлавҳаси остида киришсўзи, глоссарий ва комментарийлар билан таъминлаб, шоир шеърятидан танланган асарларни нашр эттирди²⁷. Бу китобга ёзган киришсўзида олим Заҳириддин Бобурнинг сўз мулкининг султони Алишер Навоий адабий анъаналарига эргашиб ижод қилгани, буюк салафи каби ўзининг бетакрор шеърятда инсонни комилни васф этганини рус китобхонига тушунтириб беради.

Саидбек домланинг инсоний фазилятлари ҳам кўп эди. Буни зимдан назар солган одам илғаб олиши ниҳоятда осон эди. Олим фазилятларини ҳам кўз–кўз қилмасдилар. Институтда Ҳазрат Абдураҳмон Жомий ижодига бағишлаб ўтказилган бир йиғинда маърузачиларнинг чиқишлари тугагач, дастурхон ёзилиб, меҳмонларга ош тортилди. Товоқлардаги ошларни Саидбек ака ўз қўллари билан ҳар бир меҳмоннинг олдига қўйиб чиқдилар. Қўл қовуштириб турган ёшларга бу ишни қилдирмадилар. Мен: “*Хамсат ул–мутаҳаййирин*”да келтирилишича, *Жомий ҳазратлари уйларига келган меҳмонлар олдига ўзлари дастурхон ёзиб, таом келтирганлар. Бу хислатларини Зайниддин Восифий ҳам “Бадоеъ ул–вақоеъ”да Исфаҳон қозисининг ўгли ҳақидаги ҳикоя муносабати билан тасвирлайди. Домла бу илтифотни ҳазрати Жомий руҳи покларига бўлган ихлосу муҳаббатлари боис қияпдилар*”, деб ўйладим. Ҳозир ҳам шу фикрдаман. Домла Ҳазрати Жомийга бу жиҳатдан ҳам ўхшаш учун ҳаракат қилганлар. Алҳақ! Ҳеч қайси биримиз шундай эмасмиз?! Қайси толиби илм пири комили – устози сифатларини ўзида ҳам намоён бўлишини орзу қилмайди?!

2018 йили Андижонда Халқаро Бобур жамоат фонди ташкилотчилигида Заҳириддин Муҳаммад Бобур Мирзо ҳаёти ва ижодига бағишланган катта илмий–амалий анжуман ўтказилди. Албатта Устоз ғоят қизиқарли маъруза қилдилар. Кечкурун, байрам иштирокчилари ҳузурига машҳур ҳофизлар ва машшоқлар келишиб, бир пиёла чой устида хониш қила бошлашди. Куй–қўшиқ авжига чиқди. Аммо даврага чиқишга меҳмонлар ийманиб туришар эди. Шу онда Саидбек ака ўртага чиқиб, чинордек қоматлари билан қанот ёзиб давра айлана бошладилар. Бир пасда кўпчиликни давра ўртасига чорлаб, рақсга илҳомлантириб, мажлисга кўтаринки руҳ бахш этдилар. Мен яна хаёлимда: “*Русчасига айтганда – арабист, араб тили, адабиёти, исломий манбалар,*

27 Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Избранная лирика. –Т: Издательство ЦК Компартии Узбекистана. 128 стр.

форсий тилни мукаммал биладилар. Албатта, Қуръон ҳам тиловат қилсалар керак. Албатта намоз ибодатини ҳам бажо айласалар керак. Шунчалик мўъминлик билан бирга, дунёвий инсон ҳам эканлар, мутаассиб эмас эканлар”, деб ўйладим. Ҳозир ҳам бу фикрим айна ҳақиқат деб ўйлайман.

Бағрикенг олим эдилар. 2004 йил менинг илмий раҳбарлигимда диссертация ёзган Ражабова Дилора исмли бир тадқиқотчи аёлга расмий оппонент бўлдилар. Мавзу Ҳазрати Бобурнинг маснавийлари, хусусан “Мубаййин” асари юзасидан ёритилган эди. Оппонент тақризини диссертант руҳини, обрўйини кўтарадиган қилиб ёзиб бердилар. Аммо бир ўринда Қуръони карим “Зориёт” сурасидаги бир ояти каримани қайд этиш ва шунга таяниб мулоҳаза юритиш лозимлигини билдирдилар. Бу нарса Бобур маърифий қарашларини ёритишда жуда муҳим эканлигини тушунтирдилар. Диссертант рози бўлди ва шу ишни бажаришга ваъда берди. Аммо не кўз билан кўрайликки, ҳимоя куни на диссертацияда, на авторефератда Устозга ваъда қилинган иш ўз ифодасини топган. Мен хижолатдан нима дейиш, нима қилишимни билмай қолдим. Диссертантнинг эса “парвойи палак”, хотиржам. Хаёли ташкилий масалалар билан банд. Шунда мендан ўтаётган фикрларни Домла тушуниб, табассум қилдилар—да: *“Ҳеч хижолат бўлманг. Булар ҳали ёш. Бир кун ақли кирса, хижолат бўлишар. Ҳали булар илм биноси эшигини чертиб туришибти. Кўп хато қилишади. Сабр қилайлик—чи?”*, дедилар.

1996–98 йилларда ЎзР ФА Ҳамид Сулаймонов номидаги Қўлёзмалар институти докторанти эдим. Ҳаётимнинг олтин даврлари экан ўша даврлар. Академик Азизхон Қаюмов раҳбарликларидаги ажойиб илмий жамоанинг ҳар бир аъзоси авлиёсифат, донишманд, самимий, айна пайтда содда одамлар эди. Маъхазда жуда катта илмий захира жамланган эди. Азиз Пўлатович вафотларидан кейин бу маърифат масканини Саидбек ака Ҳасанов бошқардилар. Сулаймонов, Қаюмов, Ҳасанов ... раҳбарлар ўзгариб турди, аммо бу беназир жамоадаги яқдиллик, илмий этика, самимийлик, инсоншунослик, шогирдпарварлик ўзгармади. Ҳамон бу маскан зиё маскани!

Ана шу зиё масканининг порлоқ юлдузларидан бири бўлмиш Устоз Саидбек Ҳасановнинг қолдирган илмий мерослари кўп йиллар фанимиз тараққиёти учун хизмат қилаверсин, бу дунёни илм билан ёритиб кетган табаррук Устознинг чин дунёлари ҳам обод бўлсин!

ЭСЛАНСА АРЗИГУЛИК ЗАҲМАТКАШ ОЛИМ

**Дониярова Шоира Хурсандовна,
Жиззах ДПИ ўзбек адабиёти ўқитиш методикаси
кафедраси мудири,
филология фанлари доктори, профессор**

Адабиёт музейининг нақшинкор ёғоч эшигидан ҳар куни барваста қадди-қоматли кенг пешона, оқ юзли, фариштали, ёқимли чехрасидан доим нимтабассум аримайдиган инсон кириб чиқади. Бу инсон катта-кичikka бирдек муносабатда бўлади. Ҳаттоки, музей техник ходимлари билан ҳам бирга чой ичиб суҳбат қуриб ўтирадиган ёки кўлидаги сигаретани чуқур тортиб шаҳарнинг қоқ марказидаги гавжум кўчага синчков қараб турарди... Домланинг бу ҳолатини кузатган киши домла шаҳарни эмас, балки узоқ –узоқлардаги кенгликларга назар ташляпти деб ўйлаши мумкин.

Мана шу ёғоч эшикдан кириб-чиқиб юрган бу инсон таниқли матншунос, адабиётшунос зукко олим ва меҳридарё устоз эканлигини кўпчилик билади.

Маълумки, ўзбек архившунослигининг махсус илмий йўналишига асос солган олим, Республика маънавият марказининг тарғиботчиси, Халқаро Музейлар ташкилоти “ИКОМ” аъзоси ва ЎзРФА музейларини мувофиқлаштирувчи кенгаши раиси, шунингдек, “Адабиёт кўзгуси” илмий тўпламининг бош муҳаррири, ЎзРФА Шарқшунослик институтининг “Мерос”, Канада давлатининг International journal “Euro American Scientific Cooperation” журналлари таҳририяти аъзоси, шунингдек, бир неча илмий кенгашлар аъзоси бўлган, Ўзбекистон Республикаси “Дўстлик” ордени соҳиби, Халқаро Бабтин мукофоти (Қувайт Давлати) ва Бобур номидаги Халқаро мукофот лауреати, филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов Рустамовични республиканинг илмий жамоатчилиги ўртасида муносиб ўрни бор эди. Шу сабаб республикамизнинг барча вилоятларида фаолият юритадиган дўстлари, шогирдлари олим таваллудининг 75 йиллигини нишонлашни, хотирлаш ва эъзозлашни, унга ўз эҳтиромларини билдиришни бурч деб билдилар.

Шу нуқтаи назар билан мен ҳам Саидбек Ҳасанов ҳаёти ва ижодига бағишланган конференцияга иштирок этишни, олим билан боғлиқ узоқ йиллар мобайнидаги хотираларни ёдга олдим.

Мен домла Саидбек Ҳасановни қарийб 25 йилдан буён танийман ва яхши биламан. Тўғрироғи, 1997-2000 йилларда Ўзбек тили ва адабиёти институтига аспирант бўлган вақтларимдаёқ, музейга иш билан борганимда Саидбек Ҳасановни кўл остидаги ишчиларига қилган муомаласи, камтаринлиги, самимийлиги эътиборимни тортган эди. Айниқса, домлани музей қоровуллари билан ҳам суҳбат қилиб, бирга чой ичиб чакчақлашиб турганларига гувоҳ бўлганман. Борган сари мен уларни яқиндан билгач, улардаги самимийликни, камтарликни, инсонийликни кузатганман. Чунки, ҳеч кимга сир эмаски, олимлик рутбасига, мансаб пиллапоясига баъзи кишилар ўтирар-ўтирмас, босар-тусарларини билмай, калондимоклик билан юқоридан келишлари,

ўзгаларга паст назар билан қараганларини, минг афсуски, баъзида бўлса-да шоҳиди бўлганмиз.

Саидбек Ҳасанов эса бундай нуқсонлардан холи бўлиш билан бирга, барча инсонларга ким бўлишидан қатъий назар ёрдам қўлини чўзадиган чин маънодаги комил инсон, яъниким олимлиги билан одамийликдан ўзига либос кийгизган ҲАЗРАТИ ИНСОН эди, десам муболаға бўлмас. Менимча, бу фикримга Саидбек Ҳасановни яхши билганларни барчаси тўлиқ қўшилади, деб ўйлайман. Фикримни исботи сифатида баъзиларини келтирмоқчиман.

Маълум муддат, фалакни гардиши билан “Қатагон қурбонлари” жамғармасида илмий котиб бўлиб ишладим. “Шаҳидлар хотираси” музейнинг илмий ходимлари Саидбек Ҳасанов раҳбарлик қилаётган адабиёт музейи биносининг иккинчи қаватида жойлашган эди. Шу сабаб ҳар куни домлани бирикки бор учратиб қолардим. Домла ҳар сафар кулиб салом алик қилар ва устозимни сўрар эдилар. Назаримда мени кўрсалар устозим Наим Каримов кўз олдиларига келсалар керак. Чунки устозим Наим Каримовда ҳам Саидбек Ҳасановдаги хислатлар бор. Менимча мана шу авлод вакиллари нафақат илмга холисликда, балки инсоний феъликенгликда ва шогирдларга оталарча меҳрибонликда бир-бирларига ўхшашади.

Бир куни Саидбек Ҳасанов одатдагидек тушлик вақтида музей эшигини олдида сигарет чекиб турган экан. Мен қўлимда китоблар билан келиб қолдим. Домла саломимга алик олгач, самимий бир хайрихоҳлик билан ишлар тугаб қолдим дедилар. Мен қайси ишлар эканлигини ўйлаб жим қолган эдим, домла кулиб юбордилар.

–*Диссертация тугаб қолдимми? Қачон доктор бўласиз, – дедилар.*

–*Иш домлани қўлларида ҳеч ўқий олмаяптилар, – дедим шикоят қилгандек.*

–*Ҳа, диссертацияни Наим ака ўқишлари учун вақт топармиканлар. У кишидан хафа бўлманг, ёзадиган, қатагон қилинган шахслар тақдири билан боғлиқ жуда кўп маълумотларни ҳеч ким у кишичалик билмайди. Архивлардан топилган маълумотларни, янгиликларни ёзишлари, эълон қилишлари керак, – дедилар.*

–*Биламан, бироқ, мени ёзганларим ўқишга арзирмикан, қўрқаяпман, домла ишга баҳо беришлари керак. Шунда жамоатчиликка кўрсатсам бўлади, – дедим.*

Саидбек Ҳасанов менга синчков қарадилар. Кўнглимни кўтариш учун “*сиз ҳам бир қанча йиллардан бери илмий жамоатчилик орасида юрибсиз, турли муҳокамаларда қатнашиб, иш ўқийсиз. Маълум маънода сизда база бор. Қолаверса Наим ака ҳар кимни шогирд қилмайдилар. Сиз у кишини шоширманг, ҳозир бир муҳим иш устидалар. Шунини тугатсалар ўқийдилар*” дедилар.

Саидбек Ҳасанов қилган каромат юз бериб домлам икки ҳафтадан сўнг ўқиб бердилар ва бўлимга муҳокамага қўйиш учун тавсия бердилар.

Мен шу куни ҳам Саидбек Ҳасановни кўриб қолдим. Домла яна нимтабассум билан “*ишни устозингиз ўқидиларми?*” деб сўрадилар.

–*Ҳа, домлам ўқиб фикрларини айтдилар, – дедим хурсанд бўлиб.*

–*Ана энди ҳаракатни бошланг. Ишни яна бошқаларга ҳам ўқишга беринг, баъзи бир хатолар ўтиб кетмасин, – дедилар.*

Орадан кўп ўтмай мен Саидбек Ҳасановга кенгаш аъзоси сифатида авторефератимни олиб келдим. Домла мени самимий табрикладилар. Менга омад тиладилар. Номзодлик дипломимни қўлга олгач, шу формадан чиқмай докторликни бошлаб юборишимни маслаҳат ҳам бердилар. Мен раҳмат айтиб домладан узоқлашдим, бироқ, шу топда руҳан, қалбан домлага яқинлашган эдим.

Домлам Наим Каримовнинг хоналарига бориш учун зинадан иккинчи қаватга кўтарилиш керак эди. Кўпинча Саидбек Ҳасановни зинанинг тўғрисидаги хонасида мукка тушиб қўлёзмаларни синчиклаб ўқиб ўтирганларини кўрар эдим. Менимча, домла ишга ҳаммадан олдин келиб, ҳаммадан кеч кетар эдилар. Чунки, қачон келсам ё йўлақда, ё эшик ёнида сигарет чекиб турган ҳолатда, ё олдидаги қоғозларга тикилиб ўтирган тарзда учратардим. Бу даргоҳ Саидбек Ҳасановнинг ишхонаси эмас, худди уйддек бўлиб қолган деб ўйлайман. Эрта келиб, кеч кетиш уларнинг доимий одатига айланган, ҳеч ким бунга ҳатто ажабланмас ҳам эди. Қўл остидагилар билан доим илиқ муомалада сўзлашар, ишлари бўлса уларни чақирмай, ўзлари бориб айтиб келишни маъқул кўрардилар. Музейнинг кичик ходимидан тортиб қоровулигача ўз яқинига муносабатда бўлгандек муомала қилардилар.

Саидбек Ҳасановни ўзгалардан яна бир ажралиб турган яхши фазилатлари улар бўлажак ёш олимларни илҳомлантириб, йўл-йўриқлар кўрсатиб юбора олардилар. Бир неча бор тадқиқотчи ёшлардан эшитганман олим ташқи тақризга келган диссертантларни, баъзи ташкилот раҳбарига ўхшаб сарсон қилмас, балки уларни вақтларига қараб семинар вақтини белгилар, ҳаттоки семинар протоколини ёзишни ҳам кечиктирмас, музей ходимларидан тадқиқотчига ёрдам беришларини таъминлар эканлар. Ўзгаларни сарсон қилишни маъқул кўрмас эканлар. Ўйлайманки, бу сифатлари, мансаб поғонасида ўтирган кўпгина мансабдор шахсларга ибрат бўлгулик жиҳатдир.

Яна шуни таъкидлаш жоизки, музей раҳбарлигида ишлаган вақтларида, ҳалоллик билан шу музейни равақ топиши, материалларни йиғиш, қўлёзмалар билан бойитишга тинимсиз ҳаракат қилганлар. Вақти келганда музей сарф-харажатларини айримларига ўз ҳисобларидан ҳам тўлаганларини эшитганмиз.

Кўпчилики Саидбек Ҳасановнинг шогирдларига ҳаваси келган. Чунки улар раҳбарларини беғараз, бетаъма ёрдам беришларини айтиб, изланишлари учун қўлдан келгунча ёрдам қилишларини, бу борада уларни маънавий қўллаб-қувватлашларини кўп эътироф этишганини эшитганман. Бунга уларнинг катта мактаб кўрганликлари, биринчидан оилада ҳам яхши адабий муҳит мавжудлиги бўлса керак. Алибек Рустамов, Ботирхон Ҳасанов, Ҳамид Сулаймон ҳамда Азиз Қаюмовлар берган таълим натижаси ва уларнинг илмий мактаблари бўлса ажаб эмас. Халқимизда шундай ибора бор *“Устозларнинг дуоси бахт-саодат, қарғиши эса юз берадиган талофатдир”*. Саидбек Ҳасанов устозлари Ҳамид Сулаймон ҳамда Азиз Қаюмовларнинг дуосини олган, уларга доимо ҳурмат-эҳтиром кўрсатган муносиб шогирд бўлиб, камол топган олимлардан биридир. Маълумки, Саидбек Ҳасанов музейда директор бўлган даврда устози Азиз Қаюмовнинг *“Қадимият обидалари”*, *“Қўқон адабий муҳити”* китобларини ва ўн

жилдлик “Асарлар” тўпламини нашр эттирилишида катта ҳиссалари борлиги, ҳеч кимга сир эмас. Шу боис Аллоҳ инояти ила бугунда, Саидбек Ҳасанов ҳам ўз шогирдлари томонидан эҳтиром ва эътирофга сазовор бўлганлигини кўриш мумкин. Олимнинг шогирдлари томонидан ташкил этилаётган конференция эса бунинг яққол исботидир.

Ўйлайманки, бугун Саидбек Ҳасановнинг руҳлари шод бўлади ва шогирдларига берган ўғитлари, ёзиб қолдирган китоблари, мақолалари билан бундан кейин ҳам руҳан ва маънан мадад бериб боради!

Биз эса одамлар орасида ҳар куни ёнимизда бир эшикдан кириб-чиқиб юрган камтарин, фариштасифат одамларни қадрига етайлик. Улар ўз камтаринликлари, оддийликлари, самимиятлари билан улуғдирлар, буюқдирлар. Бундай инсонлар ўлмайдилар, ҳаётларининг иккинчи умрини яшайверадилар.

Матншунос, адабиётшунос ва музейшунос олим Саидбек Ҳасановнинг руҳлари шод, охиратлари обод бўлсин!

ШАРҚШУНОС ФИЛОЛОГ – АРАБШУНОС ОЛИМ

**Аҳмедова Олмос Ғафуровна,
Ғафур Ғулом уй-музейи директори, Ўзбекистон
Республикасида хизмат кўрсатган маданият ходими**

Саидбек Рустамович Ҳасанов 1945 йилда туғилган, 1962 йилда ТошДУ Шарқшунослик факультетига ўқишга кириб, 1967 йилда тутатган. Ўша йили Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейига кичик илмий ходим лавозимида ишга қабул қилиниб, директор лавозимида қадар кўтарилган.

У илм-маърифат тарқатишни олим ва фозил акалари Алибек Рустамовдан ўрганиб, иқтидорини кундан-кун чархлаб, шогирд ва фарзандлар тарбиясида катта устоз ва дилшунос даражасига эришди.

С.Ҳасанов 1970 йилда Ҳамид Сулаймонов раҳбарлиги остида Бобурнинг аруз назариясига бағишланган “Мухтасар” асарининг таҳлилига бағишланган номзодлик диссертациясини ҳимоя қилди ва илмий жамоатчилик эътиборига тушди. 1990 йилда Алишер Навоийнинг “Сабаъи сайёр” достонига бағишланган докторлик диссертациясини ниҳоясига етказди.

Ўтган давр мобайнида Қўлёмалар институти фондида жамланган нодир қўлёмалар манбалар, институт “Ўзбекистон шоир ва ёзувчилари архиви”даги ҳужжатларни тавсифлаш, тадқиқ қилиш ва илмий муомалага олиб кириш соҳасида фаолият олиб борди. Кейинчалик ёзган илмий ишлари ватанимиз ва дунё шарқшунос олимларининг назарига тушди. Унинг Бобур ижоди ва Навоий асарлари юзасидан билдирган хулосалари дунё илмий доираларида эътироф этилди. Чет элларда Шарқ адабиёти тарихи мавзуларида бўладиган анжуманларда қатнашиб, муваффақият қозонди. Бундай илмий изланишларнинг

халқаро эътирофи сифатида Қувайт давлатининг халқаро Бабтин мукофоти, Бобур номидаги халқаро мукофот билан тақдирланди.

Раҳбар сифатида Ҳамид Сулаймон ва Азиз Қаюмовлардан кейин Адабиёт музейида раҳбарлик лавозимида фаолият олиб бориб, муассасанинг нафақат республика, балки дунёдаги энг муҳим илмий-маърифий марказлардан бирига айланишига катта ҳисса қўшди.

Саидбек Ҳасанов етарли даражада тадқиқ этилмаган ўзбек адиблари меросини жамлаш, каталогини яратиш ва тадқиқ этиш йўналишида ҳам салмоқли ишларни амалга оширди. Шу билан бирга мазкур манбалар юзасидан илмий изланишлар олиб борган бир қанча фан номзоди ва фан докторларини тарбиялаб, ўзбек адабиёти тарихи ва манбашунослик йўналишида ўзига хос илмий мактаб яратган олимдир. Унинг раҳбарлигида ҳимоя қилинган номзодлик ва докторлик диссертациялари ўзбек филологиясининг кам ўрганилган мавзуларини ёритишга қаратилгани билан муҳим аҳамият касб этади.

С.Ҳасанов булар билан бирга илмий жамоатчиликка номи яхши маълум бўлмаган бир қанча ўзбек адабиёти вакилларининг асарларини топиш ва илмий истифодага олиб кириш соҳасида ҳам салмоқли ишларни амалга оширди. Унинг изланувчанлиги натижаси сифатида 200 дан ортиқ илмий мақоласи нашр юзини кўрди. Олимнинг Ҳамза, Абдулла Қаҳҳор ва Ҳамид Олимжон архиви ҳужжатларини тавсифлаш бўйича амалга оширган ишлари алоҳида илмий қимматга эга. Қўқонда Ҳамза ва Жиззахда Ҳамид Олимжон музейларининг бунёдга келишида олимнинг ҳиссаси катта бўлган. Ҳиндистонга қилган илмий сафарлари натижасида кашф қилинган Комрон Мирзо, Фориғий, Дийда, Азфарий ва Жола сингари ўзбек адабиёти вакилларининг асарлари кенг оммага маълум қилинди. Истиклол йилларида олимнинг мазкур йўналишда амалга оширган ишлари эътиборга молик. Чунончи, Заҳириддин Муҳаммад Бобур асарлари жамланган фанга “Бобур куллиёти” номи билан маълум қўлёзма нусхаси Эрон сафари чоғида ватанимизга олиб келинган бўлса, АҚШнинг Цинцинати музейига амалга оширган илмий сафари натижалари сифатида бобуршунослик учун муҳим бўлган қўлёзма ва миниатюра асарларининг электрон нусхалари, уларга оид маълумот ва илмий нашрлар жамоатчиликка тақдим қилинди.

Саидбек Ҳасанов шахсиятини билишимда уч йил давомида олиб борган илмий ҳамкорлигимиз ҳам аҳамиятли бўлди. 2007-2009 йиллар оралиғида Ғафур Ғулом уй-музеи илмий ходимлари С.Ҳасанов раҳбарлиги остида Ўзбекистон Республикаси Фан ва технологияларни ривожлантириш қўмитаси гранти доирасида Ғафур Ғуломнинг 12-томлик асарлари нашрига кирмай қолган араб ёзувидаги асар ва хатларини нашрга тайёрлаш устида иш олиб борди. Шу даврда домланинг синчков, эътиборли ва талабчан олим эканлигини сездим. Ушбу тадқиқот натижалари музей илмий фаолиятида муҳим воқеа бўлди. Кейинчалик домланинг қизлари Шафоат Ҳасанова ҳам бир муддат музейда фаолият юритди.

Саидбек Ҳасанов ҳаётида катта мусибат юз берди. Севимли рафиқаси қирқ ёшда ҳаётдан кўз юмди. Фарзандлари волидаларидан жудо бўлди. Ана шундай

дамларда домла болаларига ҳам ота, ҳам она ўрнида меҳр бериб тарбия қилдилар. Уларнинг соғлом, дуркун, ўқишга қизиққан, илмли бўлиб ўсишларига бутун эътиборларини қаратдилар. Натижада, С.Ҳасановнинг ўғил-қизлари жамиятда ўз ўрнига эга инсонлар бўлиб етишдилар. Катта қизлари Шафоат филология фанлари доктори, ўғиллари Ҳамидбек ҳам илм соҳасининг кишилари дир.

Саидбек Ҳасанов деганда кўз олдимизга ана шундай фазилатлар эгаси бўлган бетакрор шахс қиёфаси гавдаланади. Шубҳасиз, домланинг хотираси илм аҳллари, дўстлари, шогирдлари, яқинлари ва фарзандлари қалбида мангу яшайди. У қолдирган асар ва тадқиқотлар келгуси авлод учун бебаҳо хазина бўлиб хизмат қилажак.

САМИМИЙ ИНСОН ЁДИ

**Қосимов Абдуғопир Абдукаримович,
Фаргона ДУ профессори,
филология фанлари доктори**

Ҳаётда яхши инсон бўлиб яшаш ва инсонлар тасаввури ҳамда хотираларида ҳам ана шундай бўлиб гавдаланиш, назаримда, Яратганнинг суюкли бандаларига насиб этувчи саодатидир.

Таниқли манбашунос олим, моҳир ташкилотчи, иқтидорли раҳбар, куюнчак устоз, меҳрибон ота бўлган Саидбек Ҳасанов ҳам ана шундай яхши инсонлардан эдилар. У кишининг юзида қандайдир нур бор эди, кўзлари сизга доимо кулиб боқар эди. Шу боис илк учрашув ёки суҳбатдан сўнг ҳар бир инсонда Саидбек ака ҳақида илиқ таассурот қолиши тайин эди.

Менинг у киши билан танишувим 1996 йилда бўлган. Алишер Навоий номидаги Адабиёт музейининг сиртки аспирантурасига кирган йилим эди. Илмий раҳбарим – филология фанлари доктори, профессор Фозила Сулаймонова тавсияси асосида музей қошидаги аспирантурага қабул қилинган эдим. Устозим *“аспирант бўлсангиз, масъулият янада ошади, вақти–вақти билан музейга ҳисобот бериб турасиз. Бунинг илмий ишининг юришига ижобий таъсири бўлади”* деб мени кўндирган эди. Уч йиллик фаолиятим давомида Адабиёт музейи билан яқин алоқада бўлдим. Номзодлик диссертациямни тайёрлашда Фозила Сулаймонова билан бирга музей директори Саидбек Ҳасанов ва илмий котиб Дилором опанинг қўллаб–қувватлашларини яқиндан ҳис қилиб турар эдим. Ўша даврда вилоятдаги таълим муассасасида фаолият олиб борган мен сингари ёш мутахассис учун Саидбек Ҳасановнинг юриштириши, ўзини тутиши, муомаласи, ҳар бир гапни ўйлаб, мулоҳаза билан фикр билдириши, илм кишиларига нисбатан самимий муносабати, шогирдларига бўлган эътибори катта ибрат мактаби эди.

Кечагидек ёдимда, Саидбек аканинг шогирди Жалолиддин Жўраев билан бир кунда номзодлик ишимизнинг, дастлабки, муҳокамаси музейда ўтказилиб, ҳимояга тавсия этилганди. Устоз хурсандчилигининг чеки йўқ эди, ўшанда.

Домла сингари камтар ва самимий инсон бўлган шогирди – филология фанлари доктори Жалолиддин Жўраев билан ҳозиргача мунтазам алоқада бўлиб, илмий соҳада ҳамкорлик қилиб келамиз.

Орадан кўп йиллар ўтган бўлса ҳам, XX асрнинг сўнгги йилларида Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Адабиёт музейида ўтган йиллар кечагидай кўз олдимда намоён бўлаверади. Ҳозир ҳам музейга ташриф буюрар эканман, қатъиятли, самимий, шогирдга нисбатан талабчан ва меҳрибон бўлган инсонлар – филология фанлари доктори, профессор бўлган Фозила Сулаймонова ва Саидбек Ҳасанов синчков нигоҳлари билан музей биносига мени қарши олаётгандай туюлаверади.

1967 йилда ташкил этилган Адабиёт музейида оддий лаборантликдан директорликкача бўлган лавозимларда ишлаб, мазкур муассасанинг том маънода мамлакатнинг илм ва маърифат масканларидан бирига айланишига катта ҳисса қўшган олим ва олижаноб инсон Саидбек Ҳасановнинг порлоқ хотираси мамлакатимиз илм–фани жамоатчилиги, ҳамкасблари ва ёшлар қалбида мангу қолишига ишонаман.

ИЛМ МАРТАБАСИ

**Рашидов Зоҳид Фозилович,
ТДЎТАУ Адабий манбаишунослик ва матншунослик
кафедраси мудири,
филология фанлари доктори, профессор**

Аллоҳ раҳматига олсин, Саидбек ака билан 1989 йилда Ҳамид Сулаймон номидаги Қўлёмалар институтига ишга кириш учун институт директори Азиз Қаюмовнинг ҳузурига кирган пайтимда танишганман. Хонага кирганимда тўрдаги столда домла Азиз Қаюмов ва унинг ўнг томонида 40-45 ёшлар оралиғидаги катта жуссали бир киши ўтирган эди. Стол устида уч-тўртта эски қўлёмалар китоблар очик тургани эътиборимни тортган. Чамамда, улар айна қўлёмалар билан боғлиқ мавзуда гаплашаётган, мен суҳбатни бўлган эдим. Салом-алиқдан сўнг домланинг ижозатлари билан ўзимни таништирдим ва дарҳол мақсадга ўтиб, институтда ишлаш ниятим борлигини билдириб қўя қолдим. Домла бўш жойни кўрсатиб, менга “ўтиринг” ишорасини қилди ва ёнидаги шогирди билан таништирди. Ўшанда Саидбек Ҳасанов Алишер Навоийнинг “Сабъаи сайёр” асарининг қўлёмалар манбаларини қиёслаб, матншунослик йўналишидаги докторлик диссертациясини ёзаётган пайтлари экан.

Хуллас, қисқа танишувдан сўнг Азиз Қаюмов менинг қўлёмалар китобларни ўқий олиш малакамни имтиҳондан ўтказиб, ишга оладиган бўлди. Саидбек ака

билан изма-из директор хонасидан чиқдик. Чиқишимиз билан Саидбек ака мени четга тортиб: *“Форсча, арабчани биласизми?”* – сўради. *“Йўқ, унчалик эмас”*, – дедим. Шунда Саидбек ака: *“Тўғрисини айтаверинг, устозингиз ким?”* – деди кулиб. Мен кўлэзма китобларни ўқишни отамдан ўрганганимни, отам араб ва форс тилларидан саводи бор, мумтоз адабиётни яхши тушунадиган инсонлардан эканини айтгандай бўлдим. Саидбек ака хурсанд ҳолда кўлимдан ушлаб: *“Юринг, сизга иш жойингизни кўрсатаман”*, деб мени “Кўлэзмаларга дастлабки ишлов бериш ва каталоглаштириш бўлими”га етаклаб бордилар. Мен шу бўлимга лаборант сифатида ишга қабул қилинган эдим. Бўлим бошлиғи Фатхулла Ғанихўжаев раҳбарлиги остида иш бошладим. Кейинчалик Ботирбек Ҳасанов кўл остида “Арабча кўлэзмаларни илмий тавсиф қилиш” бўлимида кичик илмий ходим вазифасида фаолият олиб бордим. 1991-1994 йилларда институт аспирантурасида ўқидим.

Бу даргоҳда Азиз Қаюмов, Қозоқбой Маҳмудов, Муҳаммаджон Ҳакимов, Тўхтамурод Зуфаров каби устозлар билан, Бобоҳон Қосимхонов, Мирсодиқ Исҳоқов, Ҳамидулла Дадабоев, Қосимжон Содиков, Юсуф Турсунов, Насимхон Раҳмонов, Шомирза Турдимов, Зоҳиджон Исломов каби мутахассис олимлар билан яқиндан танишдим, улардан кўп нарса ўргандим...

Ўтган устозларни эслаяпман, шу ўринда, уларга қиёсан илм кишисининг табиати, унинг даражаланиши ва турланиши билан боғлиқ айрим мулоҳазаларимни билдирсам. Устозларда ўз ихтисослигини чуқур билиш ва шу билимнинг тақозоси ўлароқ, шахс сифатида йириклик бор эди. Шунинг учун ўзларига, одамларга, жамиятга муносабатида уларни расмиятчиликдан баландроқ мақомда турганини кузатасиз.

Расмиятчилик олимни майдалаштириб, илм мартабасидан узоклаштиради. Аслида, расм-русумлар олимни эмас, олим расм-русумларни белгилаши керак. Устозларда шу хусусият бор эди. Улар муомалани қоғозлардан қоғозларга кўчиб юривчи бугун бундоқ, эртага ундоқ қонун-қоидалар устига қурмаган. Ҳар қандай ҳолатда инсон омили улар учун турланувчи расм-русумлардан қимматроқ эди. Балки, шу сабаб улардан шогирдлари орқали давом қилаётган илмий анъана, илмий мактаблар мерос қолди.

Шундай мактаб яратган олимлардан бири академик Алибег Рустамий бўлса, Ботирбек ва Саидбек Ҳасановлар шу мактабнинг вакиллари дир. Филологик илмлар тизимида ўзига хос мураккабликларга эга манбашунослик ва матншуносликнинг заҳматларга тўла йўлини танлаган бу учта олим айни соҳадаги ҳақиқий устозларимдир, мажозий эмас. Чунки, номзодлик ишимнинг мавзусини Алибег Рустамий тавсия қилди, Ботирбек Ҳасанов ишимга илмий раҳбар бўлди. Саидбек Ҳасанов эса бу йўлнинг бошида кўлимдан ушлаб, манзилга йўллаб қўйди ва умрининг охиригача матншунос сифатидаги илмий изланишларимни қўллаб-қувватлади, хайрихоҳ бўлди.

Навоийнинг шундай фарди бор:

*Такаллуф эрур танга фарсудалиқ,
Анинг тарки эрур жонга осудалиқ.*

Яъни: “*Ясамалик, сохталик танга озор беради, инсонни қийнаб, машаққатларга солади. Ясамалик, сохталикни тарк этган инсоннинг эса жони ором олади, доимо хотиржам бўлади*”.

Мен на Алибег акада, на Ботирбек акада, на Саидбек акада бирор марта ясама сўз ёки сохта бир қилиқни кўрмаганман. Ўзларида йўқ нарсани кўрсатиш уларга ёт, ютуғи ҳам, камчилиги ҳам бирдай кўриниб турган, бори қандай бўлса, шундай инсон эдилар. Шунинг учун ҳам уларнинг сўзида, феълида, ўзларини тутишида беозор эркинлик, руҳиятида эса осудалик, хотиржамлик сезилиб турарди. Уларнинг тўғрисиўзликлари – дилкаш, камгап ва жимликлари – кўнгилни очувчи эди, суҳбатдошга бирор малол етмасди.

Аслида, буларнинг барчаси Аллоҳнинг бандасига ато этган табиати. Бу табиат барчамизда мавжуд, фақат уни кимдир аслидагидек сақлай олган, кимдир уни ўткинчи, қийматсиз нарсаларга сотиб, “касода”га учраган. Бир сўз билан айтганда, асл табиатини бузган, мартабани бой берган.

Илм мартабасини бутун сақлай олган бу устозларимизни Аллоҳ раҳматига олсин, шогирдларига устозларнинг йўлларини салоҳиятда давом эттириш насиб этсин...

ЖОНКУЯР ШАРҚШУНОС!

**Алимухамедов Рихситилла Абдурашидович,
ТДШУ Мумтоз филология ва адабий манбашунослик
кафедраси мудири,
филология фанлари доктори, профессор**

Илм соҳасида шундай инсонлар борки, улар тўғрисида ҳечам салбий ё ортиқча фикр айта олмайсан. Шахсан менинг ҳаётимда бундай инсонлар жуда кўп учраган. Шундай инсонлардан бири филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасановдир.

Талабалик йилларимда ўз соҳам бўйича кўплаб китобларни қидириб, улар билан танишишга ҳаракат қилганман. Булар орасида машҳур ўзбек олимларидан академиклар Азиз Қаюмов, Алибек Рустамов, профессорлар Қозоқбой Маҳмудов, Саидбек Ҳасанов, Қосимжон Содиков кабиларнинг китоблари ўрин олган эди. Адабиётга оид китоблар, хусусан Бобур қаламига мансуб арузга бағишланган асарини “Мухтасар” номи билан нашр этилганини манбаларда ўқиганман. Ўзимнинг битирув–малакавий ишимда шу асардан фойдаланиш мақсадида кўплаб китоб дўконларидан қидирганман. Афсус, бундай академик китоблар сотувда кам учрашини инобатга олсак, топа олмаганман. Лекин ушбу китобни кутубхонадан топиб, ўқиб чикқанман. Ҳар доимгидек китоб муаллифи билан қизиққанман. Албатта китоб муаллифи устозимиз профессор Саидбек ака Ҳасанов эдилар. Шундан кейин китоб муаллифининг бир қанча нашрлари билан танишиш, уларнинг ўтмиш маънавий меросимиз намоёндаларининг асарларини нашр қилишдек ишлари диққатга

сазоворлигини билдим. Айниқса, устоз чет эл фондларида сақланаётган мумтоз адабиётимизга алоқадор кўлэзмалар нашри бўйича бир қанча ишлар амалга оширганликларининг ҳам гувоҳи бўлдим.

Бир воқеа ҳеч ёдимдан кетмайди. 2013 йилда олий таълимдан кейинги таълим икки босқичдан бир босқичга ўтгандан сўнг илмий иш билан шуғулланиш бироз қийинроқ поғонага кўтарилди, чамамда. Аввалига мен танлаган мавзу 2014 йил докторантура мавзулари сирасида йўқлиги ўқишга киришимга шаштимни пасайтирди. Лекин шундай бўлса-да, устозларимнинг саъй-ҳаракатлари ва ишончлари билан докторантурага киришга муваффақ бўлдим. Ўқишнинг учинчи – сўнгги йили ҳимоя жараёнига чиққанимда устоз Саидбек ака семинарга раислик қилдилар.

Семинар жуда яхши ташкиллаштирилган эди. Бунда, албатта, семинар раисининг ўрни катта. Шундан сўнг тезликда ҳимоя жараёни бошланиб кетди. Бир куннинг ўзида авторефератга кўл қўйдириш керак эди. Институт (ҳозирда университет)да кўл қўйдириб бўлиб семинар раисига кўл қўйдириш учун устозга кўнғироқ қилдим. Ишда эканлар (ўша пайт ЎзР ФА Адабиёт музейи директори эдилар). Тез етиб боришимни айтдилар. Иш вақти яқунланганига қарамай 100 дона авторефератнинг ҳар учала тилдаги нусхасига (300 та кўл) йўқ демай кўл қўйиб бердилар. Авторефератларни олиб боришга олиб борибману, лекин уларни олиб кетишга бирор нарса йўқлигини кўриб ўзлари шкафларидан иккита халта олиб бердилар. Уларни олишга, очиғи хижолат бўлдим. Шу дамда домланинг қанчалик жонкуярликларини, тадқиқотчиларга кўлдан келганча ёрдам беришларини билдим. Ўрниларида бошқа одам бўлса, индамаслиги, авторефератларни солиб кетиш учун халта бермаслиги, ҳаттоки кўл қўйиб беришга эртага кел, бугун иш вақтим тугади, дейиши ҳам мумкин эди. Лекин ҳимоя жараёнида ўзи билан ўзи овора бўлиб юрган тадқиқотчига бу ишлар катта хайрихоҳлик бўлди. Устознинг бу ишларидан жуда миннатдор бўлдим.

Ҳимоям ўтди. Кейинчалик ўқитувчилик фаолиятим жараёнида бирор ҳужжатга кўл қўйдириш учун устоз Саидбек аканинг олдиларига борсам, ҳечам йўқ демасдилар. Қўлларидан келган ёрдамларини аямасдилар.

Умрларининг сўнгги йиллари ҳам домла билан илмий семинарлар, ҳимояларда кўришдик. Ҳали ҳам ўша жонкуярликларини йўқотмаганлар. Илмий ишга жиддий қарардилар. Эсимда, университетимиз тадқиқотчиси Муҳиддинова Дилафруз опанинг араб адабиёти бўйича ёқлаган докторлик (DSc) диссертацияларида расмий тақризчи сифатида қатнашганлар. Тақризни ўқиб берганларидан ишни қанчалик синчковлик билан ўқиганларини, ҳаттоки, араб тилидан қилинган таржималардаги баъзи жузъий камчиликларни ҳам айтиб ўтганларида устознинг араб тилини яхши билишларини сезганман.

Сўнгги марта Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети тадқиқотчиси Илём Исмоилов диссертациясига оппонентлик қилганларида кўрдим. Домлада тақриз ёзиш кўникмаси ҳам яхши шаклланган эди. Ёзилган фикрлари бир текисда, тадқиқотчининг амалга оширган илмий ишини ҳеч камситмаган ҳолда баён этиларди. Ишдаги

камчиликлар ва тавсиялар ҳам ўзгача руҳда, келгуси ишларга тавсия шаклида кетарди. Чунки ёш тадқиқотчига бу далда бўларди.

“Яхшидан боғ қолади...” дейилганидек, устоз Саидбек ака Ҳасановдан фақат илмий ишлари ва ёрқин хотиралар қолди. Филология фанлари доктори, профессор Саидбек аканинг охиратлари обод бўлсин! Ёрқин хотиралари доим ёдимизда қолади!

МУМТОЗ АДАБИЙ МЕРОС ВА ДАВР

**Усмон Қосимов,
Жиззах ДПИ Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси мудири,
филология фанлари доктори, профессор**

Кўп асрли мумтоз адабий меросимизни ўрганишда республикамиздаги етакчи илмий–тадқиқот марказларидан бири – Ўзбекистон ФА Алишер Навоий номидаги давлат Адабиёт музейининг фахрий олимлари ва етук ходимларининг ҳам муносиб хизмати борлиги илм ва ижод аҳли томонидан ҳақли равишда эътироф этилади. Дарҳақиқат, дастлаб, Ҳамид Сулаймонов номли Қўлёзмалар институти бўлган ва шу институт асосида барпо этилган давлат Адабиёт музейи “Ўзбек адабий манбашунослиги, классик меросимизнинг чин маънодаги ўчоғига айланган” ва унинг олийҳиммат “раҳбари Азиз Қаюмов идеал кулавуз” (**Қосимжон Содиков**) бўлганлиги адабий жамоатчиликка маълум. Бу табаррук даргоҳнинг таъмал тошини кўйишда улуғ устозларга камарбаста бўлиб ва ушбу “зиё масканининг порлоқ юлдузларидан бири” (**Дилором Салоҳий**) сифатида кўп йиллар жўшқин фаолият кўрсатган, жамоага етакчилик қилган фидойи ва заҳматкаш тадқиқотчиларимиздан бири, шубҳасиз, таниқли адабиётшунос ва матншунос олим, профессор Саидбек Ҳасанов эди.

Қадимий нақлларда ифодаланган ҳаётий ҳақиқатлардан бири шундай: дунёда икки нарса ҳеч қачон унутилмайди: бу – дононинг сўзи-ю ботирнинг иши. Башоратомиз бу ҳикматни бутун умрини илм-фанга бахшида этиб, ўзидан бой илмий-адабий мерос қолдириб кетган йирик олим, камтарин инсон ва бағрикенг устоз – Саидбек Ҳасановнинг мазмундор ҳаётига нисбатан ҳам айтиш мумкин. Саидбек Ҳасанов сингари фидойи олимларимизнинг илмий изланишлари қанчалик машаққатли ва шу билан бирга ғоят самарали бўлганини кенгроқ тасаввур қилиш учун кўп асрли адабиётимиз, хусусан, Навоий, Бобурдек буюк алломаларимиз меросини ўрганиш ва уларни тадқиқ этиш жараёнлари қанчалик мураккаб кечганини кўз олдимизга келтириб ўтишимиз зарур бўлади. Маълумки, мустабид шўро даврида бой тарихимиз ва адабиётимиз холисона ўрганилмаган ва бундай ҳаракатлар “ўтмишни идеаллаштириш”, “миллатчилик” деган тамғалар билан қораланиб, тақиқлаб келинган.

Адабий меросга нисбатан нигилизм оқибатлари Яссавий, Навоий, Бобур, Сўфи Оллоёр, шоҳ ва шоир Феруз ва Абдулла Қодирий каби улуғ сиймолар шахси ва ижодига нисбатан қилинган жоҳилона муносабат ва таҳқиқларда яққол кўринади. Навоий каби классиклар ижоди ҳам “фиску фужур адабиёти” деб эълон қилинганини бугунги китобхонлар ақлига сиғдиролмаслиги мумкин. 30-йилларда *“адабиёт тарихини изчиллик билан ёритган, ўтмишдаги йирик шоирлар фаолиятини илмий асосда мукаммал очиб берган бирон тадқиқот йўқ эди”* (Озод Шарафиддинов). Навоий ижоди ва шахсини чуқур ўрганиб, илмий асарлар, шеър–достонлар ва “дилрабо роман” яратган Ойбек 40 ёшида хасталаниб қолгани ҳам машъум сиёсатнинг аянчли бир оқибатидир. Бундай адолатсизликлар кейинги давр адабиёти ривожига ҳам тўсиқ бўлгани тарихимизнинг маломатли фактларидир. Бундай ноҳақлик буюк шоир ва мутафаккир Бобурнинг улкан ижтимоий–сиёсий фаолияти ва бекиёс ижодига нисбатан ҳам бўлгани маълум. Ҳатто 1980 йиллар охирида ҳукмрон партиянинг тазийқлари ва Пиримкул Қодировнинг Бобурийлар сулоласига бағишланган “Авлодлар довони” романи “Шарқ юлдузи” журналида нашрдан тўхтатиб қўйилгани ҳам манфур мафкураининг яна бир сиёсий найранги бўлган. Саидбек Ҳасанов етук навоийшунос ва бобуршунос олим эди.

Асрлар бўйи ўз эрки ва мустақиллиги учун курашиб келган матонатли халқимиз ҳаёти ва шонли тарихининг бадиий инъикоси бўлган адабиёти ҳам бой ва ранг–баранглиги билан дунё тамаддунида алоҳида ўринга эга. Ўзбек тилимиз ва адабиётимизни дунё миқёсида тараннум этган, халқимиз маънавияти ривожига бениҳоя кучли ва самарали таъсир кўрсатган ва эндиликда янада юксак қадрланаётган беназир сиймо – бу, шубҳасиз, Алишер Навоийдир. Ўзбек адабиёти ва эстетик тафаккур тарихини Навоийнинг серқирра ижоди ва илҳомбахш анъаналарисиз тўлиқ тасаввур этиб бўлмайди. У нафақат ўзбек халқи, балки бутун туркий оламнинг бетимсол шоир ва мутафаккири сифатида жаҳон бадиий–эстетик тафаккури ривожига ва Ренессанс тарихида энг юксак мавқени эгаллаган гениал санъаткор. Саидбек Ҳасановдек зукко матншуносларимиз ижоди мисолида ҳам бунга амин бўламиз.

Адабиёт музейининг Ҳамид Сулаймон, Азиз Қаюмов, Суйима Ғаниева, Саидбек Ҳасанов сингари фидоий олимларининг улкан хизматлари, аввало шундаки, улар улуғ шоир ва мутафаккирларимиз – Алишер Навоий ва Заҳриддин Муҳаммад Бобурларнинг бебаҳо адабий-илмий меросини чуқур тадқиқ этиб, халқимиз маънавияти, тафаккурини беҳад бойитдилар. Айниқса, бу буюк сиймоларнинг кўплаб хорижий мамлакатлардаги кутубхоналарда ва музейларда сақланаётган нодир қўлёзмалари нусхаларини топиб келдилар ҳамда уларни узоқ йиллар давомида қиёсий ўрганиш асносида яратилган тадқиқотлари билан навоийшунослик ва бобуршунослик ривожига катта ҳисса қўшишга муваффақ бўлдилар.

Хусусан, С.Ҳасановнинг Навоий ва Бобур асарлари қўлёзмалари устида олиб борган текстологик тадқиқотлари натижасида даҳо санъаткорлар қолдирган бадиият дурдоналарининг янги қирралари кашф этилади. Фикримизнинг далили сифатида С.Ҳасановнинг Навоий “Ҳамса”сидаги

“Сабъаи сайёр”²⁸ достонини ўрганишга бағишланган, ўзбек ва рус тилларида эълон қилинган салмоқли тадқиқотларини кўрсатиш мумкин. Олим ўз тадқиқотларида Навоий достонига янгича аспектдан ёндошади ва унинг мавзу ва мазмун жиҳатидан кенг қамровли эпик сюжети, бетакрор композицияси ҳамда ранг-баранг образлар галереясига асосланган ҳолда бу достонни роман жанрига тенглаштириб таҳлил этади. Бундай таъриф ва талқинлар нафақат навоийшуносликда, балки жаҳон адабиётшунослигида ҳам ўзига хос бир илмий-эстетик тафаккур намунаси бўла олади десак, муболаға бўлмайди.

С.Ҳасанов нафақат Навоий ва Бобур каби алломаларимизнинг бебаҳо мероси ва нодир асарлари қўлёмаларини чуқур ўрганиб, уларни нашр эттиришда жонбозлик қилган, балки XX аср ўзбек адабиёти вакиллари ижодий мероси ва архивини асраш, уларни ёритишда ҳам ибратли ишларни амалга оширган. Жумладан, бундан 35 йиллар муқаддам илк марта нашр этилган “Абдулла Қаҳҳор” номли каталог²⁹, яъни адиб асарлари, қўлёмалари ва бошқа муҳим архив ҳужжатларининг тўлиқ тавсифномалари – мажмуи ҳам профессор Саидбек Ҳасанов ва устознинг тадқиқотчи шогирди, Жиззахлик адабиётшунос Алижон Оқмуродовнинг саъй-ҳаракати билан тайёрланганини алоҳида таъкидлаш лозим. Зероки, ушбу каталог–мажмуада машҳур адиб Абдулла Қаҳҳорнинг кўпчилик китобхонларга ҳозирга қадар ҳам маълум бўлмаган қатор бадиий ва адабий–танқидий асарларининг илк марта ва кейинги йиллардаги нашри ва жанрлари ҳақида ҳам тўлиқ, муҳим маълумотлар келтирилган. Бу каталогда А.Қаҳҳорнинг турли йиллардаги ва турли анжуманлардаги нутқ–сухбатлари, хат–ёзишмалари ва нуфузли ташкилотлардан, таниқли давлат ва жамоат арбоблари томонидан ёзувчига юборилган Адрес–қутловлар ҳақида ҳам қимматли маълумотлар жамланган. Адибнинг ана шундай асарларидан бир-иккитасига тўхталиб ўтайлик.

Навоий ва Бобур анъаналарини давом эттирган Қаҳҳорнинг адабий–танқидий фаолияти ҳам эзгу мақсадларга қаратилган. Адибнинг адабий жараён ва танқиднинг долзарб муаммоларига бағишланган асарлари салмоқли таҳлил ва хулосалари билан ажралиб туради. Адибнинг адабий–танқидий меросини ўрганиш – улкан ижодкор сиймоси ва унинг бадиий–эстетик оламини тўла тасаввур этишга ёрдам берибгина қолмай, XX аср ўзбек адабиёти, танқидчилик ва адабий–эстетик тафаккур тарихи, тадрижий тараққиёт йўли ва омилларини ҳам кенгроқ ёритишга имкон беради.

Устознинг Саид Аҳмад, Маъруф Ҳаким, Чустийнинг илк асарлари ҳақидаги тақриз ва мақолалари, адабиётшунослар таъкидлаганидек, адабий танқиднинг етук намуналари бўлиши билан бирга, айни вақтда, ёш адибларга ижод сирларини аңлатиб, адабиётимиз равнақи йўлида таъсирчан бир омил бўлиб келмоқда. *“Ёшларимизнинг яна ҳам тезроқ ўсишига халал бераётган жиддий камчилик – ёшларимиз асарлари босилаётганига хурсанд бўлиб,*

28 Ҳасанов С. Роман о Бахраме. –Т.: Адабиёт ва санъат, 2001.

29 Абдулла Қаҳҳор. Ўз ФА Қўлёмалар институти. Ноширлар: Саидбек Ҳасанов, Алижон Оқмуротов. Тошкент. 1986. 54 б.

билимларини етарли даражада бойитишга жон куйдирмаётганликларидир. Сўз санъатининг сирини билишга, бадиий маҳоратларини оширишга кунт қилмаётганликларидир”.

Бугунги Истиқлол даври адабий-танқидий тафаккури ва китобхонлар маънавиятини бойитиши мумкин бўлган бу ҳаётий фикрлар адиб вафотидан кейин нашр этилган, аммо ҳукмрон мафкураининг манқуртларча тазийқи билан тақиқланган “Ёшлар билан суҳбат”³⁰ китобидан келтирилди. Зукко матншунос–таржимон Кибриё Қаҳҳорова ва Озод Шарафиддинов, Матёқуб Қўшжоновлар саъй-ҳаракати билан 1968 йили чоп этилган бу китобнинг аянчли тақдиридан ёшлар беҳабар бўлса керак. 30 минг нусхада чоп этилган ва адабиёт моҳияти, бадиий ижод ва маҳорат сирларидан баҳс этувчи бу нодир асар қаҳҳорона кескин фикрлар сабабли савдо расталаридан йиғиштириб олиниб, нашриёт майдонида ёқиб юборилган. Истиқлолдан сўнггина бу асар қайта нашр этилди.

Булардан ҳам кўринадики, С.Ҳасанов ва шогирди тайёрлаган “Абдулла Қаҳҳор” каталоги биргина Қаҳҳор ҳаёти ва ижодининг мухтасар солномаси бўлиб қолмасдан, балки XX аср ўзбек адабиёти ва танқидчилиги тарихини ўрганишда ҳам ишончли манба бўлиб қолади.

Саидбек Ҳасановнинг *“одамийлик фазилатига катта олимлиги узукка кўз қўйгандай ярашиб тушгани ва унинг шогирдпарварлигини”* у кишини яқиндан билган Боқижон Тўхлиев, Насимхон Раҳмонов, Дилором Салоҳий, Қосимжон Содиков, Аббос Турсунқулов каби юртимиздаги таниқли олимлар ҳавас билан ва самимий миннатдорлик билан эслашади. Биргина Жиззах ДПИнинг етти нафар олими С.Ҳасанов раҳбарлигида номзодлик ва докторлик диссертациясини муваффақиятли ёқлагани ҳам устоз-олимнинг серқирра фаолиятидан ёрқин гувоҳлик беради. Саидбек ака адабий анжуманлар ва дилкаш давраларда ҳазрат Навоийнинг

*“Бу гулшан ичраки йўқдур бақо гулига сабот,
Ажаб саодат эрур яхшилик била чиқса от”*

- сатрларини тез–тез такрорларди. Бу ҳикмат умрини илму маърифатга ва ўзгаларга яхшилик қилишга бағишлаган жавонмард устоз ва забардаст олимга ҳам муносиб бир таъриф.

30 Абдулла Қаҳҳор. Ёшлар билан суҳбат. –Т.: 1968. Ёшлар билан суҳбат. –Т.: 2017.

ОТА ОРЗУСИНИ УШАЛТИРГАН ЙИГИТЛАР

**Мардонкул Турсунпўлатов,
Жиззах ДПИ доценти,
филология фанлари номзоди**

Оқил ва донолар билан суҳбатдош бўлинг, илмингиз ҳар қанча кўп бўлса ҳам, ўзингизни илмсиз ҳисоблаб, яна илм ўрганишга киришинг. Молу давлатингиз билан эмас, илму ҳунарингиз, гўзал хулқ-атворингиз билан фахрланинг.

Абу язид

Ҳасан бобо бирин-кетин дунёга келган фарзандларига яхши ният билан Алибек, Ботирбек, Каримбек ва Саидбек деб исм қўйди. Болаларнинг олди мактабга борадиган бўлди. Шунда бобо тўрт нафар ўғлини чақириб: “Фарзандларим, эсларинг кириб қолди. Алибек бу йил мактабга боради, ҳаммаларингга насиҳатим илмли, ҳунарли бўлинг, гайрат-шижоат билан ўқинг, илм-ҳунар ҳар нарсадан қимматлидир. Агар сенинг мол-дунёинг кўп бўлса-ю, ҳунаринг бўлмаса, ҳосилсиз дарахтга ўхшайсан. Илмли, ҳунарли бўлсанглар ҳеч нарсага муҳтож бўлмайсизлар. Халқнинг иззат-ҳурматига сазовор бўласизлар, обрўли, истарали бўласизлар.

Ўрганинг, фарзандларим, илм-ҳунар.

Бир мақол бор: “Ҳунардан кўп унар”.

Ота насиҳатига амал қилган болалар мактабни аъло баҳоларга битиришди, олий маълумот бўлишди. “Ўқиш, яна ўқиш” деганларидек, яна ва яна ўқишди, уч ўғил фан номзоди, фан доктори, профессор бўлишди. Оиланинг учинчи ўғли Каримбек Ҳасанов Алишер Навоий номидаги Давлат кутубхонасида етук мутахассиси сифатида хизмат қилди.

Мен Саидбек Ҳасанов, Ботирбек Ҳасановлар билан 1971 йилда танишганман. Унда курсдошим Холиқов Раҳматулла шу музейда ишлар эди. Биз Олимжон Жўраев билан Раҳматуллани кўриш баҳонасида музейга бордик. Иш юзасидан Тошкентда қолишга тўғри келди. Эртаси куни Раҳматулла ўз уйига таклиф қилди. Бордим, бизнинг олдимизга чойни қўйди-да, Раҳматулла - *Ҳозир*, - деди-ю, чиқиб кетди. Бироз вақт ўтмай барваста, келишган бир йигитни бошлаб келди. Гап орасида йигитни бизга таништирди: “Саидбек Ҳасанов билан биз бирга ишлаймиз”. Олимжон Жўраев олдиндан таниш эди. Шу баҳона бўлди-ю, Саидбек туфайли Алибек Рустамов, Ҳамид Сулаймон, Ботирбек Ҳасан, Азиз Қаюмов, Иристой Қўчқоровлар билан танишишга, суҳбатлашишга муяссар бўлдим.

Афлотун ҳаким айтади:

“... Олим, донишмандларнинг сўзларини ўзингга қўлланма қилиб ол. Нафсинга, орзу-ҳавасга ҳадеб берилма. Одоб-ахлоқ йўлидан айрилма”.

Саидбек олим, донишмандларнинг айтганларига чин маънода амал қилганлардан бири эди. Борини, топганини илм йўлида сарфлади. Ёлғон

сўзламади, виждони, дили пок инсон эди, пок кетди. Ҳар кимга ҳам бундай фазилятлар муяссар бўлсин.

Алишер Навоий айтади:

*Бирор ким эрур ростликда йироқ,
Онингдек киши бўлмаган яхшироқ.*

Демакки, ифво ва чақимчилик - ёмон сифат, ёмон сифатни ўзларига маслак қилиб олган кишилар халқ назарида мунофиқ саналади.

Саидбек Ҳасанов икки бора Жиззах педагогика институтига давлат имтиҳони комиссияси раиси бўлиб келди. Сиртки, кундузгиларга раис битта бўлар эди. У ширинсуҳан, студентпарвар эди. Нутқи равон, ҳар бир фикрни, сўзни ўйлаб гапирар эди. Ўқитувчилар имтиҳон пайтида бирон номаъкул, ножоиз сўз айтиб қўйишдан истеъола қилар эдилар, сўз айтишга раисдан уялар эдилар.

Алмаий айтади:

*Кимки бўлса, хушчиро-ю, хушқилиқ,
Доимо кўргай жаҳонда яхшилиқ.
Яхшилиқ тўхми саодатлар берур,
Гар тикан эксанг, оёгингга кирур.*

Саидбек Ҳасановнинг Жиззах илмий адабий мактабини шакллантирган олим сифатида, яъниким ўзбек тили ва адабиёти факультетининг илмий салоҳияти ривожига ҳам муҳим ўрни бор. Жалолиддин Жўраев, Насруллоҳ Расулзода, Нодира Соатова, Сунатулла Соипов, Сурайё Эшонқулова, Жамоллиддин Жўраев Саидбек Ҳасанов раҳбарлигида номзодлик ишларини ҳимоя қилганлар. Сўнгги шогирди ЖДПИ катта ўқитувчиси С.Дўстова филология бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертациясини ҳимоя қилиш арафасида.

Биз Саидбек Ҳасанов ҳақида гапираяпмиз. У киши орамизда йўқ. Жойингиз жаннатда бўлсин, оға! Шогирдларингиз, фарзандларингиз, Сиз, истагандек ишингизни давом эттирадилар!

Ассалоту вассаламу ала расулиҳи ажмаин...

КЕЧИКИШ...

эссе

**Мирзаева Зулхумор Иномовна,
ТДЎТАУ ҳузуридаги педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва
малакасини ошириш тармоқ маркази директори,
филология фанлари доктори**

Американинг буюк ёзувчиси Марк Твен “майда одамлар кўп ҳолатларда ўзингга нисбатан ишончингни йўқотишига ҳаракат қилса, буюк

одамлар аксинча, сенинг ҳам буюк бўлишингга ишонч тугдиради³¹” деб айтган эди.

Саидбек Ҳасанов билан илк суҳбатимдаёқ устознинг буюк инсонлар тоифасидан эканлигига амин бўлган эдим.

Эсимда... 2012 йиллар эди... Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси қошидаги Тил ва адабиёт институти (ҳозир Тил, адабиёт ва фольклор институти деб аталади) докторантурасида таълим олаётган эдим. Саидбек Ҳасанов ёш олимлар учун берилган инновацион лойиҳанинг якуний ҳисоботига махсус эксперт сифатида тайинланган эди. Устозни лойиҳа эксперти бўлгунга қадар фақат мумтоз адабиёт намуналарига оид тадқиқотлари, ўзбек адабиёти тадқиқига оид китоблари орқали билардим, холос. Шахсан уларни танимас эдим.

Йиллик ҳисоботни тугатганимдан кейин Саидбек Ҳасанов, ўзбек муҳожирларининг Европада нашр этилган газета ва журналлари, жадид адабиёти, Туркистон ижтимоий–сиёсий ҳаётига оид нашр этилган мақолалар мазмуни, Германия кутубхоналарида сақланаётган, миллий озодлик ҳаракатларига бағишланган архив манбалари ҳақида сўраб қолдилар. Германиянинг Гумбольдт университетига илмий стажировка ўтаб, сафардан қайтганимга эндигина уч-тўрт кун бўлганди. У ердаги архив материалларидан ўқиганларимни, билганларимни, ҳали охори тўқилмаган янги маълумотларни, мени эшитадиган устозларга, бажонидил гапириб беришга иштиёқим баланд пайтларим эди. Шу сабабми, устознинг ҳар бир саволига атрофлича жавоб беришга ҳаракат қилдим. Устоз, Саидбек Ҳасанов, ҳисобот учун йиғилганларнинг вақтини олишдан истиҳола қилдиларми, “*бошқаларни вақтини олмайлик, сиз билан ҳали суҳбатимиз тугамади, қолганини музейда гаплашамиз, сизга айтадиган гапларим кўп*” дедиларда, лойиҳа эксперти сифатида тадқиқот натижалари, унинг ўзбек адабиёти манбаларини бойитишга кўшган ҳиссаси ҳақидаги хулосаларини айтиб, мени “*яхши лойиҳа иши*” билан табриқладилар. “*Сиздан келажакда яхши тадқиқотлар кутиб қоламан*” деб яна самимий оҳангда кўшиб қўйди “*раҳмат, сизга қизим*”.

Одатда, илмнинг паст баланд кўчаларида, ўзингга бўлган ишончга путур етиши мумкин бўлган дамларда, худди Марк Твен таъкидлаганидек, самимий устозларнинг кичкинагина **эйтибори, далдаси** ҳам сенга куч, кичик парвозинг учун катта қанот бўлади. Саидбек Ҳасановнинг ўша кунги бир лаҳзалик **эйтирофи** илмга бахшида этган умримнинг бесамар кетмаётганлигига, илм излаб борган Амрико, Гермон, Фаранги ва яна қатор Европа ва Осиё мамлакатларидаги мусофирлик заҳматидан, илм деб Яратганининг Оналар учун ҳадя этган энг ширин ҳисларидан воз кечишга мажбур бўлган онларимдан қолган, фақат ўзимгагина маълум бўлган оғир, азобли хотиралар чангалидан озод қилгандек эди.

Келажакда хатога йўл қўйиб, сўнг пўшаймон бўлмаслик учун ер юзида ҳеч қайси миллат яҳудий миллати каби ўз камчилик ва хатоларини батафсил

31 Тафаккур гулшани. –Т.: Адабиёт ва санъат, 1989. –Б. 39-40.

ёзиб, келажак авлодга қолдира олмаган. Устоз бу дунёни тарк этиб, боқий дунёга йўл олганларини эшитганимда, қалбимда алланечук изтироб мени қийнади. Пушаймонлик ҳисси қалбимни эзарди. Чунки мен Саидбек Ҳасанов билан бошқа кўришолмадим. Устоз билан суҳбатимизни давом эттиришга бормадим... боролмадим, “*албатта бораман*” деган ваъдамни устидан чиқолмадим. Бор йўғи бир маротабалик ўша суҳбат мени барча ёқимсиз хотиралардан озод этган, ўзимга ишонч пайдо қилган инсонни бошқа учрата олмаслигим аламли эди.

Кейинги суҳбатларимиз қандай мавзуларда бўлиши, устоз менга айтмоқчи бўлганларини, ҳамма-ҳаммасини ўзи билан бирга олиб кетди... Менга эса у кишининг самимий суҳбати бир умрлик армон бўлиб қолди.

Инсон зоти ўзи шундай... Ҳар доим муҳим билан номуҳим нарсалар орасида чалкашади, аксарият ҳолатларда эса ҳаётнинг муҳим кўчалари қолиб, номуҳимларига эргашади. Муҳимларига кечикади... “Ғанимат”ни унутади.. Буни англаганда эса унда пушаймонликдан бўлак ҳеч нарса қолмайди... Энг даҳшатлиси... Ўша пушаймонлик ҳам бизни тарбияламайди.. Биз бу хатоларни такрор ва яна такрор қилаверамиз... Ким билсин... , балки бу ҳам ҳаётнинг яна бир, биз англай олмаган фалсафасидир.

Лойиҳа ҳисоботида фақат бир мартагина кўришиш, суҳбатлашиш бахтига муяссар бўлган, қалби боладек беғубор Устознинг самимий нигоҳлари хотирамда бир умрга сақланиб қолган... Биздан рози бўлинг Устоз...! Охиратингиз обод бўлсин!

УСТОЗ ҚАТОРИДАГИ ИНСОН

**Каримова Фарида Исаковна,
Наманган ДУ доценти,
филология фанлари номзоди**

Шайх Саъдий ҳазратлари “*Шуҳрат билан ёдланишни ҳақимлар иккинчи умр демишлар*” деган ҳикматни битган эди. Таъкидлаш керакки, ҳар бир замоннинг фозилу фузалолари, олиму уламолари ана шундай рутбага лойиқ. Улар ўзларининг жамият ва инсон камолоти йўлидаги эзгу амаллари, илм йўлидаги фидоийликлари билан кўпчиликнинг эътибори ва эътирофига сазовордирлар. Саидбек ака Ҳасанов ҳам ана шундай инсонлар тоифасидан. Устоз ўтган асрнинг 80-90 йилларида ўзининг Бобур ижодий меросини тўплаш, нашр этиш, хусусан, насрий асарларини тадқиқ этиш борасида салмоқли ишларни амалга оширдилар. Мавзу доирасида ўнлаб мақола ва тадқиқотларини эълон қилдилар.

80 йилларнинг охирлари эди. Профессор Абдуқодир Ҳайитметов раҳбарлигида Алишер Навоий дебочалари устида изланишлар олиб бораётган эдим. Бир куни устозим Саидбек Ҳасанов Бобурнинг насрий асарларини ўрганиш борасида чиройли мақола ва тадқиқотлар яратганлигини таъкидлаб,

уларнинг суҳбатига боришни таклиф қилдилар. Адабиёт музейига бориб, уларнинг хоналарига кирганимда, новчадан келган, оқ-сарик юзли, мулойим табиатли бир инсон ийманибгина берган саломимга мулойимлик билан алик олди. Нима мақсадда келганимни билгач, хотиржам ўтириб мен билан суҳбатлашдилар. Дебочалар насрда ёзилганлиги учун шоирнинг насрий услубини ўрганиш борасида тавсияларини бердилар. Йиллар ўтиб, диссертацияни якунлагач, яна устознинг олдиларига бордим, ишимни ўқиб, фикр-мулоҳазаларингизни билдирсангиз, дея илтимос қилдим. Саидбек ака диссертациямни ўқиб, уч саҳифадан иборат тақриз ёзиб бердилар. Тақризда тадқиқот ҳақидаги илиқ фикрларни билдирганлари мени роса хурсанд қилди. Устоз *“ишингиз баҳонасида Навоий девонларини варақлаб, уларнинг дебочалари билан яқиндан танишдим. Дебочалар шоирнинг ўзи томонидан ёзилгани учун ҳам шоир ҳаёти ижодини ўрганишда энг ишончли манба экани ишингизда чиройли асосланган. Алишер Навоий ва бошқа ўзбек шоирларининг дебочаларини тадқиқ этиш асносида уларнинг насрий услубига хос жиҳатларини тўғри иллагансиз ва илмий жиҳатдан тўғри асослашга интилгансиз. Ишингиз ҳақидаги фикрларим бутунлай ижобий”* дедилар. Устознинг кўтаринки эътирофларидан бошим осмонга етди.

Халқимиз орасида *“Тўғри тур деган инсон ҳам устоз қаторига ўтади”*, деган гап бор. Шу маънода Саидбек ака Ҳасанов ҳам мен учун устозларим қаторидаги инсон. Мен диссертациям туфайли Саидбек акадек инсоннинг сабоқларини олганимдан хурсандман.

ДИЛКАШ ИНСОН, ЗАБАРДАСТ ОЛИМ

**Турсункулов Аббос Турсункулович,
Жиззах ДПИ доценти,
филология фанлари номзоди**

Ўтган асрнинг 70-йиллар ўрталарида Ўзбекистон фанлар академиясининг Алишер Навоий номидаги давлат Адабиёт музейида машҳур навоийшунос Ҳамид Сулаймон раҳбарлигида ўз даврининг энг забардаст, билимдон олимларидан иборат жамоа шаклланди. Бу жамоада қарийб уч авлод вакиллари жамланиб, улар орасида кекса авлодга мансуб профессорлар Солих Муталлибов, Ҳолид Расул, Маҳбуба Қодирова, Боис Қориев (Олтой), ўрта авлоддан Ёқубжон Жўраев, Фозила Сулаймонова, Малик Муродов, Ботирбек Ҳасанов, Қаҳҳор Расулов ва ёш авлоддан Саидбек Ҳасанов, Раҳматулла Холиқов, Аҳмад Аъзам, Тўхтамурод Зуфаров (бугунги кунда телевиденияда “Оталар сўзи–ақлнинг кўзи” кўрсатувини олиб боради), Юсуф Турсунов, Темир Тўрабоев каби адабиётшунослигимиз, манбашунослигимиз ривожига катта ҳисса қўшган олимлар хизмат қиларди. Мен ҳам жамоага қўшилар эканман, улар ўртасидаги устоз ва шогирдлик аънаналарининг барқарор ва бардавомлиги кучли ижодий муҳитни яратганлигини кўрдим. Кекса ва ўрта авлодга Ҳамид

Сулаймон бош бўлиб устозлик мартабасида барчага жумладан, ёшларга ҳам ибрат бўлса, ёшларга Саидбек Ҳасанов шогирдлик мақомининг ўрнатқан даражадаги сиймоси эди. Ўша даврдаги ёшлар иттифоқининг (комсомол дейиларди) етакчиси бўлган Саидбек ака ташқи кўриниши билан ҳам, ички маънавий дунёси билан ҳам барчамизга ўрнатқан эди. Баланд бўйли, хушбичим, ёш бўлса-да савлати келишган, бироз жиддий ва камгап бу йигит Ҳ.Сулаймоннинг севимли шогирди сифатида барчамизга ўрнатқан бўларди.

С.Ҳасановнинг адабиётшунос олим сифатида шаклланишида оилавий муҳитнинг ўрни катта бўлди. Катта акаси, машҳур навоийшунос ва қадимшунос олим Алибек Рустамовнинг оталарча ғамхўрлиги (отаси вафотидан кейин ота ўрнида ука–сингилларини тарбиялаган) сабабли ТошДУ (ҳозирги Ўзбекистон Миллий университети) Шарқ факультетининг араб бўлимида ўқиди ва акаси тўплаган ғоятда бой кутубхонадан фойдаланиб, тенгдошлари орасида билимдон талаба мавқеига эга бўлди. Ўша вақтдаги Адабиёт музейи директори Ҳамид Сулаймоннинг назарига тушиб унга шогирд бўлди ва умрининг сўнгги дамларигача шу даргоҳда ишлади.

Музейда ёш илмий ходимлар Саидбек акадаги ғайратга, ҳар бир дақиқадан унумли ва режали фойдаланиш иқтидорига ҳавас қилардик. Айниқса, устозлар билан тил топа олишлик, уларнинг кўнглига йўл очишдаги маҳорати барчамиз учун ибрат намунаси бўлган. Ҳамид Сулаймоннинг хориж мамлакатларига қилган сафарларида доимий ҳамроҳи эди. Ҳиндистонга уюштирилган илмий археографик экспедицияда қатнашиб “Саларжанг” музейи кўлөзмалар фондидан Ҳофиз Хоразмий девонининг топилиши ва унинг илмий-танқидий матнини нашр эттириши олимнинг шуҳратини яна бир поғона кўтарди. Унгача олимнинг Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг “Аруз рисоласи” асарининг танқидий матни ва тадқиқоти асосида яратилган “Мухтасар”нинг Москвада қалин жилдда қимматбаҳо қоғозда нашр этилиши илм аҳли орасида каттагина шов–шувга сабаб бўлганди.

Мен музейнинг фольклор бўлимига ишга келишим билан бўлим ходимлари Ёқубжон Жўраев, Малик Муродов, Сиддиқ Асқаров, Тўхтамурад Зуфаровлардан ташқари Ботирбек ва Саидбек Ҳасановлар билан яқинлашиб кетдик. Бунга сабаб мени Тошкент шаҳрига ёки унга яқин туманлардан бирига доимий яшаш учун рўйхатдан ўтказилишим зарурияти эди. Ўша даврда чекка бир қишлоқдан келган ходимнинг Тошкент шаҳрида рўйхатдан ўтиши катта муаммо эди. Бўлим бошлиғимиз Ёқубжон ака Жўраев бу масалада биргина Саидбек ака ёрдам бера олишини айтди ва у кишини кабинетларига чақириб муаммони тушунтирди ва ёрдам беришини сўради. Саидбек ака бироз ўйланиб:

–Муаммони ҳал қиламиз, бугуноқ Янгийўлга Аббос билан бориб, рўйхатдан ўтишини ҳал қиламиз, – деди.

Афсуски, оилада рўйхатдан ўтганлар сони қонуний яшаш кв.метрларидан ошиқ бўлгани сабабли мени рўйхатга олиш мумкин эмас экан. Тошкентга қайтар эканмиз Саидбек ака ҳар доимгидек дилкашлик билан:

–Қайфиятни туширманг мулла Аббос. Яқинда 4 хонали квартира олдим. Рўйхатда мен, янгангиз, қизим ва ўғлим бор. Сизни ҳам ўғлим қатори

рўйхатдан ўтказамиз, – деб ҳазиллашиб кўнглимни кўтарди. Ҳақиқатдан ҳам кўп ўтмай ўзи елиб–югуриб мени уйларига рўйхатга кўйди. Мен шунда ўзи учун мутлақо бегона бўлган бир инсонга беғараз, самимий ёрдам берадиган ва ундан ўзи ҳам роҳатланадиган инсон билан яқинлашганимни тушундим. Ҳақиқатдан ҳам Саидбек ака бировга ёрдам берса қувонадиган инсон эди. Яна бир воқеа. Мен уч фарзандим билан ижарама–ижара юриб қийналиб қолганимни кўриб ўзи яшаб турган уйдаги дўсти Раҳматулла Холиқовнинг квартирасига кўчириб келди (Раҳматулла ака Самарқандга ишга кетиб квартирасининг калитини Саидбек акага бериб, уйдан хабар олиб туришини сўраган). Ўн йилга яқин ёнма–ён квартирада яшаб қалин ака–ука бўлиб кетдик. Ҳатто мен номзодлик диссертациямни ҳимоя қилганимда меҳмонларимнинг бир қисмини уйда кутди. Фарзандлари Ҳамидбек, Бобурбек, Улуғбек, Шафоатлар ҳам кўз ўнгимда катта бўлиб, бугунги кунда халқимизнинг корига ярайдиган, солиҳ фарзандлар бўлиб етишди.

Шўролар даврида Тошкент шаҳридаги барча корхона, ташкилотлар қатори биз ҳам пахта йиғим–теримида ҳашарга чиқардик. Одатдагидек раҳбаримиз Саидбек ака бўларди. Ҳашарга чиққан 10–15 кишилик отрядга ҳам раҳбар, ҳам ошпаз эди. Айниқса, кечки таомга тансиқ овқатлар тайёрлаб пахта теримидан қайтишимиз билан:

–Тез–тез ювининглар, овқат тайёр чанг бостиси билан, – деб ҳазиллашиб кутиб оларди. Биз ҳайрон қолардик. Ахир терган пахтамыз ейиш–ичишимизни қоплай олмайди-ку, деб. Кейинчалик билсак пахтага бормаидиганлардан, маҳаллий комитетдан пул ундириб, бизларнинг маиший ҳаётимиз учун сарфлар экан.

Йиллар тўхтовсиз ўтаверади. Ҳаётлик даврида яхшилик, эзгулик уруғини сочган инсоннинг умри боқий. Саидбек ака ҳам ҳаётдан ўтган бўлса-да, у киши сочган эзгулик ва яхшилик уруғлари инсон сифатида Ҳамидбек, Бобурбек, Улуғбеклар ҳаётида, олимлик сифатлари, шогирдлари, хусусан, мен билган факультетимиз домлалари Суннатулла Соипов, Нодира Соатова, Сурайё Эшонқулова, Жамолиддин Жўраев, Сурайё Дўстовалар фаолиятида иккинчи ҳаёти сифатида гуллаб яшнаб давом этмоқда.

ЖИЗЗАХЛИКЛАРНИ ЯХШИ КЎРАМАН

Салимова Дилнавоз Акмаловна,

Жиззах ДПИ доценти,

филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

“Жиззахликларни яхши кўраман, жиззахликларни яхши кўраман...”
Бобуршунос олим, Ҳасанов Саидбек Рустамович таваллудининг 75 йиллик муносабати билан хотирлаш, қадрлаш мақсадида ташкил қилинган Жиззах давлат педагогика институти конференция хабарномасини кўрганимдан буён шу сўз, шу эътироф бошимда чарх уради. Конференция шуъбаларидан бирига

мақола бердим, лекин нимадир менга, хаёлларимга тинчлик бермасди. Яна кўлимга қалам олиб, жиззахликларни, хусусан шогирдларини чин юракдан яхши кўрган мўътабар ИНСОН ҳақида хотираларимни ёзишга жазм қилдим.

2012 йил Тошкентга илмий иш бошлаш мақсадида устозим Нодира Соатова билан келиб, Наим Каримовга шогирд тушганман. Келишдан олдин устозим Нодира Соатова менга илм йўлида отадек меҳрибон раҳбар кераклигини айтиб, иккала зукко олимларнинг бириси (Саидбек Ҳасанов ёки Наим Каримов) раҳбарлигида номзодлик ишини бошласам охири хайрли бўлишини айтдилар ва эски ёзувни яхши билишим, манбалар билан ишлай олишим сабабли Саидбек Ҳасановга ҳам шогирд бўла олишимни қистириб ўтдилар. Тўғри, эски ёзувни яхши ўқий олишим аниқ, лекин рус тилини мукамал билишим, қолаверса, институтимизда манбашунос олимлар етарли бўлганидек, таржима билан шуғулланган олимлар йўқлиги мени, Наим Каримов раҳбарлигида “Шеърый таржимада шоир бадийий нияти ва поэтик маҳоратининг қайта ифодаланиши (Ойбек ва Ғафур Ғулум шеърлари таржималари мисолида)” мавзусида иш бошлашимга сабаб бўлди. Бахтимни қарангки, изланиш олиб борган йилларимда, иккала олимни сабоқларини олиш бахтига муяссар бўлдим. Чунки, “Қатағон қурбонлари” музейи директори Наим Каримов Адабиёт музейи биносидан иш юритар эдилар. Ҳар сафар устозимнинг олдиларига борганимда Саидбек Ҳасановдек улкан олимнинг суҳбатларини олиш бахтига муяссар бўлганман.

Саидбек Ҳасанов домла билан илк учрашувим ҳамон ёдимда. Жиззахдан шошиб-пишиб устозни олдига келар эканман, йўлда толиққаним сабабли, қолаверса, жуда барвақт етиб келганим учун музей креслосида хаёл оғушида ўтирар эдим. Шунда кимдир салом бериб, *“яхши ўтирибсизми?”* деган товушидан бошимни кўтардим. Ул кишини ҳайбатидан шошилиб ўрнимдан туриб салом бердим. Улар кимга келганимга қизиқдилар ва айтганимдан сўнг, *“эй, ҳали, Наим аканинг шогирдиман денг, жуда яхши раҳбар танлабсиз, улар бироз кечроқ келадилар, хонага кириб дам олиб тура қолинг”* дедилар. Мен ийманибгина *“шу ерда кута қоламан”* дедим. Шунда қаерлик эканлигим билан қизиқдилар, жиззахликман дейишим билан, *“эй, ҳа, бегона эмас экансиз-ку, мен жиззахликларни яхши кўраман! Бошқа вилоятли шогирдларим кўп, аммо жиззахликлар бошқачада. Мени шогирдларим Нодира, Сунатулло, Жамолиддин, иккала Сурайё қизларим қалай, яхши юришибдими, оилалари тинчми, ўзлари жавлон уриб ишлашаяптими?”*. Мен жавоб беришга шошиб қолдим, чунки устозлари ҳар бир шогирдининг исмини бирма-бир меҳр билан айтиши ақлимни шоширди.

Йиллар давомида улар билан кўп бора тўқнаш келдим. Бироқ домла ҳар сафар илиқ сўрашиш билан шогирдларининг саломатлигини сўрашни қанда қилмасдилар, шунинг баробарида илмий изланишларим билан қизиқар ва *“тезлатинг, жиззахликлар меҳнаткаш, изланувчан, илмга чанқоқ, ижодкор бўлади. Ахир сиз Жиззах сувини ичгансиз, ўйлайманки, сиз ҳам шундайсиз”* деб далда берардилар. Бу гаплар менга бир олам қувонч ва куч берарди. Шунда яна бир бора ҳис қилдимки, яхши сўз инсонга қанот бағишлар экан. Домла Саидбек

Ҳасанов сўзлари менга доим қанот, куч бағишлаб юради, десам муболаға бўлмайди.

Домла Саидбек Ҳасанов билан сўнгги учрашувим илмий ишимнинг ҳимояси арафасида бўлиб ўтди. Тадқиқот тайёр, барча талаблар бажарилган бўлишига қарамасдан, биргина маълумотга зарурат бўлгани боис, домла билан яна бир бор кўришиш насиб этган эди. Мен музейдаги ўзгаришларни билмай, домладан маълумотнома беришларини, сўрадим. Шунда домла кулиб, *“ҳозир раҳбар бошқа эканлигини, ундан сўрасам, албатта, ёрдам беришлигини”* айтдилар. Мен эса керакли маълумотномани олишга кирдим, лекин ишим битмай, тарвузим қўлтиғимдан тушиб, чиқиб кетаётганимда яна уларга дуч келдим. Мени ҳорғин, ғамгин ҳолда кўрган домла, алланечук бошқача бўлиб кетдилар ва ёрдам бера олмаганларидан хижолат бўлиб, *“қизим, хафа бўлманг неки бўлса яхшиликка, Худо хоҳласа, ишингиз бошқа жойдан битади”* дедилар. Домлага қарасам, мендан кўра ўзлари хафа бўлиб қолганларини сездим, устозларимга устоз бўлган забардаст олимнинг мунғайиб қолганларини кўриб, юрагим шув этиб кетди, *“Домла, Сизга катта раҳмат, узр, Сизни, безовта қилдим”* дея ортимга қайтдим. Ушбу воқеадан бир нарсани ўзим учун кашф этдим, дунё мана шундай бағрикенг, самимий, беғараз ёрдам бера оладиган инсонлар борлиги ҳам учун муқим турибди! Халқимизда бежиз айтилмаганки, *“Одам борки одамларнинг нақшидир”*, устоз Саидбек Ҳасанов ана шундай нақшли зукко олим, чин маънодаги инсон эдилар.

Ишонаманки, домла бу фоний дунёдаги қилган эзгу, илм-фан йўлидаги беҳисоб ишлари учун боқий дунёдан ажру савобларини олганлар! **Жойингиз жаннатда, руҳингиз роҳатда бўлсин, илоҳим!**

НАВОИЙНИНГ ЕТТИ ТУҲФАСИ

**Муртазоев Бобоназар Хуррамович,
Термиз ДУ доценти,
филология фанлари номзоди**

Ўзбек адабиётшунослигида ўз салмоғи ва салоҳияти билан ажралиб турувчи олимлар кўп, улар ичида фанимизнинг дарғалари, шу дарғаларга хос ва мос шогирдлар, улар ҳам кўп ва хўб, сараласанг сараси топилади, бу бор ҳақиқат. Фанимизнинг кўзга кўринган дарғаларидан профессор Ҳамид Сулаймон (1909–1979)ни барча билади, Ҳамид Сулаймоннинг шогирдлари чунон кўп, шу шогирдлар ичида фанимизда таниш олим Саидбек Ҳасан (1945–2019) ҳам бор, у илмда эришган ютуқлари билан ўзининг алоҳида мақомига эга. Саидбек Ҳасан ўз давридаёқ ўзбек фанида биратўла ҳам бобуршунос ва ҳам навоийшунос, кўшалок даражали заковатли олим сифатида танилган эди. Саидбек Ҳасан бобуршунос олим сифатида буюк Заҳириддин Муҳаммад Бобур

(1483–1530)нинг аруз илмига доир “Муфассал” (2–Б.356–357)³² асарининг нашрини амалга ошириши бўлди. Аммо асар “Мухтасар”³³ номи ила нашр этилди, бу ўзбек адабиётшунослигида кутулмаган ҳодиса ва катта шов-шувга сабаб бўлди, ҳатто фанимиз доврўғини чор-атрофга ёйишда ҳам бекиёс хизмат қилди. Китоб нашрининг муҳимлиги шунда эдики, аввало, нашрда “Муфассал” (“Мухтасар”) нинг³⁴ 344 саҳифалик тўлиқ факсимили илова этилган эди, бундан ташқари унинг 186 бетдан иборат ўзбек тилидаги матни (Б.З.М.–Б.17–203) киритилган эди. Буларнинг бари тенгсиз заҳмат самараси эди, тагин китобда Саидбек Ҳасаннинг ўн бетлик сўз бошиси (Б.З.М.–Б.5–13), шунингдек, тўрт бетлик изоҳлар (Б.З.М.–Б.207–210), кўрсаткичлар таркибида тўрт бетлик исмлар (Б.З.М.–Б.213–216), икки бетлик асар номлари (Б.З.М.–Б.216–217), географик номлар (Б.З.М.–Б.217–218), этник номлар (Б.З.М.–Б.218), ўн бетлик терминлар (1–Б.218–227), араб алифбосида алоҳида تيرمينلار كورساتگيچى (Терминлар кўрсаткичи.Б.З.М.–Б.228–240) ва бошқалар мавжуд эди. Бу китобнинг қадри ва қиммати ҳақида гап кетганда бир воқеани эслаيمان, 1992 йилнинг май ойлари эди, Саидбек Ҳасан Алишер Навоий номидаги Адабиёт музейи директори эди. Директорнинг хонасига кирсам, Саидбек Ҳасан ленинободлик (ҳозирги Хўжанд шаҳри, Сўғд вилояти маркази) таниқли олим Эргашали Шодиев билан суҳбатлашиб турган экан. Салом-алиқдан сўнг бир четга ўтиб ўтирдим, Эргашали Шодиев Ленинобод педагогика институтининг ўзбек тили ва адабиёти бўлими талабаларини Тошкентга саёҳатга олиб келган экан.

Ҳа, айтгандек, ташқаридаги фойеда бир тўда ёшлар музейнинг китоб дўконидан Алишер Навоий “Илк девони”ни талашиб-тортишиб харид қилишаётганларига кўзим тушган эди. Суҳбатдан шуни англадимки, Эргашали Шодиев “Мухтасар” (“Муфассал”)дан бир дона топиб беришни Саидбек Ҳасановдан илтимос қилди, жавобда бунинг иложи йўқлиги айтилди. Кейин билсам, Саидбек Ҳасановнинг ўзида ҳам китобдан бир дона қолган экан, ана сизга биргина китобнинг қудрати, шуҳрати, унинг нашридан йигирма йил ўтгандан сўнг ҳам харидорлари борлигининг, изловчиларининг борлигининг ўзи бунинг жонли исботидир.

Саидбек Ҳасан биламизки, Ҳамид Сулаймондек буюк олимнинг садоқатли ва эътиқодли шогирдларидан бири эди, бу икки устоз-шогирдларнинг ҳамкорликда, биргалиқда амалга оширган ишлари атрофдагилар учун ибрат ва намуна эди. Айниқса, уларнинг 1975 йилнинг март (26.03) ва май (26.05) ойларидаги Ҳиндистонга илмий сафарларини эслаб, Ҳамид Сулаймон ёзган эди:

32 Захириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. Нашрга тайёрловчи П.Шамсиев. –Т.: Юлдузча, 1989. Илова саҳифаларида асар номи “Муфассал” деб кўрсатилади.

33 Бобур Захириддин Муҳаммад. Мухтасар. Нашрга тайёрловчи Саидбек Ҳасан. Масъул муҳаррир филология фанлари доктори, профессор Ҳамид Сулаймон. –Т.: Фан, 1971. – Б.240.

34 Саидбек Ҳасаннинг ўзи ҳам кейинчалик асар номи “Муфассал” эканини эътироф этган эди.

“Икки ой давом этган Ҳиндистон сафарида мен билан бирга шогирдларимдан филология фанлари кандидати Саидбек Ҳасан иштирок этди”³⁵.

Юқоридаги хотира сўзлари Ҳофиз Хоразмий девони нашри сўз бошисида битилган, дарҳақиқат девоннинг топилиши, унинг қўлга киритилиши воқеаси алоҳида ҳодиса ҳисобланади. Бу айни замонда устоз-шогирдларнинг ҳамкорликда қўлга киритган ютуқларининг қутлуғ ва улуғ самараларидан энг қимматлиси эди. Ҳамид Сулаймоннинг таъкидлашича, ушбу чинакам тарихий воқеа 1975 йилнинг 18 май санаси, якшанба куни рўй берган экан. “Биз Ҳайдарободнинг машҳур ва муҳташам... Салоржанг музейининг шарқ қўлёзмалари хазинасида ишлар эдик” (Х.Ҳ. –Б.5). Ана ўшанда қўлга киритилган бу ноёб қўлёзма XIV асрнинг 2-ярми ва XV асрнинг ўрталаригача яшаб ижод этган, ҳозиргача тарихда маълум бўлмаган хоразмлик ўзбек шоири Абдурахим Ҳофизнинг шеърий девони бўлиб чиқди. Ҳофиз Хоразмий девонининг 1981 йили икки жилдлик китоб шаклида нашр этилгани мумтоз шеърият муҳиблари учун қувонарли ҳодиса бўлгани ҳаммага маълум³⁶.

Ҳофиз Хоразмий икки жилдли нашрининг биринчи жилдида устоз Ҳамид Сулаймоннинг ажойиб сўз бошиси берилган (Х.Ҳ.–Б.3–18) ва унда қўлёзмадаги девон жанрларининг жойлашув тартиби келтирилади. Девон қўлёзмасидаги жанрлар жойлашуви куйидагича: 1. Қасидалар – 9 та; 2. Таркиббанд – 1 та; Таржеббанд – 3 та; 4. Мухаммас – 1 та; 5. Марсия – 1 та; 6. Ғазаллар – 1052 та; 7. Мустазод – 2 та; 8. Қитъалар – 31 та; 9. Рубоийлар – 12 та. Девон қўлёзмасидаги жанрлар жойлашув тартиби бизга Алишер Навоийгача бўлган девон тузиш анъанаси қоидаларини англашда қўл келади, биз бу муҳим жиҳатга кўпида эътибор қаратмаймиз. Аслида форс-тожик адабиёти намояндаларининг девонлари ҳамиша қасидалар билан бошланади.

Саидбек Ҳасан навоийшунос сифатида ҳам йирик ишларни амалга оширди, айниқса, бу борада олимнинг “Роман о Бахраме”³⁷ ва “Навоийнинг етти тухфаси” (Ҳ.С.– Б.192) монографиялари буларнинг тўлиқ исботидир. “Роман о Бахраме” монографияси катта меҳнат самараси экани аниқ, зотан Саидбек Ҳасан асарни ўзи рус тилида ёзган эди, олим рус тилини мукамал билар эди. Унинг, дастлабки бобида Низомий (1141–1209) “Ҳафт пайкар” (“Етти гўзал”), Деҳлавий (1253–1325) “Ҳашт беҳишт” (“Саккиз жаннат”), Алишер Навоий (1441–1501) “Сабъаи сайёр” (“Етти сайёҳ”) дostonларининг қолипловчи ва мустақил ҳикоятлари сюжет ва композицион асослари ўзаро қиёсан таҳлил

35 Хоразмий Ҳофиз. Девон. Икки китобда. 1-китоб. Нашрга тайёрловчилар Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби, Беруний мукофоти лауреати, филология фанлари доктори, профессор Ҳамид Сулаймон ва филология фанлари кандидати Фозила Сулаймонова. –Т.: Ўз КП МК нашриёти, 1981. –Б.4

36 Хоразмий Ҳофиз Девон. Икки китобда. К.2. Нашрга тайёрловчилар Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби, Беруний мукофоти лауреати, филология фанлари доктори, профессор Ҳамид Сулаймон ва филология фанлари кандидати Фозила Сулаймонова. –Т.: Ўз КП МК нашриёти, 1981.–Б.304

37 Ҳасанов Саидбек. Роман о Бахраме // Отв.ред. С.Юлдашева/. –Т.: Изд-во лит. Искусства, 1988. – 208 с.

назаридан ўтказилади ҳамда тааллуқли хулосалар ясалади. Иккинчи боб образлар тизими масаласига бағишланган, унинг илк фаслида Баҳром образи, унинг тарихий-афсонавий асосларига назар ташланади, шунингдек, ҳар учала дostonнинг қолипловчи ҳикоятлари қиёсий ўрганилиб, улардаги шоҳ Баҳром ва канизаклар (Низомийда Фитна, Деҳлавий ва Навоийда Дилором) образи атрофлича ёритилади³⁸. Шу билан бир қаторда Алишер Навоийнинг Баҳром образи, Баҳром тарихининг ёритилиши, қиссахонлар масаласида устозлари Низомий ва Деҳлавийга нисбатан бир оз эътирозларига урғу берилади.

Монографиянинг кейинги боблари “Рақамлар рамзи” (“Символика чисел”. Р. о. Б. С.114–137) ва “Ранглар жилоси” (“Цветовая гармония”. Р. о. Б.–С.138–153) деб номланиб, етти рақами ва етти ранг уларнинг пайдо бўлиш тарихи турли жаҳон халқларининг анъаналари билан вобаста ҳолда, бу удумлар ва расм-русумларнинг пайдо бўлиш илдизлари боғлиқ ҳодисалар атрофлича очиб берилади. Етти рақамининг пайдо бўлиш тарихи жаҳоннинг ҳар бир халқида ўзига хослик билан ажралиб туради, шу йўсин етти ранглар, уларнинг табиатда мавжуд ранглар ила муштараклик касб этиши жуда ишонарли исботини топган. Етти рақамининг Шумер (Вавилония – Бобил)да, хиндларда, юнонларда, яҳудийларда, зардуштийларда, христианларда, мусулмонларда ва бошқа динлардаги талқини асосли равишда қараб чиқилади. Ранглар, уларнинг ҳафта номларига, сайёралар атамасига боғлиқ жиҳатлари қисман Низомий “Ҳафт пайкар”, Деҳлавий “Ҳашт беҳишт”, асосан Алишер Навоийнинг “Сабъаи сайёр” достони сюжети мисолида таҳлил этилади. Қиссахонлар – етти иқлимдан ташриф буюрган сайёҳлар, улар ҳикоятларни ҳафтанинг маълум кунлари шоҳ Баҳромга нақл қиладилар. Ҳикоятларнинг нақл этилиши шанбадан ибтидо топади, воқеалар қора қасрда кечади, зотан шанбанинг ҳомийси Сатурн (Кайвон ёки Зухал) сайёраси ҳам қора ранглидир. Иккинчи ҳикоят якшанба олтин қасрда ривоят этилади, якшанба сайёралардан Қуёшга тўғри келади, унинг ранги сариқдир. Душанба Ой куни, унинг ранги яшил, инчунин қаср ҳам яшил рангли, сешанба – Марс (Миррих ёки Баҳром) сайёраси куни, унинг ранги лаъл мисол, яъни қизил тусли, қаср ҳам қизил рангдадир. Чоршанба базм мовий тусли қасрда бўлиб ўтади, мовий, яъни кўк рангнинг ва чоршанба куннинг ҳомийси Меркурий (Уторид) сайёрасидир. Пайшанба воқеалар сандал (жигар ранг) тусли қасрда рўй беради, пайшанбанинг ҳомийси Юпитер (Муштарий) сайёраси, унинг ранги сандал тусли, аниқроғи жигар ранглидир. Ниҳоят жума куни – ҳафта интиҳоси, унинг ранг тимсоли кофурий тусли, тўғрироғи оқ ранглидир, бу куннинг ҳомийси Венера (Зухра) сайёраси, воқеалар ҳам кофурий (оқ) қасрда бўлиб ўтади. Кўринадики, шоҳ Баҳром ҳафтанинг маълум кунлари турли рангли қасрларда сайёҳлардан ҳикоятлар тинглайди, диққатлиси шундаки, барча иштирокчилар қаср рангига монанд либосда бўлишган, қасрда ҳам ҳамма ашёлар қаср рангига мослаштирилган. “Поэма о Бахраме” (“Баҳром ҳақида дoston”) монографиясининг тугалланма боблари “Бадийий ифода воситалари” (Р. о. Б. – С.154 –176) ва “Вазн ва қофия” (“Метр и рифма”. Р. о. Б. – С.177–190)

38 Абулқосим Фирдавсий (934–1020) “Шоҳнома”сида канизак номи Озода.

тарзида номланиб, мавзулар моҳиятига тааллуқли масалалар “Ҳафт пайкар”, “Ҳашт беҳишт” ва “Сабъаи сайёр” достони асосида ёритиб берилади.

Биламизки, “Қадимги Шарқда етти рақами муқаддас саналиб, ҳафта кунлари номи билан юритилган, ҳар бир сайёра маълум тушунчани ифода этган: Зухал (Сатурн) – юксаклик ва бахт-толе белгиси, гоҳо бахтсизлик аломати, шанбанинг ҳомийси, қора рангнинг рамзий ифодасини беради, ҳафта ибтидоси. Ҳафтанинг иккинчи куни якшанба – Қуёш куни, сариқ рангли, ҳафтанинг учинчи куни душанба – Ой куни, рамзий ранги – яшил, ҳафтанинг тўртинчи куни сешанба – Миррих (Марс), жанг ва момақалди роқ тангриси, мунажжимлар уни шумлик ва фитна юлдузи тарзида ҳам талқин этган, рамзий ранги – қизил. Ҳафтанинг бешинчи куни чоршанба – Уторид ёки Аторуд (Меркурий) фалак котиби, адиблар ҳомийси, ранг белгиси – кўк, ҳафтанинг олтинчи куни пайшанба – Муштарий (Юпитер) фалак қозиси, улкан сайёра, бахт юлдузи, мунажжимлар уни муборак ва табаррук билишган, ранги – жигар ранг. Ниҳоят жума куни, бу куннинг юлдузи – Зухра (Венера), у оқ рангнинг тимсоли, фалак созандаси, фалак хонандаси ва фалак малаги, гўзаллик ва шодлик маъбудаси. Шарқда Зухра юлдузига сиғиниш жуда кучли бўлиб, гўзаллик маъбудасининг чиганоқ ичида туғилиш ҳақидаги афсона кенг тарқалган, оқ ранг – оқ марварид – дурдир”³⁹.

Саидбек Ҳасаннинг айна шу мавзудаги “Навоийнинг етти туҳфаси”⁴⁰ китоби ҳам кўп жиҳатлари билан алоҳида қутбларни намоён этади. Китобнинг мундарижасидаги номланишларнинг ўзи қўйилган масалаларнинг нечоғлиқ даражада долзарблигини аниқ ва тиниқ ифодалаганига амин бўламиз. Марҳамат китоб боб ва фаслларининг аталишига эътибор қаратинг: Кириш (Н.е.т.Б.3–18); “Саргузаштнинг ёрқин учкунлари” (Н.е.т –Б.18–46); “Ибратомуз ҳикоялар оламида” (Н.е.т –Б.47–117); “Афсоналарда шаклланган образ” (Н.е.т –Б.117–131); “Муҳаббатнинг гавҳар қатралари” (Н.е.т –Б.131–139); “Ҳикояларда яширинган ҳақиқат” (Н.е.т–Б.139–152); “Рақамларнинг рамзий жилвалари” (Н.е.т –Б.152–161); “Гўзалликдаги ранглар олами” (Н.е.т –Б.161–187); “Ишк достонининг ибрати” (Н.е.т –Б.187–189). Англашиладики, ўзбек тилида ва бу тилнинг кўркам ибора ҳамда ифодаларида Низомий, Дехлавий, Ашраф⁴¹, Алишер Навоий достонларидаги Баҳром ва канизак⁴², ҳикоятлардаги турфа тимсоллар, уларнинг хос хусусиятлари, қизиқарли саргузаштлари, рақамлар рамзи, ранглар олами, хусусан, етти рақами сирлари, етти ранг сеҳрлари ўзаро таққосланиб, ғаройиб хулосалар ила яқунланиб, ўзбек китобхонига арзигулик туҳфа яратилганига гувоҳ бўламиз.

39 Муртазоев Б. Алишер Навоий “Сабъаи сайёр” ва Амир Хусрав Дехлавий “Ҳашт беҳишт” достонларининг қиёсий таҳлили. Фил. фан. ном. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. –Т., 1991 йил. – Б.99

40 Ҳасанов Саидбек. Навоийнинг етти туҳфаси. –Т.: Гафур Ғулом номидаги нашриёт – матбаа бирлашмаси, 1991. Б.12– 192 б.

41 “Ҳафт авранг” – “Етти тахт”. 1440 йилда ёзилган, вафоти 1460 йил.

42 Ғалати томони Ашраф қолипловчи ҳикоятида канизак тимсоли йўқ.

Саидбек Ҳасаннинг ўзбек китобхонлари учун яна бир қимматли ва қиймати беқиёс тухфаси улуғ устоз, қадрли юксак мураббий, олимлар муаллими “Ҳамид Сулаймон ҳақида хотира ва мақолалар”⁴³ тўпламидир.

Тўплам саҳифаларидан жой олган устоз Ҳамид Сулаймон замондошларининг, дўстларининг, ҳамкасбларининг, шогирдларининг хотиралари, ёдномалари, эсдаликлари кишини ўзга оламга олиб киради. Ёдномалардан иборат тўпламда Ҳамид Сулаймоннинг фанимиз равнақи йўлидаги беминнат хизматлари, олимнинг мутафаккир шоир Алишер Навоий ижодиёти бўйича қўлга киритган улкан ютуқлари, хуллас, устознинг ҳаёт йўли илмий фаолияти қизиқарли тарзда ёритиб берилган. Ҳамид Сулаймон 1967 йили ташкил этилган Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейининг директори вазифасида қутлуғ ишларни амалга оширди. Шулардан энг муҳими “Адабий мерос” номли илмий мажмуа бўлиб, бу мажмуа кейинги йиллар махсус журналга айланди. “Адабий мерос” журнали Ўзбекистон Республикаси ФА Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейи номидан чоп этила бошлади. Журналнинг ҳар йили тўрт сони нашр этилиб, унда ўзбек тили адабиёти фанининг турли жабҳаларида олиб борилаётган илмий изланишлар ёритилар эди. Устоз Ҳамид Сулаймоннинг саъй-ҳаракати эвазига 1978 йили ЎЗР ФА Қўлёзмалар институти ташкил этилиб, у кишининг вафотидан сўнг институтга Ҳамид Сулаймон номи берилди. Эндиликда “Адабий мерос” журнали ЎЗР ФА Ҳамид Сулаймон номидаги Қўлёзмалар институти номидан чоп этила бошлади, бу 1979 ва 1993 йилларга тўғри келади. Таассуф олдинга Ҳамид Сулаймон номидаги Қўлёзмалар институти тилга олинмай қўйилди. Ўз мундарижаси билан “Ўзбек тили ва адабиёти” журнаliga тенглаша оладиган “Адабий мерос” журнали фаолияти ҳам тахминан 1993 йилга келиб тўхтатилди. ЎЗР ФА Алишер Навоий номидаги давлат Адабиёт музейидан ана шу “Адабий мерос” номли илмий журнални қайта тиклашини истаб қоламиз.

Саидбек Ҳасан ўз фаолияти давомида фанимиз учун кўплаб хайрли ишларни амалга оширди, унинг Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг “Маҳрами асрор топмадим...”⁴⁴, “Мубаййин”⁴⁵, Комрон Мирзо “Девон”и⁴⁶ нашрлари ва бошқалар шулар жумласидандир. Олимнинг яна қатор ишлари мавжуд, булар билганимиз, биз билмаганимиз қанча! Саидбек Ҳасан меҳрибон инсон эди, менинг у киши билан танишишимга сабаб бўлган омил, илмий мавзуларимизнинг муштараклиги эди. Мавзу муштараклиги боис биз бир-

43 Ҳаёт васфи. – (Ўзбек адабиёти бўстони). –Т.: Адабиёт ва санъат, 1988. – 704 б. Мундарижа: Ҳ.Хоразмий: Ғазаллар, қитъалар, рубоийлар. Саккокий: Ғазаллар, қасида. Атоий: Ғазаллар. Гадоий: Ғазаллар, мустазод, қасида. – Б.96.

44 Бобур, Заҳириддин Муҳаммад. Марҳами асарор топмадим... Париж девони нусхаси: Шеърлар (Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи С.Ҳасан). – Т.: Ёзувчи, 1993. – 80 б.

45 Бобур З.М. Мубаййин. Нашрга тайёрловчи: Саидбек Ҳасан, Ҳамидбек Ҳасан. – Т.: Халқ мероси, 2000. – 184 б.

46 Мирзо Комрон. Девон: Ғазаллар. Нашрга тайёрловчи: Саидбек Ҳасан. –Т.: Ёзувчи, 1993. – 80 б.

биримиз билан танишганмиз, бу танишув менга кўп фойдали бўлган. Саидбек ака менга очиги катта ёрдам кўрсатган, у киши туфайли “Адабий мерос”да мақолаларим эълон қилинди, ҳимоямда ўзлари менинг илмий ишимга биринчи оппонент бўлди. Устознинг ётган жойлари обод, руҳлари шод бўлсин!

ЗУККО ОЛИМ ВА БЕНАЗИР УСТОЗ

**Тожибоева Муқаддас Абдурахимовна,
Андижон ДУ доценти,
филология фанлари доктори**

Саидбек Ҳасановни ёд олганимизда бутун ҳаётини эски ёзувда битилган адабий, илмий, тарихий ёзма манбаларни ўрганишга, уларни аслидек етказишга бағишлаган ва бу йўлда катта-катта илмий тадқиқотларни олиб борган зукко олим кўз олдимизда гавдаланади. Саидбек Ҳасанов умрининг асосий қисмини Шарқшунослик ва Қўлёзмалар институти (ҳозирги Алишер Навоий музейи)да, қадимий манбалар оламида ўтказганлар.

Устоз амалга оширган ишлар салмоғи ва кўлами у кишининг чин маънода ҳақиқий матншунос эканлигини далиллайди. С.Ҳасанов қанчадан-қанча қадимий адабий матнларни тиклади, уларни илмий муомалага олиб кирди. Қолаверса, устоз С.Ҳасановнинг ташқи кўринишларидан юқори маданиятлиги, ўз ички интизомига эга бўлган қатъиятли олим эканликлари шундоққина билиниб турар эди. Суратлари баланд қоматли, улуғвор, вазмин, сийратлари содда, самимий, камтар бу устозимизни аввалига китоблари, мақолалари орқали сиртдан таниганман. Кейинроқ “Юсуф Сарёмий ва унинг ижодий мероси” мавзусидаги номзодлик диссертациям устида ишлаётган пайтимда устозни яқиндан танишга муваффақ бўлдим. Табиийки, мавзу юзасидан манбаларни йиғиш, ўрганиш мақсадида Шарқшунослик ва Қўлёзмалар институтида кўпроқ ишлашим керак эди. Жоиз бўлса, айтоламанки, ҳаёт йўлимда, илм йўлида чинакам устозлардан таълим-тарбия олганимдан, уларнинг кўрсатмаларидан нафланганимдан бахтиёрман. Яъни қўлёзмалардан фойдаланиш, матнлар устида ишлаш, баёзлар, девонларни синчиклаб текширишнинг йўл-йўриқларини илк бор устоз Саидбек Ҳасановдан ўрганганман, олимнинг билим-маърифатидан баҳра топганман. Домла қўлёзмалар устида ишлашни уқтирар эканлар, жуда сокин ва босиқ оҳангда сўзлар, содда ва ихчам шаклда ўз фикрларини баён қилар эдилар. Ҳатто, “хайрли ишга қўл урибсиз” дея далда берганлар. Бу эса ўз пайтида менга маънавий куч сифатида мақсадим йўлида эҳтирос билан, иштиёқ билан изланишимга туртки бўлган.

Домлани ёд олганда у киши билан боғлиқ ибратли, эса қоладиган лавҳалар кўз олдимдан ўтаяпти. Адабиёт музейи биносида жойлашган “Мумтоз сўз” нашриётига, устозим профессор Ҳ.Болтабоевнинг ҳузурларига тез-тез бориб турардим. Қарангки, кўп ҳолларда адабиёт илми билимдонларининг

сухбатлари устидан чиқардим. Бу икки забардаст олимнинг мумтоз адабиёт, адабий алоқалар, матншунослик, манбашунослик хусусида узундан-узун суҳбатларида қатнашишга муваффақ ҳам бўлганман. Мен уларни жон қулоғим билан эшитар ва зимдан кузатар эдим. Уларни суҳбатидан баҳраманд бўлган киши адабиёт илмидан жиддий мушоҳадалару теран таҳлилларга бой маъруза тинглагандек бўларди, гўё. Устозлар ўрни келганда тағ замирида дақиқ маънолар, тағдор фикрлар яширинган ҳазил-мутойибалар ҳам қилиб, самимий кулишиб ҳам олар эдилар. Шунда уларнинг сиймосида ўз касбига фидоий, заҳматқаш, салобатли олимларни кўрганман. Устозларнинг суҳбатидан англаганим: улар қилмоқчи бўлган ишларини бажаришлари биланоқ унутишади, янги, кейинги қилиши зарур бўлган ишларни ўйлашади, бирор жиддий ишга қўл уришни режалаштирсалар “қийин” деган сўзни унутадилар, бу сўз улар учун бегона. Янги режадаги ишни амалга ошириш учун ҳузур-ҳаловатдан воз кечадилар. Шунинг учун ҳам улар тўхтовсиз илгарилаб бордилар. Мана бу жиҳатлар ҳаммамиз учун ибрат.

Назаримда, Саидбек домла аклий шуури билан ўзини доимо адабиётшуносликдан қарздор ҳис қилган. Ва шунинг учун ҳам ҳаётининг маъносини холис илм тарқатиш учун доимий билим хазинасини оширишдан иборат деб билган. Илмий муаммоларга, чигал баҳсларга ўзини бахш эта олган. Энг муҳими, бу билан ўзини бахтиёр ҳис қилган. Янада асосийси, ўз билимларини башарият хизматида бера олган, адабиёт дунёсидан ҳеч қачон узилмаган, ижтимоий ҳаётдаги фаоллигини ҳеч қачон тўхтатмаган. Буларнинг бариси – адабиёт илмида нечоғлик юқори поғонада эканлигининг белгиси.

Адабиёт яшар экан, илм барқарор экан, демак, устоз Саидбек Ҳасанов ҳам барҳаёт.

УСТОЗ ХОТИРАСИ – ҚАЛБДА АБАДИЙ...

**Кенжаева Пошшажон Умидовна,
ТДШУ доценти,
филология фанлари доктори**

Ҳаётнинг икки қонунияти, яъни туғилиш ва ўлим олам яралибдики, ҳар бир инсон умрининг асосига айланган табиий ҳодиса ҳисобланади. Айнан шу иккита ҳодиса оралиғида кечган умрни ҳамма ҳам бир хил яшаб ўтади дея олмаймиз. Кимдир бу умрни бойликка, кимдир шон-шуҳратга, кимдир эса китобга, илмга бағишлайди. Умрини бойликка, шон-шуҳратга бағишлайдиган инсонлар кўп бўлиши мумкин, аммо чин маънода ўзини илмга бахшида қиладиган инсонлар кўп эмас, албатта. Чунки илмнинг машаққати, заҳмати олдида ҳамма ҳам бирдек меҳнат қилишга қодир эмас, қолаверса, илмий ижод инсондан қобилият, истеъдод талаб этади. Умрини илмнинг ана шундай машаққатларига бахшида қила олган камтарин олим, устозимиз Саидбек Ҳасанов минг афсуслар бўлсинки, бугун ораמידа йўқ....

Устозни эслаганда, авваламбор, уларнинг самимийлиги, ким бўлишидан қатъий назар йўқлаб келган одамни ҳар доим очик чеҳра ва табассум билан қарши олишлари, шогирдларига доимо ёрдамсеварлиги, одамийлик нуқтаи назардан камтарона фазилатлари кўз олдимизда гавдаланади. Профессор С.Ҳасанов манбашунос олим сифатида мутафаккир шоир Навоий ва Бобур ижодини тадқиқ этди, ўзбек мумтоз адабиётига оид бир қатор илмий мақолалар ва рисоалар яратди. Шу маънода С.Ҳасанов ўзбек мумтоз адабиётшунослиги ривожига катта ҳисса қўшган олимлардан бири ҳисобланади. Олим бир неча йиллар давомида ЎзР ФА Алишер Навоий номидаги давлат Адабиёт музейида директор лавозимида фаолият юритдилар. Ўша пайтларда улар бошчилигида музейида матншунослик ва манбашунослик йўналиши бўйича бир қатор илмий тадқиқотлар олиб борилди, мумтоз матнлар шарҳига оид кўпгина тадқиқотлар яратилди. Уларнинг шарофати билан музей кутубхонаси нодир қўлёзма асарлари билан бойитилди, музей экспонатлари келажак авлодга ҳам хизмат қилиши учун кўз қорачиғидек асраб келинди. Шу маънода олимни музейшунос, деб ҳам эътироф этишимиз керак.

Устоз хотираси бугун қалбларда мангу яшайди, уларнинг берган сабоқлари шогирдлар учун ҳар доим йўлни ёритувчи шамчирокдир. Камтарин Устозимизнинг жойлари жаннатда бўлсин, пок руҳлари шод бўлсин!

Шу ўринда бир нарсани чин дилдан таъкидлашни хоҳлардимки, халқ тили билан айтганда, бугун ёки ҳозир “инсон инсонга ғанимат”. Бугун атрофимиздаги яқин инсонларимизни тириклигида қадрлашга одатланайлик, зеро шоир Ғ.Ғулом айтганидек умрнинг маъносини қалбан англаб яшайлик:

*Бир оннинг баҳосин ўлчамоқ учун,
Олтидан тарозу, олмосдан тош оз.
Нурлар қадами-ла, чопган секунднинг,
Барини тутолмас аюҳаннос овоз...*

ИЛМГА БАҲШИДА УМР

**Маъмура Рашидова Хайруллаевна,
Алишер Навоий номидаги давлат Адабиёт музейи
катта илмий ходими, хаттот
филология фанлари номзоди**

Бугун умри давомида илм олишга интилан, чет тили ва маданий мерос масалаларига эътиборни қаратган, адабиёт ва маърифат соҳаларини чуқур ўзлаштирган, уларни ўрганиб кейинги авлодга етказишда жонбозлик кўрсатган, меҳнаткаш ва серғайрат ташкилотчи сифатида ўз даврининг етук, таниқли олимларидан бири Саидбек Ҳасановдир.

Мен 1975 йили илк бор Алишер Навоий номидаги адабиёт музейига ишга келганимда жамоа шундай қизғин иш палласида эди. Адабиёт музейи ходимлари улуғ устоз Ҳамид Сулаймон раҳбарлигида жуда фаол ва жўшқин

меҳнат қилардилар. Экспозиция, илмий бўлимлар, илмий журнал, типография сингари тармоқлар мавжуд эди. Илмий бўлимларда энг қадимги ёзма ёдгорликлардан тортиб, қўлёзма ва тошбосма китоблар фонди, ёзувчилар архиви, ёзувчи ва шоирлар, адиблар ҳаёти ва илмий ижодини ўрганиш ва тарғиб қилиш ишлари билан шуғулланувчи мутахассислар шаклланган эди. Саидбек Ҳасанов ана шу қайноқ илмий ҳаётнинг кўзга кўринган вакили эди. Саидбек Ҳасанов илмий фаолиятини устози Ҳамид Сулаймон раҳбарлигида бошлаб, Ҳамид Сулаймоннинг ташкилотчилик ишларида ҳам ҳамisha ёнма-ён бўлди. Бу айниқса, Адабиёт музейи илмий бўлимлари асосида Қўлёзмалар институтининг ташкил этилишида яққол намоён бўлди. Бўлимлар фаолиятини ёритувчи расмлар альбомини тузишда, таклиф ва режаларни шакллантириб юқори ташкилотларга етказишда Саидбек Ҳасановнинг хизматлари жуда катта. Навоий юбилеи тадбирларини ташкил этиш, буюк алломалар ҳаёти ва ижодини тарғиб этувчи экспозицияларни яратиш, қўлёзма ва тошбосма асарларни нафақат ўз юртимизда, балки чет эл маданият масканларида сақланиб келинаётган Шарқ мутафаккирлари қаламига мансуб асарларни излаб топиш ишларида Ҳамид Сулаймон билан ҳамнафас, ҳамкор бўлди. Бу жуда катта салоҳиятни талаб қиладиган вазифа бўлиб, етарли илмий малака соҳиби бўлмиш С.Ҳасанов жуда кўп қўлёзма манбаларнинг аслини олиш имконияти бўлмаган тақдирда фото нусхаларини ватанга келтиришга муваффақ бўлган.

Бобур ва бобурийлар сулоласига мансуб ижодкорларнинг асарлари билан қизиқиш, айниқса, Ҳиндистон қўлёзма фондлари ва кутубхоналарига бўлган сафарларида янада ошди. Бизда маълум бўлмаган асарлар билан ўша ерда танишдилар, нусхаларини олишга муваффақ бўлдилар. Мен шу ўринда Комрон мирзо девони ҳақида гапирмоқчиман. Девоннинг бир неча нусхасини келтирган Саидбек Ҳасанов уларни чуқурроқ ўрганишга киришди. Асарнинг илмий-танқидий матнини тузди. 2004 йиллар эди чамамда. Бир кун Комрон мирзо девонининг илмий-танқидий матнини тузганларини, шу матнни настаълиқ хуснихати билан кўчириб беришимни сўрадилар. “Бизда қўлёзмаларнинг асл нусхаси йўқ, сиз кўчирган нусха Адабиёт музейида асл нусха сифатида қолади”,- деб айтдилар. Мен бу илмий-танқидий матнни кўчириб бердим. Шу матн илмий аппаратлари, изоҳлари, табдиллари билан нашр этилди. Саидбек Ҳасановнинг бу ишида камтарона меҳнатим билан иштирок этганимдан фахрланаман.

Инсон ўтган умрига назар солар экан, ҳаёт уни кимлар билан учраштирди, забардаст, зукко лекин жуда камтар инсонлар сенда қандай таассурот қолдирди, уларга эргашиб нима ишларни қила олдинг, деган фикрлар ғужғон урар экан. Адабиёт музейи даргоҳида Ҳамид Сулаймон, Азиз Қаюмов, Саидбек Ҳасановдек раҳбарлар билан бирга ишлашга мушарраф бўлдим. Уларга муносиб шогирд бўла олдимми деб ҳижолат бўламан. Шу даргоҳда бирга ишлаб бу дунёдан ўтганларнинг хотираси ёдимизда, охиратлари обод бўлсин!

УСТОЗ ЁДИ

**Жумаева Салима Чўяновна,
Қарши ДУ доценти,
филология фанлари номзоди**

Дейдиларки, вақтни тўхтатиб бўлмайди. Йиллар – инсон умрини бир маромда соат қапгири миллари орасидан ўтказаверади... Ўша олис аспирантлик хотираларимни қоғозга тушираётим, беихтиёр бағрикенг, иссиқ дийдор, ҳар бир гапини чертиб–чертиб айтадиган аллома устоз – Саидбек Ҳасановни эсладим.

Профессор Саидбек Ҳасан (илмий жамоатчилик домлани шундай деб атарди)дек катта олимни биринчи мартаба 1992 йил 9-февраль куни Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Алишер Навоий номидаги Адабиёт институтида мутафаккир шоир Алишер Навоий таваллудининг 551 йиллигига бағишлаб ўтказилган илмий-амалий анжуманида кўришга муяссар бўлган эдим. Анжуманда устоз Ўзбекистондаги йирик матншунос олимлардан бири сифатида Алишер Навоий асарларининг қўлёзма нусхалари ва нашрлари хусусида маъруза қилган эди.

Устоз билан жиддий танишувим эса 1996 йилнинг ёз ойларида юз берган. Шаҳри азим Тошкентнинг Навоий кўчасида жойлашган ўша мухташам бино – Ўзбекистон Фанлар Академияси Ҳ.С.Сулаймонов номидаги Қўлёзмалар институтига номзодлик диссертациямни илмий семинардан ўтказиш ниятида, қолаверса, бу кутлуғ масканда фаолият юритаётган устозлардан катта иш олдидан фотиҳа олиш илинжида бироз ҳадик, бироз қўрқув билан кириб борганим ҳамон эсимда...

Тадқиқот мавзуим халқ эртаклари, мифологик афсоналар, уларнинг яратилиш асослари хусусида бўлганлиги боис, семинар мажлиси адабиёт, тарих, этнография, маданият ҳақидаги баҳс ва мунозаралар тарзида, самимий ва ишчан руҳда ўтган эди. Илмий семинар аъзолари ўртасида, айниқса, ғоявий яқдиллик, ижодий бирлик шундоққина сезилиб турарди. Айни қизгин мунозаралар жараёнида мен Профессор Саидбек Ҳасанни кўхна Шарқ мифологиясининг зукко билимдони сифатида кашф этдим. Ўша онда устознинг бир фикри менга жуда ёқиб тушди ва шу заҳотиёқ ён дафтаримга ёзиб олдим, кейинчалик диссертациямга киритдим. Устоз шундай деган эди: *“Ғарб – оқил, Шарқ – донишманд, Ғарб – кенглик, Шарқ – теранлик, Ғарб – ҳаракат билан яшаган, Шарқ эса орзу – умид билан. Хаёл, умиддан афсоналар, эртаklar тугилади, кейинчалик улардан фалсафий тизимлар шаклланади. Халқ эртаклари, афсоналари ёзма адабиёт ва фалсафа фанининг манбаидир. Олимлар Шарқ миф-афсоналари ва эртаklарида нафақат чуқур фалсафий тушунчалар, балки, барча фалсафий оқимларнинг ибтидосига гувоҳ бўлганлар”*.

Англадимки, домла илмий дунёқараши, мушоҳадаси кенг ва теран фикрли олим сифатида адабиётшуносликка ҳамда ижтимоий фанларга оид билимларнинг барча соҳасида баробар баҳс юритиш доирасидаги кучли илм

соҳиби. Шунингдек, ёшларнинг илмий салоҳиятини холис баҳолай оладиган зукко устоз сифатида уларни тадқиқот ишга бепарволик билан ёндашишдан огоҳлантириб, ўқиб-ўрганишга, изланишга даъват ва илҳом берадиган жонли қоя экан. Жасорат ва шижоатни биринчи ўринга қўйган шогирдлар меҳнатини қадрлаш, уларга илм ворислари сифатида баҳо бериш, уларнинг ютуқ ва камчиликларини эътироф этишда устоз намуна вазифасини ўтай оладиган инсон экан.

Устоз шиддат билан равнақ топаётган ўзбек фольклоршунослиги, янгича йўналишлар, умидли ёшлар ҳақида сўзлай туриб, *“Муҳим мавзуга қўл урибсиз. Ўқинг. Кўпроқ ўқинг, изланинг. Ҳа айтганча, тунов кунни Ўлжас Сулаймонни ўқиб туриб, бир ажойиб фактларни учратдим. Ўқишга бераман, фойдаланиб қолинг”* дедилар. Яна қўшимча қилиб, *“Бу қизимиз Фозила Сулаймонованинг ёшлигига ўхшайди-я”* дедилар. Ўша кундан бошлаб, қачон, қаерда учрашиб қолсак,

“Фозила Сулаймонованинг ёшлиги” деб атайдиган бўлдилар.

Ўша кундан бошлаб, бутун куч ва қалб кўрини илмга бағишлаган, буни ўзи ҳам ҳис этадиган олимларга хос кўтаринки кайфиятда юрадиган, истараси иссиқ бу инсонни кўрсам, очиги хурсанд бўлиб кетардим.

Бўйдор, юзидан алломалик нури балқиб турадиган хушрўй бу инсон бир қарашда қаттиққўл, сиёсатдон одамга ўхшаб кўринарди. Ҳақиқатда эса у ғоят зийрак, кўнгли очик, адабиётшунослик соҳасига кириб келаётган ҳар бир истеъдодли ёшларни қўллаб-қувватлайдиган инсон эканлигини ўша кунни ҳис қилдим.

Устоз ёшлар билан ўзи ўртасига тўсиқ қўймасди. Улар билан илмий ёхуд бошқа мавзуларда яйраб – ёшариб суҳбатлашганлигига кўп бора гувоҳ бўлганман. Устоз нафақат маслаҳатчи, ўрни келганда ёшларни эшитишни ҳам биларди. Шундай кезларда домланинг теварагида гиргиттон бўлгувчи шогирдларига жуда ҳавасим келарди. Назаримда, домла бизни ҳам ўз шогирдларидан кам кўрмасди.

Домла илмий раҳбарим атоқли фольклоршунос олим, профессор Комилжон Имомовни илмли, зиёли ва ўта интизомли инсон сифатида ҳурмат қиларди. Бир гал:

“Илмий раҳбарингиз халқ оғзаки ижодининг зўр билимдони. Фольклор илмини чала тушунадиган “зиёли”ларнинг чала мулоҳазаларига мураса қилмайдиган олим, ўта меҳнаткаш ва жуда камтар инсон. Уларга муносиб бўлинг” дедилар.

Мен ўша олис аспирантлик йилларимда ана шундай улуғ инсонлар даврасида – уларнинг суҳбатини тинглаш, сабоқларини олиш бахтига мушарраф бўлганимдан ҳар вақт фахр ҳиссини туйиб яшайман. Бир асарда ўқиганим: *“Донишмандлар панд-насиҳатлари билан эмас, инсоний аъмоли, шахсий ибрати, кўрсатган жасорати билан устозга айланадилар”* деган сатрлар ёдимга тушади. Яна бир таъкид, юрагида кўри бор одамнинг юзи ҳам иссиқ бўлади, дейилади ҳикматларда. Устоз Саидбек Ҳасан шундайин олим, шундайин устоз ва шундайин инсонлардан бири эди.

САИДБЕК ҲАСАНОВНИНГ НАВОИЙШУНОСЛИК ФАОЛИЯТИ ХУСУСИДА

**Тожибоева Озода Тоҳировна,
ТДЎТАУ, филология фанлари
бўйича фалсафа доктори (PhD)**

Адабиётшуносликда фанга залворли улуш қўшган олимлар фаолиятини текшириш бевосита ўша олимнинг илмий лабораториясига чуқурроқ киришга, тинимсиз ва маҳсулдор кечган умр йўлларини кўздан кечириш ҳамда ибрат олишга йўналтиради. XX аср буюкларининг издоши, залворли олим Саидбек Ҳасанов ана шундай катта мактабдан таълим олган йирик олим, самимий инсон эдилар. Саидбек Ҳасанов елкасида илм-фан масъулияти билан изланишдан тўхтамаган фидоий олим Ҳамид Сулаймон мактабида етишди, буюклар яратган табиий, соф муҳитни музейда анъана сифатида давом эттирди (Камина ҳам олимнинг ҳимматларидан кўп маротаба баҳраманд бўлганман).

С.Ҳасановнинг илмий фаолияти кўп қиррали бўлиб, айнан номзодлик ва докторлик диссертациялари атрофида кенгайиб, чуқурлашиб борган. Олимнинг фаолият кўлами Бобур илмий меросидан бобурийлар қолдирган ижодий меросга қадар, “Сабаи сайёр” достони таҳлилидан унинг насрий баёнини яратишга қадар бўлган мазмундор тадқиқотларни ташкил этади.

Одатда, адабиётшуносликда қайсидир мавзу ҳақида фикр юритилса, ўз “эга”лари билан ёдга олинади. Яъни, тегишли мавзуда тадқиқот яратган олимларнинг номлари адабиётшунослик тарихида муҳрланганки, бевосита ўша асарлар уларнинг номлари билан боғланиб кетади. Саидбек Ҳасанов Алишер Навоийнинг “Ҳамса” дostonлари тадқиқотчилари қаторида, кам сонли олимлар қўл урган насрий баён муаллифларидан биридир.

Ўзбек адабиётшунослигида “Сабаи сайёр” достони бўйича М.Муҳиддиновнинг ҳам ишлари диққатга сазовор⁴⁷. Ҳар икки олим яратган тадқиқот мундарижасини қиёсласак, бажарилган ишнинг мақсади ва вазифаларига кўра ўзаро фарқланади. М.Муҳиддинов дostonнинг яратилишига асос бўлган сюжетлар, образлар генезисидан бошлаб, “Шоҳнома” ва ҳамсанавис олимларнинг шу мавзудаги дostonлари, кейинги даврда яратилган Баҳром ва Гуландом, Баҳром ва Дилором сюжетларидаги асарларга қадар биринчи манбалар мисолида таҳлилга тортади. Ишнинг илмий қиммати шундаки, бизга мазкур мавзунинг пайдо бўлиши ва ривожланиш тарихини яхлит билиш имконини беради. С.Ҳасановнинг тадқиқоти дostonнинг айнан ўзига қаратилган. Олим қисман асар сюжетини ҳамсанавис адиблар яратган сюжетларга қиёслаб, уларнинг дostonдан кўзлаган мақсадини ҳам таҳлил қилиб ўтади. Бироқ ишнинг марказида Навоийнинг бадиий маҳоратини очиб бериш бош ўринда туради. Асардаги муқаддима боблар, ҳикоятлар таҳлилидан матн таҳлилига ўтиб боради, ранг ва мазмун уйғунлиги, рақам рамзларининг

47 Муҳиддинов М. Нурли қалблар гулшани. –Т.: Фан, 2007. –Б.168.

қўлланиши ва уларнинг англлатган маъноси, Навоийнинг бундан кўзлаган мақсади каби кенг қўламли, чуқур асосланган таҳлиллар дostonнинг китобхон томонидан яхши англанишига қўмаклашади. *“Асарда “етти” сўзи етти йўловчи, етти иқлим, етти гўзал, етти шоҳ, етти қаср, етти ранг, етти кун, етти фалак, етти сайёра ва ҳоказоларга нисбатан тўқсон марта ишлатилади”*⁴⁸.

Навоийнинг сўз санъаткорлиги туфайли етти рақамининг шунча кўп қўллангани унчалик эътиборни тортмайди, олим уларнинг қайси ўринда ва қандай маъноларни англантишини таҳлилларда очиб беради. Шунингдек, тўрт, саккиз рақамларининг маъно вазифалари ҳам олим эътиборидан четда қолмаган. Ҳикоятлардаги қасрлар ранги ҳар бири изоҳланиб, уларнинг Баҳром руҳиятини очиб беришдаги вазифаси, ҳикоятлардаги талқини каби масалалар асардаги ранг символикасини яхлит тасаввур қилишга имкон беради. Олимнинг таъкидлашича, *“ранглар гармонияси асарнинг бошланишидан то охиригача маълум эстетик вазифаларда қўлланиб, гоёлар жилоларини ўқувчиларга бадиий мутаносиб воситалар орқали янада чуқурроқ етказишга қаратилади”*⁴⁹.

Умуман олганда, олим ҳатто асар тилини сержило, бадиий бўёқдор қилишга хизмат қилган бадиий санъатларга қадар кўрсатиб, дostonнинг бадиий қимматини бор бўй-басти билан кўрсатишга муваффақ бўлган. Бунда олимдаги чуқур билим, йиллар давомида тўпланган тажриба ва илмдаги игна билан қудуқ қазишдек сабот билан бажариладиган узлуксиз меҳнат ўз самарасини кўрсатган.

С.Ҳасановнинг ўзбек илм-фани, навоийшуносликка қўшган энг катта хизматларидан бири “Сабъаи сайёр” дostonининг насрий баёнини қайта ишлаб чиққани ва асосий матн билан янгидан нашрга тайёрлаганидир. “Хамса” дostonларининг насрий баёнларини ўз даврида Ғафур Ғулом, Иноят Махсумов, Ш.Ҳусайнзода, Амин Умарий, Н.Норқулов каби олимлар яратган бўлсалар, айнан кейинги давр китобхони учун янгидан, тўлдиришлар билан қайта насрий баён қилишга зарурат бор эди. Мустақиллик даври талаби, шоир асарларининг тўлиқ, мукамал нашрларини тайёрлаш вазифасининг амалдаги исботи сифатида Саидбек Ҳасанов дoston матнини қайтадан насрий баён қилди.

Маълумки, 1940, 1978 йиллардаги насрий баёнлар услубан ўзаро фарқланади. 1939-1940 йилларда бажарилган насрий баёнлар изоҳловчи насрий баёнлар бўлиб, асосий матн билан ёнма-ён берилган. Изоҳловчи баён бўлгани сабабли сўзлар муқобилини танлаш ва ҳажм чекловига риоя қилинган. 1978 йилдаги насрий баёнлар нисбатан ўзгачароқ. Назмдаги сўз ва насрдаги сўз ҳажми мувофиқ келиши эмас, ҳажм кенгайса-да, маънони чуқурроқ очиб бериш асосий вазифа ҳисобланган ҳамда матндан алоҳида, мустақил нашр этилган. “Сабъаи сайёр” дostonи ҳам 1978 йилда “Садди Искандарий”ни насрий баён

48 Ҳасанов С. “Сабъаи сайёр” бадииятига доир / Алишер Навоийнинг адабий маҳорати масалалари. Мақолалар тўплами. –Т.: Фан, 1993. –Б. 78.

49 Ҳасанов С. “Сабъаи сайёр” бадииятига доир / Алишер Навоийнинг адабий маҳорати масалалари. Мақолалар тўплами. –Т.: Фан, 1993. –Б. 82.

қилган олим Иноят Махсумов томонидан насрий баён қилинган. “Ҳамса”нинг бу йилдаги барча насрий баёнлари алоҳида нашр этилган, шарҳлаш усулидан фойдаланилган. Маъно очиб берилгунга қадар шарҳ давом этган ҳамда жумлалараро маъно ғализлиги сезилмайди. Бироқ уларда, давр тақозоси ўлароқ, кириш ва хотима бобларда қисқартиришлар анчагина. Кейинги даврларда ижтимоий-маънавий ҳаётдаги ўзгаришлар, Алишер Навоий асарларини қисқаришларсиз, асл ҳолича китобхон эътиборига ҳавола этиш зарурати асарни тўлиқ насрий баён қилиш, қайтадан нашр қилиш эҳтиёжини юзага келтирган эди. *“1991 йилги нашрда, олдинги дostonлардан фарқли ўлароқ, дoston ҳам, табдил ҳам биринчи марта тўлиқ ҳолда, биргаликда чоп этилган. Насрий баённинг олдинги нашрда қисқарган ўринларини тўлдириш ишларини адабиётшунос С.Ҳасанов бажарган”*⁵⁰.

Алишер Навоий дostonларининг насрий баёнларини яратиш осон эмаслиги, чуқур билим, катта тайёргарликка эга кишиларгина бундай масъулиятли вазифани бажара олишлари мумкинлиги Ғ.Саломов, А.Абдуғафуров, Н.Комилов ва бошқа олимлар томонидан кўп бора таъкидланган. Бу борада С.Ҳасановни ҳар жиҳатдан маънавий ҳақли ва ақлий салоҳият жиҳатидан тўла муносиб дея оламиз. Дoston таҳлилидаги матн устида ишлаш жараёни асарни насрий баён қилиш учун тушуниш, англаб етишга йўл очади. Олимнинг бу борадаги вазифаси икки ҳисса кўпроқ: асарни янгидан нашрга тайёрлаш, насрий баённи ишлаб чиқиш. Албатта, ҳар икки жараён тайёр нашрий нусхалар билан ишлаш қаторида кўплаб қўлёзма ва тошбосма манбаларни кўриб чиқишни тақозо қилади. Биргина сўз, бир ҳарфга юкланган маъно юки матнда катта ўзгариш ясар экан, бир ҳарф учун ҳам қанчалаб қўлёзмани назардан ўтказиш ишнинг машаққатини оширади. Олимдаги сабр-қаноат, метин ирода ва бугун биз учун эгаллаш, етишиш орзу бўлган ақлий салоҳият даражаси дostonнинг 1991 йилги нашрида яққол намоён бўлган⁵¹.

Дoston матни ва унинг насрий баённи қиёслайдиган бўлсак, муқаддима боблар (9 боб) тўлиқ С.Ҳасанов томонидан амалга оширилган. Байтма-байт қолипи билан сўзлар муқобили ва ҳажм таққосланганда ҳам ошиқча ёки ноўрин ишлатилган сўзлар учрамайди. Насрий баёндаги матн изчиллиги, давомийлигини сақлаш учун жумлалар орасидаги боғланиш меъёрида, содда, услубий ғализлик кўзга ташланмайди. Ҳар қандай китобхон матнни тез ва осон тушунади. Шу ўринда асардан мисол келтириб кўриб ўтамиз: *“Аллоҳ, Аллоҳ қандай сўздур бу сўз, бундан ортуқ ҳам яна бўлурму сўз! Сўз жисм бўстонидаги дарахтдир, сўз руҳ дарахтларидаги мевадир. Инсоннинг жисми гулишан бўлса, нутқ ундаги хушовоз булбулдир. Булбулнинг навоси сўздир, жонга роҳат берувчи нағмаси ҳам сўздир. Агар сўз бўлмаса бахтсизлик юз берган бўлур эди, булбул*

50 Ҳайитов А. Алишер Навоий “Ҳамса”сини насрийлаштириш: анъана, табдил ва талқин. Филол. фан. номз... дис. – Т.: 2000. –Б.93.

51 Навоий А. Сабъаи сайёр (Насрий баёни билан). –Т.: Нашриёт-матбаа бирлашмаси, 1991. - 544 б

эса навосиз нутқ қиларди. Бундай булбулни навосиз кўрманг ва бенаволикни ҳам булбулга раво тутманг! Хусусан, сўз булбулига Навоий зордир, унга сир боғи гулзордир”⁵². Матндаги жумлаларда риторик оҳанг, кўтаринки кайфият ўз ўрнида тикланган. Олимнинг бадиий матн устида ишлашдаги маҳорати илмий тушуниш салоҳиятига кўра ҳам мувофиқлашиб борган. Умуман олганда, Саидбек Ҳасановдек залворли олимлар меҳнати адабиётшунослик илмида узоқ йиллар ўз самарасини беради, кўпдан-кўп ёш олимларга катта мактаб вазифасини ўтайди. Яратган насрий баёнлари билан Алишер Навоий ижодини халқ орасида кенг тарғиб қилишга ҳисса қўшаверадилар.

ХАМСАШУНОС

**Исмоилов Илёс Абдуқаюмович,
Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети,
филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)**

Миллий маънавий меросимиз асосларини тадқиқ этиш, унинг ўзига хос хусусиятларини кўрсатиб бериш ва бу орқали бугунги жамият юзига кўзгу тутиш, умрбоқий фазилатларни тарғиб этиш ғоятда шарафли вазифадир. Зеро, дунё халқлари орасида ўзига хосликнинг аниқ ифодаси миллий менталитет ва унинг амалий ифодаси бўлган маънавий қиёфада намоён бўлади. Ҳар қачон долзарб бўлган мазкур масалалар ўз тадқиқотчиларидан, биринчи навбатда, улкан сабр, фидоийлик ва заҳматкашликни талаб этади. Марҳум домла Саидбек Ҳасанов ана шундай фазилатлар соҳиби эди.

Ҳар сафар домлани эсга олганда негадир, дастлаб, Алишер Навоий “Хамса”га оид тадқиқотлари ёдимга келаверади. Айниқса, “Сабъаи сайёр” достони генезиси ва қиёсий таҳлилига бағишланган таҳлиллари ҳали ҳануз ўз қимматини сақлаб турибди. Аслида, устознинг матншунослик ва манбашуносликка оид илмий ютуқлари ҳам булардан кам эмас. Домланинг илмий ютуқлари, қилган заҳматли меҳнатлари ҳақида кўп гапирилган ва бундан кейин ҳам гапирилади, лекин мен бундай катта илмий ютуқлар замирида катта шахсият ётади деб биламан.

Саидбек Ҳасанов домланинг яққол кўзга ташланиб турадиган икки фазилати, назаримда, эътиборлилик ва бағрикенглик эди. Тадқиқотларини бакалавр чоғларимиздан ўқиб борганимиз учун домлани яхши танир эдим, аммо домла билан 2016–йилнинг ёзида шахсан танишганмиз. Шу йили 13–майда Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети ташкил этилган ва режага кўра домла раҳбарлик қиладиган Алишер Навоий номидаги Адабиёт музейи ҳам шу университет таркибига

52 Ҳасанов С. Навоийнинг етти тухфаси. –Т.: Адабиёт ва санъат, 1991. –Б.363-364.

кириши керак эди. Шу кезларда Саидбек Ҳасанов университетимизга мажлислар учун тез–тез кела бошлаган эканлар. Бир куни университет учун ҳозирланган янги бинода пастдан юқорига кўтарилаётсам, домла биринчи қаватда турган эканлар. Мени тўхтатиб, “*мажлислар зали қаерда, кўрсатиб юбормайсизми*” деб сўрадилар. Мен бажонидил рози бўлиб, йўл бошладим. Мажлислар залига етиб борганимизда кираверишда университет ректори Шуҳрат Сирожиддинов ва бир неча киши суҳбатлашиб турган эдилар. Салом–алиқдан сўнг Шуҳрат Сирожиддинов мени у кишига таништирдилар: – *Саидбек ака, бу йигитнинг исми Илёс, ёш тадқиқотчи, шоғирларимиздан, “Садди Искандарий”ни қиёсий аспектда ўрганишти.* Саидбек Ҳасанов: “*яхшида, ўрганиш керак, шу масала бизда ҳали тузук тадқиқ этилмаган. Файрат қилинг, маслаҳат, ёрдам керак бўлса тайёрмиз. Навоий қўлласин*”. Домла шу гапларни айтиб, ичкарига кириб кетди. Шундан кейин ҳам домла билан юзма–юз келганимизда “*э, Искандар, қалайсиз, ишлар тугадими?*” деб сўраб турардилар. Эътироф қозонган салоҳиятли олимнинг мана шундай кичик эътибори мени ҳар сафар илмий изланишларда янада кўпроқ жидду жаҳд кўрсатишимга туртки бўлар, янги ютуқлар сари руҳлантирар эди.

Орадан уч йил ўтиб “Алишер Навоий “Садди Искандарий” достонининг қиёсий таҳлили” мавзусидаги диссертацияни ҳимояга олиб чиқдим. Тақдир тақазоси билан Тошкент давлат шарқшунослик институтида фаолият олиб боровчи илмий даражалар берувчи кенгаш расмий оппонентлардан бири сифатида филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасановни тайинлади. Бир томондан, тадқиқот йўналишимиз ўхшаш бўлгани учун хурсанд бўлсам, бир томондан, катта олимнинг ишга берадиган баҳоси хавотирга соларди. Бироқ қандайдир ички хотиржамлик бор эди. Шундан сўнг диссертациямни музейга олиб бордим, хоналарига кирсам домла қандайдир қўлғезмани ўқиб ўтирган эканлар. Ўша пайт домла қизиқ бир гапни айтдилар: “*тақдир бор нарса, қаранг, Илёсга Илёсни рўпара қилибди, омадингиз бор экан*”. Дарҳақиқат, Низомийнинг асл исми Илёс бин Юсуф эканини билардим, лекин домладек зукколик билан бу икки ҳодисани боғлаб кўрмаган эканман. Шу орада диссертация ҳимояси ҳақидаги эълоннинг чиқиши бироз чўзилди. Аммо ҳимоя куни тайин бўлгунга қадар Саидбек Ҳасанов икки бор телефон қилдилар. Бир сафар, “*Илёсжон, ишларингиз қандай, бўлай дедими, ҳимоя кунингиз аниқ бўлса айтарсиз*” дедилар, кейинги сафар яна телефон қилиб, “*Ҳудо хоҳласа, тез орада эълон ҳам чиқиб қолар, мен аллақачон тақриз ёзиб қўйдим, хулосаларим ижобий, қулай пайтда келиб олиб кетсангиз бўлади*” дедилар. Мен ёш бир тадқиқотчи сифатида улуғ ёшли, машҳур олимнинг бундай ғамхўрлиги, бағрикенлигидан ич–ичимдан қувонар, у кишига қандай қилиб миннатдорлик билдириш ҳақида ўйлар эдим.

2019–йил 18 май кунига ҳимоя белгилангач, домлага хабар бердим, лекин кўнглимда тақризларини юбориб, ўзлари келмаслар керак деб ўйладим, чунки шу пайтларда домланинг бироз тоби қочган, узоқ юришга ҳам қийналар эдилар. Бироқ мен адашган эдим, Саидбек Ҳасанов ҳимояга шахсан ўзлари келдилар ва расмий оппонент сифатида тақризларини ўзлари ўқиб бердилар. Шу ўринда

домланинг тақризларидаги муҳим бир-икки ўринга тўхталиб ўтмоқчиман. Домла “Садди Искандарий” ва “Искандарнома” қиёсига бағишланган ишимни таҳлил этишни Навоий ўз достонини ёзишда таянган асосни кўрсатишдан бошлайди, яъни “Достоннинг “Садди Искандарий” деб номланишида ҳам Қуръони каримнинг Навоий учун бирламчи манба бўлганлиги сезилади” дейдилар. Мана шу фикр асар талқинида мен учун методологик асос бўлганини домла бир қарашда илғаб, жуда ихчам тарзда ифодалаб бергани қойил қолдирди. Домла тақризда яна шундай дейдилар: “Навоийнинг Искандар образига доир қарашларидаги устувор жиҳатлар ва уларнинг Низомий фикрлари билан ўхшашлиги, фарқларини аниқлаш орқали Навоий Искандарни асранди фарзанд эмас, Файлақуснинг ҳақиқий ўғли сифатида талқин этгани ҳамда “Садди Искандарий”да Искандарнинг денгиз тубига тушмаслиги исботланган”. Бу ҳам диссертацияда кўтариб чиқилган муҳим нуқталардан бири эди, домла эса буни нуқтадонлик билан жуда аниқ илғаганлар. Домла диссертация ҳақидаги хулосаларини шундай баён қилган эдилар: “Айтиши мумкинки, диссертант ўз олдига қўйган вазифаларни тўла-тўқис бажарган. Натижада тадқиқотчи ҳар бир ижодкорнинг адабиёт тараққиётида тутган ўрнини асарларнинг чуқур таҳлили асосида кўрсатиб бера олган. Бу улкан ишни бажаришда диссертант мавзунинг ибтидоси ва эволюцион жараёни, тараққиёт босқичларига оид бой адабий манбалар билан танишиб чиққан. Хусусан, диссертантнинг ўз олдига қўйган мақсад ва вазифаларини ёритишда хориж, форс ва ўзбек адабиётишунос олимларнинг изланишлари ва илмий мақолаларининг тадқиқот доирасига киритилганлиги ишнинг қамрови ва унда кўтарилган илмий қарашларнинг кўлаמידан далолат беради... Шунини ҳам таъкидлаб ўтиши лозимки, докторант бу мавзунинг генетик куртаклари, яъни узоқ даврдан шу кунгача бўлган тараққиёт босқичлари ва ўзига хос хусусиятларини белгилаш асосида унинг узлуксиз эволюцион жараёндан иборат эканлигини исботлаб берганлиги билан илмга муносиб янгилик қўшган”.

Эҳтимол, мазкур хулосаларда бўрттириш бордир, лекин бу фикрлар менга домла томонидан берилган бир умрлик ундов, чақирик, ишонч бўлиб қолди. Домла ўз тақризларида бор-йўғи иккита камчилик кўрсатганлар, шуларнинг ҳам бири адабиётлар рўйхатида келган Юсуф сўзининг араб алифбосида ёзилиши билан боғлиқ. Аслида, диссертацияда етишмовчиликлар кўплиги аниқ, аммо бағрикенгликни қарангки, тақризни ютуқлар камчиликлардан кўпдек, буниси унисини қоплаб кетадигандек ёзганлар ва беозор камчиликларни кўрсатиш орқали иш нуқсонлардан ҳоли эмаслигини, лекин кўпроқ ҳаракат қилинса, бундан ҳам яхши натижаларга эришиш мумкинлигини сўзсиз тушунтирганлар. Бу учун Устоз хамсашуносдан бир умр миннатдоримиз.

**ЖОНКУЯР УСТОЗ ВА ФИДОЙИ ИНСОН
ШОГИРДЛАРИ ВА ЯҚИНЛАРИ
ЭЪЗОЗИДА**

ИНСОНГА ИШОНЧ – ИМОНГА ХОС САДОҚАТ БЕЛГИСИ

**Низомиддинов Нажмиддин Ғуломович,
Ўзбекистон Халқаро Ислом Академияси профессори,
филология фанлари доктори**

Марҳум устоз – филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов билан илк учрашувдан менда қолган таассурот, вақти–вақти билан мени ҳали–ҳамон ҳайратга солади. Шу боис, қарийб орадан ўтган чорак аср ичида бўлган бошқа ажабтовур воқеалар мазкур ҳайратни охир–оқибат хо–тирага муҳрлади. Бу зоти шариф ҳақида сўз юритганда, дастлаб, шуни таъкидлаш жоизки, устоз Саидбек Ҳасан, том маънода, аввал одам ва фақат шундан сўнг етук олим эдилар. Бир қарашда, тўғри, Устозни яқиндан билганларга бу таърифда ҳеч бир янгилик йўқдек. Аммо олимликдан олдин одам бўлиш қийинлигини инобатга олганда, Устознинг ҳаётда деярли кузатилмайдиган бир фазилатларига доир воқеликни эслаб ўтмай ҳеч иложи йўқ.

Балки мен назарда тутган ҳайрат сабабидан беҳабар киши кўнглида “намунча марҳум хотирасини муболағали бошламаса” деган фикрга бориши табиий. Аммо мен назарда тутган устоз шахсиятида мужассам ибратли феъл–атвор, нафақат мени, балки бошқаларни ҳам ажаблантирган эканлигини бир эмас, бир неча бор жонли гувоҳи бўлганман. Агар энди қисқача таърифланган устозга хос фазилатнинг илк бор аён бўлиши тарихига келсак, бу воқеа шундай содир бўлган эди.

Мен узоқ муддатли чет эл сафаридан қайтиб келганимдан сўнг Устоз 1991 йили мени Адабиёт музейига ишга таклиф қилдилар. Сабаби, менимча, бир томондан, ҳар қалай илмий муҳитда улғайганим бўлса, иккинчи томондан, ўша давр учун уч–тўрт хорижий тилларга эга мутахассис музейга керак эди, шекилли.

Мен ишни бошлаб юборганимдан кейин билсам, раҳматли акамиз – тарих фанлари доктори, профессор И.Низомиддинов Саидбек акага музейнинг етакчи илмий ходими Фазилат опа орқали илм билан шуғулланиш ниятим борлигини етказган эканлар. Шу боис орадан кўп ўтмай Устоз менга Ҳиндистон сафаридан келтирилган барча туркий тили ва адабиётига, “Ҳиндистон туркий тили ва адабиёти”га доир қўлёзма нусхаларни материалларни қўлимга топшириб дедилар:

– Аслида мен буларни йирик бир тадқиқот учун ҳинд қўлёзма фондларидан тўплаган эдим. Борди-ю, Фазилат опа айтганларидек, сизни “Ҳиндистон туркий тили тарихи” мавзуи қизиқтирса, ушбу манбалар асосида қўлингиздан келса ишни бошлайверинг, йўқса, қўлёзмаларни увол қилманг!

Турли ҳажмдаги 26 та қўлёзма нусхаларини кўриб, ҳеч шуларнинг ҳаммаси менга берилаётганига ишонгим келмасди. Сираси, мени ҳайрон қолдирган нарса, бу – у кишининг илм аҳли орасида кам учрайдиган инсоний ва илмий ҳотамтойлиги эди. Ахир икки ой хорижда шаҳарма-шаҳар кезиб тўпланган нодир қўлёзма манбалар нусхасини бетаъма бериш, ҳар кимнинг ҳам қўлидан

келавермаслигини яхши билардим, Ҳар қалай, илмий муҳитда униб–ўсганим учунми, фанда ҳали синашта бўлмаган бир инсон келажаги дея бундай “бойликни қўлдан бой бериш”, бу илмда камёб ҳодиса десам, муболаға бўлмас!
Мана одамийлик ва мана хотамтойлик!

Мана шундай яна ҳайратомуз воқеалардан бирини, Тошкент ислом университетининг ЮНЕСКО кафедраси мудирини Н.Муҳамедов тасдиқлаши мумкин.

Кунларнинг бирида Ислом университети кафедра мудирини Неъматулло Муҳамедов менга – Адабиёт музейининг илмий ходими сифатида шундай бир савол билан мурожаат қилди:

–Директор ҳақида фикрингиз қалай? Ҳозироқ мана шу хатларга қўл қўйдириш керак, вақт эса зиқ. Менимча, улар то барча хатларни ўқиб чиқмай уларга қўл қўймасалар керак. Балки сиз ишни тезлаштириб берарсиз?

Мен эса, дўстимга гапни сирасини айтдим, қўйдим:

–У киши бирор ишда ўртада воситачи аралашшини ёқтирмайдилар, шунинг учун тўғри ҳузурларига ўзингиз кираверинг!

– Оббо, – дея, Неъматулло хатларни олиб директор ҳузурига кириб кетди...

Шунда, нари борса орадан икки ёки уч минут ҳам ўтмай, Неъматулло қўлларидаги бир даста хат билан ўта ҳайратомиз бир кўринишда директор ҳузуридан чиқиб, деди:

– Ё тавба, Саидбек домла билан менинг ҳеч бир таниш–билишлик ерим йўқ. Ишонасизми Нажмиддин ака, мен хатларни нима мавзуда эканлигини билдиргач, энди уларга тезроқ имзо чекишларини илтимос қилиб улгурмасимдан қўлимга имзо чекилган хатларимни тутқаздилар. Қизиги шундаки, домла ҳатто мени кимлигимни ҳам суриштирмадилар.

Сирасини айтганда, мен расмий хат билан кирган ташилотларнинг бирортасида ўқилмаган хатлар дастасига қўл қўйилишини энди кўриб туришим...

Шунда мен бу “синоат”нинг сирини очиб, дўстимга дедим:

–Очиги, мени ҳам аввал Устознинг деярли хатларни ўқимай дастхатлаш одатлари ажаблантирган эди. Лекин кейинчалик – узоқ йиллар жараёнида кузатилган ҳолатлардан билсам, бу одат Устознинг инсоний туйғуларига хос хусусият экан. Яъни, ҳузурларига кирган таниш ёки нотаниш инсонга – у ким бўлишидан қатъий назар ҳеч шубҳа остида қарамас эканлар, демак, унинг қўлидаги хати мазмун–мақсадига ҳам! Қолаверса, “бегоналарга суриштириб ўтирмай ёрдам кўрсатиш” қаторида “дастхат анъанаси” ҳам марҳум Устознинг туғма мардона ва хотамтой табиатига хос хусусият бўлса, не ажаб?

Хуллас, Устозни хотирлаб хулуси дилдан айтмоқчи бўлган сўнги сўзим шуки, профессор Саидбек Ҳасановнинг илм–фанга бўлган фидоийлиги ва инсонга нисбатан меҳр–шафқати, том маънода, у зоти шариф ботиний имон нурининг зоҳирий садоқати эди.

Мазкур одамийлик ва хотамтойлик фазилатлари менга наинки номзодлик ва докторлик диссертациялари учун етарли манбалар мажмуини бахш этди,

балки ўзининг моҳияти, қамрови, қадрияти ва қиммати билан менга тинмай муттасил меҳнат қилиш масъулиятини ҳам юклади.

Дарвоқе, кўлимда ўн икки йиллик Ҳиндистон ва Покистон сафари даврида танланган мавзу учун баҳоли қудрат ўзим тўплаган материаллар ҳам йўқ эмасди. Лекин Устознинг бир шогирдга илм йўлида қилган одамийлик ва хотамтойлик мужассам марҳаматлари, қолган умрим учун инсонийлик масъулияти рамзини кашф этди. Шу–шу доим ёрдам ёки маслаҳат сўраб келган магистрант, аспирант ва докторантларга имкон қадар Устоздан мерос қолган маънавий хазина талаб–тақозосига биноан кўлдан келган яхшиликни дариг тутмаслик, мен учун доим вожиб амал бўлиб қолган.

Аллоҳ Устозни ўз раҳматига олган бўлсин, омин!

ҲАЁТ МАСЛАКЛАРИ ЯХШИЛИК БЎЛГАН

**Жўраев Жалолиддин Олимжонович,
Абу Райхон Беруний номидаги
Шарқишунослик институти етакчи илмий ходими,
филология фанлари доктори**

Саидбек акани илк бор 1987 йили ТошДУнинг Шарқ факультетига ўқишга ҳужжат топшириш учун отам билан Тошкентга келганимда Қўлёмалар институтида кўргандим. У киши ва отам Олимжон Жўраев Ҳамид Сулаймонов домланинг шогирдлари ҳамда кадрдон бўлишган. Шу сабаби ўшанда улар анча суҳбатлашиб ўтиришган эди.

1991 йилда Саидбек ака қайтадан ташкил қилинган Адабиёт музейига директор бўлдилар. У пайтларда мен хали Шарқ факультетининг 4–курсда ўқирдим. Бунга қарамай илм ўрганишимга имкон яратиш мақсадида ишга қабул қилдилар. Шу тариқа бўлғуси Устозим билан бирга ишлай бошладим. Бешинчи курсга ўтганимда Бобурнинг яқин суҳбатдошларидан бири – Абулважид Фориғий ижодий меросига доир Ҳиндистондан олиб келган маълумотлари бўйича мавзунини диплом иши қилиб бердилар. Умуман олганда, Устозим Саидбек аканинг илмий раҳбарликлари остида диплом ишим, номзодлик ва докторлик диссертацияларимни ҳимоя қилганман.

Шу вақт оралиғида Устозимнинг турли кайфият ва ҳолатларда кўрганман. Бундай ҳолатлар мен учун катта ҳаёт ва тарбия мактаби бўлган. У киши Адиб Аҳмаднинг *“Яхшиликка яхшилик ҳар кишининг ишидир, Ёмонликка яхшилик эр кишининг ишидир”* деган байтларини кўп айтар эдилар. Яна Бобурнинг *“Бори элга яхшилик қилгилки, мундин яхши йўқ, Ким, дегайлар даҳр аро қолди фалондин яхшилик”* байтини ҳам тез–тез эслаб турардилар. Айни чоғда ана шу байтларда айтилганларга ўзлари амал қилардилар.

Саидбек ака одатда паст овозда гапирардилар. Бирор киши ранжитган вақтда ҳам овозларини балантлатиб гапирганларини эслай олмайман. У кишининг бундай характерини ҳамма билади. Устозим хоҳ иш юзасидан, хоҳ

бошқа ҳолатда бўлсин, бирор киши билан ўрталарида гап ўтса, ҳеч қачон гина–кудурат сақламас, барчасини дарров унутиб, гаплашиб кетардилар. Шу билан бирга бундай ҳолатларда катта ёки кичик деб ўтирмай биринчи бўлиб кўнгил сўраб, орадаги совуқчиликни бартараф қилардилар.

Улуғ инсонларга хос ҳаётдаги мураккабликларга бардошли эканликларини ҳам кўп кўрганман. Бир йили оилаларида бир нечта айрилиқлар юз берди. Ана шундай дамларида ҳам ақлни туйғулардан юксак кўйганлар. Ўша кезларда бир-иккита ҳужжатларини ЎзР ФА кадрлар бошқармаси бошлиғи Абдурахим ака Қаюмовга олиб боргандим. Абдурахим ака ҳужжатлардан Саидбек ака ҳаётида юз берганларни билиб, бир тўлқинланиб кетган ва Устознинг матонатларига қойил қолган эдилар.

Домлага хос хислатлардан яна бири сахийлик эди. У кишидан бирор нарса сўраб келишса, ўзларида бўлмаса, бошқалардан бўлса ҳам топиб, ҳожатманднинг ҳожатини чиқаришга ҳаракат қилардилар. Кўпинча ҳожатманд ишини битиргандан кейин қарзини қайтармаса, кечиб юборган пайтлари ҳам бўлган. Оналари Машруфа аянинг айтиб беришларича, ўзлари уй қураман деб йиғиб кўйган қурилиш ашёларини сўраб келган кишиларга бериб юборганлар. Китоб масаласида эса, ниҳоятда сахий эдилар. Бир йили “Ўзбекистон” нашриётида “Заҳириддин Муҳаммад Бобур” рисоласини чоп эттирдилар. Қалам ҳаққига нашриёт, эсимда бўлса, мингдан ортиқ китоб берганди. Саидбек ака ана шу китобларнинг ҳаммасини тарқатиб юборган эканлар. Натижада, ўзларига керак пайти ўша китобдан тополмай, сўраттириб топтирган эдилар. Комрон Мирзо девони танқидий матнининг нашри тарихи ҳам шундай бўлганди.

Домла кенг дунёқараш ва катта билимга эга эдилар. Шундай бўлса-да, ана шу дунёқараш ва билимни барчага намоёйиш қилиш, ўзини кўз–кўз этиш, ўзига алоқадор бўлмаган ёки кўпчилик обрў топишга уринаётган мавзуларга қўл уришга интилмасдилар. Шу каби ҳолат ва давралардан қочардилар. Бундай қилувчиларни *“ўзи яхши билмаган нарсалар билан бошқаларни ҳам чалғитувчилар”* деб ҳисоблардилар. Аслида, *“ҳақиқий олим бир мавзунини чуқур билиши муҳим”* дердилар.

Устозим илмий фаолиятининг асосий қисмини Бобурга бағишлаганлари сабабли, у зотнинг ибратли сўз ва ишларидан кўп мисол келтирардилар. Шулардан бири – қисқа сўзлаш ва тингловчини толиқтирмаслик эди. Буни буюк темурийзоданинг фарзандларига мактуб ёзишнинг муҳим жиҳатлари бўйича берган маслаҳатлари ва ғазаллари байтларининг қисқалиги мисолида айтиб бергандилар. Саидбек ака ёзилаётган мақола ёки илмий ишда фикр баёнидаги қисқалик ва ўша асосда аниқликка эришишни тарғиб қилардилар.

Саидбек ака раҳбар сифатида ҳам намуна бўладиган жиҳатларга эга эдилар. Раҳбарман деб ўзини жамоадан ажратиш, ўртада девор ҳосил қилишга уринмасдилар. Ҳар қандай ходим билан дўстдек ҳазил–мутойиба қилиб, ўзларига яқин тутар ва турли тадбирларда бирга ўтирардилар. Байрам ёки бошқа муносабат билан ташкил қилинган тадбирларда даврани очиб бериб, қизиқарли суҳбатлар билан барчанинг кайфиятини кўтарардилар. Бунга бир мисол, 2017 йили Андижонда Бобурга бағишланган йигирмага яқин давлатдан

келган олимлар иштирокидаги халқаро анжуман бўлди. Анжуман якунлангандан кейин “Боғи Бобур”да иштирокчиларга дастурхон ёзилди. Дастурхон атрофида мусиқа ва турли мавзудаги суҳбатлар давом этаётган бўлса ҳам, иштирокчилар ҳали илмий анжуман кайфиятидан чиқиб кетолмаётган эди. Шунда Саидбек ака биринчи бўлиб даврага чиқиб шўх мусиқа садолари остида рақсга тушдилар. Ўшанда давра гўё оқимни бирор киши буриб юборишини кутиб тургандай, ҳатто чет элдан келган ва ўзбекистонлик таниқли олимлар бир-бир ўзбекча кўшиқ ва куйларга рақсга туша бошладилар. Ўз-ўзидан даврада янгича руҳ ва кўтаринкилик пайдо бўлди.

Умуман олганда, Устозим Саидбек ака ана шундай фазилатлари туфайли инсонийлик ва олимлик даражалари юксак аллома сифатида хотирамда қолганлар.

УСТОЗНИ ХОТИРЛАБ...

**Матяқубова Мадина Хабибуллаевна,
Хоразм вилояти Хива шаҳридаги Огаҳий номидаги ижод
мактаби Олий тоифали ўқитувчиси, филология фанлари номзоди**

*Хотира бор экан, тирикдир миллат,
Тирикдир ифтихор, тирикдир гурур.
Хотира – элни халқ этгувчи қудрат,
Хотира – эртани ёритгувчи нур.*

Устоз... Ота–она вужуд меъмори бўлса, устоз қалб меъморидир. Ота–она фарзандини йўқдан бор қилса, устоз ердан кўкка кўтаради, дейишади.

Филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов ана шундай устозлардан бири бўлиб, том маънода ҳар томонлама шогирдларига ўрناق бўлувчи, орқасидан эргаштира оладиган, ўткир билим соҳиби, ниҳоятда камтар ва самимий инсон эдилар. Аини дамда жуда ширинсухан, дилкашликлари билан барчанинг қалбига йўл топа олардилар.

Устоз билан биринчи марта 1995 йили август ойининг бошларида танишганман. Ўзбекистон Фанлар академияси Давлат Адабиёт музейида аспирантура бўлими борлигини эшитиб, ҳужжат топшириш учун илмий ишлар бўлимига кирдим. Мени истарали, хушмуомала аёл – Дилором опа (Аллоҳ раҳматига олсин) қарши олдилар. Мақсадимни эшитгач, ҳужжатларимни кўрдилар ва маслаҳатларини бериб, имтиҳонлар ҳақида маълумотларни айтдилар. Белгиланган куни имтиҳон топшириш учун илмий кенгаш аъзолари, ҳакамлар ҳайъати ўтирган хонага кирдим. Имтиҳон саволларига тез–тез жавоб бера бошладим. Ҳакамлар жавобларни диққат билан эшитишгач, кўшимча савол беришга бошладилар. Саволларга билганимча жавоб бердим. Жавобларимдан қониқиш ҳосил бўлганини ҳайъат аъзоларининг юз ифодаларидан пайқаш қийин эмас эди.

Шунда оғир, босиқ, вазмин киши навбатдаги имтиҳонга омад тиладилар. Ташқарида мени Дилором опа кутиб турган эканлар. Мен улардан ҳайъат аъзоларининг кимлигини сўрадим ва билиб олгач, ҳаяжонга тушдим. Зеро, улар адабиёт оламининг забардаст ва ўткир билимдонлари эдилар. Менга омад тилаган киши эса филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов экан. Имтиҳонлар тугади ва мен Хоразмга қайтиб келдим. Сентябрь ойининг бошларида аспарантурага қабул қилинганлигим ҳақидаги хабарни олдим.

Адабиёт музейига келиб, яна Дилором опага учрашдим. Опа мени табриклаб, маслаҳатларини бердилар. Шу тариқа аспирантурадаги фаолиятим бошланиб кетди. Энди олдинда мавзу танлаш ва уни тасдиқлатиш, илмий раҳбар белгилатиш каби масалалар ечимини кутарди.

Бу масалада маслаҳатлашиш учун илмий кенгаш раиси Саидбек Ҳасановнинг олдларига кирдим. Устоз мени кўтаринки кайфиятда кутиб олдилар ва яшаш шароитим, таҳсилнинг бориши ҳақида сўрадилар. Мақсадимни эшитгач, мавзу бўйича ўзимнинг режаларим ва қизиқишларимни билиб олдилар.

Суҳбат асносида домла мавзу танлашда шошмаслик, обдан ўйланиш, мавзунинг долзарблиги, фан учун аҳамияти, асосийси ишда тадқиқотчининг қизиқиши ва масъулияти ҳақида қимматли фикрларини бердилар. Орадан кўп ўтмай яна у кишининг олдига кирдим ва мавзу ҳақида бир тўхтама келганимни, Огаҳий ижодига қизиқишимни айтдим. Домла бироз ўйланиб нега Огаҳийга кўл урмоқчи эканлигимнинг сабабини сўрадилар. Мен уларга ҳаётимда бўлган бир воқеани айтиб бердим. Воқеа тафсилоти шундай эди:

1986 йил. Мактабда она тили ва адабиёт фанидан дарс берар эдим. Бир куни мактабга вилоятдан она тили ва адабиёт фанларининг ўқитилиш ахволини текшириш учун комиссия келди. Мактаб директори мени ҳузурларига чорлаб, нечанчи синфларда дарсим борлигини ва дарсимга комиссия аъзоларини киришларига руҳсат сўрадилар. Мен дарров розилигимни айтдим. 9–синфда адабиёт дарсига кирган Комилжон Нуржонов исмли киши дарсдан сўнг дарсимни таҳлил қилиб, дарсни юқори баҳоладилар ва мактабдан, синфдан ташқари ишларим бўйича суҳбатлашдилар. Синфнинг безатилишини кўриб, Огаҳий ҳақида сўраб қолдилар. Мен билганимча жавоб бердим. Шунда у киши бирдан Огаҳий девони ва ундаги жанрлар, шоир шеърятининг мазмун моҳияти ҳақида сўраб қолдилар. Албатта, мен бу саволни кутмаганимдан довдираб қолдим ва на мактабда, на олий ўқув даргоҳида Огаҳийни тўлақонли ўтмаганимиз сабаб саволларга тўлиқ жавоб бера олмадим. Мен у кишига насиб қилса, албатта, Огаҳий ижодини чуқур ўрганишга ваъда бердим. Шундан кейин фикри хаёлимдан берган сўзим кетмади. Бобом билан суҳбатлашиб, (у кишини ҳамма қори амаки дердилар, эскичадан саводлари жуда ўткир эди, лекин замон нуқтаи назаридан бизга ўргатишдан қўрқар эдилар) менга эски ўзбек ёзувини ўргатишларини илтимос қилдим. У киши аввал рози бўлмадилар, кейин сабабини сўрадилар. Мен бўлган воқеани ва мақсадимни айтгач, аввал дадамдан руҳсат сўрашимни маслаҳат қилдилар. Дадамга фикрим ва мақсадимни айтгач, аввал ўйланиб турдилар-у ҳеч нима демай юзларига

фотиҳа тортдилар. Қарасам, у кишининг кўзлари тўла ёш эди (Дадам ўзлари тарихчи бўлсалар-да, мумтоз адабиётни жуда яхши билар, айниқса, Огаҳий ижодини кадрлар эдилар).

Шу тариқа бобомдан яширинча дарс олдим ва ўқишни ўргандим.

Домла мени диққат билан тингладилар ва Қўлёмалар институти (собик) фондида Огаҳий асарлари қўлёмалари мавжудлиги, агар қизиксам ўқишим мумкинлигини айтдилар. Рухсатнома олиб, фондаги 1529, 289, 727–рақамли қўлёмаларни ўқишга ҳаракат қилдим. (Ҳозирда бу қўлёмалар ЎЗР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти фондида сақланади).

Қўлёмалар билан танишар эканман, мени бир рубоий ўзига тортди ва уни дарҳол ёзиб олиб, Огаҳий асарлари 6–жилдлиги ичидан шу рубоийни ахтардим, қарасам рубоийларнинг ичида буниси йўқ экан. Хурсанд бўлиб, уни Устозга кўрсатдим. Рубоий :

*Ўн ақл, тўққиз сипехру, секиз жаннат,
Ҳам етти мунир ахтару ҳам олти жиҳат.
Ҳам беш ҳису ҳам тўрт унсуру уч мавлид,
Ҳам икки жаҳон бир санга айлар хизмат.*

Устоз рубоийни ўқиб кўрдилару жилмайиб, энди мавзу танлаш мумкин эканлигини, ҳали Огаҳий ижодида кичик жанрлар бирламчи манбалар асосида илмий тадқиқотга тортилмаганлиги ва ўзининг илмий раҳбар бўлиши мумкинлигини маслаҳат қилдилар.

Устоз талабчан ва айни пайтда шогирдларига жуда меҳрибон эдилар. Мабодо бизни кимдир йўқлаб келса, у кишидан нима мақсадда келганлиги сабабини сўрар, юриш–туришимиз, кийиниш маданиятимиз, яшаш шароитимиз, муомаламизгача эътибор қаратар ва бизни ўз оиласи аъзоси сифатида шаънимизни жуда ҳимоя қилардилар.

Устоз ҳар бир шогирдининг руҳиятидан келиб чиқиб муомала қилар, мабодо моддий қийналиб қолганимизни сезсалар мавридини топиб, моддий–маънавий қўллаб–қувватлар, ишнинг ўз вақтида бажарилишини назорат қилардилар. Шогирдларининг кичкина ютуғидан ҳам ғурурланар, имкон қадар катта ишларга йўналтириб, эртанги куннинг тадоригини белгилашга ҳаракат қилардилар.

Мен Устоз билан 1995 йилнинг сентябридан 2002 йилнинг август ойигача Ўз ФА Давлат Адабиёт музейида аввал аспирант, кейин кичик илмий ходим ва докторант сифатида бирга фаолият олиб борган давримни ҳаётимнинг энг гуллаган мазмунли даври, деб биламан. Устоздан илмий ва ҳаётий фаолият учун зарур жуда кўп сабоқларни ўргандим ва намуналар олдим. Шундай устознинг шогирди эканлигимдан жуда фахрланаман, у кишининг ўргатган илми, тарбияси олдида бир умр таъзимдаман! Зеро, ҳазрат Навоий демоқчи:

*Ҳақ йўлида ким санга бир ҳарф ўргатмиш ранж ила,
Айламак бўлмас адо анинг ҳақин юз ганж ила.*

Инсон умри маълум бир пиллапоялардан иборат бўлса-да, бир кун келиб фоний дунёдан боқийлиқ сари юз тутиши табиий ҳол. Лекин инсоннинг умри унинг яшаган даври билан эмас, қилган эзгу амаллари, инсоний фазилатлари,

Саидбек Ҳасанов замондошлар хотирасида

бошқаларга теккан нафи билан ўлчанади. Устоз ўзининг онгли умри давомида фидоий ва забардаст олим сифатида адабиётимиз равнақи, илм фаннинг юксалиши йўлида жонбозлик кўрсатган бўлсалар, Устоз сифатида кўплаб шогирдлар етиштирдилар. Зеро, Устозга Ҳақдан кучли истеъдод, ўткир мушоҳада, теран ақл–заковат, мустаҳкам ирода, юксак инсоний фазилатлар юктирилган эди. Огаҳий ҳазратларининг таъбири билан айтганда :

*Қилголи илму калому ҳикмат ашколини ҳал,
Ҳаддин афзунроқ берубдир Тангри истеъдод анга.*

Ва яна Огаҳийнинг бир муаммосида айтмоқчи :

*Киши топгай муродини келиб ҳар ишни қилса ўнг,
Фанову фақр йўлида балову дарду ғамдин сўнг.*

Муаммонинг ечимидан “Одам” номи келиб чиқади.

Устоз фақру фано, илм, одамийлик йўлида балову дарду ғамдан сўнг муродини топган одам, ҳақиқий инсонлардан бири эдилар. Ҳақиқий Устозлик мақомини тутганлар. **Устозим шогирдлари қалбида мангу барҳаёт яшайдилар!**

УСТОЗИМ ҲАҚИДА ЁКИ АЙТА ОЛМАГАН ДИЛ СЎЗЛАРИМ

**Соатова Нодира Исомиддиновна,
Жиззах ДПИ доценти, филология фанлари номзоди**

Авваламбор, тақдири илоҳий инъоми туфайли, менга илм йўлида Саидбек Ҳасановдек бир инсон раҳбарлик қилганидан, шундай мўътабар беназир инсонга шогирд бўлганимдан Аллоҳга беадад шукроналар айтаман!

Бугунги кунда филология фанлари доктори, профессор Саидбек Рустамович Ҳасанов хотирасини эъзозлаш ва қадрлаш мақсадида нашр қилишга тайёрланадиган бу китобни тўплаш ва нашрга тайёрлаш шогирдлари қаторида менга ҳам насиб этганидан қанчалик ғурурлансам, Устозим орамизда йўқлигидан шу қадар изтиробга тушаман. Қанийди, шундай тантанали кунда биз шогирдлари, фарзандлари, қолаверса илм фан ривожини учун Устозим ҳаёт бўлсалар...

Лекин ўксик кўнглимга бир нарса таскин беради. У ҳам бўлса, Устозимнинг барчани кўнглидан бирдек жой ололгани, ибратли ҳаёти, эзгу ишлари билан ўзидан қатта бир боғ қолдира олгани, илмда фидоийи, оилада меҳрибонлиги, шогирдларига самимийлиги, беғараз, беминнат яхшилиги билан ҳурмат қозона олгани, бир сўз билан айтганда Устозимни мангуликка дахлдор инсонлардан бири экани юрагимга осойишталик ва фахр туйғуси индиради.

Менинг нақадар ҳақ эканлигимни юқоридаги эътирофлар ҳам кўрсатиб турибди. Лекин шундай бўлса-да, буларнинг барчаси менга нимагадир камдай кўринаверди, шу боис мен ҳам кўлимга қалам олиб, Устозим ҳақида ёзишни, улар ҳаётлигида айта олмаган ўз дил сўзларимни изҳор этишни хоҳладим.

Лекин, тўғриси бу ишни уйдлаш менга осон бўлмади. Шу кунгача бир неча устоз ҳамкасбларим ҳақида хотира ва мақолалар ёзганман. Устозим ҳақида ёзиш, ёзганда ҳам топиб ёзиш қўлимда келармикан? Шу ўй мени бироз чўчитди. Чунки, у кишини гўзал сифатларини қанчалик кўп санамайлик, адоғига етиб бўлмасликни ҳис этган ҳолда баъзиларини қоғозга туширишни лозим топдим.

1988 йил Жиззах Давлат педагогика институтини битирувчи курс талабасиман. Битирувчиларга Давлат аттестация комиссияси раиси сифатида Саидбек Ҳасанов (Устозимни шунда биринчи бор кўрганман) ташриф буюрган. Ҳаммамизда ҳаяжон, пойтахтдан келган олимни олдида имтиҳон топшириш маъсулияти барчамизни, қайсидир маънода чўчитган. Ҳеч ким кириб, биринчи бўлиб диплом ишини ҳимоя қилишга юраги бетламайди. Буни сезган Саидбек Ҳасанов кулиб, қани бошлаймиз, менга шогирд тушаман, Тошкентга бораман деганлар борми, дедилар. Саидбек Ҳасанов юзидаги табассум, самимийлик менга куч бердими, ҳимоя қилишга чиқдим-у, бироз каловланиб, жим қолдим... Шунда ним кулиб: *“эй, ўзимни шогирдим, шу қиз экан-да”* дедилар. Тўлқинланиб гапира кетдим, қандай гапирдим, саволларга қандай жавоб бердим, билмайман. Фақат бир нарса *“мавзуни давом эттирасизми? Шогирдликка ўзимга боринг”* деганлари ёдимда муҳрланиб қолди.

Қаранки, улуғларни оддий гапига ҳам фаришталар “омин” дер экан. Институтни битиргач, турмушга чиқиб фарзандли бўлдим, институтга қолиш тугул, Тошкентга кетиш ҳам насиб этмади. Мактабда 6 йил ўқитувчилик қилдим, тақдир тухфаси ила, институтда ўқитган устозларимни таклифи билан 1994 йил институтга ишга кирдим. 1997 йил, орадан 9 йил ўтиб, раҳматли биринчи устозим (Аллоҳ раҳматига олган бўлсин) Олимжон Жўраев бундан буён илмий ишимни Саидбек Ҳасанов раҳбарлигида давом эттиришни маслаҳат бериб, уларни олдиларига бошлаб бордилар. Устозимни кўзларида, ўша биринчи бор кўрганимдек, самимият, меҳр барқ уриб турарди.

–Яхши, илм қиламан деган хоҳишингиз яхши, лекин бу осон эмас, фарзандларингиз борми? Оила, иш, илм қилишга қийналиб қолмайсизми?

–Ҳа иккита, – дедим (унда фарзандларим 2 та эди), *улар катта бўлиб қолишган, мактабга чиқишган, орқасидан шоша–пиша уйдалайман, –* деганнимни биламан, *“унда сизга раҳбар бўлганим бўлсин”* дедилар. Қайси мавзуни берасиз деган саволимга (аслида илмий ишим олдиндан режалаштирилган эди) *“илмий ишни сиз ёзсангиз, ўзингизга ёққанини танланг-да”* дедилар. Шунда мен Алишер Навоий анъаналарини Абдулла Қодирий ижоди мисолида ўрганмоқчи бўлганимни айтдим. *“Жуда яхши, ўрганаверинг”* дедилар. Мен ҳайрон бўлиб қолдим, шунчалик бу мавзуни ишлашга осон кўнганларидан. Мендаги ўзгаришни сездиларми *“нима муаммо?”* деб сўраб қолдилар. Шунда мен *“бу иккала ижодкорни қиёсий ўрганиб бўлмайди”* деб айтишган эди десам. *“Ўзингиз нима деб ўйлайсиз”* деб сўрадилар. Менимча, бу мавзуни ўрганса бўлади десам, *“бўлди-да, сиз шуни исботланг, илмингиз ана шунда кўринади”* дедилар.

Ҳаммадан қизиғи ҳеч қандай расмиятчилик, қоғозбозлик ишлари бўлмади. Жиззахга қайтар эканман, ишониб–ишонмай диссертация мавзусини олиш, раҳбар розилиги шунчалик осон бўлиши мумкинлигини хаёлимга келтира олмай, ажабланишимни яшира олмаганимни сезган устозим Олимжон Жўраев “мен сизни шундай ажойиб раҳбарга шогирдликка бердим-ки, ҳали кўп ҳайратга тушасиз” дедилар.

Ҳақиқатдан ҳам ўтган йиллар давомида, Устозимни бағрикенг, олижаноб инсон эканлигига кўп бора шоҳид бўлдим. Бунга жуда кўплаб ҳаётий воқеаларни келтиришим мумкин, айтсам адоғига етиб бўлмайди. Мана шулардан бири.

Номзодлик ишини қилиш, табиийки Тошкентга келиш, кутубхоналарга ўтириб ишлашни талаб қилади. Мен бўлсам Жиззахда ўқиганим боис Тошкентни яхши билмайман. Бор йўғи Жиззахдан Собир Раҳимов (ҳозирги Олмазор) метросига келиб тушиш ва Алишер Навоий метросидан музейга бориш. Музейга боргач, Жиззахлик Жалолиддин Жўраевни хонасида ўтираман, унинг ишлари тугашини ва иши битгач мени кутубхонага олиб боришини кутиб, шунда хонага бир ишни бажаришини айтиш учун кириб келган (ўшанда яна бир марта ҳайратга тушганман, қўл остидаги ходимни хонасига чақириб буйруқ бермай, ўзи кириб келган раҳбарни кўриб) Устоз илмий ишим қай даражада эканлигини сўра туриб, нимага ўтирганимга қизикдилар. Шунда хижолат тортиб, шаҳарни яхши билмаслигимни, кутубхоналарни ўзим топиб бора олмаслигимни, ийманибгина, айтдим. Шунда Устоз Жалолиддинга “*опанг билан бор, бир ўзи юрмасин адашиб*” дедилар. Айтган ишингизни қилаётган эдим дейиши билан, “*кейин қиласиз, аёл киши маҳтал бўлиб ўтирмасин*” дедилар. Қаранки, қандай бағрикенглик, ўктамлик, бир вилоятдан келган шогирди учун, ўзларини ишларини ҳам четга суриб, шунчалик мурувват кўрсатиш...

Шундан кейин мен Тошкент кўчаларини, хусусан, кутубхоналарни Устозимнинг марҳамати, Жалолиддиннинг кўмаги билан яхши билиб олдим. Лекин шунга қарамай, қачон музейга борсам, Устозим Жалолиддинга “*опанг келибди, қаерга борса бирга юринглар*” дейишни канда қилмадилар. Энди ўзим бора оламан, Жалолиддинни ишдан қолдирмай десам, “*аёл киши бегона шаҳарда ёлғиз юрманг, ишини бошқа кун қилаверади*” дердилар. Устозим сиймосида отани қизига бўлган меҳрини туйганман. Ота қизини қанчалик яхши кўриб уни қанчалик асраса, Устозим ҳам мени шунчалик асраганларини юракдан ҳис этганман. Ва бу учун ул Зот олдида ўзимни доимо қарздор ҳис этаман. Тўғриси айтсам, қанчалик мақтамай, Устозимни мақташга тил ожиз. Ҳа, менинг Устозим шундай буюк, беназир инсон эдилар. Бунга ўнлаб мисоллар келтиришим мумкин.

Кунлардан бир кун турмуш ўртоғим раҳбарим билан танишгани мен билан бирга Тошкентга келдилар. Уларни таништирдим, турмуш ўртоғим “*бир пиёла чой устида суҳбатни давом эттирсак*” деб қўярга қўймай туриб олдилар. Шунда Устозим: “*Тошкент жуда қиммат, бўпти бораман, лекин ўзим жойни танлайман*” дедилар ва қаранки нархи бошқа жойлардан анча арзон

жойга бошлаб бордилар. Чой устида жуда қизгин суҳбат бўлди, Устозим турмуш ўртоғимга илм қилишим учун шароит яратиб берганлигини маъқуллаган ҳолда, гап орасида, мени асраб–авайлашни қистириб ўтдилар. Аёл эркакни ярми бўлишини, ярмисиз яшаш оғирлигини ўзлари мисолида айтиб, минг афсус надомат ила: *“қанийди аёлим ҳаёт бўлганда, мендан бахтли инсон бўлмасди, уни бошимга кўтариб юрар эдим”* дедилар. *“Аёл нозик елкасига оғир юкни, фарзандлар тарбиясини, улар келажагини таъминловчи кучни кўтариб юрар экан. Улар бўлмаса мана шу юк бизнинг зиммамизга тушар экан. Мен шу юкни йиллар давомида, менга билдирмай, миннат қилмай кўтариб юрган Аёлимдан миннатдорман”* дедилар ҳазин оҳангда. Мен уларни ҳеч ҳам бу аҳволда кўрмаган эдим. Шунда мен яна бир бор Устозимни оилапарвар, вафодор турмуш ўртоқ эканликларини гувоҳи бўлдим. Чой устидаги суҳбат тугагач, стол устидаги нарсаларни хизмат қиладиган қизни чақириб, пакетга солдирдилар ва мени қўлимга бериб, *“набираларимга олиб боринг”*, дедилар. Энг ажабланарлиси катта ўғилларини чақириб, бизларни қаршилигимизга қарамай, манзилга машина билан (турмуш ўртоғим ўша пайтда Зангиотада ишлардилар) олиб бориб қўйишни тайинладилар. Манзилга етиб келгач, турмуш ўртоғим ҳайратларини яширмадилар, *“сен ўзингга Тошкентдан устоз эмас, ота топиб олибсан–ку. Худди отангдек меҳрибон яхши инсон экан”* дедилар. Ҳа, бу гапга қўшилмай иложим йўқ, чунки улар билан ишлаш жараёнида буни кўп бора ҳис қилганман.

1999 йил декабрь ойида “А.Қодирийнинг “Ўткан кунлар” романида эпик тасвир анъаналари” 10.01.03 – Миллий адабиёт тарихи (Ўзбек адабиёт тарихи) мавзусидаги номзодлик ишимни “Ўзбек тили ва адабиёти институти”га муҳокамага олиб бордим. Ишни ўқиган Улуғбек Ҳамдам ва бошқа олимлар, мавзуни ҳимояга тавсия этишни билдирган ҳолда таклиф киритишдики, ишни тенг ярми XX аср адабиётидан, шунинг учун яна бир шифр 10.01.02 – Ҳозирги миллий адабиёт (Ўзбек адабиёти) берилиши ва илмий маслаҳатчи олиш кераклигини айтишди. Шундан кейин ўша йиғилиш қарори билан менга илмий маслаҳатчи тайинлашди.

Водариғ, тайинланган илмий раҳбарга ишимни кўрсатиш учун камида 6–7 марта Тошкентга келиб кетдим, натижа бўлмади, ҳар сафар бирон баҳона билан ишимга бир кўз назар солмай жўнатиб юборади. Ўшанда мен яна бир бор, Аллоҳнинг инояти билан, Устозим Саидбек Ҳасановдек инсонга рўпара бўлганимдан шукроналар келтирдим, чунки Устоз юқорида айтганимдек, ишимни ўқишга кўрсатгани олиб келганимда, ўзларини ишларини четга суриб, дарров кўриб берар эдилар.

Мени сарсон бўлиб юрганимни орқаворотдан эшитган, Устозим мени чақириб нима гаплигига қизикдилар ва музейни юқориги қаватида филология фанлари доктори Наим Каримов ўтирганликларини, уларни олдига кириб, *“сарсон бўлиб юрганлигинизни, агар илмий ишингизга маслаҳатчиликни ўзларига олмасалар, ҳимоя қилмасдан ташлаб кетишингизни айтинг”* дедилар. Шунда қўрқиб кетиб, *“шунча меҳнатим зое кетадимми?”* десам. *“Йўқ, Наим*

ака яхши инсон, шундай десангиз, ўзлари маслаҳатчи бўлади, ишингиз осон кўчади” дедилар.

Устозимни айтганлари рост экан, арзимни эшитган Наим Каримов ўша пайтни ўзидаёқ менга бириктирилган маслаҳатчи олимга телефон қилиб, 8 ойдан буён қийналганимни айтиб, уни розилиги билан ўзлари ишимга маслаҳатчи бўлишларини айтдилар.

Аллоҳ Устозимдан рози бўлсинки, Наим Каримов ўша заҳотиёқ режаларимни кўриб, маъқуллаб, айрим таклифлар бердилар. Шу аснода ишни қайтадан сўнгги нусха тайёрлаб келишимни айтдилар. Шу билан мени саккиз ойлик сарсонгарчиликларим барҳам топди, номзодлик ишимни муваффақиятли ҳимоя қилиб олдим.

Тошкентга йўлим тушиб, музейга Устозимни олдига борсам, доим бир гапни айтишни канда қилмасдилар: *“Наим Каримовни кўрдингизми? Аввал, уларнинг олдига киринг”*. Қаранг қанчалик камтаринлик, одамийлик. Устозим нафақат буюк олим, ҳақиқий инсонпарвар чин инсон эдилар.

Ҳозирги кунда илм йўлида нимага эришган бўлсам, нафақат мен, балки синглим (ҳозирда у ҳам фан номзоди, доцент) ҳам бениҳоят Устозимиздан миннатдоримиз. Аллоҳ уларни жаннатий қилган бўлсин! Гарчи улар бугун орамизда бўлмаслар-да, доимо қалбимизда яшайдилар! **Отамдек меҳрибон Устозимни порлоқ хотираси олдида умрбод таъзимдаман!!!**

Устоз, бугун, Сизни, Отам дегим келди, Ота, Отажон!
Чунки Сизда кўрдим тўқис имон, ишонч, муҳаббат, меҳр.
Жавонмардлик-у, илм учун фидоийлик, туганмас сеҳр,
Ҳар нарсадан устун қўярдингиз эл корин улуғвор.
Таърифингиз учун сўз тополмай, Аллоҳимдан умидвор,
Қизингиздек сўрай, Беҳишт эшиклари бўлсин, Сизга, интизор!

Устоз, бугун, Сизни, Отам дегим келди, Ота, Отажон!
Бир бозбон эдингиз, богингиз хувиллаб қолди бугун,
Шогирдларингиз йигилган, жасмулжам, ҳаммаси тўқин,
Сиз учун ёзиқ эҳтиром, қанчалар бермасин фусун,
Бўзлайди кўнгул, улуғ кунда тополмай, азиз Инсонин,
Қизингиздек сўрай, доимо руҳингиз шодон-ла қувнаб юрсин!

Устоз, бугун, Сизни, Отам дегим келди, Ота, Отажон!
Илм чашмасида, Сиз бошлаган иш ёниқ нурдек ўчмас,
Амалларингиз давом этажак, ҳеч бир қуч тўхтатмас
Музларни эритган баҳордек қалбимизда яшайсиз,
Тоза қалби дарёлигингизни нокасларда илгамас,
Сиздаги очиқлик улуғларга хосдир, шу боис ҳеч тугамас!

Устоз, бугун, Сизни, Отам дегим келди, Ота, Отажон....

Нодираи даврон ПОШШОХОН

ЯХШИЛИК ҚИЛ, ЯХШИЛИК

**Эшонова Салимахон Нишонбек қизи,
ЎзР ФА Шарқишунослик институти Шарқ мумтоз
адабиёти бўлими мудири, филология фанлари номзоди**

*Бори элга яхшилиг қилгилки, мундин яхши йўқ,
Ким, дегайлар даҳр аро қолди фалондин яхшилик.*

З.М.Бобур

Устоз Саидбек Ҳасановни, ҳали Қўқондалигимда у киши тайёрлаган илмий ишлари орқали танигандим. Тадқиқотларининг ортиқча пафосдан йироқ, имкон қадар содда, тушунарли тилда баён қилингани ҳайратлангиргани. Устознинг илм соҳасида амалга оширган ишларини ва бошқа жиҳатларини кўплаб бошқа устозлар биздан-да кўра аниқроқ ёзишади, албатта. Менга бир устоз қадар гавдаланган қирраларини ёзишни мақсад қилдим.

Аслида, “XX аср бошларида Қўқон шоирлари. Нисо ва Хоний” мавзусидаги номзодлик ишини академик Азиз Қаюмов талаблари ва раҳбарликларида бошлаганман. Ишнинг муайян қисми тайёр бўлганида устозим қаттиқ бемор бўлиб, академик таътилга чиқишларига тўғри келди. Шу боис, мазкур ишга профессор Саидбек Ҳасановни расман раҳбарлик қилишга кўндириб, сўнг буни асло шогирд сифатида воз кечиш эмас, аксинча, ишнинг тезроқ юзага чиқариш мақсадидаги ҳаракат сифатида қабул қилишимни тушунтирганлар.

Шу тариқа, ўша даврда ЎзР ФА Алишер Навоий номидаги давлат Адабиёт музейи директори, филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов номзодлик ишимнинг расман раҳбарига айланганлар. Ишни кўриб, режани тубдан ўзгартирганлар. Шунда домланинг режа тузишларига қойил қолганман. Имкон қадар қисқа ва лўнда. Сўнг: *“Қизим, очиги сиз мани режамда йўқ эдингиз, Азизхон домланинг юзларидан ўтолмай бу таклифни қабул қилдим. Бу ер на боғча, на мактаб, ҳатто институт ҳам эмас, балки олий илм даргоҳи. Ҳеч ким, ҳеч нарсани сизга ҳижжсалаб ўргатмайди. Уни ўзингиз ўрганиб ёзасиз. Манга тезисимни, мақоламни, диссертациямнинг фалон қисмини кўриб беринг, деб бошимни қотирмайсиз. Талабларни илмий котибдан олиб, бажарасиз, ишни мана бу режа асосда ёзиб тугатганингиздан сўнг кўриб бераман”* деганлар.

Ҳақиқатда, жараён айни шундай кечди, лекин уни ўқиб чиққанларидан сўнг, матний қиёс учун тайёрлаган жадваллар ва бошқа қоралама ишларимни, аксинча, диссертацияга киритиб, *“бу манба ва матн тадқиқидаги салоҳиятингизни кўрсатади”* дедилар.

Ҳаммага маълумки, диссертацияни ёзиш билан бирга, унинг ҳимоягача, ҳимоя ва ундан кейинги расмий жараёнлари, ҳужжатлаштириш ишлари ҳам алоҳида “масала”.

Ҳимоя жараёнидаги сарсонгарчиликлар, айрим “олим”, мутасадди ташкилотлар, раҳбарларнинг лоқайд ёхуд “отанга бор, онага бор” қабилидаги

муносабатларида Саидбек Ҳасановнинг бошқа қирраларини кўрдим. Ўта қатъият билан жараённи бошқардилар.

Фалакнинг гардиши билан биз каби тадқиқотчиларни сарсон қилган “устоз”лардан айримларининг фарзанди, шогирди Саидбек Ҳасанов раҳбарлигидаги ташкилотга ташқи тақриз олишга келди. Устоз имкон қадар тез фурсатда илмий кенгашни йиғиб, адолат юзасидан ишга баҳо бериб, кейинги жараёнга тавсия қилдилар.

Кенгашдан сўнг: *“Бугунги кун сизга ибрат бўлсин, ҳеч қачон қасд олманг. Унда ўшаларнинг даражасига тушиб қоласиз. Заҳриддин Муҳаммад Бобур тили билан айтганда, **яхшилик қил, яхшилик**”* дея таълим бердилар.

Кейинроқ яна бир суҳбатда эса шундай дедилар: *“Ишга раҳбарлик қилишдаги шартларим эсиздами... биламан мандан ранжигансиз. Чунки ўшанда ҳузуримда отасининг ягона эркатойи турганди-да. Жараёнда бошқа устозлардан маслаҳат олиб, мандан ёрдам сўрамагансиз, ваъдага риоя қилгансиз... Бошқача йўл тутсам бугунги ҳолатда бўлмасдингиз”*.

Мана Устознинг вазиятни кўра билиш қобилиятлари. Керак пайтда қаттиқ қўл, керак бўлганда ота қадар ҳимоячи, далда. Кези келганда қатъиятли, ўз ўрнида адолатли ва имкон қадар яхшилик қилгучи.

Илоҳим, Устознинг яхши амаллари ўзларига ҳамроҳлик қилиб, охирадлиги обод бўлсин!

БОБУРШУНОСЛИК ҚОН–ҚОНИГА СИНГИБ КЕТГАН

**Сайдалиев Тўлқин Хайриддинович,
Миллий гвардия ХТИ доценти,
филология фанлари номзоди**

Устоз Саидбек Ҳасанов билан 1996 йил баҳор пайти танишганман. Унда мен ИИВ Академиясида ўқитувчи бўлиб ишлар эдим. Давлат ҳуқуқи назарияси ва тарихи кафедрасида доцент бўлиб ишлайдиган полковник Иброҳим Саидахмедов менга “Илмий иш қилишинг керак” деб айтиб қолдилар. У киши ҳар кимга ҳам айтмасдилар, мени ўзларига яқин олиб айтганлар. Сабаби *“Биз саидлар, бир–биримизга қариндош бўламиз”* дердилар. Бир куни менга қарата *“Яхши бир фан доктори бор, ўзи бобуришунос, хокисор одам”* дедилар ва давом этиб, *“Таништириб қўяман, илмий раҳбаринг бўлади”*. Шу баҳона мен улуғ инсон ва буюк олим Саидбек Ҳасанов билан танишганман.

Мутахассислигим рус тили бўлганлиги учун Бобурнинг русча таржималарини тадқиқ қиласиз дедилар. Беш–ўнта китобнинг рўйхатини бериб, танишиб чиқишимни айтдилар. Музейдан чиқиб, тўғри кутубхонага бордим. Рўйхатдаги китобларни топгунимча она сутим оғзимдан келди. Уларни ўқиб, мағзини чақиб, устознинг олдига бордим. “Танишиб чиқдим, бир фикрга келдим” дедим. “Хўш, қандай фикр?” деб савол бердилар Саидбек ака. Мен: “Бобур шеърляти рус ёзувчилари таржимасида” номли мавзунини олсам” дедим.

Саидбек аканинг хонасида академик Азизхон Қаюмов ҳам бор эдилар. У киши мени тузатдилар: “Шеърят бўлгандан кейин, ёзувчилар эмас, балки шоирлар таржимасида десангиз мақсадга мувофиқ бўлар эди”. Бу фикр устозимга ҳам маъқул келиб, мавзуни тасдиқлаш ҳаракатига тушиш кераклигини айтдилар. Омадим бор экан Иброҳим акам менга ҳақиқий инсонни учраттирган эканлар. Илмий иш ёзиш жараёнида ҳақиқий илмий раҳбарга ёлчиганимни билдим. Маслаҳатлари, ўғитлари, фикрлари шогирдни илмий мушоҳада қилишга чорлар, янада кўпроқ изланишга ва мулоқот қилишга ошиқар эдик. Илмий ишни муваффақиятли ҳимоя қилиб, фан номзоди деган юксак илмий даражага эга бўлдим, илмий унвонлар ҳам насиб этди. Кўп йиллардан бери махсус олий таълимда ишлаб келаяпман. Дарсларда устозни эслаб, курсантларга намуна қилиб гапираман. Бобурни Бобур қилишда у кишининг хизматлари беқиёс эканлигини таъкидлайман. *Устозим ҳақидаги хотиралар биз шогирдлари қалбида мангу яшайди! Охиратлари обод бўлсин!*

ОДАМИЙЛАР ОДАМИЙСИ ОНИ БИЛ...

**Абдуллаева Марғуба Дусмиратовна,
ТДЎТАУ Ўзбек адабиётини ўқитиш методикаси
кафедра мудири,
филология фанлари номзоди, доцент**

Кечагидек ёдимда кўнглим ғаш, юрагим безовта... Устозим академик Ботурхон Валихўжаев раҳматли бўлган. Келажак тақдирим, илмий фаолиятимни ким билан давом эттиришга ҳайрон бўлиб турганимда, раҳматли Устозим академик Азизхон Пўлатович Қаюмов, мени Саидбек Ҳасанов домланинг олдиларига Адабиёт музейига етаклаб бордилар. Эшикдан киришимиз билан ўрниларидан туриб, Азизхон домла билан кўришдилар, уларни ёнларига таклиф қилдилар. Менга қараб, “*келинг, ўтиринг*” дедилар.

Шу онгача Саидбек Ҳасанов билан ғойибона таниш эдик. Уларнинг китобларини ўқиб, Устознинг ҳавас қиларли жиҳатлари кўплигини, мушоҳадали олим эканликларини билардим. Азизхон Пўлатович мен ҳақимда, ўша пайтдаги вазиятимни тушунтирдилар. “*Домла бу тадқиқотчига ёрдам берамиз*” дедилар. “*Сиз бизнинг музейда тадқиқотчи бўлиб изланишларингизни давом эттирасиз. Қандай ёрдам керак бўлса, мана, биз берамиз. Ариза ёзинг*” дедилар.

“Навоийнинг етти тухфаси”дан бири инсоннинг шукрона билан яшашлигидир. Шукрнинг энг ҳосиятлиси яхши сўз сўзламоқдир – дейди. Сўзнинг кучи билан элга нажот, ўлик танга ҳаёт бериш мумкин. Қимматбаҳо маъданлар ичида гавҳари ҳам – сўз, одамийликнинг самари ҳам – сўз. Зеро,

*Ҳам сўз ила элга ўлумдин нажот,
Ҳам сўз ила топиб, ўлук тан ҳаёт.
Маъдани инсон гўҳари сўздурур,
Гулиани одам самари сўздурур.*

Устознинг сўзлари ўксук кўнглимга нажот бўлиб кирган эди. “*Мана, биз ёрдам берамиз*” деганлари кўнглимга таскин бўлди. Кўнглим тоғдек кўтарилди. Қўлимда ёш болам бор эди. Шунга қарамай мени музейга тадқиқотчи сифатида қабул қилдилар. Шундан кейин мен музейда тадқиқотчи бўлиб, Устозларим Азизхон Қаюмов ва Саидбек Ҳасанов билан илмий изланишда давом этдим.

Худойимга беҳад шукроналар айтаманки, менинг пешонамга икки академикни ёнида юриб, улардан ҳаёт ва илм сабоқларини олганим бўлди. Бу табаррук зотлар сафига Устозим Саидбек Ҳасановнинг қўшилгани менга яна куч ва илҳом бағишлади.

Диссертация ишимни қайта таҳрирдан ўтказиб, музей илмий жамоасининг қўллаб-қувватлашлари билан ҳимояга тавсия этилдим. Муҳокамаларнинг кейинги босқичларида ҳам ўз маслаҳатлари билан икки Устозим менга қанот бўлди.

–*Бир аёлнинг ҳам оила қуриб, фарзанд тарбиялаб, ҳам илм қилишининг ўзи катта машаққат*, – деб такрорлардилар, Саидбек Ҳасанов. Ниҳоят ҳимоя куни ҳам етиб келди. 2008 йилнинг 17 декабрида ЎзР ФА Тил ва адабиёт институтининг Ихтисослашган илмий кенгашида “Тарихий насрий асарлар бадииятининг қиёсий таҳлили (“Бобурнома” ва “Шажараи турк” мисолида), деб номланган номзодлик диссертациясини муваффақиятли ҳимоя қилдим. Диссертация ишимга Саидбек Ҳасанов илмий маслаҳатчи бўлган эдилар. Устознинг Бобур адабий фаолияти бўйича берган тавсия-кўрсатмалари, менинг илмий томондан шаклланишимга катта ёрдам берди.

Ҳаётда шундай одамлар бўладик, улар билан учрашганинг, уларнинг ёнида туриб, илмларидан баҳра олганинг, бу – сенинг омадинг, бахтинг бўларкан! Мен Устозим Саидбек Ҳасановни юксак одамийлик тимсоли дея, эътироф этгим келади. Негаки, Навоий ҳазратлари ҳам одамийлик одамликнинг биринчи белгиси эканини таъкидлаган эдилар.

Одамийликнинг яна бир кўриниши “*очиқ юз билан чучук сўзларни айтишлик*” дир. Инсон шу хил ахлоқ билан дилхираликни шодликка айлантирса, жафо етганга вафо кўрсатса, у башар ичида ҳақиқий инсондир.

Они башар хайлининг инсони бил,

Одамилар одамиси они бил.

Англа кишиликни мусаллам анга,

Юз кишиликча иш эса ҳам анга.

Саидбек Ҳасанов самимий, дилкаш, очиқ юзлик, истараси иссиқ, мулойим табиатли инсон эдилар. Навоий наздидаги одамийлик тимсолини мен, Устозларим - Б.Валихўжаев, А.Қаюмов, С.Ҳасанов сиймосида кўрдим.

“Ҳайрат ул-аброр” достонининг ўн еттинчи мақолотида инсоннинг умр баҳори, энг гўзал даври ҳақида сўз юритилади. Инсонга берилган умр йил фаслларига қиёс қилинади. Инсон умр баҳорини шундай ўтказиши керакки, ёшлик мевалари тўкилиб, бақо гулшанини гўзаллик тарк этганда, оҳ ила надоматлар чекмасин. Навоий бир инсоннинг мақсадсиз ўтган умрини бўлақларга ажратади. Ўн ёшгача - ғафлат, йигирмагача – билимсизлигу мастлик билан банд бўлиш, ўттиз билан қирқ ичида айш қилиш, инсон эллик ёшга

борганда тараққий қилиши мумкин эмас. Олтмиш ёшда эса иши таназзулга юз тутади. Етмиш ёшда туришинг, саксонда ўтиришинг фарздир. Тўқсон ёшда йиқилмоқ, юз ёшда жон тарк қилишинг керак. Бундай самарасиз умрдан ўлим яхшироқдир. Кимдир қисқа умрини мазмунли ўтказиб, элга нафи тегади. Кимдир эса мазмунсиз умр кечиради. Навоий таъкидича, ҳар бир инсон умрининг баҳори, йигитлигини илм-ҳунар эгаллашга сафарбар этмоғи жоиз.

*Умри табиий кишига бўлса ком,
Истар ўлуб, ҳар сари қилгай хиром.
Умри табиий дема, гар умри Нух,
Бор эса, тавфиқдин ўлмаи футух
Яхшироқ ул умрдин ўлмоқ йироқ,
Умр неким, андин ўлум яхшироқ.*

Устоз Навоий ҳазратларининг ижодини жуда севар ва уни чуқур ўрганишга ҳаракат қилар эдилар. Шу боис бўлса керак, Устознинг Навоий ижоди бўйича олиб борган илмий тадқиқотлари адабиётшунослигимизда муҳим илмий аҳамиятга эга. Саидбек Ҳасанов Навоийни ўрганиш билан бирга, унинг умумбашарий ғояларини ўз ҳаёти ва фаолиятига ҳам татбиқ этган эдилар. Раҳбарлик фаолиятида ҳам атрофидагиларни ҳамиша қўллаб-қувватлар, уларга нафи тегишидан ўзини мамнун ҳисоблардилар. Кўплаб шогирдлар тайёрладилар.

Хуллас, ўзига берилган умрни мазмунли яшаб, илм ва ҳунар аҳлига “бори яхшилиғни” қилиб, адабиётшунослигимизда муносиб ўрнини топган бундай маънавий жасорат эгаларининг ҳаёти, бугунги ёшларимиз учун ибрат мактабидир. Бугунги глобаллашган даврда Саидбек Ҳасанов яратган адабий мактаб келажак авлодни тарбиялашда ҳамда ўзбек адабиётшунослигининг тараққиётига муносиб ҳисса бўлиб қўшилиши, шубҳасиз.

Устознинг ҳақларига ҳамиша дуодаман. Илоҳим охиратларини обод, жойларини жаннатдан ато этган бўлсин!

САИДБЕК ҲАСАНОВ ХОТИРАСИГА

*Они башар хайлининг инсони бил,
Одамийлар одамийси они бил.
(Алишер Навоий)*

*Хотира муқаддас қадр абадий,
Йиллар бир-бирига ўхшайверади.
Навоийдан яна туҳфалар бериб,
Саидбек Ҳасанов яшайверади.*

*“Сабъаи сайёр”да садолари бор,
Бобурдек даҳодан нидолари бор,
Илм деб аталган бинолари бор,
Саидбек Ҳасанов яшайверади.*

*Навоий жомиди Жамшидлари бор,
Илм осмонида хуришидлари бор,
Орқасида изи, муришидлари бор,
Саидбек Ҳасанов яшайверади.*

*Одам деб яшаган одамлар тирик,
Кечаги кун тушга ўхшайверади.
Илми ва амали борлар ҳаётдир,
Ҳеч қачон ўлмайди, яшайверади.*

*Хотира муқаддас қадр абадий,
Йиллар бир-бирига ўхшайверади.
Навоийдан яна туҳфалар бериб,
Саидбек Ҳасанов яшайверади.*

Шоир Қувончбек МАМИРАЛИЕВ

САМИМИЯТИ ТИЛЛАРДА ДОСТОН ОЛИМ

**Сойипов Сунатулла Норматович,
Жиззах ДПИ ўзбек тили ва адабиёти факультети
декани, филология фанлари номзоди**

Дунёда яхши инсонлар, яхши устозлар кўп деймиз, нимагадур уларнинг яхшилигини кўп ҳам кўз-кўз қилавермаймиз. Назаримда, ҳозирда мана шу, ўзбек халқи истиқболи ва маърифати йўлида катта ишларга қўл урган, ўзбек архившунослигининг махсус илмий йўналишига асос солган олим, Республика маънавият марказининг тарғиботчиси, Халқаро Музейлар ташкилоти “ИКОМ” аъзоси, ЎЗР ФА музейларини мувофиқлаштирувчи кенгаши раиси, “Адабиёт кўзгуси” илмий тўпламининг бош муҳаррири, “Мозийдан садо”, “Сино”, Шарқшунослик университетининг “Шарқшунослик”, ЎЗРФА Шарқшунослик институтининг “Мерос”, Канада давлатининг International journal, “Euro American Scientific Cooperation” журналлари таҳририяти ва бир неча илмий кенгашлар аъзоси, Ўзбекистон Республикаси “Дўстлик” ордени соҳиби, Халқаро Бабтин мукофоти (Қувайт Давлати) ва Бобур номидаги Халқаро мукофот лауреати, филология фанлари доктори, профессор Ҳасанов Саидбек Рустамович таваллудининг 75 йиллик юбилеи арафасида уни хотирлаш, эъзозлаш, эҳтиромлаш учун ташкил этилган китобда у улўф зот, Устозим ҳақида бор ҳақиқатни айтишни лозим, деб топдим.

Устозим Ҳасанов Саидбек Рустамовичнинг ҳаётлик даврида қилган таҳсинга сазовор ишлари унинг юбилеи арафасида Бобур ибораси билан айтганда *“кўп ва хўб”* айтилмоқда. Лекин биз ўйламизки, ҳали айтилмаган, айтилиши кўп бўлган таърифу таҳсинлар бисёр. Зеро, инсонни кимлигини унинг ўзи йўқлигида, яъни ҳаётлик даврида қилган ижобий ва савобли ишларини эътироф этилиши унинг айнан, кимлигини, шунингдек, иккинчи ҳаёти давом этаётганлигини кўрсатади. Ўйламизки, биз бундай дейишга тўлиқ ҳақлимиз.

Халқимизда *“Устоз отангдан улўф”* деган ҳикматли сўз бор. Ривоят қилишларича, бир куни шогирдлари Сукротдан буни сабабини сўрашган-да, у киши шундай жавоб қилган экан: *“Отам мени худонинг иродаси ила ерга тушишимга сабабчи бўлди, устозим эса менга тинимсиз илм бериб, ердан осмонга кўтарилишимга сабабчи бўлди”*. Зеро, Ҳасанов Саидбек Рустамович ҳам кўплаб изланувчи олимларни илм сарҳадларига олиб кирган, раҳбарлик қилиб, олимлик рутбасига кўтарилишига сабабчи бўлдилар.

Устозимизнинг энг кўзга кўринган, хурматга лойиқ томони, кенг оммага, хусусан, шогирдларга нисбатан самимийлиги ва худди отасидек меҳрибонлиги бўлиб, шундай хислати барчани ўзига мафтун этарди. Бир қарашда виқорли, аммо ҳеч қачон ўзгаларга товушини кўтармайдиган, оккўнгил, қўлидан келгунча барчага тўғри маслаҳати, беғараз ёрдамини аямайдиган инсон эканлигини эътироф этмай, иложимиз йўқ. Баъзи инсонлар борки, улар фақат олим, баъзилари эса олим даражасига кўтарилмаган бўлса-да, чин инсондирлар.

Шу ўринда, Ҳасанов Саидбек Рустамовичга, нисбатан ҳам олим, ҳам чин инсон даражасини бериш мумкин.

Мен, Устозим Ҳасанов Саидбек Рустамовичга шогирд тушишимдан анча йил олдин у киши ҳақида ҳамкасбларим профессор О.Жўраев ва филология фанлари номзоди, бир вақтлар у киши билан музейда бирга ишлашган Аббос Турсунқулов ва шогирди филология фанлари номзоди, доцент Нодира Соатовалардан жуда илиқ сўзлар эшитганимда, кўнглимда унга нисбатан бироз шубҳа, муболаға қилишаётган бўлса керак, деган ўй ҳам пайдо бўлган эди. Чунки катта бир ташкилот раҳбари, йирик олим, улар айтганчалик беғубор, самимий, оддий бўлиши менга қандайдир эриш туюлди, шу боис ҳам менда у киши билан учрашиш орзуси ва истаги пайдо бўлди.

Мендаги истакни сезган ва ҳис қилган Аббос Турсунқулов мени у киши билан таништириш учун 2005 йили куз ойларида уларнинг олдига олиб борди. Бизлар Саидбек ака билан узоқ суҳбат қурдик, шунда мен ҳамкасбларимнинг домла характери ҳақида бор ҳақиқатни айтишганини, унда ҳеч қандай муболаға қилмаганларига амин бўлдим. Ва шундай мукамал *“олимлиги инсонийлигидан, инсонийлиги олимлигидан”* устун бўлган Устозга шогирд тушиш бахтига муяссар бўлдим.

Шарқ тиллари ва кўлёмаларини яхши билишим, матншунослик соҳасида илм қилишимга сабаб бўлди. “Собир Сайқалийнинг “Қиссаи Сайқалий” асари ва унинг қиёсий–текстологик тадқиқи” мавзусидаги номзодлик диссертацияси устида изланишлар олиб борар эканман, улар билан яқиндан ҳамфикр бўлиб бордим, керакли маслаҳатларини ва ўғитларини олдим. Маълумки, матншунос ва манбашунос олимлар яхши билишадики, матн ҳамда манба билан ишлаш анча оғир жараён бўлиб, сабр- тоқат билан узоқ синчиклаб изланишлар олиб боришни талаб қилади. Мен илмда шундай сабр-қаноатли бўлишни Устозимдан ўргандим. У кишини яхши билган инсонлар бу фикримга тўлиқ қўшиладилар, деб ўйлайман. Чунки Устозим Ҳасанов Саидбек Рустамович йиллар давомида музейга барча ходимлардан эрта келиб, энг кеч кетардилар, ҳаттоки, тушлик вақтини ҳам қизганиб музейда овқатланардилар, илмга шунғиб кетиб, кўлёмалар устида тинимсиз изланишлар олиб боришдан завқланардилар. Шунингдек, у киши ўз ишини устаси ҳам эдилар.

Устоз бугун орамизда йўқлар, лекин уларнинг яхши амаллари, эзгу ишлари, илм-фанга бўлган муҳаббатлари ҳар биримизга ибрат намунаси бўла олади. Устознинг яхши аъмоллари йиллар ўтса-да ёш олимлар йўлларини худди куёш каби ёритаверади ҳамда маёқ каби йўл кўрсатаверади! **Охиратингиз обод бўлсин ҳурматли Устоз!**

Саидбек Ҳасанов замондошлар хотирасида

САИДБЕК ҲАСАННИ ЭСЛАГАН КИШИ

*Дунёга келади одамзод бир бор,
Қандай яратиш бу Аллоҳнинг иши.
Андухи кўзёшга айланар такрор,
Саидбек Ҳасанни эслаган киши.*

*Илм боғида у забардаст чинор,
Яхшилик улашмоқ эди унга ёр
Устоз деб эргашиган шогирдлари бор,
Саидбек Ҳасанни эслаймиз доим,
Жойи жаннатларда бўлсин, илойим!*

*Осмонда порлайди ёрқин юлдузлар,
Ортга термулади бу мунгли кўзлар,
Тасалли беролмас ҳеч ширин сўзлар,
Саидбек Ҳасанни эслаймиз доим,
Жойи жаннатларда бўлсин, илойим!*

*Илм нарвонидан кўкка бўйлаган,
Бобур ҳасратини халққа сўйлаган,
Шогирдлар камолин мудом ўйлаган,
Саидбек Ҳасанни эслаймиз доим,
Жойи жаннатларда бўлсин, илойим!*

*Умрини илмга бахшида этган,
Зиёли кишининг қадрига етган,
Ўзи Навоийнинг ёнига кетган,
Саидбек Ҳасанни эслаймиз доим,
Жойи жаннатларда бўлсин илойим!*

*Жиззах ДПИ ўзбек тили ва адабиёти факультети
4-босқич талабаси, шоир Наврўз ЗИЁ*

ФАЗИЛАТЛАРИ ОЛАМЛАРГА ИБРАТ УСТОЗИМ!

**Эшонкулова Сурайё Исомиддиновна,
Жиззах ДПИ доценти, филология фанлари номзоди**

Робин Шарманинг “Ўлсанг, ким йиғлайди?” асаридаги “Қадимда буюк донолар бирор сўз айтишдан олдин ўз фикрини уч эшикдан ўтказишар, фикр тўсиқсиз кириб чиқсагина уни сўзга айлантирар экан. Биринчи эшикка борганда “шу ҳақиқатми?” деган саволга “ҳа” деган жавоб олсагина иккинчи эшикка борар экан. Иккинчи эшикда “айтилиши лозимми?” деган саволга “ҳа” деган жавоб олгандагина учинчи эшикка борилар экан. Учунчи эшикда “хуш ёқимлими?” деган саволга “ҳа” деган ижобий жавобни олса, донолар шундагина фикрни сўзга айлантирар экан” куйидаги сатрларни ўқир эканман, чуқур ўйга толаман. Инсон боласи учун ҳамма вақт ҳақиқатни гапириш, ҳақиқатгўй бўлиш осон эмас. Сухбатдошининг кўнглини оғритиб қўймаслик мақсадида доим хокисор бўлиш ҳам, барчага бирдек ёқимли гапириш, ҳалимлик билан ҳурмат қозониш ҳам ҳаммага эмас. Фақатгина Аллоҳ томонидан танланганларгина ушбу хислатларга эга бўлиши мумкин. Ана шундай ҳақиқатгўй, хокисор, ҳалимлик фазилатларини том маънода ўзида жо қилган инсон сифатида Устозим Саидбек Рустамович Ҳасановни хотирлар эканман, авваламбор, кўнглимда фахр ила шундай ажойиб камтарин, дунёқараши кенг, меҳрибон ва жонкуяр Устознинг шогирди эканлигимдан буюк ва беназир Аллоҳга Шукроналик келтираман!

Устозим билан ишлаш мобайнида менга ва атрофдаги инсонларга ўрناк бўладиган фазилатларини, беғараз яхшиликларини, умримнинг охиригача менга керак бўладиган ўғит-сабоқларини, уларга бўлган ҳам ҳавас, ҳам ҳурматимни Сиз билан ўртоқлашмоқчиман.

2003 йил ЖДПИ “Шарқ тиллари” кафедрасида ўқитувчи бўлиб ишлаб юрган пайтларим эди. Менга, меҳрибон опажоним, устозим Нодира Исомиддиновна Соатова (филология фанлари номзоди, доцент), мени адабиётга қизиқишим борлигини билиб, илмий ишимни, илм йўлидаги ўзларининг ҳурмати баланд Устозлари, филология фанлари доктори, профессор Саидбек Рустамович Ҳасанов раҳбарлигида қилишимни маслаҳат бердилар (Холис маслаҳатлари учун улардан миннатдорман!). Ва биз Тошкентга йўл олдик.

Алишер Навоий номидаги Адабиёт музейи директори хонасига опам билан кирар эканмиз, узун хонанинг тўрисида сочларига оқ оралаган, юзлари нурли олим қандайдир қўлёзмага тикилиб хаёлга чўмган ҳолда ўтирар эдилар. Бизни пайкагач ўрниларидан турдилар, қаршилаш мақсадида виқор билан биз томонга кела бошладилар. Салом-алиқдан сўнг, опам мени таништириб, шоша-пиша дарҳол мақсадга ўтдилар. Шунда Устоз хонанинг кириш жойида қолдирган сумкамни ердан кўтариб, стулга уни илгагини илдириб “Пул топайдиган сумкани ҳеч қачон ерга қўйманг” дедилар. Шундан сўнг, “Бирор мавзу танладингизми?” деб сўрадилар. Устознинг салобатлари босиб, сумкамни ерга ташлаб қўйганлигимдан ҳижолат тортиб, хаёлимни йиғиш қийин бўлди.

Дудукланиб, Алишер Навоийнинг форс тилидаги ғазалларига қизиқишимни айтдим (Ўша пайтлари кафедрада эски ўзбек ёзуви ва форс тилидан дарс берардим). Мендаги ҳолатимни ҳисобга олиб раиятимни қайтармай, розилик бердилар.

Орадан бир ой ўтди. Опам мени кафедраларига чақириб, Устоздан хат келганини айтиб, уни менга узатдилар. Мактуб Устозимнинг ўз қўллари билан ёзилган эди (уни ҳозиргача сақлаб келаяпман). *“Азиз шогирдим Нодирабегим! Соғу саломатмисизлар? Синглингиз Сурайёхоннинг мавзуси масаласида, Сизга, мактуб йўллаяпман. Академик Азиз Пўлатович Қаюмов “олима Маҳбуба Қодировадан сўнг Нодира ижодини ҳеч ким давом эттирмади”, деб айтиб қолдилар. Шоира Нодирабегим ижодига доир “Нодира лирикасида тарихий ва мифик образлар талқини” мавзусида илмий иш олиб борганлари маъқул, деб ўйлайман. Синглингизни танлаган мавзуси яхши, аммо форс тили мутахассиси эмаслар. Қийналиб қолмасинлар дейман. Мавзуни танлашни ўзларини ихтиёрига қолдираман”*.

Мактубда айтилганлар асл ҳақиқат эди. Ҳақиқатдан ҳам мен ЖДПИ Ўзбек тили ва адабиёти факультетини битирганман. Мени ақлимни лол қолдиргани ҳақиқатни инсон кўнглини оғритмай, хокисорлик ва ҳалимлик билан ёқимли айтиш мумкинлиги эди. Сумка воқеасидан сўнг Устозим мени ҳолатимни тўғри баҳолаб, мавзуни айтиш мавриди эмаслигини тушуниб, шунчаки вазиятни тўғрилаган эканлар. Яна Устозимдан инсон нафақат ўзи фойдаланаётган нарсаларига, балки атрофидагиларга ҳам эътиборли бўлиши, уларни қадрлаши лозимлигини, шукрли бўлишни, дастлабки сабоқ сифатида олганимни тушундим. Хатти-ҳаракат одатни, одат эса хулқ-атворни, хулқ-атвор эса Инсон тақдирини яратишини англадим. Шундан сўнг, сумкамни ҳар қандай шароитда ва ҳеч қачон тўғри келган жойга ташламасликни одат қилдим. Устозимнинг ҳақиқатини қабул қилмасликнинг иложи йўқ. Шундай қилиб, мен Қўқон адабий муҳитининг йирик вакиласи Нодирабегим ижодига шўнғидим.

Бир муддат ўтгач, мен Нодира ижодига тегишли мақола тайёрладим. Уни журналга чоп эттириш мақсадида, Устозимга тайёрлаб келган кичик тадқиқотимни кўриб беришларини ва тақриз беришларини илтимос қилдим. Жавобига эртаси куни келишимни айтдим. Ўзим эса музей фондидан фойдаланиш мақсадида бўлимга кирдим. Бирон соатлар ўтиб, ходимлардан Устозимнинг мени излаганларини эшитдим. Шундай мавқега эга, катта бир ташкилотни раҳбари хонасидан чиқиб шогирдини излаши ақлимга сиғмасди. Таажжублисиз, қўл остидагилар, ҳатто таажжубланишмасди. Ўшанда, ходимлардан бири Саидбек Ҳасанов ишлари бўлса, доим катта бошларини кичик қилиб ўзлари келадилар. Бу уларнинг одатлари дегани, эсимда. Ходимлар менинг ҳайратимга ҳамма раҳбар шундай дегандек содда нигоҳ билан қарашарди. Қанийди, ҳамма раҳбар Устозим каби бўлса?!

Шундан сўнг мен Устозим хонасига кирсам, стол устида чамаси етти-саккизта китобларни қўйиб, ўзларини ишларини бир четга суриб, мени ишимни таҳрир қилаётган эканлар. Менга илмий ишимга доир бир нечта китоблар бердилар. Ўша куни Устозимнинг нафақат камтарин инсон, балки бағрикенг

Устоз эканликларига амин бўлдим. Яна уларни ҳар қандай ёзилган нарсага гўё сеҳрли таёқчасини теккизган сеҳргар каби яратувчи эканларини кашф этдим.

Йиллар кетидан йиллар, машаққатли изланишлар.... Натижада 2009 йил диссертация ишимни якунладим. Аммо қийин даврлар эди. Илм қилиш, уни югур-югури.... ОАК талабларини тез-тез ўзгариб туриши... Инсонни асабини чарчатар экан. Ҳамма дард эса асабга боғлиқми дейман, ўт пуфагимдаги тош безовта қиладиган бўлиб қолди. Ва ниҳоят икки йилдан сўнг ҳимоя қилиш жараёни бошланди, семинардан ўтдим. ОАК Бюллетенида ҳимояга чиқишга рухсат этилиш учун тегишли ҳужжатларимни топширишим керак эди.

2011 йил ноябрь ойида ҳужжатларимни топшириш олдидан музейга Устозим олдига оқ фотиҳа оламан, деб бордим. Музейнинг ичкаридаги зиналаридан кўтарилар эканман, бирдан ичимда аччиқ оғриқ туриб, нафасим етмай қолди. Йиқилиб тушмаслик учун аранг деворга суяниб қолдим. Пешонамдан совуқ тер чиқиб, кўзим тиниб кетди... Шу пайт Устозим хоналаридан кўққисдан чиқиб қолдилар. Кўкариб кетибманми ёки оқариб кетибманми, билмайман, ҳолимни кўриб, дарров тушундилар. Олдимга югуриб келиб, *“Нима бўлди? Яхшимисиз,? Аввал инсоннинг соғлиги, илмий ишингиз қочиб кетмайди. Бу йил бўлмаса, келаси йил ёқларсиз. Соғлигингизга эътибор беринг”*... Устозимнинг ота каби меҳрли нигоҳи бир умрга шууримда сақланиб қолди. Бироздан сўнг оғриқ кўйиб юбордим, ўзимни тутиб олдим. Ва айнан шу йил ҳимоя қиламан, деб қароримни айтдим. Мени ортиқча уринтирмасдан, хокисор ва ҳалим фазилатли жонкуяр Устозим менга оқ фотиҳа бердилар.

2011 йил декабрь ойида ўлкамизда қаҳратон қиш. Кун жуда совуқ. Операцияни ўтказганимга чамаси ўн-ўн беш кунлар бўлиб қолган. Мен Низомий номидаги Тошкент давлат университети Ўзбек тили ва адабиёти факультети *“Ўзбек адабиёти”* кафедрасига ташқи семинарга бордим. Умумий ҳолатимни яхши эмаслигимни ёки бир эмас, тўртта лапароскопик тешиқлардан изғирин қиш совуғининг киришими мени анча нозиклаштириб, толиқтириб қўйган. Шу сабабими, семинардан сўнг музейга, Устозим олдига тушқин кайфиятда бордим. Етакчи ташкилотда менга жуда кўп саволлар беришганини, эътирозлар билдиришганини энди айтмоқчи бўлиб, оғиз жуплаган эдим, Устозим қафтларини кўтариб, қатъий оҳангда *“Тўхтанг. Ҳимояга тавсия қилишдими?”* деб сўрадилар. Менинг бош ирғитишимдан сўнг, чехралари ёришиб, Устозим, худди беғубор боладек хурсанд бўлиб, аммо босиқлик билан *“Муҳими шу... Фикр ва нигоҳингизни фақат яхши нарсаларга қаратинг. Шукр келтиринг ва миннатдор бўлинг, ҳимояга тавсия қилинибсиз”* дедилар. Ҳозир ўйласам, ўшанда, Устозим менга яна бир бор тенги йўқ сабоқни берган эканлар. *“Жамиятда ўз ўрнини топган омадли инсонлар фақат ва фақат фикру ва нигоҳларини яхши нарсаларга қаратганлари учун ютуқга эришадилар. Шунинг учун ҳам улар омадли. Яратувчи тўкин коинотни ана шу қонуниятга асосан яратган. Унга шукр келтирувчиларга янада зиёда қилиб берилади”*⁵³. Демак,

53 Дэвид Кэмерон Джиканди. Счастливый карман, полный денег. Формирование сознания изобилия. София, 2015. <https://sophia.ru/authors/devidekemerondzhikandi>

Устозим менга ҳамма вақт **ҒОЛИБ** бўлиш формуласини ўргатиб кетган эканлар.

Инсонлар орасида яқинларининг холисона яхшиликларига миннатдорчилик билдириш яхши одат. Аммо уни асл моҳиятини гоҳ тушуниб, гоҳ тушунмай “рахмат, миннатдорман” деган сўзларни тил учида тўтиқушдек қайтарамиз. Ҳозир мен ана шу тушунча моҳиятини тўлиқ англаган ҳолда, чин кўнгилдан раҳматли Устозим Саидбек Рустамович Ҳасановга мени жамиятда ўз ўрнимни топишимда, шахс сифатида дунёқарашимни кенгайтишида беминнат ҳиссалари, ҳаётимдаги барча ютуқларим учун улардан бир умр миннатдорман! Устозимнинг оламларга ибрат бўла оладиган инсоний фазилатлари олдида бошим ерга теккунча уларга таъзим қиламан! Жиззах музофотида мен каби бир эмас, нақд етти нафар шогирд-олимни тарбиялаганингиз учун ташаккур! Охиратингиз обод бўлсин, Устоз!

Шунингдек, етакчи ташкилотда ўша даврларда кафедрани бошқариб турган етук олима Каромат Муллахўжаевага ҳамда семинарда қатнашган барча профессор-ўқитувчиларга, диссертациямга ўз фикр-мулоҳазалари ва ёрдамларини аямаган инсонларга чексиз ўз миннатдорчилигимни билдираман! Борликларинг учун шукроналик келтираман!

Ҳимояга яқин мен нимадир сўраш учун Илмий кенгаш раиси хонасига кирдим. Раис ўрға ёшли бир киши билан суҳбатлашиб ўтирган экан. Ноқулай вазиятда кириб қолганимни тушуниб етдим. Хонадан қайтиб чиқиб кетмоқчи эдим, раис тўхтатиб, суҳбатдоши билан мени таништирди. Икки кундан кейин, яъни 27 декабрь куни, мени “Нодира лирикасида тарихий образлар талқини” (10.01.03 - Ўзбек адабиёт тарихи) мавзусидаги номзодлик диссертациямни ҳимоя қилишимни айтди. Наркознинг таъсири, менимча, батамом тарқамгани сабабли олим исми шарифини эслаб қола олмаганман. Олим устозим кимлиги билан қизиқди. Менинг, “ғурур билан профессор **САИДБЕК ҲАСАНОВ**” деган, жавобимга “*Устоз танлашда адашмабсиз*” деган эътирофи қулоғимда ҳозиргача жаранглайди.

Ҳа, азизлар, ҳар қандай инсон боласига адашиш хос, аммо мен **УСТОЗ ТАНЛАШДА АДАШМАГАНМАН!!!**

УСТОЗИМ САИДБЕК ҲАСАНОВГА БАҒИШЛОВ

Устоз қабри зиёратига бордим Чизатой сари,
 Унда барча шоир уламолар-у, фан арбоблари
 Майин нигоҳлари бирла тизилиб туришади жим...
 Кўзимда жиққа ёш-ла топдим кичик бир мўъжаз қабрни.
 Унда ётар зоти киромий, Устоз САИДБЕК ҲАСАН,
 Маърифат сочувчи, яна бетамаъ хайрихоҳ ИНСОН.
 Сукунат бир зумдаёқ чулғаб олди хаёлларимни...
 Тушиб қолдим ўзга бир қизиқ сирли боқий дунёга.
 Йиғилиб, бўлиб жамулжам Туроннинг асл фарзандлари
 Олиму фузоло, шоиру шоҳлари, ҳукмдорлари.
 Қилишарди базму жамшиду, шодон-ла мушоира
 Тўрида Устозлар Ҳамид Сулаймон, Азизхон Қаюм,
 Оғалар Алибек Рустам, Ботир ва Саидбек Ҳасан,
 Яна бир қанча таниш-у ҳамда нотаниш инсонлар...
 Водариз! Айтинг-чи, яхшилар, ўзи бу қандай йиғин?
 Пойгада ўтирар шоир Навоий, шоҳи Бобур ҳам?
 Тик турар хизматда Амирий бирла Нодирахон ҳам.
 “Тўрини бериб, бунча иззат-икром уломоларга?”
 Деган ҳайратли нигоҳимга дермиш ҳазрат Навоий:
 “Илмига амал қилувчи, яхшилик-ла ном қозонган
 Боқий дунёда эришгай, албат, чин саъд-саодатга.
 Фоний дунёдаги умрини илмга бағишлаганлар,
 Одамийликни касб этганлар руҳи топгай ҳаловат,
 Шул сабаб бу гулшан ичра лойиқмиш таҳсин эъзозга!”
 Шул дамда елкамга қўйиб ҳароратли қўлларини,
 Таниш бир ёқимли овоз “Она, Онажоним” дея
 Меҳрли нигоҳ ила қайтарди мени – ёлгон дунёга.

Сурайё СУЛТОН

МАТНШУНОС ВА АДАБИЁТШУНОС ОЛИМ

**Жўраев Жамолiddин Аминжонович,
Жиззах ДПИ доценти, филология фанлари номзоди**

Ҳаётда шундай олимлар бўладики, улар ўзларининг илм хазиналарини кўз–кўз қилишни, турли илмий мунозараларда ўз нуқтаи назари билан атрофдагиларда ўчмас из қолдиришни истамайдилар. Аммо ўз мутахассисларига оид ҳар бир саволга камтаринлик билан жуда асосли, илмий, мантиқий жавоб берадилар. Ана шундай олимлардан бири, Устозим Саидбек Ҳасанов камсуқум, кенг мулоҳаза юритувчи, матншунос ва ўзбек адабиёти тарихи соҳасини мукамал эгаллаган зукко олим эдилар.

Устоз адабиётшунос, арабшунос, ўнлаб қадимий қўлёзма асарларни жорий ёзувга табдил қилиб, нашр қилишда жонбозлик кўрсатган, ўттизга яқин шогирдларни олим бўлишида ўз хиссасини қўшган етук мутахассис олим эдилар.

Мени ушбу ҳурматли Устозим билан биринчи марта отам профессор Олимжон Жўраев таништирган эдилар. Отам (жойлари жаннатдан бўлсин) Устоз, профессор ЎзРФА Алишер Навоий номидаги адабиёт музейи директори Саидбек Ҳасановнинг ҳузурларига олиб бориб, мени таништирганларида *“Бир саволим бор агар жавоб берса шогирдликка қабул қиламан”* дедилар. *“Араб тилини биласанми?”* деб сўрадилар. Мен *“Ҳа”* деб жавоб бердим. *“Ундай бўлса мен сени шогирдликка оламан”* деб айтдилар. Шундан сўнг бир икки оғиз араб тилида суҳбатлашдик. Домла мени араб тилида гаплашганимни кўриб хурсанчилигидан отамга қараб, *“Билар экан”* дедилар.

Шундан кейин мен адабиёт музейига аспирантурага қабул қилиндим. Аспирантурада ўқиб юрган кезларимда илмий тадқиқотимни қандай қилиш кераклиги ҳақида жуда кўп маслаҳатлар берган эдилар. Домла жуда хокисор, ҳар бир нарсани тушунтираётганда батафсил, бошидан охиригача тушунтирардилар. Шу билан бирга ўз фикр-мулоҳазаларини қатъият билан, асосли далил ва исботларга таянган ҳолда салмоқ билан билдиришларидан Устозимнинг чуқур ва пухта билимли, ўз касби бўйича юксак илмий салоҳиятга эга эканликлари аниқ сезилиб турарди.

Мен 2012 йил Устоз, филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов раҳбарлигида *“Комёб ҳаёти ва ижодий мероси манбалари тадқиқи”* мавзусида номзодлик ишини муваффақиятли ҳимоя қилдим.

Саидбек Ҳасанов жуда меҳрибон киши эдилар, Устозим учун каттами, кичикми бирдек эди. Барчага қўлдан келгунча ёрдамларини аямай, кўмакдан қочмас эдилар. Устозимдан кўп нарса ўрганса бўлар эди. Ўз фикрларини ўқувчи ва тингловчига етказа билиш кўникмаси уларда ўта кучли эди, яхши мактаб таълимини олган эдилар. Улар ҳар бир сўзни билиб ишлатардилар, ортиқча кераксиз сўз ва жумлаларни ишлатмас эдилар. **Илоҳим жойлари “Жаннат ул– Фирдавс”да бўлсин!**

ИЛМ – ИГНА БИЛАН ҚУДУҚ ҚАЗИМОҚ

**Раҳимжонов Масрур Нўъмонович,
Ўзбекистон халқаро ислом академияси
магистратура бўлими бошлиғи,
филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)**

“Ўзбек мумтоз адабиётида марсия жанри” мавзуйидаги илмий ишимни Устоз Саидбек Ҳасанов раҳбарлигида адо этганидан беҳад хурсандман. Толеъ менга шундай феъли кенг ва билими уммон Устоз насиб этганидан беадад шукрона келтираман! *“Болта ўтин ёришда билинади, одам эса меҳнатда синалади”* деганларидек, Устозимнинг оҳорли йўл-йўриқлари, теша тегмаган маслаҳатлари, тахи бузилмаган фикр-мулоҳазалари, кўрсатмалари биз шогирдларини етти ўлчаб бир кесишга ўргатди, ундади, рағбатлантирди.

“Чинакам устоз фикри – тафаккур боғи” дейишгани рост экан. Бу таъбирга Саидбек ака мисолида яна бир карра ишонч ҳосил қилдим. Биз, шогирдларидан Устоз фикр-маслаҳатларини сира ҳам қизғанмасдилар, аямасдилар, мўл-мўл тўкиб ташлардилар. Ишимизнинг бирон-бир бобини кўрсатгани олиб борсак, бамисоли қайнар булоқ каби, мушоҳада-муҳокамаларнинг охири узилмасди, қуйилиб келаверарди.

Устознинг ниҳоятда кенг феъл-атвори шахсиятига қанчалик файз-кўрк берса, теран билими, ҳавас қилгулик зукколиги, мутафаккирона тафаккур кўлами ҳам узукка кўз қўйгандек шунчалик фусун бағишларди. Диссертация устида, ишлаш-изланиш жараёнида бир нарсага қатъий ишонч ҳосил қилдим, хусусан, Устоз араб шеърлятидаги риса, форс адабиётидаги марсия намуналарини, ўзбек фольклорини, энг қадимги давр адабиёти, тошбитикларни, ва умуман, Шарқ мумтоз адабиётининг зукко билимдони эдилар. Беш қўлдек уққан, ўқиган, ўзлаштирган заковат соҳиби эдилар.

–“Илм бу игна билан қудуқ қазийдек” машаққатли, мушкул юмуш, – дердилар. – Уни чидаганга чиқарган, дегувчилар ҳам бор. Лекин, бунақа гапларга хушим йўқ. Иқимга ўтиришмайди. Нега, денг? Аввало, ақл, билим, зеҳн-заковат – Аллоҳнинг мулки. У суйган бандаларига ўз мулкидан беради. Унинг урвогичаликми, мисқолдекми, заррачами Худойимнинг ўзи бандасига юқтирсин. Пешонасига-ёзуқига битган бўлсин. Аслида, доно халқимизда “Худойим юқтирмаса бозорга даллол ҳам бўлолмайсан” деган ҳикматли гап бор. Бу – ҳақиқат. Жон бор унда. Ўқиш, уқиш, идрок, фаҳм-фаросат – булар бандасига Худо берган истеъдод-салоҳиятни юзага чиқарадиган тўйғу-тафаккур маданиятидир, асос-омиллардир, дея таъкидлардилар.

–Истеъдоднинг бозори йўқ. У дўконда сотилмайди, – деган қайроқи фикрлари ва мушоҳадалари, биз, шогирдлари кўнглига кўрғошиндек қуйилиб, бир умр ёдимизда миҳланиб қолган.

Устоз менга ўзбек мумтоз адабиётидаги (Алишер Навоий, Роқим, Увайсий, Нодира, Ҳазиний, Хилватий ва ҳ.к.) марсия намуналарини, қадимги битиклардаги айрилиқ, фироқномаларни, халқ оғзаки ижодидаги йиғилар билан

йиғи-йўқловларни қиёсий ўрганишни маслаҳат бердилар. Ушбу таҳлил йўсини, тадқиқот йўли марсиянинг ҳаётий илдизларини ёритиш баробарида ҳар бир жанрнинг ўзига хос умумтипология хусусиятларини ҳам ўрганиш имконини беришлигини таъкидладилар. Натижада, марсияни араб шеъриятидаги риса жанри намуналари билан ҳам чоғиштириб кузатилди. Ҳар бирининг ўзига хос ва фарқли жиҳатлари очиб берилди. Ўзбек мумтоз шеършунослик илмида янги сўз айтишга эришилди.

Устоз Саидбек Ҳасанов шунақа, ҳамиша янги-янги илмий фикрлар, булок каби қайнаб тургувчи назарий ғоялар генератори – **буюк шахс** эдилар.

Устознинг яна бир ибратли фазилатларини айтгим келди. Хусусан, улар шогирдларига ўз фарзандларидек меҳр-эътибор, эъзоз кўрсатардилар. Талабчанликларида оталарча қайноқ меҳрибонлик туйғулари, меҳр-эътиборларида эса масъулият ҳисси балқиб турарди. “Ёшлар китоби – 2008” (Т., 2008, 456-бет) альманахида, “Ўзбек тили ва адабиёти” журналида, илмий тўпламда кетма-кет учта мақолам босилиб чиқди (“Ғазал-марсия”, “Таркиббанд-марсия”, “Муҳаммас-марсия”).

Булар, Устоз меҳнатининг самаралари, қувончли мевалари эди-да. Кўрсатиб, миннатдорчилик билдириш ниятида Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейига йўл олдим. Иккинчи қаватдаги хона эшиги очик. Устоз қандайдир катта қалин китоб мутолаасига шўнғиган эдилар. Остонага яқин борган пайтим Устоз қадам товушларидан сергак тортиб, бошини китобдан кўтардилар. Ҳазина топгандек оғзим қулоғимда, эшикка яқинлашдим.

–Э, э, *Масрурбек, келинг-келинг*, - дедилар, чеҳралари очилиб.

Ўрниларидан туриб, қаршиладилар. Сўрашгач, ўтиришга жой кўрсатдилар. Эндигина папкани очишга, журнал, тўпламларни олиб кўрсатишга чоғлангандим, Саидбек ака ниятимни илғаб, мендан илгариладилар.

–*Табриклайман*, – дедилар, Устоз қўлларини узатиб. Катта шапалокдек кафтларида бир бурда ҳовучим кўринмай кетгандек бўлди. – *Иш дегани мана шунақа бўлибди*.

Мендан ҳам кўра Устознинг хурсандлиги чандон эди.

–*Мақолаларингизни бирма-бир ўқиб чиқдим. Маъқул, маъқул*, – дедилар таъкидлаб. – *Бу бошқа гап*.

Устознинг содда, самимий, жайдари муомаласида кучоққа сиғмайдиган лиммо-лим меҳрни туйдим. Беғубор, табиатида бекларга хос таърифлаб бўлмас оталарча ишончни ҳис қилдим.

Устоз Саидбек Ҳасановнинг зуваласи бошқача эди-да. Муомалалардаги самимиятда таърифга сиғмас олижаноблик, одамохунлик мужассамлашган эди. **Устоз, жойингиз жаннатларда бўлсин, илоҳим!**

ИБРАТ БЎЛГУДЕК РАҲБАР ЭДИЛАР...

Алимов Озодбек Собирович,
Ўзбекистон халқаро ислом академияси
“Ислом энциклопедияси” бўлими катта илмий ходими

Инсон – у қанча яшамасин ва қандай иш билан машғул бўлмасин **ИНСОН** деган улуғ номга лойиқ бўлиши лозим. Буни қалбан ҳис ва ақлан мушоҳада қилган инсонгина фикран фаоллашади, тўхтамай ва толиқмай илгарилашга ҳаракат қилади. Илм кишиси учун шахсиятидаги ана шундай ундов туйғуси ниҳоятда муҳим. Билакс, у ким бўлишидан қатъий назар ҳаётнинг паст–баланд сўқмоқларига бардош бера олмайди.

Олим бу шундай шахски, унинг ҳаёти илмдан, илми ҳаётдан ажралмаган кишидир. Ана шундай олимгина ўзини илмга тўлиқ бағишлайди ва илм–фан ривожига муносиб ҳисса қўша олади. **САИДБЕК ҲАСАНОВ** ана шундай фазилат соҳиби эдилар. Саидбек Ҳасанов ҳақида гапирганда, гапни бўрттиришга ҳожат йўқ. Чунки Саидбек аканинг ўзлари ҳам гапга тўн кийдириб гапиришни хушламас, бор гапни пўст калласини гапиришни хуш кўрадиган шахслар сирасидан эдилар.

Ўзбек адабий манбашунослиги, матншунослиги, навоийшунослиги, бобуршунослигини у кишининг меҳнатисиз тасаввур этиш қийин. Мен Саидбек акани кўпдан бери биламан. Бироқ тақдир мени у кишининг раҳбарлигида ЎЗРФА Алишер Навоий номидаги давлат Адабиёт музейидек мўътабар даргоҳда ишлашни насиб этди. Саидбек ака раҳбарлигидаги фаолиятим 2002 йилдан бошланган. Ўшанда мен Адабиёт музейига кичик илмий ходим лавозимига қабул қилинган эдим. У кишидан музей ишини, қўлёзма манбалар билан ишлаш, уларни тадқиқ қилиш, ҳужжат юритиш ишларини ўргандим.

Саидбек Ҳасанов забардаст олимлар етишиб чиққан сулола вакили эдилар. Акалари академик Алибек Рустамов, тилшунос, арабшунос Ботирбек Ҳасановдек забардаст олимлар ҳам ушбу сулоланинг катта фарзандлари эдилар. Саидбек Ҳасановда ўткир билим, тадқиқотчи учун зарур бўлган барча фазилатлар мавжуд эди. У араб, форс, рус тилларида ҳавас қиларли тарзда сўзлаша олар, шу билан бирга ушбу тилларда ўз фикрини ёзма баён қила олардилар. Бундай Яратганнинг марҳамати ҳар кимга ҳам насиб қилмаган десак, ҳеч қандай муболаға бўлмайди.

Саидбек аканинг ҳаёти қадимий меросимиз ҳисобланган қўлёзма манбаларни ўрганиш, уларни келажак авлодга етказиш билан кечди. Умрининг охиригача ушбу китобларнинг каталогини яратиш устида меҳнат қилдилар. Унинг алоҳида эътибор ва таҳсинга лойиқ хизмати – бу Заҳириддин Муҳаммад Бобур қаламига мансуб “Бобурнома” асарининг мукамал нашрини амалга оширганидир. У шунингдек, ўндан ортиқ китоб, рисоалар, тўрт юздан зиёд илмий ва илмий–оммабоп мақолаларнинг муаллифидир. Буларни кўздан кечирган киши, олим кўп вақти, кучини Навоий ва Бобур ҳамда бобурийлар ижоди тадқиқига бағишлаганига иқрор бўлади. Зеро, бу икки буюк шахсининг

меросини ўрганиш Саидбек Ҳасанов илмий фаолиятининг энг салмоқли қисмини ташкил этади.

Саидбек аканинг бу хизматлари мамлакатимиз раҳбарияти томонидан ҳам эътироф этилган. “Дўстлик” ордени билан тақдирланган олим Саидбек Ҳасанов тўғрисида кўп гапириш мумкин. Унинг устозлик фаолияти ҳам таҳсинга лойиқдир. Саидбек Ҳасановнинг раҳбарлигида 2 та докторлик, йигирмага яқин номзодлик диссертациялар ҳимоя қилинди.

Саидбек Ҳасанов бутун умр Адабиёт музейида меҳнат қилдилар. 1991 йил 29 январда Ўзбекистоннинг Биринчи Президенти И.А.Каримовнинг “*Алишер Навоий таваллудининг 550 йиллигини нишонлаш тўғрисида*” ги ПФ–139–сонли Фармони билан мазкур йил мамлакатимизда “*Алишер Навоий йили*” деб эълон қилинган эди. Шу муносабат билан Ҳ.Сулаймонов номидаги Қўлёмалар институти таркибида фаолият олиб борган Адабиёт музейи филология фанлари доктори, академик Азиз Қаюмовнинг ташаббуси билан мустақил ташкилот сифатида ажраб чиққан ҳамда унга Саидбек Ҳасанов директор этиб тайинланган. Саидбек ака ушбу даргоҳга 26 йил раҳбарлик қилдилар. Узок йил мазкур даргоҳга раҳбар бўлганлари боис, адабиёт музейи тилга олинганда Саидбек аканинг сиймоси кишининг кўз ўнгида намоён бўлади. Адабиёт музейини Саидбек акаси, Саидбек акани адабиёт музейисиз тасаввур қилиш қийин эди.

Катта бир даргоҳнинг раҳбари бўлсалар-да, тавозеъ соҳиби эдилар. Раҳбар бўлишларига қарамай бирор юмушлари бўлса ходимни олдиларига чақириб ўтирмас, балки ўзлари келар эдилар. Улар ЎзФА ва бошқа идоралар томонидан топширилган буйруқлар бўладими, режадаги илмий нашрлар бўладими, бу иш ким билан битишини яхши билар ҳамда ўша ходимнинг ўзи билан ушбу вазифани ҳал қилар эдилар. Бу эса узокни кўра олувчи раҳбарнинг хусусиятларидандир.

Саидбек Ҳасанов гарчи музейида директор бўлсалар-да, ўзларини музей ходимларининг бирортасидан катта олмас эдилар. Улар билан суҳбатларимиз доимо расмий мақомда ёки илм ҳақидаги суҳбатлардан иборат бўлмаган. Гарчи биз улардан анча ёш бўлсак-да, ўзаро суҳбатларда бошларидан ўтказган, ўқиган ёки эшитган кулгили ҳангомалардан ҳам сўзлаб берардилар. Шу боис у кишининг суҳбатлари биз учун ёқимли бўлган.

Саидбек Ҳасанов ўз ходимларининг оилавий шароитларидан хабардор бўлар, уларга имкон қадар қулай шароит яратиб берган раҳбар эдилар. Ёши катта, узокдан келадиган, ёш боласи бор ходимлар, у фаррошми, ё илмий ходим Саидбек Ҳасанов раҳбарлигида ҳеч қандай қийинчиликни сезмаган ҳолда ишладилар. У илмий ходим, албатта, ўз вақтида ишга келиб хонасида ишлаши ва иш вақти тугагачгина ишдан кетиши шарт, деган “интизомий” талабга зид қарашда бўлардилар. “*Ходим ўзига топширилган вазифани уйда ёки музейида бажарадимми, қаер қулай бўлса, ўша ерда ишини қилайверсин*” дер эдилар. Бу эса Саидбек Ҳасановга ўзидан катта ёшдаги салаф раҳбарларнинг тажрибасидан қолган мерос бўлган.

Бундай раҳбарларга хос ва ибрат бўлгудек сифатлар, фазилатлар у кишининг табиатларида кўп эди. У нафақат мамлакатимиз, балки хорижда ҳам таниқли олим бўлишига қарамай ўзларини ўта камтар тутардилар. Мен у кишининг фазилатларини энг муҳимини ёдга олишни истардим, у ҳам бўлса, у кишининг шахсияти ва табиатида одамийлик ҳамда олимлик мужассам эди. Якшанба кунлари ҳам музейга келиб бирор юмуш билан банд бўлганларининг кўп бор гувоҳи бўлганман. Юқори идоралар томонидан ёки бошқа сабаблар билан бирор муҳим иш юзасидан дам олиш кунларида ишга келиш керак бўлса илтимос қилар, ўзлари эса ўша куни эрталабдан бозорлик қилиб келиб тушликка лаззатли таомлар тайёрлар эдилар. Бу эса Саидбек Ҳасановнинг нафақат раҳбарликдаги, балки ошпазликда ҳам маҳоратли, оилада меҳрибон ота, ҳаётда эса мўъмин киши бўлганлигининг нишонаси эди. Бу жуда–жуда кам инсон ва айниқса, раҳбарларга насиб этадиган фазилатдир.

Саидбек ака музей раҳбарлигидан кетганларидан сўнг Аллоҳ у кишига ўзининг улуғ инъомини ато этди. У ҳам бўлса ўз байти ҳисобланган Каъбатуллоҳни зиёрат қилишдек буюк мартабани икки бора насиб этди. Мушоҳада қилган киши бундан ўзига хулоса чиқара олади.

Умрларининг охиригача ўзларига қадрдон музейда сақланаётган тошбосма асарларнинг каталогини яратиш мавзуидаги грант ишида бош–қош бўлдилар. Бу ишда биз ёшларга ўз тажрибаларини ўргатиб келдилар.

Афсус инсон тақдири ўткинчи, боқийлик фақатгина Аллоҳга хос. Навоий айтганидек:

*Бу гулшан ичра йўқдур бақо гулига сабот,
Ажаб саъодат эрур чиқса яхшилик бирла от.*

Саидбек ака бу байтни кўп–кўп такрор қилардилар. Муаммо жанри қоидаларига кўра “саъодат”дан “от” чиқса, “саъд” қолади. Бу сўзнинг маъноси “**бахт**” дегани. Инсон бу дунёда боқий эмас. Бироқ у Аллоҳ томонидан берилган умрни яхшилик, эзгу амаллар билан ўтказиб Аллоҳ хузурига риҳлат қилса ва ўзидан яхши ном қолдириб кетса мана шу ҳақиқий бахтдир, дейди Ҳазрат Навоий. **Саидбек аканинг исмларининг маъноси ҳам юқоридаги маънони англатади.** Исмлари жисмларига мос бу инсон ўзларидан ана шундай яхши номни қолдириб кетдилар.

2019 йил 14 сентябрь куни филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов фоний дунёдан боқий дунёга сафар қилдилар. Аллоҳ у кишининг барча яхши амалларидан рози бўлиб, ўзининг раҳматига дохил айласин!

Менга Яратганнинг улуғ муруввати, яъни Адабиёт музейидек қутлуғ даргоҳда Устоз Саидбек Ҳасановдек **ИНСОН** раҳбарлигида меҳнат қилишни насиб этганидан, Аллоҳга ҳамдлар айтаман!

САМИМИЙ, МЕҲРИБОН УСТОЗ ЭДИЛАР...

**Дўстова Сурайё Савроновна,
Жиззах ДПИ катта ўқитувчиси**

Шундай инсонлар борки, улар бу дунёдан ўтиб кетсалар ҳам қилган яхши амаллари билан абадий яшайверадилар. Ана шундай инсонлар қаторига отамдек азиз бўлиб қолган, меҳрибон, самимий, очик кўнгил, барча эзгу сифатлар соҳиби бўлган, улуғ адабиётшунос, манбашунос, матншунос олим, Устозим филология фанлари доктори, профессор Саидбек Рустамович Ҳасановни ҳам кўшиш мумкин.

Яхши устозга шогирд бўлишлик ҳам Аллоҳнинг иноятидир. Мен, Устозим Саидбек Рустамович Ҳасанов билан 2008 йил куз ойида танишганман. Факултетимизнинг адабиёт ўқитиш методикаси кафедраси доценти, ф.ф.н. Нодира Соатова Устознинг ёнларига олиб боргандилар. (Устознинг исми фамилиясини эса сал аввалроқ таниганман. Факультетимиз профессори Олимжон Жўраев 1999 йил Сурайёхон, билимингиз яхши, араб ёзувини ҳам билар экансиз, эсингиздан чиқмай туриб, илмий иш қилиб олинг дея, Тошкентга аспирантурага таклиф қилган ва Саидбек Ҳасанов раҳбарлигида иш бошлашимни, яхши устоз эканлигини таъкидлаб айтгандилар. Ўшанда турмушга чиқаётганимни ва тақдирим нима бўлишини билмаслигимни айтиб рад жавобини берган эдим). Нодира опа билан Устоз Саидбек Ҳасановнинг олдиларига борганимизда салобатли, юзларидан нур таралиб турган, отамга ўхшаб кетадиган келбатли инсон рўпарамизда турардилар. Опа салом–алиқдан сўнг, шогирд олиб келганликларини айтгач, нимага қизиқишимни сўрадилар. Қўлёмаларни ўқишни, ўрганишни чин дилдан хоҳлашимни, бироқ араб тили бўйича мутахассис эмаслигимни билдирдим. Шунда Устоз шогирди Ж.Жўраевга, музей фондида туркийда ёзилган, ҳозирга қадар илмий ўрганилмаган қўлёмалар рўйхатини олиб киришини айтдилар. Ж. Жўраев рўйхатни олиб киргач, Устоз менга *“рўйхатни кўриб чиқиб биттасини танланг, танлаган мавзуингиз бўйича илмий иш қиласиз”* дедилар. Мен *“Лаффасийнинг “Хива шоирлари”ни танладим. Шу ондаёқ Жалололдин акага “Хива шоирлари” қўлёмасини олиб чиқишини”* айтдилар. Шогирдлари асарнинг қўлёмасини олиб чиққанидан сўнг, *“ўқиб кўринг”* дедилар ва ўқиганимдан сўнг, *“асарни ўқиб танишиб чиқинг, кейин шу асарнинг бошқа қўлёмалар нусхалари бор йўқлигини аниқлайсиз. Бу асарнинг қўлёмалар нусхалари Шарқшунослик институтида бор бўлиши керак”* дедилар ва шу заҳотиёқ розилик хати ёзиб бердилар. *“Ишини бошланг, муваффақият”* деб айтдилар. Ана шундан буён кўп бор Устоз билан суҳбатлашиш, уларнинг маслаҳатларини олиш бахтига муяссар бўлдим. Бунинг учун Аллоҳ Таолодан ва Устозимдан умрим давомида миннатдорман!

Устоз Саидбек Ҳасанов олимликдан ҳам, аввал, одамийликни биринчи ўринга қўядиган инсон эдилар. У киши жудаям меҳрибон, ҳеч кимнинг кўнглига озор бермайдиган, сўзлаганда ҳам баланд овоз билан гапирмайдиган,

очиқ чехрали ва самимий эдилар. Бир гал, Устознинг шогирди ҳимоя қилди. Ҳимоя ва банкетга жуда кўп олимлар, ўқитувчилар бордик. Ўтириш бошлангач, бир стол бўлиб ўтирган буюк олим–устозлар ичидан Устоз Саидбек Ҳасановга сўз берилди, чиройли гапирдилар, сўз охирида Устозга шогирди бир катта гулдастани совға қилдилар, раҳмат дея гулдастани олган Устозим, шогирдига қараб, *“майлими бу гулдастани бир кишига берсам”* дедилар. 40–50га яқин инсонлар – олимлар, ўқитувчилар ичидан тўғри ёнимга келиб, *“бу гулдаста сизга қизим, энди ҳимоя навбати сизники”* дедилар. Шунака қувондимки, шунча олима аёллар ичидан гулдастани менга берганларидан (айниқса, ҳамкасбларим олдида) бир қувонсам, менинг илмий ишимни тезроқ яқунлаб ҳимояга чиқишимга ундаётганликларидан яна бир хурсанд бўлдим ва ҳатто гулни олиш учун ҳаяжонланганимдан ўрнимдан ҳам туролмай қолдим.

Устоз ҳар бир нарсага эътиборли, инсон учун чин дилдан қайғурувчи, дардига малҳам бўлувчи, кези келганда ёрдамни аямайдиган ғамхўр инсон эдилар, бир сафар Устознинг ёнларига борганимда бажарган ишларим бўйича ҳисобот бериб бўлганимдан сўнг секингина, *“Устоз турмуш ўртоғимнинг иши туфайли биз Қорақалпоғистонга яъни, Нукусга кўчиб кетяпмиз. Тошкентда Шарқшунослик институти қўлғамалар фондида ишлашим керак, илмий ишим ортга сурилиб, Нукусдан Тошкентга келишим қийин бўладиёв”* дедим. *“Ҳечқиси йўқ”* дедилар Устоз. *“Қўлғамалардан олган парчаларингиз бўйича бир-бирига солиштириб кўриб ёзиб бораверинг. Қачон Тошкентга келсангиз яна ишлайверасиз, ҳимоя тақдир қилган кун бўлади, сиз ёзаверинг”* дедилар. *“Ҳа, яна”* деб, сўзларини давом эттирдилар Устоз, *“Нукусда мени синглим яшайди, танишиб олинг, Нукусга борсанглар нимадандир қийинчилик бўлса бориб учранг, ёрдам қилади, мен айтаман”* дея синглиси ва куёвининг исм фамилияси ҳамда адресини ёзиб қўлимга бердилар. Биз Нукусга борганимизда ҳеч бир қийинчилик бўлмаслиги аниқ, чунки турмуш ўртоғим давлат томонидан юборилаётган одам, бироқ Устознинг бу гапи менга зўр суянч бўлди. Устознинг меҳрибонлик ва хавотир билан ўз қизидек кўриб борган жойида муаммога дуч келмасин, бегона жойда кимга ишонишни билмай юрмасин, дея менга кўрсатаётган бу ғамхўрлигини ҳеч бир нарсага қиёс этиб бўлмасди. Шунчалар ҳаяжоландимки, биринчи марта бораётган, таниш–билишимиз йўқ бўлган бегона шаҳар Нукусда ҳам қариндошим бордек хурсанд бўлдим, меҳрибон, самимий ва ғамхўр Устозни менга насиб этганидан Аллоҳга Таолога шукрона айтдим!

Устоз, илм йўлида фидоий эдилар, илмий ишим бўйича қандайдир савол берсам, секин, оғир вазминлик билан жуда содда қилиб эринмасдан тушунтириб берардилар ва ҳатто баъзи тополмаган китобларимнинг номини сўраб топиб ҳам берардилар. Бир сафар чет элда чиққан бир китобда илмий ишим бўйича маълумот борлигини эшитганимдан сўнг, шу китобни бир неча бор эгасидан суриштирдим ва китобни ололмагач, Устозимга айтдим. *“Сиз Жиззахга қайтаверинг, ўзим гаплашиб олиб келтириб қўяман, бир келганда олиб кетарсиз”* дедилар. Бир кун Устознинг шогирди Жалолиддин Жўраев менга, суриштириб юрган китобимни Адабиёт музейидан олиб кетишимни айтдилар.

Жиззахдан зудлик билан йўлга чиқдим, Адабиёт музейига бориб, бир неча китоблар билан бирга Эронда чиққан ўша китобни олдим. Ўзимда йўқ хурсанд эдим, чунки илмий ишимнинг жаҳонда ўрганилиши бўйича қўлимда ҳеч бир маълумот йўқ эди. Бошқа китоблар билан бирга ушбу китобни олгач, Устозим Саидбек Ҳасанов ва Ж.Жўраевга сканер қилиб бир-икки кунда олиб келиб беришимни айтиб, раҳмат дея, музейдан чиқдим ва метрога тушдим (ҳар гал Устознинг ёнларига борганимда метро орқали келиб кетар эдим). Байрам арафаси бўлганлиги боис метрода милиция ходимлари сумкаларни текшириб ўтказишаётган эдилар (бошқа пайт бўлса сумкангизни очиб, ичини кўринг десангиз ҳам текширмайди). Навбат менга келгач, милиция ходими китоблар ичидаги араб ёзувидаги китобни кўриб, бу қандай китоб? - деб сўради. Адабиёт китоби, дея жавоб бердим. Қаерда чиққан, деб берган саволига, Эронда чиққан, деб жавоб қайтардим. Сиз бу ёққа юринг, дея хонага бошлади ва савол-жавобдан сўнг Алишер Навоий метросидан икки метро нарида жойлашган бинога бир эркак ва бир аёл милиция ходимлари мени олиб боришди. Бу ерда бир майор ёки подполковник (ҳар қалай катта юлдузи бор) мени яна савол-жавоб қилди. Илмий ишим бўйича бу китобни илтимос билан зўрға олганимни, қўлимдаги китоб адабиёт китоби эканлигини, Эронда чиққанлигини, ҳеч бир диний китоб эмаслигини тушунтирдим. Бироқ улар тушунмас, телефон қилиб олай десам ҳам рухсат беришмади. Шу пайт бир аёлни олиб киришди ва сиз гувоҳсиз опа, мана бу аёлни араб ёзувидаги диний китобини кўрганингизни ёзиб беринг, дейишди. Ҳалиги аёл менга қараб бунақа китобларни кўчада кўз-кўз қилмай, уйингизда сақласангиз бўлмайдими, деди. Унга ҳам бу диний китоб эмаслигини тушунтирдим. Бироздан сўнг мутахассис чақирдик, ҳозир келиб бу китобни диний ёки диний эмаслигини текшириб беради, деди юлдузчали одам. Агар диний китоб бўлиб, ҳавотирли нимадир бўлса, ўзингиздан ўпқаланг дейишди. Китоб ҳақида қанча тушунтирсам ҳам тушунишни исташмади, ҳеч бўлмаса Устозимга телефон қилиб олай, дедим охири. Телефонимни ҳам олиб қўйишди. Биз анча вақт мутахассис келишини кутдик, келишмади. Сўнгра турмуш ўртоғим, ака-укаларим орган соҳасида ишлашларини, хохласа ҳозир Вазирликда ишлаётган турмуш ўртоғимни телефон орқали суриштириши мумкинлигини, яқинларимни ҳавотирга қўйиб, уларга қарши ёмон иш қилишим мумкинмаслигини, агар милиция ходимлари ҳақ бўлиб чиқишмаса судга беришимни айтдим. Шундан сўнг у киши Устозим Саидбек Ҳасанов билан суҳбатлашдилар. Устоз уларга яна китоб ҳақида тушунтирдилар ва шогирди Жалолиддин акани юбордилар. Устоз чиройли қилиб тушунтирмаганларида яна қанча ўтирардим, билмадим. Жалолиддин ака келгач, яна бир карра китоб ҳақида айтиб бердилар, бу вақтда ҳам (китобни кўриб берадиган) мутахассис келмаган эди. Улар китобни олиб қолишларини айтиб, бизга рухсат беришди. Илтимослар билан олган китобимни қолдириб кетишга кўзим қиймаса-да, ташлаб кетишга мажбур бўлдим, Ж.Жўраев олдида хижолат бўлдим. Бироз муддат ўтгач, улар текшириб бўлишгач, ҳақиқатдан ҳам бу китоб форс тилида ёзилган адабиёт китоби эканлигини билишгач, китобни қайтариб беришди. Шу воқеадан сўнг Устозимнинг ёнларига борганимда Устоз бўлган воқеани эшитиб,

Сурайёхон “Илм– қудуқни игна билан ковлагандек гап” деб бежиз айтишмаган, сиз қудуқ тубига етгунча бунақа воқеалардан кўпига дуч келасиз, чидайсиз ва сабр қиласиз. Илмий ишни ёзасиз, ўчирасиз ва яна ёзасиз ана шунда кўзлаган мақсадга эришасиз” дедилар. Яна бир бор Устозимнинг илм йўлида фидоий эканлигига ўшанда қойил қолганман. Устознинг чин маънода ҳақиқий одам эканликлари ва кучли билимга эга олим эканликлари ҳақида баъзи воқеаларни айтдим, холос.

Устозим Саидбек Ҳасановни охириги марта 2019 йил 11 сентябрь куни кўрдим. Улардан саломатлигини сўраш ва илмий ишни семинарга қўйиш учун рухсатини олиш мақсадида уйларига йўл олдим (ҳар гал Устозни йўқлаб ишхонасига борардим, бироз мазалари йўқлиги учун уйларига бораётган эдим). Эшик қўнғироғини босдим, ўғли Улуғбек чиқиб келдилар ва Устозни касалхонага ётқизганлигини айтдилар. Устозимни кўриб кетиш мақсадида қайси касалхонада эканлигини сўрадим ва бориб кўрсам бўладими, дедим. Касалхонанинг адресини ва қайси палатадалигини билгач, Улуғбек билан хайрлашиб касалхонага йўл олдим. Касалхонага кирар эканман, “Реанимация бўлими” деган ёзувга кўзим тушди (аввалига реанимацияда ётибди деган хаёлга бормаган эдим, чунки бир оз аввал аҳволлари жуда яхши эди), эшикка яқинлашгач, ҳамшира кимга келганлигимни сўради. Устознинг исми ва фамилиясини ва қайси палатада ётганлигини айтдим. Кими бўласиз, деди ҳамшира. Устозимнинг ўғли Улуғбекни “*яқиниман демасангиз киргизмайди она*” дегани ёдимга тушди ва ҳақиқатдан ҳам Устоз отамдек бўлиб қолганку, демак мен қизидекман, деган хаёл ўтди ва шогирдиман, қизиман, дедим. Ҳамшира тез кириб чиқинг, кўп қолиб кетиш мумкин эмас, дея халат берди. Мен Устоз ётган хонага қараб юрдим. Хонага киргач, ўнг томонда бир ҳамшира ниманидир ёзаётганига, бир ҳамширанинг осма уколни улаётганлигига, ўртада кўтарилиб тушириладиган кроватда Устозимнинг ётганларига кўзим тушди. Устознинг ётган ҳолдалиги ва қўлига укол улаб қўйилганлигини айтмаса, ўша виқор, ўша салобат ва ўша табассум, фақат “*келинг Сурайёхон*” деб, ўрниларидан туриб кутиб олмадилар, холос (Устоз ҳар гал борсам шундай сўзлар билан кутиб олардилар ва директор бўлсалар ҳам, албатта, ўринларидан туриб, “*ўтиринг*” деб стулни кўрсатиб кейин ўзлари ўтирардилар, Устоз отамдан ҳам ёшлари катта инсон эдилар, хижолат бўлардим, бу ҳолатни шу вақтга қадар ҳеч бир мансабдор шахсларда учратмадим, бу ҳам одамийликнинг яна бир кўриниши бўлса керак) ва бироз ҳорғин ҳолда эдилар. Ассалому алайкум, Устоз яхшимисиз, яхши бўлиб қолдингизми, дедим. Ўнг қўлларига укол улаб қўйилганлиги сабабли чап қўлларини узатдилар (мен ҳеч қачон Устоз билан қўл бериб кўришмаганман, у киши буюк инсон эдилар), сал титраб турган қўлларини секин ушладим, қўлимни қаттиқ сикдиларки, гаплашиб бўлгунимизга қадар қўлимни қўйиб юбормадилар. “*Яхшимисиз*” дея бош ирғадилар. “*Устоз энди семинарга қўйсам бўлади, сиз тузалиб чиққач, Худо хоҳласа семинардан ўтаман*” дедим. Яна бош ирғадилар ва “*яхши*” дедилар. Ҳамшира тезроқ чиқиб кетишим кераклигини врач келаётганлигини, унга гап тегишини айтди ва мен, Устоз соғ бўлинг, соғайиб кетинг илоҳим, яна кўргани

келаман, дедим ва ҳамон ушлаб турган қўлларида секин қўлимни олдим. Устоз ҳамширадан хафа бўлгандек, кўзларини катта–катта очиб, овозлари титраган куйи астагина, “*Сурайёхон теззлаатинг*” дедилар, хўп, дедим ва чиқиб кетдим. Коридорга чиқиб йиғлаб юбордим, уйга етиб келгунимга қадар Аллоҳдан Устозимнинг умрларини узоқ қилишини сўрадим. Улуғбекка телефон қилиб, Устозимни кўриб чиқдим раҳмат сизга, Аллоҳдан тузалиб кетишларини тилайман, дедим.

Шу воқеадан сўнг орадан уч кун ўтди ва 14-сентябрь куни ҳамкасбим (у ҳам Саидбек Ҳасановнинг шогирди) Устозимизнинг вафот этганлигини ва жаноза соатини айтди. Томоғимга бир нарса тикилгандай бўлди, йиғлаб юбордим... Наҳотки, шундай улуғ инсон вафот этдилар! Наҳотки, бу дунёни тарк этдилар! Ҳали қиладиган ишлари кўп эди-ку! Саволлар гирдобидида қолдим. Яна бир бор отамдан айрилгандек ҳис қилдим ўзимни. Чингиз Айтматовнинг “*Бу дунёга ҳамма ҳам келади ва ҳамма кетади, ерда фақат одамларнинг хотираси қолади. Одамнинг умр йўли эса қисқа – қош билан қовоқ орасида. Одамдан одамга ўтадиган фикргина боқийдир; авлодлардан авлодларга ўтадиган сўзгина абадийдир*”, деган сўзлари нақадар тўғри эканлигига амин бўлдим.

*Икки дунё бўлмагайсиз кам
Ишларингиз серсавоб бирам.
Яхшиликка ундагансиз ҳар дам
Меҳри дарё бўлган инсоним.
**Сиз отамдек, азиз бўлган Устозим,
Жаннат макон бўлсин, Сизга илоҳим!***

*Бағри кенг, шогирдпарвар эдингиз,
Илм йўлида чин бадавлат эдингиз.
Сўзлари тотли, ўзи мулойим,
Самимий, гўзал ҳулқли инсоним.
**Сиз отамдек азиз бўлган Устозим.
Жаннат макон бўлсин, Сизга илоҳим!***

*Дуоингиз олган шогирдингизмиз,
Ишончингиз албат доим оқлаймиз.
Сиз йўллаган йўлдан шаҳдам қадамла
Юксак фазоларга қиламиз парвоз.
**Сиз отамдек азиз бўлган Устозим.
Жаннат макон бўлсин, сизга илоҳим!***

Яқинда Устозимни тушимда кўрдим, ўшандай салобатли, чиройли, очик чеҳра билан кулиб турибдилар. Жудаям катта китоб жавони бор (бундай китоб жавонини Адабиёт музейида ҳам, уйларида ҳам кўрмаганман) хонада кутиб олдилар. Қўлимга катта бир китоб тутқаздилар ва “*сизга совға*” дедилар-да, чиқиб кетдилар (ҳар гал ёнларига борганимда хайрлашгач, мен чиқиб кетардим). Ҳайратланган ҳолда китобга қарадим, Комрон Мирзонинг “Девон”и кўлёмаси ва устида Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг расми... Бу девон бўйи кичкина китоб ҳолида нашр қилинган эди, у китобни ва танқидий матнини Устозим ҳаётликларида, аввалроқ, менга берган эдилар, ҳозир эса бу катта қалин кўлёмма китоб ва уни менга нега бердилар... Бунинг таъбири нима эканлигини уйғонгач билолмадим. Балки илмий ишимни ҳимояга қўйишимга оқ фотиҳадир, балки Бобур ва унинг авлодлари бўйича ишлар қилишим учун бир турткидир... Ҳар гал Устозимни эсласам, шу воқеа ёдимга тушаверади. Нима бўлганда ҳам тушимдада Устозим билан суҳбатлашяпманку.. Мақсуд Шайхзода ҳам “*одамлар бор тиригида ўликдир, одамлар бор ўлганида ҳам тирикдир*”, деб бежиз айтмаган. Дарҳақиқат, бир умр илм истаб чарчамаган, ўрганганларини шогирдларидан аямаган, вақтнинг қадрига етиб, бу дунёда бесамар яшамаган, меҳрибон, ғамхўр, ҳақиқий яхши инсонларга хос фазилатлар эгаси бўлган Устозим Саидбек Рустамович Ҳасанов бу дунёни тарк этган бўлсалар-да, ўзларининг сўзлари билан, қилган яхши ишлари билан Устоз сифатида насиҳатлари билан биз учун доимо барҳаётдир!!!

Илоҳо, жойингиз “жаннат ул-фирдавс”да бўлсин, азиз Устозим!!!

ЖАННАТ БУЛОҒИДАН СУВ ИЧИНГ УСТОЗ!

(онамнинг Устозларини хотирасига)

*Кимлардир ўтаркан ҳаётдан нолиб,
Кимдир ўтказаркан беҳуда умрин.
Кимдир эса фақат билимлар олиб,
Ҳатто илм йўлида бераркан жонин.*

*Бунга мен гувоҳман, кўзим-ла кўрдим,
Илм сўқмоғида сузиб ҳам кўрдим.
Жойингиз жаннатдан бўлсин илойим,
Жаннат булогидан сув ичинг Устоз!*

*Навоий йўлидан юрган Устозим,
Шогирдлар қалбида мангусиз доим,
Жойингиз жаннатдан бўлсин илойим,
Жаннат булогидан сув ичинг Устоз!*

*Сиз ҳам илмларнинг бир маконисиз,
Шогирдларингизнинг қахрамонисиз.
Ҳеч ҳам ёдимиздан чиқмайди Устоз,
Саидбек Ҳасан деган буюк номингиз.*

Жаннат булогидан сув ичинг Устоз...

*Жиззах шаҳар 27-умумтаълим мактаби
11-синф битирувчиси **Анварбек АБИРОВ***

ҲАМ ОТАМ, ҲАМ ОНАМ

**Ҳасанова Шафоат Саидбековна,
Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт
музейи катта илмий ходими,
филология фанлари доктори**

Инсонларга ўзига ота–она танлаш имкони берилмайди. Агар менга шундай имконият берилганда ҳам, ўз ота–онамдек ота–онани танлай олмаган бўлардим. Болалик чоғларимда тенгдошларимнинг ота–оналарини ўз ота–онам билан солиштирдим ва фахр туйғуси билан Яратгандан миннатдор бўлардим! Чунки улар билимли, кўп соҳалардан хабардор зиёли кишилар эди.

Болалик чоғларим жуда бахтли ўтди. Отамиз ўта меҳрибон, ўта болажон инсон эдилар. Олти фарзандга бирдек меҳр берардилар. Ҳеч қайсимишни урмаганлар. Айб иш қилиб қўйсак, норози нигоҳлари билан қараб қўйсалар бас, бизга шунинг ўзи етарли бўларди.

Кечки пайтлари ҳаммамиз йиғилиб, телевизор кўриб ўтирганимизда Дадам Раж Капурга тақлид қилиб, бошларига шляпа кийиб, елкаларига соябонни илиб “Дайди”нинг ашуласини айтиб берардилар. Кўпинча Ҳазрат Навоий ҳикматларидан мисоллар келтириб, бизга панд–насиҳат қилардилар. Заҳириддин Муҳаммад Бобур 12 ёшда подшоҳ бўлганини, ҳаёти қийинчиликда ўтганини, рубоийларини айтиб берардилар. 1983 йил 14 февралда Бобурнинг 500 йиллик юбилейида укамиз туғилган. Отамиз унинг исмини “Бобурбек” деб қўйганлар. Акамизнинг исмларини устозлари Ҳамид Сулаймонга ўхшаган инсон бўлсин деб, “Ҳамидбек” қўйганлар. Раҳматлик опамнинг исмлари Зулфия эди. 17 йил умр кўрдилар. Шоира бўлишни орзу қилардилар. Шеърларни қоралаб, отамизга кўрсатардилар. Улар айрим сўзларини ўзгартириб, қофияларини тўғрилаб берардилар. Мактабдаги барча тадбирларга ўзлари шеър ёзардилар. Жуда қувноқ ва очиқкўнгил қиз эдилар. Шоиралик қобилиятлари аслида отамиздан ўтган. Бир куни опамнинг шеър дафтарлари қўлимга тушиб қолди. Охирги саҳифасига шеър ёзилган эди:

Дадасининг энгларидан тортолмаган Зулфия...

Дафтарни отамиз ўз жавонларида сақлар эканлар. Уни секингина жойига қўйиб қўйдим.

Раҳматлик онамиз жуда оқила аёл эдилар. Ўқитувчи бўлишни орзу қилганлар. Илм олишга, ҳунар ўрганишга интилувчан, зийрак эдилар. Қишда иссиқ кийимлар тўқиб берардилар. Ёзда чиройли кўйлақлар тикиб берардилар. Кўп қаватли уйда турамыз. Уйимиз орқасидаги ҳовлида супача бўларди. Ўша ерда маҳалламиздаги қизларни йиғиб тикиш, тўқишни ўргатардилар. Қўшнилари, қариндошларга кўйлақ тикиб, ҳамманинг ҳожатини чиқарардилар.

Бир куни уйимиз ертўласида таъмирлаш ишлари олиб борилди. У ердан ишчилар араб ёзувидаги бир китобни топиб олиб, отамизга кўрсатишибди. 100 йил олдин чоп қилинган тошбосма китоб экан. Китобнинг муқоваси йўқ.

Саҳифалари сувга бўкиб, чириб кетган эди. Отамиз китобни таъмирлаш вазифасини бизга топширдилар. Китоб таъмирлаш асносида онамиз ўзлари араб ҳарфларини, сонларини ўрганиб, бизларга ҳам ўргатдилар. Араб тилига қизиқишимни илк бор онам уйғотган бўлсалар, кейинчалик раҳматлик Ботирбек амакимиз таътил вақтларида бизларга араб тилини, Қуръон ўқишни ўргатганлар.

1992 йил Акам мактабни битириб, ҳужжатларини Шарқшунослик институтига топширдилар. Ўша йили раҳматлик онамиз Педагогика институтига кириш учун имтиҳон топширдилар. Акам ўша йили кира олмадилар, кейинги йили кирдилар. Онамиз ўша йили Рус филологияси сиртқи бўлимига ўқишга кирдилар. Афсуски, хасталик туфайли ўқишларини тугатолмай қолдилар ва 40 ёшларида вафот этдилар.

Раҳматли отамиз онамиздан кейин уйланмадилар. Бешта болани бир ўзлари ўқитиб, уйли жойли қилдилар. Ҳаммасига бир ўзлари улгурардилар. Жуда тез ишлардилар. Вақтдан унумли фойдаланардилар. Жуда тартибли инсон эдилар. Ҳамма ишни уддалардилар. Овқатланишга жуда катта эътибор берардилар. Отамиз қўли ширин ошпаз эдилар. Эрта саҳардан туриб 2 хил 3 хил таомнинг масаллиқларини тўғраб музлатгичга қўйиб қўярдилар. Онамиз ҳам чакқон, қўли ширин аёл эдилар. Лекин илк бор овқат қилишни отамиз ўргатганлар.

Раҳматлик Отамиз жуда саҳий, қўли очик инсон эдилар. Ҳеч кимни курук қайтармасдилар. Ҳаттоки тўй хашам, йиғин қилганимизда, *“уйда ортиқча нарса қолдирманглар, ҳаммасини қўни-қўшинига тарқатинглар”* дердилар. Бир куни Кафеда жиянимизга суннат тўйи ва синглимга Чорлари қилдик. Тоғора-тоғора овқату пишириқларнинг адоғига етиб бўлмади. Худога шукур! Тўй тугади. Ҳаммани уйига кузатдик. Ўзимиз ҳам уйга қайтиб келдик. Ўзимизга овқат йўк. Дадамиз дарров маставага уннаб юбордилар. Ҳеч нарса қолмасин, ҳаммасини қўшниларга тарқатинглар, деб дастурхондан ортган уч тўрт хил пишириқни ҳам тарқаттирдилар.

Мактабни битирганимдан кейин Дадам мени ҳужжат топшириш учун Шарқшунослик институтига олиб бордилар. Шу соҳага йўналтирганлари учун улардан жудаям миннатдорман! Номзодликни ҳимоя қилганимдан сўнг 5–6 йил институтда талабаларга дарс бердим. Кейин яна адабиёт музейига докторантурага кирдим. Бир куни Дадамнинг хоналарига кирсам, кайфиятлари чоғ, хурсанд бўлиб ўтирибдилар. Сабабини сўрасам, Шарқшунослик институтидан фалончи келганди. *“Сиз Шафоатнинг адаларимисиз? деб сўради”* дедилар. Аввалига тушунмадим. Хонамга қайтиб кирдим. Ота–она учун фарзанди орқасидан танилиш, фалончининг отаси, фалончининг онаси, деган гапни эшитиш қанчалар бахт эканини кейин тушундим. ***Илоҳим ота–оналаримизнинг руҳлари шод, охиратлари обод бўлсин!***

Саидбек Ҳасанов замондошлар хотирасида

АКАМИЗ ҲАҚИДА ХОТИРАЛАР

**Ҳасанова Халила Рустамовна,
Салимбаева Васида Рустамовна**

Янгийўл шахрининг қоқ марказида ишчи оиласида 5 та ўғил ва 4 та қиз фарзанд дунёга келади. Меҳнатқаш ва заҳматқаш ота–она фарзандларининг илмга чанқоқлигини кўриб, уларни олийгоҳларда ўқитишга қарор қилдилар. Уларнинг ўзлари дунёвий олийгоҳларда ўқимаган бўлсалар-да, фарзандларга билим бериш жараёнида ўзлари ҳам олий маълумотли болалари билан кўп мавзуларда баробар тортишар эдилар. Ана шу 9 та фарзанднинг каттаси Алибек Рустамов ўқишга киришга муваффақ бўлдилар. Катта илмий даражаларга эришдилар, олийгоҳларда дарс бердилар, кўпдан кўп илмий ишлар ёздилар. От изини той босар, деганларидек катта акамнинг ибрати туфайли яна бир акамиз Ботирбек Ҳасанов ҳам олийгоҳга ўқишга кириб, илмий даражаларга эга бўлдилар. Улардан сўнг Саидбек акамиз ҳам Шарқ факультетига ўқишга кирдилар. Акалари қатори улар ўзларини илмга бағишладилар.

Акамиз Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳаётини чуқур ўргандилар. Унинг кўплаб асарларини чет давлатлардан келтириб, Алишер Навоий номидаги ўзлари раҳбарлик қилган музейни бойитдилар.

Саидбек акамизнинг ёшлик чоғларини эслаганда улар ҳақида меҳр билан гапирамиз. Уларнинг олийжаноблиги, меҳрибонлиги, куйди–пишдилиги

ҳаммамизни ҳайратга солар эди. Ёшлик чоғларида жуда кўп нарсаларга қизиққанлар. Ота–онамиз бизни нонвойчилик қилиб боқишган ва ўқитишган. Таътил ойларида Саидбек акамиз ҳам онамизга ёрдам берардилар. Мактаб даврларида кўп тўғаракларга қатнашардилар. Ўртоқлари орасида обрўлари баланд эди. Бирор бир инсоннинг ҳал бўлмаётган мушуқуллари бўлса, албатта, ҳал қилиб берардилар. Ҳамма учун жон куйдирар эдилар. Жуда камтарин, болажон инсон эдилар.

Ўғлим Фарҳод тоғаси ҳақида доимо фахрланиб гапирди: *“Қариндошларникида тўй бўлди, Саидбек акам ошга келдилар. Тоғам тўйхонага яқинлашишлари билан таниш-билишлари, дўсту биродарлари уларни ўраб олиб, ҳол–аҳвол сўраб, уйларига таклиф қила бошладилар. Тўйхонага зўрға кириб бордилар. Яна бир куни қудаларникига бордик. Ўтирганлар орасида кимдир тоғаларим ҳақида гап бошлади. Уларнинг ҳаммаси содда, камтарин, олийжаноб эканликларини айтишди. Мен қаддимни тик тутиб, мағрурланиб кетдим ва уларга ўхшагим келди”*.

Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Акамиз Саидбек Ҳасанов ҳақида қанча гапирсак ҳам кам. Бизларни мунтазам равишда фарзандлари, набаралари билан келиб ҳолимиздан хабар олиб кетар эдилар.

Саидбек акамиз ота сифатида одоб-ахлоқ ва меҳр билан фозил фарзандларни вояга етказдилар. Акамиз умрлари давомида ибратли ҳаёт кечирдилар. Аллоҳим уларни ўз раҳматига олган бўлсин, жойларини Жаннатда қилсин!

ҲАСАНОВ САИДБЕК РУСТАМОВИЧНИНГ БИБЛИОГРАФИЯСИ

ҲАСАНОВ САИДБЕК РУСТАМОВИЧ (1945–2019)

1945 йил 28 сентябрда Тошкент вилояти Янгийўл шаҳрида туғилган. ТошДУ (ҳозирги ЎзМУ) шарқ факультетининг 1962 йил битирувчиси. Шарқшунос–филолог–арабшунос, филология фанлари доктори, профессор.

1967 йилдан Алишер Навоий номидаги Адабиёт музейида кичик илмий ходим, катта илмий ходим; 1993–2017 йилларда музей директори, 2017–2019 йилларда музей етакчи илмий ходими бўлиб ишлаган.

АСОСИЙ ИЛМИЙ ИШЛАРИ:

Номзодлик диссертацияси мавзуси: “Бобурнинг “Аруз рисоласи” асари”. – Самарқанд, 1970.

Докторлик диссертацияси мавзуси: “Алишер Навоийнинг “Сабъаи сайёр” асарининг қиёсий–текстологик тадқиқи”. – Тошкент, 1990.

МОНОГРАФИЯ, КИТОБ ВА БРОШЮРАЛАР:

1970 йил

1.	Бобур. Мухтасар / нашрга тайёрловчи, сўз боши ва изоҳлар муаллифи С.Ҳасанов. –Тошкент.: Фан, 1970. –967 б.
----	--

1973 йил

2.	Алишер Навоий 500 йиллиги материаллари. –Тошкент.: Фан, 1973. –96 б.
----	--

1974 йил

3.	Абдулла Қаҳҳор (архивининг илмий тавсифи). –Тошкент.: Фан, 1974. – 146 б.
----	---

1977 йил

4.	Итоги индийской экспедиции. –Ташкент.: Наука, 1977. –53 с.
----	--

1979 йил

5.	Ҳамза (илмий тавсиф). –Тошкент.: Фан, 1979. –96 б.
6.	Мақсуд Шайхзода. –Тошкент.: Фан, 1979. –125 б.

1981 йил

7.	Бобурнинг “Аруз рисоласи”. –Тошкент.: Фан, 1981. –193 б.
----	--

1982 йил

8.	Бабур. Избранное. – Ташкент.: Обьедин. Изд-во, 1982. –125 с.
9.	Бобур. Танланган асарлар. – Тошкент.: Обьедин. Изд-во, 1982. –127 б.
10.	Бабур. Избранное в 2-х томах. I том.–Ташкент.: Обьедин. Изд-во, 1982.–107с.
11.	Оз-оз ўрганиб доно бўлур. –Тошкент.: Адабиёт ва санъат, 1982. –256 б.

1988 йил

12.	Роман о Бахраме. – Ташкент.: Адабиёт ва санъат, 1988. –205 с.
-----	---

1989 йил

11.	Ҳамид Сулаймонов ҳақида хотиралар. – Тошкент.: Адабиёт ва санъат, 1989. –125 б.
-----	---

1990 йил

12.	Хамза Хақимзода Ниёзий. В 2-х томах (каталог). –Т.: Фан, 1990–1993. –1056 б.
-----	--

1991 йил

13.	Рисолаи волидия. –Тошкент.: Ёзувчи, 1991. –23 б.
14.	Навоийнинг етти тухфаси. –Тошкент.: Адабиёт ва санъат, 1991. –190 б.
15.	Кўзумнинг мардуми. –Тошкент.: Адабиёт ва санъат, 1991. –176 б.
16.	Арбаъийн / ҳаммуаллифликда. –Тошкент.: Мерос, 1991. –23 б.
17.	Сабъаи сайёр (текст и изложение). –Ташкент.: Адабиёт ва санъат, 1991.–448 с.
18.	Жавоҳир ул-ҳикоёт. –Тошкент.: Ёзувчи, 1991. –161 б.
19.	Саводхонлар луғати. –Тошкент.: Ёзувчи, 1991. –80 б.
20.	Ислом дини асослари. –Тошкент.: Внешторгиздат, 1991. –48 б.

1993 йил

21.	Бобур. Париж девони. –Тошкент.: Ёзувчи, 1993. –96 б.
22.	Комрон Мирзо девони. –Тошкент.: Ёзувчи, 1993. –64 б.
23.	Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Китоб ус-салот. –Тошкент.:Мерос, 1993.–48 б.
24.	Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Китоб ул-ҳаж. –Тошкент.: Мерос, 1993. –49 б.
25.	Альбом “Бобур ҳаёти ва ижоди”. –Тошкент.: Ўқитувчи, 1993. –80 б.
26.	Мўъжаз ул-ҳикоёт. –Тошкент.: Ёзувчи, 1993. –48 б.
27.	Ҳувайдо. Роҳати дил. –Тошкент, 1993. –160 б.

1995 йил

28.	Хайрулла Хўқандий. Ахлоқи замима. –Тошкент.: Ўқитувчи, 1995. –23 б.
29.	Муҳаммад пайғамбар (ҳаёти ва сийрати). –Тошкент.: Ёзувчи, 1995. –32 б.

2000 йил

30.	Бобур. Мубаййин. – Тошкент.: Мерос, 2000. –240 б.
-----	---

2001 йил

31.	Ўзбекистон тарихи давлат музейи. Путеводитель. –Тошкент.: Адабиёт ва санъат, 2001. –68 б. –ҳаммуаллифликда.
-----	---

2002 йил

32.	Бобур. Бобурнома. –Тошкент.: Шарқ, 2002. –640 б.
33.	Олим ва фозил Ботирбек Ҳасанов. –Тошкент, 2002. –29 б. – А. Қаюмов билан ҳаммуаллифликда.

2004 йил

34.	Комрон Мирзо девони. –Тошкент.: Фан, 2004. –160 б.
35.	Хожа Убайдулла Ахрор. Рисолаи волидия / Асарнинг назмий ва насрий баёни. –Тошкент.: ТИУ, 2004. –44 б.

2007 йил

36.	Маърифат – тинчлик асоси / Бобур ва Навоий ижодидан келтирилган иқтибослар муаллифи С. Ҳасанов. –Тошкент.: ТИУ, 2007. –215 б.
37.	Бобур ижодиёти / А.Қаюмов, С.Ҳасанов. –Тошкент, 2007. –168 б.
38.	Алишер Навои. Афоризми / подготовка к печати С.Ҳасанова. – Ташкент.: Шарқ, 2007. –109 с.

2008 йил

39.	The Muqaddamat ai-Adab: A Facsimile Reproduktion of the Quadrilingual Manuscript/ Mahmud Zamakhshari and Manuscript Heritage. Saidbek Hasanov. – Tokyo, 2008. –556 p.
40.	Алишер Навои. Лирика / подготавлиено к печати музеем литературы АН РУз под руководством С. Ҳасанова. –Москва: Человек, 2008. –254 с.
41.	Бобурнома. Миниатюралар / Тузувчи ва сўз боши муаллифлари Ҳ. Сулаймон, С.Ҳасанов. –Тошкент.: Ўқитувчи, 2008. –237 б.
42.	Алишер Навои. Избранная лирика / подготовка к печати С.Ҳасанова. – Ташкент.: Шарқ, 2008. –174 с.

2009 йил

43.	Смятение праведных. Фольклор и литературные памятники Узбекистана / Составление, вступительная статья, примечания и словарь А. Каюмова, Т.Мирзаева, С.Хасанова. –Москва.: Художественная литература, 2009. –С. 587–683.
-----	---

2010 йил

44.	“Бобурнома”даги арабий матнларнинг текстологик тадқиқи. –Тошкент, 2010. 10 б.т. Ш.Рустамхўжаев билан ҳаммуаллифликда. Ўзбек, араб тилларида.
45.	Бобуршоҳнинг икки фармони. –Тошкент, 2010. 3 б.т. Ш.Рустамхўжаев билан ҳаммуаллифликда. Ўзбек, араб тилларида.

2011 йил

46.	Заҳриддин Муҳаммад Бобур. Мубаййин. –Тошкент.: Mumtoz so‘z. 2011. – 235 б.
-----	--

2013 йил

47.	Поэтико–типологическое исследование поэмы «Семь скитальцев». – Ташкент.: Мумтоз суз, 2013. –167 с.
-----	--

2014 йил

48.	Алишер Навои. Афоризмы / Нашрга тайёрловчи С.Хасанов. –Тошкент.: Шарқ, 2014. –237 б. рус, ўзбек, инглиз, немис, француз тилларида.
49.	Алийбег Рустамий хотираси. Одамийлик ва олимлик фазилатлари мужассам инсон / Нашрга тайёрловчи С.Хасанов. –Тошкент.: Адабиёт учкунлари, 2014. –237 б.
50.	Алишер Навои. Жемчужные строфы. –Ташкент.:Укитувчи, 2014.

2015 йил

51.	Алишер Навоий. Фарҳод ва Ширин. –Украина: Адеф–Украина, 2015.
-----	---

2016 йил

52.	Жавоҳири ҳикоёт. –Тошкент.: Фан. 2016. –360 б.
-----	--

2017 йил

53.	Махмуд Кашгари. Дивану лугатит турк (Свод тюркских слов). В трех томах том I / перевод на русский язык с комментариями академика Алийбека Рустами. Подготовка к печати С.Хасанов и др. –Ташкент.: Мумтоз суз. 2017. –456 с.
-----	---

2018 йил

54.	Махмуд Кашгари. Дивану лугатит турк (Свод тюркских слов). В трех томах том II / перевод на русский язык с комментариями академика Алийбека Рустами. Подготовка к печати С.Хасанов и др. –Ташкент.: Мумтоз суз. 2018. –287 с.
55.	Махмуд Кашгари. Дивану лугатит турк (Свод тюркских слов). В трех томах том III / перевод на русский язык с комментариями академика Алийбека Рустами. Подготовка к печати С.Хасанов и др. –Ташкент.: Мумтоз суз. 2018. –318 с.

ГАЗЕТА, ЖУРНАЛ ВА ТЎПЛАМЛАРДА ЧОП ЭТИЛГАН МАҚОЛАЛАР:

1968 йил

1.	“Сабъат абхур” (етти денгиз) лугати муаллифи ҳақида // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1968. –Б. 15–17.
2.	Навоий – арабшунос. Совет Ўзбекистони. –1968. 20 сентябрь. –Б. 2.

1972 йил

3.	Бобурнинг шеър тузилишига бағишланган асари // Совет мактаби. – Тошкент, 1972. –№ 5. – Б. 18–20.
4.	Бобур аруз ҳақида // Гулистон. – Тошкент, 1972. –№ 4. –Б. 21–33.
5.	Бобурнинг аруз ҳақидаги рисоласи // Фан ва турмуш. – Тошкент, 1972. –Б. 15–17.
6.	Бобур рисоласида тақте // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1972. –№ 5. –Б. 56–61.
7.	Метры, размеры и их способ изложения в трактате Бабура об арузе // Адабий мерос. – Тошкент, 1972. –№ 3. –Б. 112–117.

1973 йил

8.	Метры и размеры в трактате Бабура и их способ изложения // Адабий мерос. –Тошкент, 1973. –№ 3. –Б. 161–164.
9.	Арузшунос – олим / Тошкент оқшоми. –1973. 14 февраль –Б. 2.

1974 йил

10.	Новейшие публикации музея литературы // Мусульмане в Советском Союзе. – М., 1974. –С.28–31.
-----	---

1977 йил

11.	Азфарийнинг илмий–адабий мероси // Адабий мерос. –Тошкент, 1977. –№ 9. –Б. 45–48.
------------	---

1978 йил

12.	Заҳириддин Бобур муаммолари // Адабий мерос. –Тошкент, 1978. –№ 12. –Б. 42–48.
13.	Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий архиви // Адабий мерос. –Тошкент, 1978. –№ 13. –Б. 5–12.

1979 йил

14.	Об одном Хайдарабадском списке рукописи Бабура // Общественные науки в Узбекистане. – Ташкент, 1979. –№ 12. –С. 49–51.
15.	Открывший поэтов // Правда Востока. –1979. –№5.

1980 йил

16.	На службе народа (о библиотеке В.И.Беляева) // Правда Востока. –1980.
17.	Ҳамза архиви тавсифи ҳақида // Адабий мерос. –Тошкент, 1980. –№ 13. –Б. 45–48.
18.	Адабий мерос ва ёзувчилар // Адабий мерос. –Тошкент, 1980. –№ 14. –Б. 5–12.

1981 йил

19.	Наследие ученого / Сельская правда. –1981. 5 май.
20.	Заҳматқаш олим / Совет Ўзбекистони. –1981. 2 май.
21.	Неустанный исследователь / Сельская правда. –1981. 5 май.
22.	Заҳматқаш олима (Ф.К.Сулаймонова ҳақида) / Ўзбекистон адабиёти ва санъати. –1981.

1982 йил

23.	Комрон, Фориғий, Дийда // Гулистон. –Тошкент, 1982. –№ 11. –Б. 51–63.
24.	Ҳ.Ҳ.Ниёзий хужжатлари // Адабий мерос. – Тошкент, 1982. –№ 19.
25.	Комрон Мирзо девони / Ўзбекистон адабиёти ва санъати. –1982.

1983 йил

26.	Опыт по сбору и изучению рукописей советских писателей // Тезисы докладов и сообщений Всесоюзной тюрк. конф. –Ташкент.: Фан, 1983. –С. 15–16.
27.	Ҳиндистон материаллари // Гулистон. –Тошкент, 1983. –№ 4. –Б. 68–71.
28.	Фориғий шеърлари // Шарқ юлдузи. –Тошкент, 1983. –№ 4. –Б. 110–115.
29.	Ҳиндистонда Бобур даври ўзбек адабий муҳити // Ёшлик. – Тошкент, 1983. –№ 4. –Б. 50–52.

30.	Умри боқий ғазаллар / Ўзбекистон адабиёти ва санъати. –1983.
31.	Барҳаёт сатрлар / Тошкент ҳақиқати. – 1983.

1984 йил

32.	Ҳамзанинг Б.Тожибоев билан ёзишмалари // Адабий мерос. – Тошкент, 1984. –№ 29. –Б. 99–106.
33.	Ҳамза архиви материаллари // Адабий мерос. – Тошкент, 1984. –№ 30. –Б. 97–100.
34.	Озодлик фарзанди / Ўзбекистон адабиёти ва санъати. –1984. 12 март.
35.	В письмах дуновение времени // Гулистан. – Ташкент, 1984. –№ 7. –С. 29–30.

1985 йил

36.	На истоках культуры / Советский Узбекистан. –1985. 14 март.
37.	Ҳужжатлар тилга кирганда / Тошкент ҳақиқати. –1985. 16 октябрь.

1986 йил

38.	Во славу благородства / Правда Востока. –1986. 14 январь.
-----	---

1988 йил

39.	Некоторые вопросы поэтики Навои // Адабий мерос. – Тошкент, 1988. – № 45. –Б. 23–28.
40.	Дўстона ёзишмалар // Гулистан. – Тошкент, 1988. –№ 10. –С. 28–30.

1989 йил

41.	Когда рассказывают документы / Правда Востока. –1989. 19 апрель.
-----	--

1990 йил

42.	Цветовая гармония в поэме Навои // Санъат. – Тошкент, 1990. –№ 1. –С. 45–47.
43.	Шоир кундалиги / Тошкент ҳақиқати. –1990. 6 март.

1998 йил

44.	Маънавиятимиз миллий ифтихоримиз // Адабиёт кўзгуси. – Тошкент, 1998. –№ 4. –Б. 42–45.
-----	--

1999 йил

45.	Илм ва маърифат маскани // Мозийдан садо. – Тошкент, 1999. –№ 1. –Б. 15–17.
-----	---

2001 йил

46.	Таинственный охотник / Вечерний Ташкент. –2001. 4 февраль.
47.	Символ духовной красоты / Народное слово. –2001. 6 февраль.
48.	Истоки поэтических образов / Доверие. –2001. 2 февраль.
49.	Царь всех поэтов / Молодеж Узбекистана. –2001. 16 февраль.
50.	По следам рукописей Бабура / Народное слово. –2001. 10 мая.

2002 йил

51.	Азфарийнинг илмий–адабий мероси // Сино. – Тошкент, 2002. –№ 5. –Б. 18–21.
-----	--

2003 йил

52.	Даҳолар талқини / Ўзбекистон адабиёти ва санъати. –2003. 13 июнь.
53.	Буюк комусийлар / Тошкент ҳафтанома. –2003. 13 февраль.

2004 йил

54.	Матншуносликнинг долзарб муаммолари / Қишлоқ ҳақиқати. –2004. 6 февраль.
55.	Бобур “Куллиёти” кўлёмаси топилди / Ўзбекистон овози. –2004. 8 июнь.
56.	Пайдошудани нусхаи дастнавис “Куллиёти Бобур” // Сино. – Тошкент, 2004. –№ 14. –Б. 47–50. –форс тилида.
57.	Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейи илмий–маърифий маскан // Имом ал–Бухорий сабоқлари. – Тошкент, 2004. –№ 4. –Б. 18–21.

2005 йил

58.	Замон билан ҳамоҳанг / Тошкент оқшоми. –2005. 9 февраль.
59.	Бобур куллиётининг Техрон нусхаси / Ўзбекистон адабиёти ва санъати. – 2005. 1 январь.
60.	Мушаррафлик / Хуррият. –2005. 19 январь
61.	Ҳамкорликнинг теран илдизлари // Соғлом авлод учун. –Тошкент, 2005. – № 4. –Б. 8–10.
62.	Илм устоди ва беназир инсон // Умр илм имконияти. –Тошкент, 2005. –Б. 18–21.
63.	Бобурийлар меросини излаб // Камолиддин Бехзоднинг жаҳон маданияти тарихида тутган ўрни. –Тошкент, 2005. –Б. 16–17.
64.	Бобур ижодининг янги қирралари // Сино. –Тошкент, 2005. –Б. 18–20.
65.	Машҳури жаҳонгир аждодларимиз / Ватанпарвар. –Тошкент, 2005. 26 август.

2006 йил

66.	Олис Синсинеттидаги мўъжизалар // Тафаккур. – Тошкент, 2006. – № 1. – Б. 35–40.
-----	---

67.	Хориждан жой олган мерос // Сино. – Тошкент, 2006. – № 21. –Б. 15–19.
68.	Мангуликка дахлдор сиймо / Хуррият. –2006. 8 февраль.
69.	Бобурнинг “Бобурнома” асари хусусида / Постда. –2006. 11 февраль.
70.	Истиқлол эъзозидаги мерос / Халқ сўзи. –2006. 15 февраль.
71.	Муаззам “Хамса”нинг мукамал наشري / Халқ сўзи. –2006. 27 июль.
72.	Японларни жалб қилган луғат / Хуррият. –2006. 11 октябрь.

2007 йил

73.	Бобур ва “Бобурнома”/ Ўзбекистон овози. –2007. 15 февраль.
74.	Бобур меросини излаб / Тошкент оқшоми. –2007. 14 февраль.
75.	Юксак инсоний фазилатлар соҳиби // Қалқон. – Тошкент, 2007. – № 2. –Б. 42–45.
76.	Шарқ кўлэмалари – маънавиятимиз манбалари // Ўзбекистоннинг ислом цивилизацияси ривожига қўшган ҳиссаси. –Тошкент–Самарқанд: Имом Бухорий республика илмий–маърифий маркази нашриёти, –2007. –Б. 332–334.

2008 йил

77.	Бобур ва унинг кўлэзма мероси // Ўзбек тили ва адабиёти. –Тошкент, 2008. – № 1. –Б. 34–42.
-----	--

2009 йил

78.	Меҳри дарё устоз // Ш. Шомухамедов замондошлар хотирасида. – Тошкент.: Чашма принт, 2009. –Б. 61–68.
79.	Мўйқалам мўъжизаси // Ўзбекистон матбуоти. – Тошкент, 2009. – № 5. –Б. 62–65.
80.	Мозий хотиралари // Ўзбекистон Шарқшунослик мактаби. – Тошкент.: Ўз МУ, 2009. –Б. 231–137; Шарқшунослар ҳаётидан шингил ҳангомалар // Ўзбекистон Шарқшунослик мактаби. – Тошкент.: Ўз МУ, 2009. –Б. 436–438.
81.	Япон олимнинг Бобуршуносликка қўшган улкан илмий ҳиссаси / Халқ сўзи. –2009. 12 май.

2010 йил

82.	Бесценное наследие призывает к добру / Народное слово. –2010. 13 февраль.
83.	Инсонийлик ғояларини тараннум этган буюк ижодкор / Тошкент оқшоми. –2010. 4 февраль.
84.	Полководец, поэт, меценат / Правда Востока. – 2010. 13 февраль.
85.	Духовное достояние народа / Вечерний Ташкент. – 2010. 12 февраль.
86.	Бабурнаме – энциклопедическое произведение // Мирас. – Ашхабад: ИР АН Туркменистана, 2010. – № 3. –С. 18–21.
87.	Любовью к родине полна душа // Тарих солномалари. – Тошкент.:

	Ўзбекистон хорижий мамлакатлар билан алоқалар жамияти, 2010. –80 б. Рус, ўзбек, инглиз тилларида.
88.	Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейи // Ўзбекистонда ижтимоий фанлар. – Тошкент, 2010. – № 3–4. –Б. 140–142. Рус, ўзбек, инглиз тилларида.

2011 йил

89.	Эзгуликка бахшида умр // Тафаккур. – Тошкент, 2011. – № 2. –Б. 18–20.
90.	Дунёни ҳайратлантирган шеърият / Халқ сўзи. – 2011. 5 февраль.
91.	Навоийнинг дунёвий довруғи / Карвон. – 2011. 5 февраль.
92.	Цвести земле возраставшей такого поэта / Правда Востока. – 2011. 12 февраль.
93.	Красота твоя восходит, словно солнце надо мной... /Вечерний. –Ташкент. –2011. 9 февраль.

2012 йил

94.	Светоч гения озорят наши дни / Народное слово. –2012. 9 февраль.
95.	Творец гимна жизни / Правда Востока. –2012. 9 февраль.
96.	Илму маърифатнинг мангу манбаи / Тошкент оқшоми. –2012. 9 февраль.
97.	Семь перевалов поэта / Правда Востока. –2012. 9 февраль.
98.	Юксак инсоний фазилатлар куйчиси / Тошкент оқшоми. –2012. 12 февраль.

2013 йил

99.	Рамзий тимсоллар муҳим бадийи восита / Тошкент оқшоми. –2013. 8 февраль.
100.	Бобур ижоди ва унинг кўлёма мероси / Тошкент оқшоми. –2013. 14 февраль.
101.	Ценитель красоты человека / Правда Востока. –2013. 14 февраль.

2014 йил

102.	Бебаҳо меросимизнинг халқаро эътирофи / Халқ сўзи. –2014. 29 январь.
103.	Величие гения / Вечерний Ташкент. –2014. 6 февраль.
104.	Жаҳон ичра мангу мерос / Моҳият. –2014. 7 февраль.
105.	Послания великого поэта / Народное слово. –2014. 8 февраль.
106.	Снискал мировую известность / Правда Востока. –2014. 14 февраль.
107.	Ценитель духовности и гуманизма / Народное слово. –2014. 14 февраль.
108.	Буюк давлат арбоби ва улуг ижодкор сиймо / Вақт. –2014. 14 февраль.
109.	Ёзма мерос дурдоналари // Мозийдан садо. –Тошкент, 2014. – № 3.(63). –Б. 18–21.
110.	“Олам аҳли билингизким, иш эмас душманлиғ” / Халқ сўзи. –2014. 19 апрель.
111.	Улкан ва бебаҳо мерос / Халқ сўзи. –2014. 17 апрель.

2015 йил

112.	Уникальные фолианты Востока / Народное слово. –2015. 7 февраль.
113.	Бесценный вклад в развитие мировой литературы / Ташкентская правда. – 2015. 14 февраль.
114.	Величие гения древнего востока / Ташкентская правда. –2015. 7 февраль.

2016 йил

115.	Мангуликка дахлдор сиймо / Қибрай садоси. –2016. 6 февраль.
116.	“остРост наво, нағма таҳсин дегил” / Халқ сўзи. –2016. 9 февраль.
117.	Эстетический принцип – основа творчества. Народное слово. –2016. 10 февраль.
118.	Уникальные раритеты в далеком краю / Народное слово. –2016. 10 февраль.
119.	Ҳазрат Навоийга эҳтиром / Ўзбекистон адабиёти ва санъати. –2016. 6 июнь.
120.	“Сабъаи сайёр”да ранглар жилоси / Адабиёт гулшани. II китоб. “Халқ сўзи” ва “Народное слово” газеталари таҳририяти кутубхонаси. 2016. –Б. 62–67.

2017 йил

121.	Роль Алишера Навои в мировой культуре / Народное слово. –2017. 8 февраль.
122.	“Нет Родины и счастья боле нет” / Правда Востока. –2017. 14 февраль.
123.	Бобур меросини излаб / Тошкент оқшоми. –2017. 14 февраль.
124.	Алишер Навоийнинг жаҳон маданиятида тутган ўрни // “Алишер Навоий ижодий меросининг умумбашарият маънавий–маърифий тараққиётидаги ўрни” мавзуидаги халқаро илмий конференция материаллари. –Навоий, Ўзбекистон. 2017. –Б. 49–54.
125.	Оила – ахлоқ пойдевори / Фаровон юрт. –2017. 9 февраль.
126.	Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг жаҳон маданиятида тутган ўрни // Бобур ва дунё. –Тошкент, 2017. – № 1. –Б. 9–15.

2018 йил

127.	Национальная гордость, фундамент будущего / Правда Востока. –2018. 16 февраль.
128.	Алишер Навоий ижодининг жаҳон маданиятида тутган ўрни / Тошкент оқшоми. –2018. 9 февраль.
129.	Неизгладимый след в истории человечества / Народное слово. –2018. 14 февраль.
130.	Верность идеалам добра / Народное слово. –2018. 8 февраль.
131.	Величие духа и прозорливость / Вечерний ташкент. –2018. 20 февраль.

132.	Бебаҳо хазиналар силсиласи // Бобур ва дунё. –Тошкент, 2018. –№ 1. –Б. 24–27.
133.	Бобурнинг ўчмас илмий–адабий мероси / Тошкент оқшоми. –2018. 14 февраль.
134.	Бобурнинг қомусий асари // Мозийдан садо. –Тошкент, 2018. – № 2.(78)
135.	Бобур ва бобурийлар меросини излаб // Мозийдан садо. –Тошкент, 2018. – № 4.(80)

2019 йил

136.	Қўлёзма меросимиз – маънавий мулкимиз // Мозийдан садо. –Тошкент, 2019. – № 2.
-------------	--

**С.Р. ҲАСАНОВ РАҲБАРЛИГИДА ҲИМОЯ ҚИЛИНГАН ИЛМИЙ
ИШЛАР:**

1.	Низомиддинов Нажмиддин Ғуломович. XVI – XVIII аср Ҳиндистон туркийзабон шоирлари адабий мероси. Номзодлик иши. –Тошкент, 1994 йил.
2.	Низомиддинов Нажмиддин Ғуломович. XV – XIX аср Ҳиндистон туркийзабон адабиёти. Докторлик иши. –Тошкент, 2000 йил.
3.	Жўраев Жалолиддин Олимжонович. Жунуний ва унинг “Рисолаи муаммо” асари. Номзодлик иши. –Тошкент, 1998 йил.
4.	Жўраев Жалолиддин Олимжонович. Шарафиддин Али Яздий “Хулали Мутарроз дар фанни муаммо ва луғаз” асарининг текстологик ва қиёсий–типологик тадқиқи. Докторлик иши. –Тошкент, 2019 йил.
5.	Шукруллаева Сайёра Имамовна. Воссоздание художественного своеобразие “Бабурнаме” в его английских переводах (Дж. Ледина, У. Эрскина, А. Беверидж). Кандидатская диссертация. –Ташкент, 1989 год.
6.	Расулзода Назруллоҳ. Захириддин Муҳаммад Бобурнинг “Мубаййин” асари ва унинг текстологик тадқиқи. Номзодлик иши. –Тошкент, 1995 йил.
7.	Матёкубова Мадина Ҳабибуллаевна. Огаҳий ижодида кичик шеърий жанрлар. Номзодлик иши. –Тошкент, 2000 йил.
8.	Соатова Нодира Исомитдиновна. Абдулла Қодирийнинг “Ўткан кунлар” романида эпик тасвир аънаналари. Номзодлик иши. –Тошкент, 2001 йил.
9.	Жўрабоев Отабек. Ҳазиний Хўқандий ҳаёти ва ижодий мероси. Номзодлик иши. –Тошкент, 2003 йил.
10.	Эшонова Салимахон Нишонбек қизи. XX аср бошларидаги Қўқон шоиралари (Нисо ва Хоний). Номзодлик иши. –Тошкент, 2006 йил.
11.	Нарзиқулова Манзура Тўраевна. “Сабъаи сайёр” достонида фольклоризмлар ва ўзбек фолклорида Баҳром сюжетининг талқини. Номзодлик иши. –Тошкент, 2006 йил.
12.	Сайдалиев Тўлқин Хайриддинович. Бобур лирикаси бадиятининг русча таржималардаги талқини. Номзодлик иши. –Тошкент, 2007 йил.
13.	Абдуллаева Марғуба Дўстмиратовна. Тарихий насрий асарлар бадиятининг қиёсий таҳлили (“Бобурнома” ва “Шажараи турк” мисолида). Номзодлик иши. –Тошкент, 2008 йил.
14.	Соипов Сунатулла Норматович. Собир Сайқалийнинг “Қиссаи Сайқалий” асари ва унинг қиёсий–текстологик тадқиқи. Номзодлик иши. –Тошкент, 2008 йил.
15.	Эшонқулова Сурайё Исомиддиновна. Нодира шеъриятида тарихий образлар талқини. Номзодлик иши. –Тошкент, 2011 йил.
16.	Жўраев Жамолиддин Аминжович. Комёб ҳаёти ва ижодий мероси манбалари тадқиқи. Номзодлик иши. –Тошкент, 2012 йил.
17.	Умурзоқов Баҳриддин Сафарович. Алий Сафийнинг илмий–адабий

	мероси ва унинг “Рашаҳот айн ул-ҳаёт” асарининг қиёсий–текстологик тадқиқи. Докторлик (PhD) иши. –Тошкент, 2019 йил.
18.	Раҳимжонов Масрур Нўъмонович. Ўзбек мумтоз лирикасида марсия жанри. Докторлик (PhD) иши. –Самарқанд, 2019 йил.
19.	Дўстова Сурайё Савроновна. Лаффасийнинг “Тазкираи шуаро” асари ва унинг қиёсий матний тадқиқи. Докторлик (PhD) иши. –Тошкент.
20.	Эшонкулова Сурайё Исомиддиновна. Нодира бадий маҳорати. Докторлик иши. –Тошкент.

С.Р. ҲАСАНОВ ОППОНЕНТЛИГИДА ҲИМОЯ ҚИЛИНГАН ИЛМИЙ ИШЛАР:

1.	Хидирназаров Салимжон. Поэма «Хайрат ал–абрар» («Смятение праведных») Алишера Навои. Проблемы типологии и поэтической архитектоники. Кандидатская диссертация. –Ташкент, 1990 год.
2.	Ҳамудулла Караматов. Ўзбек адабиётида Қуръон мавзулари (адабий тарихий таҳлил). Докторлик иши. –Тошкент, 1993 йил.
3.	Туйчиева Гулҳумор Умматалиевна. Метрика газелей Амир Хусрава Дехлави (на примере “Тухфат ас-сигар”). Кандидатская диссертация. –Ташкент, 1993 год.
4.	Ирисов Абдусадык. Литературное наследие Ибн Сины (источники и своеобразие художественного творчества). Докторская диссертация. –Ташкент, 1996 год.
5.	Шафиқа Ёркин. Комрон Мирзонинг ҳаёти ва ижодий мероси. Номзодлик иши. –Тошкент, 1999 йил.
6.	Ражабова Дилора Турсуновна. Заҳириддин Муҳаммад Бобур маснавийлари бадиияти ва маърифий қиммати. –Тошкент, 2004 йил.
7.	Ғайипов Дилшод Қадамбоевич. Отаниёз Ниёзий ижодий мероси. Номзодлик иши. –Тошкент, 2005 йил.
8.	Муҳиддинова Дилафруз Зоҳриддиновна. XX аср араб янги ҳикоячилигининг шаклланиши ва ривожланиши. Докторлик иши. –Тошкент, 2017 йил.
9.	Туйчиева Гулҳумор Умматалиевна. Ислом даври шеърлятида аруз тизими ва унинг эволюцион таракқиёти. Докторлик иши. –Тошкент, 2018 йил.
10.	Исмоилов Илёс Абдуқаюмович. Алишер Навоий “Садди Искандарий” достонининг қиёсий таҳлили. Докторлик (PhD) иши. –Тошкент, 2019 йил.

**С.Р. ҲАСАНОВ МАСЪУЛ МУҲАРРИРЛИГИ ВА ТАҚРИЗЧИЛИГИ
ОСТИДА НАШР ҚИЛИНГАН КИТОБЛАР:
1985**

1.	Мадина Ҳабибулла кизи. Зеҳн зийнати. –Урганч.: Хоразм нашриёти, 1998. –43 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.
-----------	---

1999

2.	Нодира Соатова. Аёл билан мунаввар олам. –Тошкент.: Ёзувчи, 2002. –45 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.
-----------	---

2001

3.	Нодира Соатова. Эпик тасвир анъаналари. –Тошкент.: Халқ мероси, 2002. –89 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.
4.	Нодира Соатова. Гулжаннат Жилҳайдарова. Ўзбек-қозоқ лингвистик луғати. –Тошкент.: Халқ мероси, 2002. –89 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.

2002

5.	Азиз Қаюмов. Навоийга таъзим. Нашрга тайёрловчилар: Маъмура Рашидова, Фотима Икромова. –Тошкент.: Халқ мероси, 2002. –41 б.
6.	Нурмухаммад Андалиб. Зайн ул–араб. Нашрга тайёрловчилар: Муҳаммад Амин, Илхом Фармонов, Жамолиддин Жураев. –Тошкент: Мерос, 2002.–54 б. Масъул муҳаррир филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.
7.	Ёқубжон Исҳоқов. Нақшбандия таълимоти ва ўзбек адабиёти. –Тошкент.: Халқ мероси, 2002. –120 б.

2005

8.	Азиз Қаюмов. Академик Ойбек (хотиралар, қайдлар). –Тошкент.: “Тошкент ислом университети” нашриёт–матбаа бирлашмаси, 2005. –106 б.
-----------	--

2006

9.	Азиз Қаюмов. Академик Раҳима Аминова (хотиралар). –Тошкент.: Фан, 2006. –57 б. 2009
-----------	---

10.	“Ҳидоят ут–толибийн” – “Сабот ул–ожизийн” шарҳи”. Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи: Озодбек Алимов. –Тошкент.: Тошкент ислом университети, 2009. –313 б.
11.	Алишер Навоийнинг муаммо жанридаги туркийгўй халафи. Нашрга тайёрловчи: Жалолиддин Жўраев. –Тошкент.: Фан, 2009. –66 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.
12.	Азиз Қаюмов. Бобур даври Андижон адабий мухити. Хожа Юсуф Андижоний. –Тошкент: Mumtoz so‘z, 2009.–45 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.
13.	Жалолиддин Жўраев. Жунуний ва унинг “Рисолаи муаммо” асари. – Тошкент, 2009. –63 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.

2009

14.	Сурайё Эшонқулова. Миф ва шеърят. Монография. Mumtoz so‘z, – Тошкент: 2009. –66 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.
15.	Алишер Навоийнинг муаммо жанридаги туркийгўй халафи. Нашрга тайёрловчи: Жалолиддин Жўраев. –Тошкент: Фан, 2009. –66 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.

2010

16.	Абдулла Абдурахмон Қамаший Гулшаний. Тўй ва тўёна. Нашрга тайёрловчи: Жалолиддин Жўраев. –Жиззах: Сангзор, 2010. 2,0. б.т. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.
17.	Абдулла Абдурахмон Қамаший Гулшаний. Тўй ва тўёна. Нашрга тайёрловчи: Жалолиддин Жўраев. –Жиззах: Сангзор, 2010. 2,0. б.т. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.

2011

18.	Азиз Қаюмов. Ўзбекистон академиклари. Нашрга тайёрловчи: Озодбек Алимов. –Тошкент.: Mumtoz so‘z, 2011. –367 б.
19.	Азиз Қаюмов. Дилкушо такрорлар ва руҳафзо ашъорлар. Нашрга тайёрловчи: Озодбек Алимов. –Тошкент.: Mumtoz so‘z, 2011. –269 б.
20.	Профессор Илёс Низомиддинов. Нашрга тайёрловчи: Нажмиддин Низомиддинов. –Тошкент.: 2011. –52 б.
21.	Дилафгор. Гулшани Дилафгор. Нашрга тайёрловчилар: Адхам Маматқулов, Жалолиддин Жўраев ва Озодбек Алимов. –Тошкент.: Mumtoz so‘z, 2011. 6,0 б.т. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори,

	профессор Саидбек Ҳасанов.
22.	Паризод Исоқова. Адабий жараён: фольклор ва бадиият. –Тошкент.: Mumtoz so‘z, 2011.–52б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.

2013

23.	Муҳаммадҷон Ҳақимов. Шарқ манбашунослиги луғати. Нашрга тайёрловчилар: Юсуф Турсунов, Озодбек Алимов. –Тошкент.: “Davr press” НМУ, 2013. –495 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.
24.	Сурайё Эшонқулова. Тарихий шахс сиймоси ва бадиият. –Тошкент.: Mumtoz so‘z, 2013. –136 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.

2014

25.	Мавлоно Абдурахмон Жомий таваллудининг 600 йиллигига бағишланган кенгайтирилган илмий кенгаш материаллари. Нашрга тайёрловчи: Жалолиддин Жўраев. –Тошкент.: Mumtoz so‘z, 2014. –207 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.
26.	Алишер Навои. Жемчужные строфы. Автор художественного перевода Динора Азимова; автор кратких пояснений к четверостишиям Азиз Каюмов. –Ташкент.: ИПТД “O‘qituvchi”, 2014. –159 стр.
27.	Азиз Каюмов. Дилкушо такрорлар ва руҳафзо ашъорлар. Нашрга тайёрловчи: Озодбек Алимов. –Тошкент.: Sharq, 2014. –269 б.
28.	Алишер Навоий. Устоз Абдурахмон Жомий вафотига ёзилган марсия. Тузувчи ва сўз боши муаллифи: Озодбек Алимов. – Тошкент.: Mumtoz so‘z, 2014. –34 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.
29.	Шайхзода. Жалолиддин Мангуберди. Нашрга тайёрловчи: Жалолиддин Жўраев. –Тошкент.: Mumtoz so‘z, 2014. –187 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.
30.	Ёқубжон Исҳоқов. Сўз санъати сўзлиги. –Тошкент.: O‘zbekiston, 2014. – 319 б.
31.	Фахрий Ҳиравий. Равзат ус–салотин. Жавоҳир ул–ажойиб. Таржимонлар: Суйима Ғаниева ва Жалолиддин Жўраев. –Тошкент.: Mumtoz so‘z, 2014. – 187 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.

2015

32.	Алишер Навоий. Хамсат ул–мутаҳаййирин. Танқидий матн. Танқидий матни тузувчи ва сўзбоши муаллифи: Озодбек Алимов. –Тошкент.: Mumtoz so‘z, 2015. –192 б.
33.	Азиз Каюмов. Динора Азимова (Даврона). Подготовил к изданию: Озод Алимов. –Ташкент.:Mumtoz so‘z, 2015. –38с.
34.	Алишер Навои. Пятерица изумлений. Перевод на русский язык: А.Каюмова, Д.Азимовой. –Ташкент.: Издательство Национальной библиотеки Узбекистана имени Алишера Навои, 2015. –156с.

2016

35.	Азиз Қаюмов. Қалб қўшиқлари (Академик В.Й.Зоҳидовнинг “Навоий ижодининг қалби” китоби тўғрисида). –Тошкент.: Mumtoz so‘z, 2016. –42 б.
-----	--

2017

36.	Жўраев Ж. Шарафиддин Али Яздийнинг “Рисолаи муаммо” асарининг текстологик ва қиёсий–типологик тадқиқи. – Тошкент.: Mumtoz so‘z, 2017. – (12,05 б.т.) 204 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.
37.	Ал–Қомус. Арабча–ўзбекча қомусий луғат. I–жилд. –Тошкент.: Гафур Ғулом номидаги нашриёт–матбаа ижодий уйи, 2017. –846 б.
38.	Ал–Қомус. Арабча–ўзбекча қомусий луғат. II–жилд. –Тошкент.: Гафур Ғулом номидаги нашриёт–матбаа ижодий уйи, 2017. –894 б.

2018

39.	Жалолиддин Жўраев, Жамолиддин Жўраев. Жиззах вилояти тарихига оид лавҳалар. –Тошкент.: Mumtoz so‘z, 2018 йил. – 30 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.
40.	Толиб Носир. “Бобурнома”даги форсий шеърлар таржимаси. –Фарғона: Фарғона, 2018. –163 б. Такризчи: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.

2019

41.	Ўзбекистоннинг машҳур шоирлари. Нашрга тайёрловчилар: Жалолиддин Жўраев ва Жамолиддин Жўраев. –Тошкент.: Mumtoz so‘z, 2019. –26 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.
42.	Жамолиддин Жўраев. Комёб ҳаёти ва ижодий мероси манбалари тадқиқи. –Тошкент.: Mumtoz so‘z, 2019. –158 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.

43.	Сурайё Эшонқулова. Нодира ижодининг ўрганишда янгича ёндашув. Методик қўлланма. –Тошкент.: Vneshinvestprom 2019, –96 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.
44.	Нодира Соатова. Анъанавийлик ва ворислик. –Тошкент.: Mumtoz so‘z, 2019. –140 б. Тақризчи: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов
45.	Ал–Қомус. Арабча–ўзбекча қомусий луғат. III–жилд. –Тошкент.: Гафур Ғулом номидаги нашриёт–матбаа ижодий уйи, 2019. –910 б. Тақризчи: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.

2020

46.	Нуриддин Собуний Бухорий. Ал–Бидоя фи усулид–дин. Таржимонлар: Қудратуллоҳ Сидиқметов, Абдулқодир Пардаев, Муҳаммадайюб Азимов ва бошқалар.–Тошкент.: HILOL–NASHR, 2020. –169 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.
47.	Мажмуат ул–иншо. Нашрга тайёрловчилар: Жалолиддин Жўраев ва Озодбек Алимов. –Тошкент.: Mumtoz so‘z, 2020. –43 б. Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори, профессор Саидбек Ҳасанов.

МУНДАРИЖА

САИДБЕК ҲАСАНОВ ХОРИЖЛИК ВА ЎЗБЕКИСТОНЛИК ОЛИМЛАР ЭЪТИРОФ ВА ЭҲТИРОМИДА

1. Шавкат Шарипов. Кириш сўзи. <i>Устозга эҳтиром!</i>	3
2. Азиз Қаюмов. Қўлғезмалар фондида	5
3. Хайриддин Султонов. Бир умрлик садоқат	8
4. Зокиржон Машрабов. Толмас бобуршунос ва бобурийшунос эди	10
5. Bilâl Yücel. Nâmi gibi hakiki “BEY” hocam Saidbek Hasan ile hatıralarım	12
6. Almaz Ülvi. Professor Səidbəy Həsənovun xatirəsinə bir yarpaq söz.....	15
7. Игорь Шпак, Алла Истомина. Статья-воспоминание о Хасанове.....	21
8. Зоҳид Исломов. Олимлар сулоласининг издоши.....	27
9. Муслиҳиддин Мухиддинов, Усмон Қобилов. Илм олами ва олам илми.....	30
10. Ҳамиджон Ҳомидий. Ҳалимлик.....	33
11. Ёқубжон Исҳоқов Яхшилик.....	34
12. Абдулла Аъзамов. Олимлик фазилати.....	36
13. Темур Тўрабоев. Отамнинг амалий ҳурмати.....	38
14. Нурбой Жабборов. Илм ва ҳилм уйғунлиги.....	49
15. Қосимжон Содиқов. Ўзбек мумтоз адабиётининг кучли билимдони, манбашунос ва яхши инсон эди.....	52
16. Боқижон Тўхлиев. Жаҳон аҳлича илму донолиғи.....	54
17. Ҳамидулла Болтабоев. Етук Бобуршунос ва матншунос олим.....	60
18. Ҳамидулла Дадабоев. Яхшилик била ном чиқариб, саодатга эришган олим	63
19. Сафо Матжонов. Маънавият чироғбони.....	66
20. Сапарбой Рўзимбоев Қалби дарё.....	67
21. Насимхон Раҳмонов. Кўнгуллар очилур Бек акани эслаганимизда.....	70
22. Нематилла Отажонов. Фазилати бисёр инсон эди.....	72
23. Дилором Салоҳий. Мақсади улуғ, сўзи ишончли, қалами ўткир олим эдилар.....	74
24. Шоира Дониярова. Эсланса арзигулик заҳматкаш олим.....	78
25. Олмос Аҳмедова. Шарқшунос филолог – арабшунос олим.....	81
26. Қосимов Абдуғопир. Самимий инсон ёди.....	83
27. Рашид Зоҳидов. Илм мартабаси.....	84
28. Рихситилла Алимухамедов. Жонкуяр шарқшунос!	86
29. Усмон Қосимов. Мумтоз адабий мерос ва давр.....	88
30. Мардонқул Турсунпўлатов. Ота орзусини ушалтирган йигитлар.....	92
31. Зулхумор Мирзаева. Кечикиш.....	93
32. Фарида Каримова. Устоз қаторидаги инсон.....	95

33. Аббос Турсункулов. Дилкаш инсон, забардаст олим.....	96
34. Дилнавоз Салимова. Жиззахликларни яхши кўраман.....	98
35. Бобоназар Муртазоев. Навоийнинг етти туҳфаси.....	100
36. Муқаддас Тожибоева. Зукко олим ва беназир устоз.....	106
37. Пошшажон Кенжаева. Устоз хотираси – қалбда абадий.....	107
38. Маъмура Рашидова. Илмга бахшида умр.....	108
39. Салима Жумаева. Устоз ёди.....	110
40. Озода Тожибоева. Саидбек Ҳасановнинг навоийшунослик фаолияти хусусида.....	112
41. Илёс Исмоилов. Хамсашунос.....	115

ЖОНКУЯР УСТОЗ ВА ФИДОЙИ ИНСОН ШОГИРДЛАРИ ВА ЯҚИНЛАРИ ЭЪЗОЗИДА

42. Нажмиддин Низомиддинов. Инсонга ишонч – имонга хос садоқат белгиси.....	119
43. Жалолиддин Жўраев. Ҳаёт маслаклари яхшилик бўлган.....	121
44. Мадина Матяқубова. Устозни хотирлаб.....	123
45. Нодира Соатова. Устозим ҳақида ёки айтолмаган дил сўзларим.....	126
46. Салимахон Эшонова. Яхшилик қил, яхшилик.....	132
47. Тўлқин Сайдалиев. Бобуршунослик қон-қонига сингиб кетган.....	133
48. Марғуба Абдуллаева. Одамийлар одамийси они бил.....	134
49. Сунатулла Сойилов. Самимияти тилларда дoston олим.....	138
50. Сурайё Эшонкулова. Фазилатлари оламларга ибрат Устозим!.....	141
51. Жамолиддин Жўраев. Матншунос ва адабиётшунос олим.....	146
52. Масрур Раҳимжонов. Илм – игна билан қудуқ қазимоқ.....	147
53. Озодбек Алимов. Ибрат бўлгудек раҳбар эдилар.....	149
54. Сурайё Дўстова. Самимий, меҳрибон Устоз эдилар.....	152
55. Шафоат Ҳасанова. Ҳам отам, ҳам онам.....	159
56. Халила Ҳасанова, Васи́ла Салимбаева. Акамиз ҳақида хотиралар.....	162

ҲАСАНОВ САИДБЕК РУСТАМОВИЧНИНГ БИБЛИОГРАФИЯСИ

57. Асосий илмий ишлари	164
58. Монография, китоб ва брошюралари.....	164
59. Газета, журнал ва тўпламларда чоп этилган мақолалари	168
60. С.Р.Ҳасанов раҳбарлигида ҳимоя қилинган илмий ишлар	176
61. С.Р.Ҳасанов оппонентлигида ҳимоя қилинган илмий ишлар	177
62. С.Р.Ҳасанов масъул муҳаррирлиги ва тақризчилиги остида нашр қилинган китоблар	178

“ФИЛОЛОГИЯНИНГ УМУМНАЗАРИЙ МАСАЛАЛАРИ”
МАВЗУСИДАГИ
ИЛМ-ФАН ФИДОЙСИ – ЗАҲМАТКАШ ОЛИМ
Ҳасанов Саидбек Рустамович
таваллудининг 75 йиллиги муносабати билан унинг ёрқин хотирасини
эъзозлаш мақсадида юзага келган эътироф ва эҳтиром
мақолалар жамланмаси

РЕСПУБЛИКА МИҚЁСИДАГИ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ
(1-китоб, 1-шуба)

Муҳаррир Сухроб Ҳошимов
Мусахҳих Сурайё Эшонқулова
Саҳифаловчи Аброл Ҳидояттов

Нашриёт лицензияси №АІ 242, 04.07.2013 й. Офсет қоғози. Босишга
рухсат этилди 12.09.2020 й. Формат 60x84 1/16. Гарнитура “Times New Roman”.
Босма табоқ 12.0. Адади 200 нусха. Буюртма №80

«VneshInvestProm» масъулияти чекланган жамиятининг матбаа бўлимида
чоп этилди. 100011, Тошкент шаҳри, Навоий кўчаси, 30.